

Journal of Arts and Cultural Perception

Vol : 25 No : 1 January - June 2026

วารสาร
ที่ทัศน์
วัฒนธรรม

Journal of Arts and Cultural Perception

ISSN 3088-1978 (Online)

Journal of Arts and Cultural Perception

Vol : 25 No : 1 January - June 2026

วารสาร
ที่ทัศน์
วัฒนธรรม

ปีที่ 25 ฉบับที่ 1 | มกราคม - มิถุนายน 2569 |

Website

Facebook

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา
1061 ซอยอิสราฟ 15 ถนนอิสราฟ แขวงหิรัญบุรี เขตธนบุรี กรุงเทพฯ 10600

โทร. 0-2473-7000 ต่อ 1500 หรือ 0-2466-6664

เว็บไซต์ <http://culture.bsru.ac.th/ejournal/>

อีเมล culture@bsru.ac.th

เฟซบุ๊ก <https://www.facebook.com/culture.bsru>

.....
ปีที่ 25
ฉบับที่ 1
.....

วารสารที่ทัศน์วัฒนธรรม

ปีที่ 25 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2569)

Vol. 25, No. 1 (January – June 2026)

ISSN 3088-1978 (Online)

เจ้าของ

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

1061 ซอยอิสรภาพ 15 ถนนอิสรภาพ แขวงหิรัญรูจี เขตธนบุรี
กรุงเทพมหานคร 10600

โทรศัพท์ 02-473-7000 ต่อ 1500 อีเมล culture@bsru.ac.th

เว็บไซต์ <http://culture.bsru.ac.th/ejournal>

วารสารที่ทัศนวัฒนธรรม

วารสารที่ทัศนวัฒนธรรม เป็นวารสารวิชาการราย 6 เดือน (ปีละ 2 ฉบับ ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม) มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมและเผยแพร่องค์ความรู้ทางด้านศิลปวัฒนธรรม อาทิ ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี มานุษยวิทยา สังคมวิทยาชาติพันธุ์วิทยา คติชนวิทยา วัฒนธรรมศึกษา การจัดการวัฒนธรรม นิเวศวิทยาวัฒนธรรม ศาสนา ภาษา และวรรณกรรม ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ดนตรีและการแสดง รวมทั้งเป็นการนำเสนอบทความหรือข้อคิดเห็นต่าง ๆ ให้แก่ผู้ที่สนใจทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ซึ่งเนื้อหาในวารสารเล่มนี้ได้ผ่านการกลั่นกรองคุณภาพจากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง และได้รับความเห็นชอบจากกองบรรณาธิการ โดยเนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในวารสารเล่มนี้ ถือว่าเป็นความคิดเห็นส่วนตัวของผู้เขียน บรรณาธิการและกองบรรณาธิการ ไม่จำเป็นต้องเห็นพ้อง และไม่ถือเป็นความรับผิดชอบ หากตรวจสอบพบว่าผู้เขียนมีการคัดลอกผลงานหรือลิขสิทธิ์ใด ๆ จะถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียน

ที่ปรึกษา

ศาสตราจารย์ ดร.วัลลภา เทพหัสดิน ณ อยุธยา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.คณกร สว่างเจริญ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รังสรรค์ บัวทอง

บรรณาธิการบริหาร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุเมธ พัดเอี่ยม

มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

บรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์ ดร.ธนันท์พัชร อัสวเสมาชัย

มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

กองบรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์ ดร.พรประพิตร เป่าสวัสดิ์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รองศาสตราจารย์นิโรจน์ จรุงจิตวิวัฒน์

วิทยาลัยเพาะช่าง มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พันพิสสา ฐูปเทียน

มหาวิทยาลัยมหิดล

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วนศักดิ์ ผดุงเศรษฐกิจ

มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วีรพงษ์ พวงเล็ก

มหาวิทยาลัยกรุงเทพ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กชกร ชิตท้วม

มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประภาพรณ หิรัญวัชรพฤกษ์

มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธีรวัฒน์ รัตนประภาเมธีรัฐ

มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

อาจารย์สไบทิพย์ คิมทอง

มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

ฝ่ายพิสูจน์อักษร

อาจารย์ ดร.วรวรรณ ปิ่นรัตนกร

อาจารย์สุภัทรา จันทะคัต

(4)

วารสารที่ทัศน์วัฒนธรรม

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

ฝ่ายประสานงาน

อาจารย์ ดร.เกษมสันต์ รจพจน์

นางสาวพรณี พันธรังษี

นายพีรวิชญ์ ศรีสง่าชัยพร

นางสาวอารยา กระตรุดเงิน

ออกแบบปก

นายกิตติศักดิ์ พูนพิทยา

บทบรรณาธิการ

วารสารที่ทัศนวัฒนธรรม ก่อตั้งและดำเนินงานโดยสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2545 จนถึงปัจจุบัน ที่ผ่านมามีจัดพิมพ์เผยแพร่ปีละ 1 ฉบับ ในเดือนธันวาคม แต่เมื่อปี พ.ศ. 2561 วารสารที่ทัศนวัฒนธรรมได้รับการยอมรับในฐานะข้อมูล (TCI) กลุ่มที่ 2 ทางกองบรรณาธิการจึงมีนโยบายจัดทำวารสารที่ทัศนวัฒนธรรมปีละ 2 ฉบับ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ซึ่งฉบับนี้เป็นวารสารปีที่ 25 ฉบับที่ 1 ปี พ.ศ. 2569 ประกอบไปด้วยบทความทางด้านศิลปวัฒนธรรม อาทิ ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม ดนตรีและการแสดง วัฒนธรรมศึกษา และการศึกษาทางด้านศิลปวัฒนธรรมในมิติต่าง ๆ ซึ่งตรงตามวัตถุประสงค์ของวารสารที่ทัศนวัฒนธรรม โดยเป็นสื่อกลางเผยแพร่ผลงานวิจัยและงานวิชาการทางด้านศิลปวัฒนธรรม อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ในการนำเสนอองค์ความรู้ แนวคิด และทฤษฎีที่ใช้ในการทำความเข้าใจสังคม การศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม และวัฒนธรรมทั้งจากภายในประเทศและภายในบริบททางสังคมอื่น ๆ ของต่างประเทศ ด้วยกรอบการวิเคราะห์ตามแนวทฤษฎีทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ตลอดจนการนำเสนอประเด็นวิเคราะห์งานวิจัย และกรณีศึกษาทางด้านศิลปวัฒนธรรม

โดยทางกองบรรณาธิการได้ดำเนินงานอย่างเข้มแข็งและเป็นระบบ อีกทั้งยังได้รับเกียรติจากผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญในแต่ละสาขาวิชา โดยมีนักวิจัยและนักวิชาการทั้งภายใน และภายนอกมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ร่วมพิจารณาบทความและช่วยดูแลให้คำปรึกษาได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการเผยแพร่งานวิชาการด้านศิลปวัฒนธรรมและนำไปสู่การพัฒนาให้เป็นวารสารที่มีคุณภาพเป็นที่ยอมรับของสังคมวิชาการและสังคมทั่วไป ตลอดจนได้รับการรับรองมาตรฐานตามระเบียบของศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทยที่สูงขึ้นต่อไป

ในโอกาสนี้ บรรณาธิการขอกราบขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิและผู้ส่งบทความทุกท่านเป็นอย่างสูง ที่ให้ความไว้วางใจและร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างสรรค์วารสารที่ทัศนวัฒนธรรม และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าวารสารที่ทัศนวัฒนธรรมฉบับนี้ จะเป็นพื้นที่ในการเผยแพร่แนวคิด ผลงานวิจัยและมุมมองต่าง ๆ จนนำไปสู่การเปิดมุมมองใหม่ให้ผู้คนได้ช่วยกันขบคิดและตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของงานด้านศิลปวัฒนธรรม เพื่อสร้างสังคมอุดมปัญญาต่อไป

บรรณาธิการ

จริยธรรมในการตีพิมพ์บทความ (Publication Ethics)

บทบาทและหน้าที่ของผู้นิพนธ์ (Duties of Authors)

ผู้นิพนธ์ต้องดำเนินการ ดังต่อไปนี้

1. เขียนบทความให้สมบูรณ์และถูกต้องตามรูปแบบที่กำหนดไว้ใน “หลักเกณฑ์ในการเสนอบทความ” ของวารสารที่ทัศนวิสัยธรรม
2. รับรองว่าผลงานที่ส่งมานั้นเป็นผลงานใหม่และไม่เคยตีพิมพ์ที่ไหนมาก่อน หรืออยู่ระหว่างการเสนอเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารฉบับอื่น
3. รายงานข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นจากการทำวิจัย ไม่บิดเบือนข้อมูล หรือให้ข้อมูลที่เป็นเท็จ
4. หากมีการนำผลงานของผู้อื่นมาใช้ในผลงานตัวเอง ต้องอ้างอิงผลงานดังกล่าวในเนื้อหา รวมทั้งจัดทำรายการอ้างอิงท้ายบทความ ให้ถูกต้องตามรูปแบบที่วารสารที่ทัศนวิสัยธรรมกำหนด
5. ชื่อที่ปรากฏอยู่ในบทความทุกคน ต้องเป็นผู้ที่มีส่วนในการดำเนินการวิจัยจริง
6. ต้องรับรองว่าข้อมูลในบทความไม่มีการละเมิดลิขสิทธิ์หรือทรัพย์สินทางปัญญา
7. ระบุแหล่งทุนที่สนับสนุนในการทำวิจัยนี้ (หากมี)
8. ระบุผลประโยชน์ทับซ้อน (หากมี)

บทบาทและหน้าที่ของบรรณาธิการวารสาร (Duties of Editors)

บรรณาธิการต้องดำเนินการ ดังต่อไปนี้

1. มีหน้าที่ตรวจสอบและพิจารณาคุณภาพของบทความ เพื่อตีพิมพ์ เผยแพร่ในวารสารที่รับผิดชอบ
2. ไม่เปิดเผยข้อมูลของผู้นิพนธ์ และผู้ประเมินบทความ แก่บุคคลอื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องในทุกกรณี ตลอดระยะเวลาในการเป็นบรรณาธิการของวารสาร

3. ตัดสินใจคัดเลือก และกลั่นกรองบทความมาตีพิมพ์หลังจากผ่านกระบวนการประเมินบทความแล้วโดยพิจารณาจากความสำคัญ ความใหม่ ความชัดเจน และความสอดคล้องของเนื้อหากับนโยบายของวารสารเป็นสำคัญ
4. ไม่ตีพิมพ์บทความที่เคยตีพิมพ์ที่อื่นมาแล้ว
5. ไม่ปฏิเสธ การตีพิมพ์บทความเพราะความสงสัยหรือไม่แน่ใจหรือใช้เหตุผลและความรู้สึกส่วนตัว ต้องให้ผู้มีหน้าที่หาหลักฐานมาพิสูจน์ข้อสงสัยนั้น ๆ ก่อน
6. ไม่มีผลประโยชน์ทับซ้อนกับผู้พิมพ์ ผู้ประเมิน กองบรรณาธิการ และคณะผู้บริหาร
7. มีการตรวจสอบบทความในด้านการคัดลอกผลงานผู้อื่น (Plagiarism) อย่างจริงจัง โดยใช้โปรแกรมที่เชื่อถือได้ เพื่อให้แน่ใจว่าบทความที่ลงตีพิมพ์ในวารสารไม่มีการคัดลอกผลงานของผู้อื่น
8. หากตรวจพบ การคัดลอกผลงานของผู้อื่น ในกระบวนการประเมินบทความบรรณาธิการต้องหยุดกระบวนการประเมิน และติดต่อผู้พิมพ์หลักทันทีเพื่อขอคำชี้แจงเพื่อประกอบการ “ตอบรับ” หรือ “ปฏิเสธ” การตีพิมพ์บทความนั้น ๆ
9. ตรวจสอบขั้นตอนการประเมินบทความของวารสารให้เป็นความลับ มีความโปร่งใสและยุติธรรมปราศจากอคติ และตรงตามเวลาที่กำหนด
10. ดำเนินการออกวารสารให้ตรงตามระยะเวลาที่กำหนด

บทบาทและหน้าที่ของผู้ประเมินบทความ (Duties of Reviewers)

ผู้ประเมินบทความต้องดำเนินการ ดังต่อไปนี้

1. รักษาความลับและไม่เปิดเผยข้อมูลบางส่วนหรือทุกส่วนของบทความที่ส่งมาเพื่อพิจารณาแก่บุคคลอื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องตลอดระยะเวลาของการประเมินบทความ
2. หลังจากได้รับบทความจากบรรณาธิการวารสาร และผู้ประเมินบทความตระหนักว่าตัวเองอาจมีผลประโยชน์ทับซ้อนกับผู้นิพนธ์ เช่น เป็นผู้ร่วมโครงการ หรือรู้จักผู้นิพนธ์เป็นการส่วนตัว หรือเหตุผลอื่น ๆ ที่ทำให้ไม่สามารถให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะอย่างอิสระได้ ผู้ประเมินบทความต้องแจ้งบรรณาธิการและปฏิเสธการพิจารณาบทความนั้นในทันที
3. ประเมินบทความในสาขาวิชาที่ตนมีความเชี่ยวชาญบนพื้นฐานความจริงตามหลักวิชาการ มีความเป็นกลาง ไม่มีอคติ โดยพิจารณาความสำคัญของเนื้อหาในบทความที่จะมีต่อสาขานั้น ๆ คุณภาพของการวิเคราะห์ และความเข้มข้นของผลงานไม่ควรใช้ความคิดเห็นส่วนตัวที่ไม่มีข้อมูลรองรับมาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินบทความ
4. ระบุผลงานวิจัยที่สำคัญ ๆ และสอดคล้องกับบทความที่กำลังประเมิน แต่ผู้นิพนธ์ไม่ได้อ้างถึงเข้าไปในการประเมินบทความด้วย นอกจากนี้หากมีส่วนใดของบทความที่มีความเหมือน หรือซ้ำซ้อนกับผลงานชิ้นอื่น ๆ ผู้ประเมินบทความต้องแจ้งให้บรรณาธิการทราบด้วย

สารบัญ

	หน้า
100 ปีตำรับต้มยำกุ้ง : พ.ศ. 2433 – 2533 100 Years of the Tom Yum Goong Recipe : 1890–1990 ภูชีชัย สว่างสุข / Phuchit Sawangsuk	1
การพัฒนาแนวทางการออกแบบบรรจุภัณฑ์ดอกไม้สดรักษาสีสิ่งแวดล้อม สำหรับร้านดอกไม้ย่านชุมชนปากคลองตลาด Development of Environmental Friendly Fresh Flower Packaging Design for Floral Shops in Pak Khlong Talat Community สุนิสา อินทรสุข / Sunisa Intarasuk ขวัญรัตน์ จินดา / Khwanrat Chinda	24
การศึกษาความคล้ายคลึงและความต่างระหว่างแฟชั่น กับสถาปัตยกรรมในยุคโมเดิร์นผ่านสิ่งห่อหุ้มและโครงสร้าง The Study of Similarities and Differences Between Fashion and Architecture in Modern Period Through Skin and Bone สุขพัชชานันท์ ชาญพิฑูร / Sukpatchanan Chanpitoon เชาว์วัฒน์ กิตติธรรกุล / Chaowat Kittitornkul	45
รำเกราะโป่ง : การวิเคราะห์นาฏยลักษณ์และการสื่อความหมาย Rum Kro Pong : Analysis of dance from and Meaning จุฑามาศ เอี่ยมประพันธ์ / Juthamas Eiampraphan ขวัญใจ คงถาวร / Kwanjai Kongthaworn เอกรัตน์ รุ่งสว่าง / Ekarat Rungsawang	63

- การเปลี่ยนแปลงของตลาดภายใต้อิทธิพลและวัฒนธรรม 82
 The Transformation of Markets Under
 the Influence of Culture and Society
 ภัทรนันท์ ผงสุวรรณกุล / Phataranan Phongsuwankul
 อติสร ศรีเสาวนันท์ / Adisorn Srisaowanunt
- “คำทำนายภัยพิบัติประเทศไทย”: บทบาท เนื้อหา 103
 และวาทกรรมพุทธศาสนาในสังคมไทยร่วมสมัย
 “The Disaster Prophecies of Thailand”: Functions, Content,
 and Discourse of Buddhism in Contemporary Thai Society
 ชวพันธ์ เพชรไกร / Chawapan Pettkrai
- หนุมานเกี้ยวนางสุพรรณมัจฉา: กระบวนท่าเกี่ยว 131
 และวิธีการแสดงเพื่อสื่ออารมณ์รัก
 Hanuman Courting Suvannamaccha: Courtship Dance
 Movements And Dramatic Performance Techniques
 To Convey Emotions of Love
 นันทพงศ์ โพธิ์ปัดทอง / Nuntapong Popidong
 ชนัย วรรณะลี / Chanai Vannalee
 อัครวิทย์ เรืองรอง / Akhawit Ruengrong
- “คุยกะกะห์” กระบวนทัศน์ของกลุ่มสตรีมุสลิม 154
 ผ่านรอยเย็บสู่งานศิลปะสร้างสรรค์
 Conversations With Kakah: The Paradigm of
 Muslim Women Through Stitches into Creative Art
 คีตตา อิสรัน / Keeta Isran
 ภูวนาท รัตนรังสิกุล / Phuvanart Rattananungsikul

กรอบแนวคิดทางภูมิศาสตร์ว่าด้วยการวิเคราะห์:

179

พื้นที่ อารมณ์ และความรู้สึก

A Geographical Conceptual Framework:

Space, Emotion, and Feeling

นราธร สายเส็ง / Naratorn Saiseng

ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ เพื่อการพัฒนาถนนอิสรภาพ ย่านฝั่งธนบุรี

202

Developing Itsaraphap Road

as a Historical Landscape in Thonburi

พงษ์พันธ์ นารีน้อย / Phongphan Nareenol

จริยาภรณ์ เจริญชีพ / Jariyaporn Charoensheep

จิรภัทร คำสำอาง / Jirapat Dumsumoang

กัญญาณัฐ เสี่ยงใหญ่ / Kanyanat Seangyai

ประพันธ์ สหพัฒนา / Prapan Sahapatthana

100 ปีตำรับต้มยำกุ้ง : พ.ศ. 2433 – 2533

100 Years of the Tom Yum Goong Recipe : 1890–1990

ภูชิษฐ์ สว่างสุข / Phuchit Sawangasuk¹

Received: Jan. 29, 2025 Revised: Sep. 12, 2025 Accepted: Oct. 1, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาตำรับต้มยำกุ้งจากตำราอาหารตั้งแต่ พ.ศ. 2433 - 2533 ใช้วิธีพรรณนาเชิงวิเคราะห์ แนวทางสำคัญอาศัยวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์พบว่า ต้มยำแบ่งเป็น 3 ประเภท ดังนี้ 1. ต้มยำใส่เครื่องสมุนไพร ใช้กุ้งและเห็ดปรุงรสด้วยน้ำปลา และน้ำมะนาวโรยด้วยผักชี และพริกขี้หนู 2. ต้มยำใส่เครื่องสมุนไพรน้ำใส ใช้เนื้อสัตว์ต่าง ๆ เช่น ปลา เนื้อวัว ไก่ ปลาแห้ง ใส่เครื่องสมุนไพร เช่น ตะไคร้ ใบมะกรูด บางตำรับเพิ่มข่า หัวหอมแดง กระเทียม ปรุงรสด้วย น้ำปลา เกลือ น้ำปลาร้า น้ำส้มมะขามเปียก น้ำมะนาว ใส่ผลไม้รสเปรี้ยว เช่น มะม่วง มะดัน ระกำ โรยด้วยสมุนไพรต่าง ๆ เช่น ผักชี ใบโหระพา พริกขี้หนู พริกแห้ง และ 3. ต้มยำใส่เครื่องสมุนไพรน้ำข้น มีลักษณะคล้ายต้มยำใส่เครื่องสมุนไพร น้ำใส แต่เพิ่มข้าวสาร ข้าวเปือย ถั่วทอง น้ำข้าว อย่างใดอย่างหนึ่ง และน้ำพริกเผาเครื่องเผาวีธีการปรุง ต้มยำมี 3 วิธี ได้แก่ 1. วิธีการปรุงแบบตีน้ำมัน ใช้กระเทียมโขลกละเอียด ผัดกับน้ำมันให้หอม เติมน้ำ พอเดือด ใส่ส่วนประกอบ 2. วิธีการปรุงแบบไม่ตีน้ำมันต้มน้ำให้เดือด ใส่ส่วนประกอบ และ 3. วิธีการปรุงแบบใส่กะทิใช้กะทิต้มให้เดือดใส่ส่วนประกอบ

¹คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

¹Faculty of Education at Ramkhamhaeng University

ต้มยำกึ่งจากรตำราอาหาร พ.ศ. 2433 - 2533 มีข้อสังเกต 5 ประการ ดังนี้ 1. คำว่าต้มหรือต้มแกง หมายถึง แกงมีน้ำมาก คำว่ายำ หมายถึง มีตำรับคล้ายยำ คำว่ากึ่ง คือ ส่วนประกอบหลักที่เกิดจากความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำที่มีกุ้งก้ามกรามที่มีเปลือกหนาและมีมันสีส้มแดง 2. น้ำข้นของต้มยำกึ่งเกิดจากน้ำข้าว 3. น้ำพริกเผาใช้น้ำพริกเผาเครื่องเผา 4. ใส่ผลไม้รสเปรี้ยวและน้ำส้มมะขามเปียก และ 5. วิธีการปรุงต้มยำกึ่งมี 2 วิธี ได้แก่ วิธีการปรุงแบบตีน้ำมัน และวิธีการปรุงแบบไม่ตีน้ำมัน ตำรับเดิมมีความแตกต่างกับตำรับปัจจุบัน ดังนี้ น้ำข้นของต้มยำกึ่งเกิดจากนมข้นจืดใช้น้ำพริกเผาเครื่องทอดไม่ใส่ผลไม้รสเปรี้ยวและน้ำส้มมะขามเปียก ใช้เพียงน้ำมะนาวปรุงรสเปรี้ยวและมีวิธีการปรุงแบบไม่ตีน้ำมัน

คำสำคัญ : ต้มยำกึ่ง ต้มยำ ต้มโฮกเออ

Abstract

The purpose of this academic article is to study the Tom Yum Goong recipe from the cookbook from 1890 to 1990. This study employs a descriptive-analytical approach based on historical research methods and finds that Tom Yum can be categorized into three types: 1. Clear Tom Yum without herbal aromatics: contains shrimp and mushrooms, seasoned with fish sauce and lime juice, garnished with cilantro and fresh chilies. 2. Clear Tom Yum herbal aromatics: Use various meats such as fish, beef, chicken, dried fish. Add herbs such as lemongrass, kaffir lime leaves, add galangal, red onion, garlic, season with fish sauce, salt, fermented fish sauce, tamarind juice, or other sour fruits (e.g., mango, maddan, rakam). 3. Thick Tom Yum with herbal aromatics: similar to the clear herbal type but thickened with rice, parched rice (khao bua), ground legumes, or rice-wash water, often combined with nam phrik phao

(roasted chili paste). Tom Yum can be prepared using three methods: 1. Stir-frying with oil: pound aromatics, stir-fry in oil until fragrant, then add water and other ingredients; 2. Without oil: bring water to a boil and add ingredients directly; 3. With coconut milk: cook in coconut milk for a rich broth.

Tom Yum Goong from the 1890 - 1990 cookbook has 5 observations as follows: 1. The term 'Tom' refers to a soup or curry with a substantial amount of broth, and the word "yum" means that there is a recipe similar to yum. 2. The thickness of the broth originally derived from rice water. 3. Nam phrik phao (roasted chili paste) was traditionally prepared by roasting/charing the ingredients. 4. Add citrus fruits and tamarind orange juice. 5. There were two principal cooking approaches historically: with oil-based sautéing (stir-frying aromatics) and without sautéing (direct boiling). Original recipe There is a difference with the current recipe. As follows: In modern recipes, the thick broth is often obtained from evaporated milk. No citrus fruits and tamarind orange juice are used, only lime juice is used to impart sourness and there is a non-whisking cooking method.

Keywords : Tom Yum Goong, Tom Yam, Tom Hok-Oe

บทนำ

ต้มยำกุ้งหรือเรียกว่าแกงต้มยำกุ้ง ที่ถูกบันทึกในช่วงเวลา 100 ปี ในบทความนี้ คือ ตำราอาหาร ที่ตีพิมพ์ก่อน พ.ศ. 2500 พบตำรับต้มยำในปะทานุกรมการทำของคาวของหวาน อย่างฝรั่งแลสยาม ของนักเรียนกุลสตรีวังหลัง (สะกดตามต้นฉบับ) ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2441 คือ ต้มยำกุ้งทรงเครื่องและต้มยำชนิดอื่น ๆ ได้แก่ ต้มยำปลาหมอค ต้มยำปลากระเบน ส่วนตำราอื่น ๆ ไม่พบ

ตั๋มย้ากั๋งแต่พบตั๋มย้าชนิดอื่น ๆ เช่น ตำรากับเข้าของ ช่มจีน ราชานุประพันธ์ (สะกดตามต้นฉบับ) ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2433 พบตั๋มย้าปลาช่อน ตั๋มย้าเห็ดโคน ตั๋มย้าไก่ ตั๋มย้ากบ ตำราแม่ครัวหัวป่าก์ของท่านผู้หญิงเปลี่ยน ภาสกรวงศ์ ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2452 พบตั๋มย้าเขมรหรือแกงนอกหม้อ แต่ตำรากับข้าวสอน ลูกหลาน ผลไม้ ของว่างและขนมของท่านผู้หญิงกลีบ มหิธร ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2492 ปรากฏแกงตั๋มย้าในตำรารับใช้ปลาหรือกั๋งมีส่วนประกอบและวิธีการปรุง ที่มีแบบแผนคล้ายกับตำรารับตั๋มย้ากั๋งที่ปรากฏในปัจจุบัน ซึ่งเมื่อศึกษาตำราที่ ตีพิมพ์หลัง พ.ศ. 2500 แต่ไม่เกิน พ.ศ. 2533 พบว่า ตั๋มย้ากั๋งและตั๋มย้าชนิดอื่น ๆ ได้เปลี่ยนแปลงตำราไปบางส่วน เช่น ตำราอาหาร ม.ร.ว.เตื่อง สนิทวงศ์ ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2511 พบตั๋มย้าหอยแมลงภู๋ ตั๋มย้าปลา ตั๋มย้ากะทิ ตำรากับข้าวคาว – หวาน ทิพรส ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2521 พบตั๋มย้ากั๋ง

จากหลักฐานดังกล่าวตั๋มย้าจึงมีความหลากหลายและยังไม่มีการศึกษา รายละเอียดเหล่านี้ ดังนั้น บทความนี้จึงมุ่งค้นหาตำรารับตั๋มย้ากั๋งและตำรารับ ตั๋มย้าชนิดอื่น ๆ เพื่อรวบรวมและแบ่งหมวดหมู่ บันทึกเป็นวัฒนธรรมอาหาร อีกด้านหนึ่ง

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษาตำรารับตั๋มย้ากั๋งจากตำราอาหารตั้งแต่ พ.ศ. 2433 - 2533

วิธีดำเนินการศึกษา

บทความวิชาการ เรื่อง ตำรารับตั๋มย้ากั๋ง 100 ปี: พ.ศ. 2433 – 2533 ใช้วิธีการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ แนวทางสำคัญอาศัยวิธีทางประวัติศาสตร์ โดยมีวิธีการศึกษาดังนี้

1. การสังเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ เพื่อศึกษาค้นคว้าและรวบรวมตำรารับ ตั๋มย้าจากตำราอาหาร แบ่งเป็น 2 ช่วงเวลา ดังนี้

ช่วงที่ 1 ตำราอาหารที่ตีพิมพ์ระหว่าง พ.ศ. 2433 - 2483 เกิดจากระบบการศึกษาทำให้มีการจดบันทึกตำราอาหารขึ้น ได้แก่ การส่ง กุลธิดาของผู้มีบรรดาศักดิ์และเจ้านายเข้ามาศึกษาอบรมให้เป็นกุลสตรีใน

พระบรมมหาราชวังหรือพระราชวัง เพื่อเรียนหนังสือให้อ่านออกเขียนได้ และฝึกฝนฝีมือต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับอาหารไทย การกำเนิดโรงเรียนแห่งแรก ๆ ให้บุตรและธิดาบุคคลทั่วไปได้ศึกษาและยังสอนงานบ้านงานเรือน และที่สำคัญคืองานครัว ดังหลักฐานจิบอนุสรณ์ (2507, น.26-27) คุณพีร์ บุณนาค กล่าวถึงคุณแม่สมรรถนันทพล (จิบ บุณนาค) ว่า “เจ้าคุณตา พระยาผดุงพิพิธภณธ์ (น่วม ชูโต) ได้ส่งท่านไปเรียนที่โรงเรียนวังหลัง ซึ่งมีหม่อมโคล (Miss Cole) เป็นอาจารย์ใหญ่ คุณแม่ได้รับความรู้จากโรงเรียนนี้อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับภาษาอังกฤษนั้นเรียนสูงมากคุณแม่เรียนได้ดีทั้งพูดและเขียน... ท่านผู้อ่านคงมีความฉงนสนเท่ห์ว่าได้ศึกษาจากโรงเรียนวังหลัง...ทำไมไปเอาวิชาการเรือนต่าง ๆ มาจากไหนจึงได้มาเป็นครูบาอาจารย์ในวิชาแขนงนี้ได้ จึงใคร่ที่จะเรียนให้ทราบไว้ด้วยว่ากุลสตรีในสมัยนั้นถ้าเป็นลูกขุนนางหรือข้าราชการพ่อแม่มักจะไปเข้าเฝ้าหรือถวายตัวไว้กับเจ้านายฝ่ายใน สำหรับคุณแม่ก็นอกจากจะได้เข้าเฝ้าถวายตัวเป็นข้าหลวงแล้วคุณแม่ยังมีโชคได้อยู่ใกล้ชิดกับท่านผู้หญิงเปลี่ยน ภาสกรวงศ์ และต่อมาได้เขียนตำราขึ้นอีกหลายชุด เช่น ตำรากับข้าวของหลานแม่ครัวหัวป่าก์ ตำราอาหารว่างกับแกล้มและอาหารน้ำชา ซึ่งสำนักพิมพ์ต่าง ๆ ได้มาขอเช่าลิขสิทธิ์ไปพิมพ์จำหน่ายเป็นที่แพร่หลาย”

ช่วงที่ 2 ตำราอาหารที่ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2483 - 2533 เกิดจากการสืบทอดตำรับอาหารมาจากพระบรมมหาราชวังหรือพระราชวังและโรงเรียนที่กำเนิดขึ้นในช่วงรัชกาลที่ 5 - 7 นอกจากนี้ยังสืบทอดมาจากสายสกุลและผู้ใกล้ชิด เช่น สายสกุลบุณนาค สายสกุลสนิทวงศ์ ยังเกิดจากอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพที่นิยมจัดพิมพ์ให้เป็นตำราอาหาร ซึ่งถือว่ามีคุณค่าในงานวิชาการด้านอาหารไทยมาก เพราะช่วงเวลานี้อาชีพงานครัวยังไม่เป็นที่นิยมในสังคมไทย ทำให้วิชาการด้านนี้ถูกทิ้งและละเลยที่จะบันทึกจัดเก็บอย่างเป็นระบบทำให้หลักฐานเหล่านี้กระจัดกระจายอยู่ตามแหล่งขายหนังสือเก่า เช่น อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพท่านผู้หญิงกลีบ มหิธร ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2504 อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนางสมรรถนันทพล (จิบ บุณนาค)

ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2507 อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ หม่อมหลวงตี๋ว ชลมารศ
พิจารณา ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2508 เป็นต้น

2. การวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ นำข้อมูลที่ได้จากการสังเคราะห์
มาวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ ร่วมกับหลักฐานต่าง ๆ เช่น วรรณคดี บันทึก
ส่วนบุคคล จดหมายงานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ เพื่อตีความหลักฐาน ผูกเรื่องราว
และอธิบายความหมายของหลักฐาน

ผลการศึกษา

ตั๋มย่ำที่ปรากฏอย่างปัจจุบันเป็นแกงไทย อยู่ในประเภทแกงที่ต้อง
ใส่เครื่องสมุนไพรเป็นขึ้น ๆ หรือไม้ออกเครื่องสมุนไพรให้ละเอียด
(เครื่องน้ำพริกแกง) ได้แก่ ตะไคร้ ใบมะกรูด บางตำรับเพิ่มข่าปรุงรสเปรี้ยวนำ
รสเค็มตาม ปรุงรสด้วยน้ำปลา น้ำมะนาว ใช้เนื้อสัตว์ต่าง ๆ เป็นส่วนประกอบหลัก
เช่น ปลา กุ้ง ขาหมู ไก่ เนื้อวัว และใช้เห็ดต่าง ๆ เป็นส่วนประกอบรอง เช่น
เห็ดฟาง เห็ดนางฟ้า เห็ดโคน ตั๋มย่ำมี 2 ประเภท ได้แก่ ตั๋มย่ำน้ำใสและ
ตั๋มย่ำน้ำข้น แต่เมื่อตรวจตำราอาหารตั้งแต่ พ.ศ. 2433 – 2533 พบว่าตั๋มย่ำ
แบ่งเป็น 3 ประเภทดังนี้

1. ตั๋มย่ำไม้ออกเครื่องสมุนไพร เมื่อตรวจหลักฐานจากตำราต่าง ๆ
พบว่า มีชื่อเรียกต่างกันไปและคาดว่าเป็นต้นตำรับของตั๋มย่ำกุ้งที่มีลักษณะ
น้ำใสแบบปัจจุบัน ตั๋มย่ำชนิดนี้จะไม้ออกตะไคร้ ใบมะกรูด และข่า ปรุงรสเพียง
น้ำปลาน้ำมะนาว โรยด้วยพริกขี้หนู และผักชี ส่วนประกอบหลักใช้กุ้งและเห็ด
มีชื่อเรียกและตำรับดังนี้

ตั๋มกุ้งกับเห็ดโคน นักเรียนครูณี โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง (2526,
น.197-198) มีตำรับดังนี้ ตั๋มน้ำเปล่าหรือน้ำตั้มกระดูกพอกเดือด ปรุงรสด้วย
น้ำปลาใส่กุ้งก้ามกรามหรือกุ้งทะเลแช่ ปอกเอาแต่เนื้อ ใส่เห็ดโคน พอกเดือดใส่ขาม
ปรุงรสด้วยน้ำมะนาว โรยด้วยพริกขี้พ้าซอย ผักชีเด็ดเป็นช่อ ๆ รับประทานร้อน ๆ

ตั๋มกุ้งกับน้ำมะนาว ประดิษฐ์ ไทยานนท์ (2511, น.557) มีตำรับ
ดังนี้ ตั๋มน้ำเปล่าหรือน้ำตั้มกระดูกพอกเดือดใส่เกลือป่นตามด้วยกุ้ง ปรุงรสด้วย
น้ำปลา น้ำมะนาว พริกขี้หนูบุบ ผักชีเด็ดเป็นช่อ อีกตำรับคล้ายกัน คือ แกงตั๋ม

ยาเห็ดโคน ใช้เนื้อออกไก่หันเป็นชิ้น ๆ แกงกับเห็ดโคน ปรงรสด้วยน้ำมะนาว น้ำปลา พริกชี้หนูบุบ ผักชีเด็ดเป็นช่อและกระเทียมเจียว

กุ่มตำโสมหารศ คณะอาจารย์สถาบันการเรือน (2527, น.7) มีตำรับดังนี้ ต้มน้ำเปล่าหรือน้ำต้มกระดูกพอเดือด ใส่กุ่มก้ามกรามผ่าครึ่งพอเดือด ตักใส่ชามปรงรสด้วยน้ำปลา น้ำมะนาว โรยพริกไทยป่นและผักชีเด็ดเป็นช่อ

ข้อสังเกตทั้ง 3 ตำรับ ใช้คำว่า “ต้มกุ่ม หรือ กุ่มต้ม” ไม่มีคำว่ายำ ยกเว้นแกงต้มยาเห็ดโคนของ ประดิษฐ์ ไทยนานนท์ นอกจากนี้พบว่าต้มยาไม่ใช่เครื่องสมุนไพร เรียกต้มยาทั้งทรงเครื่อง ตำรับนักเรียนดรุณีโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง ใช้กุ่มต้มใส่น้ำปลาพอสุก ตักกุ่มขึ้นปอกเอาแต่เนื้อฉีกเป็นชิ้นเล็ก ๆ เนื้อหมูต้มฉีกเป็นเส้น ๆ ปลาใบไม้เผา (ย่าง) ทูบฉีกเป็นชิ้นเล็ก ๆ ปลาแห้งหรือปลากรอบย่าง บีให้แตกเป็นชิ้น กระเทียมดองซอย แต่งกวาปอกเปลือกซอย มะดันซอย พริกชี้ฟ้าแดงซอย ผักชีเด็ดเป็นช่อจัดใส่จาน นำน้ำต้มกระดูกปรงรสด้วยน้ำกระเทียมดอง น้ำปลา น้ำตาลทราย และน้ำมะนาวโรยด้วยผักชีและพริกชี้ฟ้าแดงซอย เสิร์ฟแยกมากับส่วนประกอบที่เตรียมไว้พอจะรับประทาน ให้หน้าที่ปรุงไว้ใส่

ในตำราแม่ครัวหัวป่าก์ เล่ม 1 ท่านผู้หญิงเปลี่ยน ภาสกรวงศ์ (2554, น.25) เรียกต้มยาทั้งทรงเครื่องตำรับนี้ว่า “แกงนอกหม้อหรือต้มยาเขมร” หมายถึงไม่นำส่วนประกอบต่าง ๆ ลงไปต้มรวมกันในหม้อ คำว่า เขมร หมายถึงปลากรอบทำจากปลาเนื้ออ่อนอย่างรมควันมีมากในทะเลสาบช็อง โตนเลสาบ (เปลี่ยน ภาสกรวงศ์, 2554, น.25)

2. ต้มยาใส่เครื่องสมุนไพรน้ำใส พบว่า ต้มยาชนิดนี้ใส่ตะไคร้บุบ ใบมะกรูดฉีก บางตำรับเพิ่มข่า หัวหอมแดงเผา กระเทียมเผา พริกชี้ฟ้าเผา บางตำรับใส่ขิง แต่ไม่ใส่น้ำพริกเผา ข้าวสาร ข้าวเปือ ถั่วทองหรือน้ำข้าว และไม่เรียกว่าต้มยา แต่มีชื่อเรียกเฉพาะ เช่น

ต้มโสมหรือต้มโสมอื้อ ประยูร อุลูชาภู (2531, น.61) กล่าวว่า “โสมอื้อ เป็นตำราแกงชดน้ำรับประทานกำลังร้อน ๆ กินกับข้าว โดยมีการชดสลับกับการกินอย่างอื่น เช่น น้ำพริกมะขามกับปลาเค็มปิ้งสลับด้วยแกงโสมอื้อ

คล่องคอดีนะ หรือย่านื่อเผ็ด ๆ สลับด้วยแกงโฮกอ้อ รับประทานปลาสดทอดกับน้ำพริกปลาปนซดตามด้วยโฮกอ้อ บางคนชอบโฮกอ้อรับประทานแกล้มเหล้านิยมกันว่าดีนัก มีเคล็ดลับอกอยู่ว่าต้องร้อนจึงจะถูกตำรับโดยแท้” บุญมีพิบูลย์สมบัติ (2551, น.170) กล่าวว่า “กินเมื่อเปื้ออาหารเผ็ดอาหารมีความมันหรืออาหารจำเจ การทำต้มชดโฮกอ้อ รับประทานก็จะเป็นที่เจริญอาหาร ต้มชดโฮกอ้อ ตำรับนี้ใช้ปลากรอบ ปลาแห้ง ปลาเค็ม อย่างใดอย่างหนึ่งที่เก็บเป็นเสบียงกรังมาปรุงขึ้นแบบง่าย ๆ แต่ถ้าเป็นปลารมควัน เช่น ปลานื่ออ่อน ปลากด ปลาช่อน มาต้มจะดีกว่าปลาอย่างอื่น โดยนำมาปิ้งให้หอมก่อน วิธีการปรุงจะคล้ายต้มยำใส่หัวหอมแดงเผา ตะไคร้ พริกแห้ง ปรุงรสด้วยน้ำส้มมะขามเปียก น้ำปลา” คำว่า โฮกอ้อหรือโฮกอ้อ คือ เสียงหลังซดน้ำแกงร้อน ๆ เสียงดังโฮกตามด้วยเสียงครางดังเออหรืออือ ชื่ออาหารชนิดนี้ใช้กลุ่มคำที่สร้างขึ้นให้คล้ายกับเสียงที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติหรือเสียงที่ได้ยิน เรียก สัทพจน์ เมื่อตรวจสอบหลักฐานในตำราเก่าพบว่า ใช้เรียกต้มยำน้ำใส ๆ มีรสเปรี้ยวนำ ฉะนั้นจึงพบต้มโฮกอ้อหรือโฮกอ้อมีหลายตำรับ เช่น ต้มโฮกอ้อปลาทุบกะมัน ตำราครอบโลก เล่ม 1 ภาค 1 (2472, น.99-100) มีตำรับดังนี้ นำปลาทุสดใส่หม้อน้ำเดือด ใส่ขิงอ่อน บวบพอกแตกและขิงอ่อนซอย เกลือป่น มะดัน ปรุงรสด้วยน้ำปลา น้ำตาลหม้อ พอปลาทุสสุกยกลงจากเตาใส่พริกขี้หนุบหรือพริกขี้ฟ้าแดงซอย พริกแห้งย่างพอหอมหั่นเป็นท่อน ๆ ต้มโฮกอ้อไก่ คู่มือพ่อบ้าน แม่เรือน (กฤตลักษณ์เดิม) (2513, น.102) มีตำรับดังนี้ ตั้งน้ำพอกเดือดใส่เนื้อไก่ ใส่ตะไคร้ ปรุงรสด้วยน้ำปลาร้า ใส่ข่า หัวหอมแดง และพริกขี้ฟ้าเผา พอเนื้อไก่สุกยกลงจากเตา ปรุงรสด้วยมะนาว กิ่งกนก - กาญจนภา (2485, น.156) กล่าวว่า “ต้มโฮกอ้อใช้เนื้อสัตว์ได้หลายชนิด เช่น ไก่ เนื้อวัว หมัก กุ้ง ปลาต่าง ๆ และเครื่องสมุนไพรได้แก่ ตะไคร้ ข่า หัวหอมแดงเผา กระเทียมเผา พริกขี้ฟ้าเผา ปรุงรสด้วยน้ำมะนาว และน้ำปลาร้า ตำรับเดิมใช้เกลือและน้ำส้มมะขามเปียกแต่ฉันว่าน้ำปลามีรสดีกว่าเกลือและมะดันดีกว่าน้ำส้มมะขามเปียก เชิญเลือกตามใจ”

ต้มจืด กิ่งกนก - กาญจนภา (2485, น.156-157) มีตำรับดังนี้ ใช้เนื้อวัว เนื้อควาย หรือไก่ หั่นเป็นชิ้น ๆ หมักกับ ตะไคร้ หัวหอมแดง กระเทียม

และข้า หันละเอียด ใส่พริกไทยปนหยาบ ๆ และเกลือ ตั้งน้ำพอเดือด ใส่เนื้อที่หมักไว้ เคี่ยวพอเนื้อเปื่อย ปรงรสด้วยน้ำตาลทราย น้ำส้มมะขามเปียก ใส่พริกขี้หนูบุบ ต้มจืดของสายปัญญาสมาคม ในพระราชบัญญัติ (2523, น.10) มีตำรับต่างกัณดังนี้ ตั้งน้ำพอเดือด ใส่เนื้อวัวหั่นชิ้นขนาดพอควร เคี่ยวจนเนื้อวัวไกล่เปื่อย ใส่มันเทศหั่นเป็นชิ้น ๆ เคี่ยวต่อพอเนื้อวัวเปื่อย มันเทศสุก ปรงรสด้วยน้ำส้มมะขามเปียก น้ำปลา ใส่หัวหอมแดงซอย ใบโหระพา และใบกะเพร่ายกลงจากเตาใส่พริกขี้หนูบุบ และน้ำมะนาว ซึ่งตำรับตำรับนี้ไม่ใส่ตะไคร้และข้าลักษณะจึงคล้ายกับซุสหางวัว อาหารของชาวมุสลิม

แกงหมูปลิ้น หนังสืออาหารของโปรดของหม่อมเจ้าจงจิตรถนอมดิศกุล มีตำรับดังนี้ ตั้งน้ำพอเดือด ใส่เนื้อหมูสามชั้นหั่นชิ้นใหญ่ ๆ แล่หั่นออกใส่ตะไคร้บุบพอแตกหั่นเป็นท่อนเล็ก ๆ พอเนื้อหมูสามชั้นเปื่อยยกลงจากเตา ปรงรสด้วย น้ำปลา น้ำมะนาว ใส่พริกขี้หนูบุบ (ดิศกุล, 2521, น.36)

3. ตำยาใส่เครื่องสมุนไพรน้ำขึ้น มีวิธีการปรุง 3 วิธี

3.1 ตำยาใช้วิธีการปรุงแบบตีน้ำมันหรือเข้าเครื่องผัด นำกระเทียม รากผักชีและพริกไทยโขลกละเอียด ผัดกับน้ำมันให้หอม ใส่ น้ำเปล่าหรือน้ำต้มกระดูกตามด้วยข้าวสาร ข้าวเปือ ถั่วทองหรือน้ำข้าวอย่างใดอย่างหนึ่งให้น้ำขึ้น ใส่ตะไคร้บุบ ใบมะกรูดฉีก บางตำรับเพิ่มข้า ใส่ปลาหรือถ้าเป็นกุ้งจะเพิ่มเห็ด ปรงรสด้วยน้ำส้มมะขามเปียก น้ำมะนาวหรือผลไม้รสเปรี้ยว น้ำปลา เกลือ รอยด้วยต้นหอมซอย และผักชีเด็ดเป็นช่อ ๆ ถ้าไม่ใช้วิธีการ “ตีน้ำมัน” จะโรยกระเทียมเจียวแทน อาทิ

ตำยาปลากระเบน นักเรียนตรุณี โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง 2526, น.195) มีตำรับดังนี้ นำกระเทียมโขลกละเอียดเจียวพอเหลืองใส่ “น้ำท่า” พอเดือดใส่ปลากระเบนที่เตรียมไว้ ตามด้วยข้าวสาร ตะไคร้ ใบมะกรูด และเกลือ พอปลากระเบนสุก ตักปลากระเบนขึ้นแกะเอาแต่เนื้อ นำเนื้อปลากระเบนใส่หม้อใส่น้ำพริกเผา ปรงรสด้วยน้ำปลา น้ำมะนาว น้ำตาลหม้อ รอยด้วยผักชี

ข้อสังเกตตำยาปลากระเบนตำรับนี้ใช้วิธีการปรุงแบบ ตีนน้ำมัน หมายถึง วิธีการปรุงโดยการผัดส่วนประกอบกับน้ำมัน เช่น บวบเหลี่ยมตีนน้ำมัน

(แกงจืดประเภทตีน้ำมัน) ผักตีน้ำมัน (ผักผัดน้ำมันสำหรับจิ้มกับน้ำพริก) คำว่า ตี หมายถึง ตีให้แตกเมื่อนำกระเทียมที่ถูกสับหรือโขลกละเอียดใส่ลงไป กระทะ กระเทียมจะเป็นก้อนต้องใช้ตะหลิวคนให้แตกเข้ากับน้ำมัน เสียงจาก ตะหลิวกับกระทะกระทบกัน (เช่น ตีกลอง ตีฉิ่ง) และเกิดเสียงจากน้ำมันดัง ฉู่ - ฉี่ มีกลิ่นหอม ตีให้ เข้ากัน (เช่น ตีไข่ ตีแป้ง ตีเค้ก) เมื่อใส่กระเทียมหรือสมุนไพรผัดให้หอม ใส่ส่วนประกอบอื่น ๆ ลงไปคนหรือผัดให้เข้ากัน คำว่า ตี ปรากฏหลักฐาน วิธีการปรุงฉู่ฉี่หมู เมื่อนำเครื่องน้ำพริกแกงผัดกับน้ำมันซีไล (กะทิเคียวจนเป็นน้ำมัน) ระหว่างผัดเครื่องน้ำพริกแกงจะหอม ช่วงเวลานี้จะใส่น้ำปลาลงไปทำให้เกิดเสียง ฉู่ - ฉี่ และมีกลิ่นหอมเฉพาะตัว เรียกตีน้ำปลา ใน สุบิน ก กา ของหมื่นพรหมสมพัตร (มี)

เข้าปลาและน้ำยา อาหาราประดามี

ท่ามาโอชาติ หมูฉู่ฉี่ตีน้ำปลา

(กรมศิลปากร, 2559, น 63)

คำว่า น้ำท่า คือ น้ำในแม่น้ำลำคลองต้องลงไปตักที่ท่า (จึงเรียกน้ำท่า) ในเวลาที่น้ำขึ้นเต็มที่หรือน้ำทรงก่อนไหลลง จนมีสภาพ “น้ำขึ้นให้รีบตัก” ต้องเก็บใส่โอ่งให้ตักตะกอนก่อนแล้วค่อยถ่ายเอาน้ำใส่มาใส่ ตุ่มสำหรับหุงต้มอาหาร และต้องต้มเสียก่อนเพราะถือว่าเป็น น้ำดิบ ต้มเข้าไป จะสะอาดท้อง โบราณจะไม่ใช้น้ำฝนมาทำอาหารเพราะจะทำให้เสียรส แต่จะรองไว้ดื่ม ถ้าเป็นหมอยาต้องรอง “น้ำฝนกลางหา” เป็นน้ำอ่อนและบริสุทธิ์ไว้ใช้เป็น “น้ำกระสาย” ผสมยา

3.2. ต้มยำใช้วิธีปรุงแบบไม่ตีน้ำมัน ตมน้ำเปล่าหรือน้ำต้มกระดูกพอเดือดใส่ปลาหรือเนื้อสัตว์อื่น ๆ ตามด้วยข้าวสาร ข้าวเปือ ถั่วทอง น้ำข้าวอย่างใดอย่างหนึ่ง ใส่ตะไคร้บุบ ใบมะกรูดฉีก พอปลาหรือเนื้อสัตว์สุก ปรุงด้วยน้ำส้มมะขามเปียก น้ำมะนาว ผลไม้รสเปรี้ยว น้ำปลา เกลือ โรยด้วยต้นหอมซอย ผักชีเด็ดเป็นช่อ ๆ บางตำรับเพิ่มกระเทียมเจียว เช่น

ตำยาปลาช่อน ใช้ปลาช่อนตัวใหญ่ และที่สำคัญทำให้น้ำขึ้นด้วย ข้าวสารและถั่วทอง เพิ่มผลไม้ รสเปรี้ยว ดังหลักฐานในเสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน ฉบับสมบูรณสามภาค และฉบับต่างสำนวน เล่ม 1 (2558, น.1392) กล่าวถึง ตำรับตำยาปลาช่อนในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนสำนวนครูแจ้ง เปรียบเทียบกับ ตำรับกับข้าวเสวยของจอมสุกรี ศรีมขวาท (2482, น.37-38)

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบตำรับตำยาปลาช่อนตำรับเสภาเรื่องขุนช้าง ขุนแผน สำนวนครูแจ้งกับตำรับกับข้าวเสวยของจอมสุกรี ศรีมขวาท

เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน สำนวนครูแจ้ง	ตำรับกับข้าวเสวยของ จอมสุกรี ศรีมขวาท
แนะหม่อมพี่ศรีมาลาทำ ไม้เอิบอารมณเหมือนตำยาดอกขาพิ ซื้อปลาช่อนตัวใหญ่ใหญ่ที่ไขมี ทำใส่อ่างล้างสีให้สิ้นคา ตมน้ำเสียก่อนให้ร้อนฉ่ำ แล้วเอาปลาใส่เคียวให้น้ำขาว ทุบตะไคร้ ม้วนใส่ทั้งพ่อนยาว ข้าวสารขาวใส่ด้วยช่วยหนุนปลา น้ำพริกตำยาทำให้ถึงที่ น้ำปลาญี่ปุ่น กะปิดี พื้สะหา เมื่อตักนั้นสันตริษะกะพุงมา ซ้อนเอาไข่ใส่หน้าให้ชูใจ กระเทียมสุก บดใส่สักสามกลีบ มะนาวบิบลงดี ผักชีใส่ น้ำพริก เจือ น้ำปลา ล่อให้จุใจ เอาซ้อนบอกเข้าโศภโรแล้วได้แรง	1. ใช้ปลาช่อนตัวเชื่อง ๆ 1 ตัว ขอดเกล็ดปลา ล้างให้หมดเมือก ตัดหัวแล่กระดูกกลาง ครีบและก้างออก 2. หั่นเป็นชิ้นพองาม ตอนหางเหลือไว้ชิ้นใหญ่ 3. ผ่าหัวปลาตรงปากออกเป็นสองซีกและ ล้างอีกครั้งให้หมดคา 4. ตักน้ำใส่หม้อพอกครว ข้าวข้าวสารขึ้นตั้งไฟ พอน้ำเดือดพล่านจึงใส่ปลา 5. นำตะไคร้ทุบ แล้วตัดเป็นท่อน ๆ ใบมะกรูด ฉีกกลางเอาก้านออกแล้วใส่ลงไป 6. เคี่ยวจนข้าวสารบาน ใส่เกลือเม็ดด้วย สักเล็กน้อย 7. ตักหัวปลาขึ้นแกะเนื้อคางและแก้มใส่ชามไว้ 8. หั่นหัวกระเทียมตามยาวบางเจียวพอเหลือง 9. คั่วถั่วทอง เลาะเปลือก พอเหลืองโขลกให้ ละเอียดใส่น้ำพริกเผาและเนื้อปลาตอนหาง โขลกให้เข้ากัน 10. ตักเนื้อปลาใส่ชาม อย่าให้ตะไคร้ ใบมะกรูด และข้าวติดลงไปด้วย ตักน้ำแกงใส่ แล้วปรุงรส

เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน สำนวนครูแจ้ง	ตำรับกับข้าวเสวยของ จอมสุกรี ศรีมฆาวพ
	ด้วยมะม่วงขอย น้ำพริกเผาที่โหลกไว้ น้ำมะนาว น้ำปลาดี น้ำตาลหม้อเล็กน้อย 11. โรยกระเทียมเจียว ต้นหอมซอย ผักชีเด็ดเป็น ข้อ ๆ พริกขี้หนูบุบ รับประทานร้อน ๆ คล่องคอ

(ที่มา : ภูษิษย์ สว่างสุข, 2567)

จากตารางที่ 1 ตำรับตั้มยำกุ้งในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนสำนวนครูแจ้ง และตำรับกับข้าวเสวย ของจอมสุกรี ศรีมฆาวพ ต่างกันดังนี้ เครื่องสมุนไพรเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนสำนวนครูแจ้งใช้เพียงตะไคร้ แต่ตำรับกับข้าวเสวยใช้ตะไคร้และใบมะกรูด ทำให้น้ำขึ้นทั้ง 2 ตำรับใส่ข้าวสาร ตำรับกับข้าวเสวยเพิ่มถั่วทองคั่วโหลกกับน้ำพริกเผาและเนื้อปลาช่อนต้ม ปรงรส เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนสำนวนครูแจ้ง ปรงรสด้วยน้ำปลาญี่ปุ่น กะปิ น้ำมะนาวและกระเทียมสุกโหลกละเอียด (คาดว่าคือกระเทียมเผา) ตำรับกับข้าวเสวย ปรงรสด้วย เกลื่อน้ำปลา น้ำตาลหม้อ เพิ่มผลไม้มรสเปรี้ยว ได้แก่ มะม่วง เครื่องโรยหน้า เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนสำนวนครูแจ้ง ใส่ น้ำพริก (คาดว่าคือพริกแห้ง กระเทียมและหัวหอมแดงเผาโหลกละเอียด เรียกน้ำพริกป่า ใส่แทนน้ำพริกเผา) และผักชีตำรับกับข้าวเสวย โรยด้วย กระเทียมเจียว ต้นหอม ผักชี และพริกขี้หนู

ตั้มเปรตปลาไหล (ไม่เรียกตั้มยำแต่เรียกตั้มเปรต) ช่มจีนราชานุประพันธ์ (2433, น.66-67) มีตำรับดังนี้ ตั้งน้ำใส่ตะไคร้ใบมะกรูด จากนั้นใส่ปลาไหลเป็น ๆ ทั้งตัว ปิดฝาหม้อทันทีพอน้ำเริ่มเดือด กดฝาหม้อให้แน่นไว้สักครู่ ปลาไหลจะดันไปมาจนตาย เปิดฝาช้อนฟองสีดำ ๆ ออกให้หมด เนื้อปลาไหลจะแตกเห็นเนื้อในเป็นสีขาวปรงรสด้วยน้ำพริกเผาละลายกับน้ำปลามะนาว นายรำคาญ (ประหยัด ศ. นาคะนาท) (2515, น.161) กล่าวถึงวิธีทำปลาไหลตั้มเปรตไว้ว่า “สำหรับปลาไหลตั้มเปรตนั้นหารุนสั๊กหน้อย แล้วก็ทำให้ออกรสไม่ขมยาก ต้องปรงน้ำแกงแบบตั้มยำให้สับลิ้นสับไส้หน้อย ตั้งน้ำแกงให้เดือดดีแล้วก็เอามันขึ้นมากินได้เลย เนื้อมันจะปรีขาวละมุนร้อนจากกระดุก

นำกิน” คำว่า “เปรต” เปรียบได้กับเวลาต้มจะใช้ปลาไหลเป็น ๆ ในหม้อตอนน้ำเดือดพล่าน ปลาไหลจะดิ้นทุรนทุรายเหมือนกับเปรตที่ตกนรก ถ้าแบ่งตามเปรตวัตถุธรณี 4 ประเภท จะตรงกับประเภทที่ 3 “นิชฌามัตถิกเปรต” คือ เปรตที่ถูกไฟเผาให้เราร้อนอยู่เสมอ ถ้าแบ่งตามคัมภีร์โลกบัญญัติปกรณและคติที่ปกรณ แบ่งเป็น 12 ประเภท จะตรงกับประเภทที่ 10 “อชครเปรต” คือ เปรตที่มีรูปร่างกายคล้ายสัตว์ เดียรจฉาน (ในที่นี้หมายถึงงูหรือปลาไหล) จะถูกไฟไหม้ทั่วร่างกาย ทั้งกลางวันและกลางคืน หรือถ้าเปรียบกับตกนรกตรงกับ “โลหภูมิณร” แปลว่าหม้อโลหะหรือกระทะทองแดงตกลงไปไหม้ทรมาน คล้ายกับปลาไหลจะพยายามว่ายออกจากหม้อ เป็นที่ทุกข์ทรมานคล้ายกับตกนรกทั้งเป็น

3.3 ตำยาใส่กะทิ เรียกตำยากะทิมีส่วนประกอบและวิธีการปรุงแบบตำยาใส่เครื่องสมุนไพรน้ำขึ้นแต่ไม่ต้องเพิ่ม ข้าวสารหรือข้าวเปือ ถั่วทอง ถั่วลิสง น้ำข้าว เพราะกะทิทำให้ น้ำขึ้น เช่น

ตำยากะทิ ตำรับอาหารของ ม.ร.ว.หญิง เตื่อง สนิทวงศ์ (2511, น.188-189) มีตำรับดังนี้ ตั้งกะทิพอเดือดใส่ปลาช่อนหรือปลากะเบนย่างหรือปลากะทิงย่าง ใส่ตะไคร้ ใบมะกรูด พอปลาสุก ปรุงรสด้วย น้ำพริกเผา น้ำปลาน้ำมะนาว รอยด้วยผักชี และกระเทียมเจียว

ตำยากะทิเนื้อวัว อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ คุณหญิงแม่นศรี ศรีธรรมราช (2519, น.222) มีตำรับดังนี้ เคี้ยวเนื้อวัวหั่นเป็นชิ้นสี่เหลี่ยมใหญ่ ๆ กับหางกะทิ ใส่ตะไคร้ ข่า และใบมะกรูด พอเนื้อวัวเปื่อยใส่หัวกะทิ ปรุงรสด้วย น้ำปลา น้ำมะนาว รอยด้วยผักชี ต้นหอม และพริกขี้หนูบด

ภาพที่ 1 แสดงประเภทต้มยำและส่วนประกอบ

(ที่มา : ภูษิษฐ์ สว่างสุข, 2567)

สรุปและอภิปรายผล

ต้มยำกุ้ง อาหารไทยที่ได้ขึ้นทะเบียนเป็นรายการตัวแทนมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของมนุษยชาติ ประจำปี 2567 จากที่ประชุมคณะกรรมการระหว่างรัฐบาล เพื่อการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรม ที่จับต้องไม่ได้ครั้งที่ 19 ขององค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือยูเนสโก (UNESCO) ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมขึ้นที่ 5 ของประเทศไทย ต้มยำจึงเป็นอาหารที่มีพัฒนาการ จนรสชาติอร่อยเป็นที่ยอมรับทั่วโลก ฉะนั้นต้มยำกุ้งจึงต้องมีส่วนประกอบและวิธีการปรุงที่พิเศษ ดังมีข้อสังเกต 5 ประการดังนี้

ประการที่ 1 ชื่อต้มยำกุ้ง โครงสร้างชื่อประกอบด้วย 2 ส่วน

ส่วนที่ 1 วิธีการปรุง คำว่า ต้มยำ หมายถึง ชื่อแกงชนิดหนึ่ง น้ำแกงมากใส่ตะไคร้ และใบมะกรูดรสเปรี้ยวฉ่ำ รสเค็มตาม ถ้าแยกคำว่าต้มและยำ

ออกจากกัน คำว่า ต้ม (กริยา) หมายถึง นำน้ำเปล่าหรือน้ำต้มกระดูกต้มให้เดือด แล้วใส่ส่วนผสมต่าง ๆ ลงไปต้มให้สุก คำว่า ยำ หมายถึง อาหารที่มีส่วนผสม ได้แก่ เนื้อสัตว์ ทำให้สุก ใส่ผักหั่นเป็นชิ้น ๆ หรือซอยบาง ๆ มีน้ำปรุงยารสเปรี้ยว รสหวานและรสเค็มตาม ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบแกงต้มยำ ตำรากับข้าวสอนลูกหลาน ผลไม้ ของว่างและขนม ของท่านผู้หญิงกลีบ มหิธร (2509, น.34) กับยากบ ตำรับชมจิน ราชานุประพันธ์ (2433, น.80) มีส่วนผสมคล้ายกัน ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบตำรับแกงต้มยำกับยากบ

ส่วนผสม	แกงต้มยำ	ยากบ
เนื้อสัตว์	ปลา หรือกุ้ง	กบ
เครื่องสมุนไพร	ตะไคร้ และใบมะกรูด	ตะไคร้ ใบมะกรูด และกระเทียม
น้ำพริกเผา	น้ำพริกเผา (เครื่องเผา)	น้ำพริกเผา (เครื่องเผา)
น้ำซัน	น้ำข้าว	กะทิ
ผลไม้รสเปรี้ยว	มะม่วง และมะดัน	มะม่วงหรือตะลิงปลิง
ปรุงรส	น้ำมะนาว น้ำปลา เกลือ และน้ำส้มมะขามเปียก	น้ำมะนาว น้ำปลา และน้ำตาลหม้อ
เครื่องโรยหน้า	ผักชี ต้นหอม และกระเทียมเจียว	ใบสาระแหน่

(ที่มา : ภูษิษฐ์ สว่างสุข, 2567)

จากตารางที่ 2 พบว่า แกงต้มยำกับยากบ มีส่วนผสมคล้ายกัน ดังนี้ เครื่องสมุนไพรใช้ตะไคร้ ใบมะกรูด น้ำพริกเผาใช้น้ำพริกเผา (เครื่องเผา) ใส่ผลไม้รสเปรี้ยว และต่างกันเพียงส่วนผสมที่ทำให้ซัน แกงต้มยำใช้น้ำข้าว แต่ยากบใช้กะทิ และแกงต้มยำโรยด้วยผักชี ต้นหอม และกระเทียมเจียว แต่ยากบ โรยด้วยใบสาระแหน่ ฉะนั้นต้มยำน้ำซันในตำราเก่าจึงเรียก “ต้มยำ” (ยกเว้นต้มเปรตปลาไหล) แต่ต้มยำน้ำใสจึงมีชื่อเรียกเฉพาะไม่มีคำว่ายา

ส่วนที่ 2 กุ้ง เกิดจากความอุดมสมบูรณ์จากบริเวณแม่น้ำที่แยกจากแม่น้ำเจ้าพระยามีกุ้งใหญ่ หรือ กุ้งก้ามกรามจำนวนมาก ซึ่งกุ้งชนิดนี้จะมีมากประมาณเดือนสิบถึงเดือนสิบเอ็ด เป็นระยะตอนน้ำมาก กุ้งจะขึ้นมาวางไข่ในท้องนาหรือที่น้ำท่วมถึง แต่เนื้อกุ้งไม่อร่อย เพราะช่วงนี้พวกปลา กุ้ง จะไม่ค่อยหากิน และช่วยกันระวังรักษาไข่ ตัวฟอม ไม่มีมัน เรียกว่า “ปลาน้ำใหม่” โบราณจึงถือว่าระยะปลาที่ดีที่สุดต้องเป็นระยะตอนน้ำลด คือ ตั้งแต่เดือนสิบสองถึงเดือนอ้าย ซึ่งระยะตั้งแต่เดือนอ้าย เดือนยี่เรื่อยไป เป็นระยะพอดีข้าวในนาสุกเป็นฤดูเก็บเกี่ยวได้ข้าวใหม่ พร้อมกับปลาดี จึงมีคำกล่าวว่า “ข้าวใหม่ปลามัน” แปลว่า กินอร่อยทั้งข้าวทั้งปลา ดังหลักฐานในโคลงพระราชนิพนธ์ท้าวทศมาศ

น้ำลดลงหลังแห้ง	รวมคลอง
ไหลตกห้วงบึงหนอง	ใหญ่น้อย
กุ้งปลาชุกชุมปอง	ประโยชน์เหล่า ชนนา
หนองหนึ่งนับร้อยร้อย	อย่างน้อยเรือนพัน

(บารบปรปักษ์, 2545, น.118)

ท่านผู้หญิงเปลี่ยน ภาสกรวงศ์ กล่าวไว้ในตำราแม่ครัวหัวป่าก์ เล่ม 5 ว่า “กุ้งหลวงเป็นกุ้งน้ำจืด เป็นฤดูน้ำลดกุ้งก็ชุม ตัวกลาง เรียกว่า นางกุ้ง ขนาดรับประทาน ตัวใหญ่ เรียกว่า ก้ามกราม เนื้อเหนียวไปและตัวเล็ก เรียกว่า ก้ามเกลี้ยง กุ้งหลวงเตี้ยวันนี้ไม่ค่อยจะขาดตลอดทุกฤดู...” (เปลี่ยน ภาสกรวงศ์, 2545, น.171) กุ้งก้ามกรามมีเปลือกและตัวสีฟ้าคราม เป็นกุ้ง 2 น้ำ คือ เพาะพันธุ์ในน้ำเค็ม แต่เจริญเติบโตในน้ำจืด มี 3 ประเภท ดังนี้

1. กุ้งก้ามกรามหรือกุ้งหลวงตัวโตเปลือกสีครามปนเขียว ก้ามมีหนามสีฟ้า
2. กุ้งก้ามเกลี้ยงเป็นกุ้งชนิดเดียวกันกับกุ้งก้ามกรามแต่ตัวเล็กกว่า ก้ามเล็กเรียบ ไม่มีหนาม
3. กุ้งนางเป็นกุ้งชนิดเดียวกันกับกุ้งก้ามกรามและกุ้งก้ามเกลี้ยง แต่ตัวเล็กกว่า

กัฏฐกัมมกรมเหมาะกับการทำตำยาทั้ง เพราะมีเปลือกหนาและเนื้อแน่น มันกัฏฐสีส้มแดงหรือ แสปปาโตแพนแครีส (Hepatopancreas) เกิดจากตับและตับอ่อน ทำให้น้ำแกงของตำยาทั้งมีลักษณะพิเศษ คือ กลิ่นของเปลือกและสีส้มแดงของมันกัฏฐ เมื่อรวมกับกลิ่นสมุนไพร ได้แก่ ตะไคร้ ใบมะกรูด กลิ่นและรสของน้ำมะนาว น้ำปลา พริกชี้หนูบุบ ผักชี รวมถึงน้ำพริกเผา จึงเกิดความลงตัวเข้ากันอย่างพอดี

ประการที่ 2 น้ำข้น เกิดจากข้าวสาร ข้าวเบือ ถั่วทอง แต่ตำยาทั้งใช้ “น้ำข้าว” คือน้ำที่ได้จากการหุงข้าวแบบแช่น้ำ ดังตำรับหุงข้าวต้มแกง (2499, น.1-2) กล่าวว่า “นำข้าวสารขาวให้สะอาด ใส่น้ำพอท่วม เมื่อตั้งหม้อข้าวแล้วต้องพัดให้ไฟแรงพอควร เปิดฝาหม้อ พอน้ำข้าว มีฟองเล็ก ๆ ข้างหม้อแล้วปิดฝาย่างเก่า พอเดือดเปิดฝาหม้อ ช้อนฟองทิ้ง ตักข้าวขึ้นมาเล็กน้อย ถ้าชอบสวยหน่อย สังเกตข้าวจะแฉ่มเล็กน้อยก็รีบเข็ด ตักถ่านออกมาจากเตาให้เหลือแต่น้อยแล้วเอาหม้อตั้งไฟ ค่อย ๆ ตะแคงหม้อให้หมุนรอบ เรียกคางข้าว เมื่อข้าวสุกยกหม้อลงปิดฝาทิ้งไว้ให้ข้าวระอุ” น้ำที่เข็ด (ริน) ออกเรียก น้ำข้าว นำมาใส่ตำยาทั้ง ดังหลักฐาน แกงตำยา ตำรากับข้าวสอนลูกหลาน ผลไม้ของว่างและขนม ของท่านผู้หญิงกลีบ มหิธร (2509, น.34) มีตำรับดังนี้

แกงตำยา

เครื่องปรุง : ปลา (หรือกัฏฐ) ตะไคร้ ใบมะกรูด ส้มมะขามเปียก
น้ำข้าวเช็ด เกลือ น้ำพริกเผา มะดัน ใบหอม ผักชี กระเทียมเจียว

วิธีทำ : ตะไคร้ทุบตัดเป็นท่อน ๆ ใบมะกรูดฉีก ส้มมะขามเปียก 1 ผัก น้ำข้าว เกลือ 2 - 3 เม็ด นำใส่หม้อตั้งไฟจนเดือดใส่ปลา น้ำปลาเวลารับประทาน จึงละลายน้ำพริกเผาใส่ ชิมดู โรยมะม่วงมะดันซอย ผักชีใบหอม กระเทียมเจียว

การใส่น้ำข้าวที่ได้จากการหุงข้าวแบบเช็ดน้ำในต้มยำก็จะทำให้น้ำของต้มยำเข้มข้นขึ้นทันที ประกอบกับกุ้งสุกง่ายไม่ต้องต้มหรือเคี่ยวนาน แต่ต้มยำปลาหรือต้มยำข่าหมูสุกยากจึงใส่ข้าวสาร ข้าวเปือ หรือถั่วทอง เพราะกว่าปลาหรือข่าหมูจะสุก ข้าวสาร ข้าวเปือ หรือถั่วทอง ก็สุก และทำให้น้ำของต้มยำเข้มข้น

ต้มยำปัจจุบันพบว่าไม่ใส่ข้าวสาร ข้าวเปือ หรือถั่วทองแล้วแต่ยังคงพบกวยเตี่ยวต้มยำ ที่ใส่น้ำพริกเผา ถั่วลิสงคั่วบด น้ำมะนาว ส่วนต้มยำกุ้งนิยมทำให้ข้นด้วยการใส่นมข้นจืด เพราะใช้ง่ายไม่ต้องต้มหรือเคี่ยวนาน

ประการที่ 3 น้ำพริกเผาหรือเรียกว่าน้ำพริกลาว (มีวิธีการปรุงแบบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) บางถิ่นเรียกน้ำพริกกันตู่กันครัวเพราะมีติดไว้ยามขาดแคลน มีวิธีการปรุงดังนี้ ใช้พริกแห้ง พริกขี้หนูแห้ง กระเทียมแลหั่วหอมแดงนำไปเผา โขลกกับเกลือให้ละเอียด ใส่กะปิ ปรุงรสด้วยเนื้อมะขามเปียก น้ำปลา และน้ำตาลหม้อ โดยไม่ต้องนำมาผัดอีก ปัจจุบันใช้น้ำพริกเผาเครื่องทอด (เจียว) มีวิธีการปรุงดังนี้ ใช้พริกแห้งทอด กระเทียมเจียว หั่วหอมแดงเจียว กะปิทอด บางตำรับเพิ่มปลาแห้งหรือกุ้งแห้งทอด โขลกให้ละเอียด นำไปผัดกับน้ำมัน ปรุงรสด้วยน้ำส้มมะขามเปียก น้ำปลา และน้ำตาลหม้อ น้ำพริกเผาเครื่องทอด หรือเรียกว่า น้ำพริกผัด ดังหลักฐานปรากฏในหนังสือ น้ำพริก

ส่วนน้ำพริกผัดเท่าที่เคยเห็นทำกันเองนั้นใช้เครื่องน้อยกว่า น้ำพริกเผา ประมาณครึ่งต่อครึ่งตากให้แห้งเช่นเดียวกัน รวมทั้งกุ้งอีกด้วย เสร็จแล้วจึงเอามาผัดใช้น้ำมันใส่กระทะแล้วผัดไปให้กรอบทีละอย่าง เมื่อกรอบดีแล้วเอาขึ้นผึ่งให้สะเด็ดน้ำมัน...กะปิต้องเอาลงทอดให้กรอบแล้วจึงเอาลงโขลกเข้าด้วยกัน ในการโขลกน้ำพริกผัดนี้ก็เต็มรสตามใจชอบ เช่น น้ำตาล น้ำปลา ส้มมะขามเปียกให้มีรสเปรี้ยว เค็ม หวาน ก็จะได้น้ำพริกผัดอีกครกหนึ่ง

(คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว., 2553, น.107)

คำว่า เผา คือ ศัพท์ที่ใช้ในงานครัวไทย หมายถึง การนำส่วนผสมประกอบไปปิ้งหรือย่างบนตะแกรงเหล็กในที่นี้ ได้แก่ กระเทียมและหัวหอมแดง มีเปลือกด้านนอกแห้ง เมื่อนำไปปิ้งหรือย่างจะเกิดเปลวไฟลุกไหม้ (จึงเรียกว่าเผา) ที่เปลือกแห้งจะต้องรีบพลิกไปมาเพื่อให้ดับและต้องปิ้งหรือย่างต่อจนสุกก่อนนำไปปรุงอาหารต้องปอกเปลือกและรอยไหม้ออกให้หมด พริกแห้งหรือพริกชี้หูแห้งนำไปปิ้งหรือย่างจะไหม้ง่ายและเกิดเปลวไฟลุกไหม้อย่างรวดเร็ว ต้องรีบพลิกไปพลิกมาเพื่อให้ดับ พริกแห้งจะกรอบมีรอยไหม้เล็กน้อย กะปิ ต้องนำมาห่อใบตองนำไปปิ้งหรือย่างจนใบตองเริ่มแห้งและเกิดเปลวไฟลุกไหม้บางส่วนต้องรีบพลิกไปพลิกมาเพื่อให้ดับ พอกะปิสุกแกะใบตองออกลักษณะกะปิจะมีผิวแห้งมีรอยไหม้เล็กน้อยมีกลิ่นหอม

ประการที่ 4 ผลไม้รสเปรี้ยว อาหารไทยไม่ว่าจะเป็นตำยา แกงคั่วส้ม ยำ รวมถึง น้ำพริกกะปิ จะใช้ผลไม้รสเปรี้ยวใส่คู่กับน้ำมะนาวหรือน้ำส้มมะขามเปียก เช่น มะม่วง ตะลิงปลิง มะยม มะขามอ่อน ระกำซึ่งตำยาทุ่ง ตำรับปัจจุบันไม่ใส่ผลไม้รสเปรี้ยว หรือน้ำส้มมะขามเปียกแต่ใช้เพียงน้ำมะนาวปรุงรสเปรี้ยวเท่านั้น

ประการที่ 5 กระเทียมเจียว ตำยาทุ่งมีวิธีการปรุง 2 วิธี คือ วิธีการปรุงแบบใช้น้ำมันนำกระเทียมโขลกละเอียดเพื่อให้หอมก่อนแล้วจึงเติมน้ำต้มกระดูกหรือน้ำเปล่าพอเดือดใส่สมุนไพรตามด้วยเนื้อสัตว์ ข้อสังเกตวิธีนี้น้ำมันจึงทำให้ตำรับตำยาทุ่งดั้งเดิม ใส่กระเทียมเจียวแทนการใช้น้ำมัน และวิธีการปรุงแบบไม่ใช้น้ำมันต้มน้ำต้มกระดูกหรือน้ำเปล่าให้เดือด ใส่สมุนไพร ตามด้วยเนื้อสัตว์ซึ่งตำรับปัจจุบัน มีวิธีการปรุงแบบวิธีที่ 2 เท่านั้น

บทสรุป

จากการศึกษาครั้งนี้ แสดงให้เห็นว่า ตำรับตำยาทุ่งในช่วงเวลา 100 ปี ตั้งแต่ปี 2433 ถึง 2533 ได้พัฒนาจนมีตำรับอย่างปัจจุบัน ได้แก่ ตำรับดั้งเดิมตำยาทุ่งใช้เพียงตะไคร้ ใบมะกรูด ปรุงรสด้วย น้ำมะนาว น้ำปลา น้ำส้มมะขามเปียก ใส่ผลไม้รสเปรี้ยว ใส่น้ำข้าว โรยด้วยกระเทียมเจียว ต้นหอม และผักชี ตำรับปัจจุบัน ใช้ตะไคร้ ใบมะกรูด เพิ่มข่า ปรุงรสด้วยน้ำปลา น้ำมะนาว

ไม่ใช่ผลไม้รสเปรี้ยว ใช้นมข้นจืดแทนน้ำข้าว เปลี่ยนน้ำพริกเผา เครื่องเผา
เป็นน้ำพริกเผาเครื่องทอด และมีวิธีการปรุงแบบไม่เติมน้ำมัน ไม่ใช่กระเทียมเจียว
เพียงแต่โรยด้วยผักชี และพริกชี้หนูบุบเท่านั้น

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2559). *สุบิน ก กา และศรีสวัสดิ์วัด*. สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. กรมศิลปากร.
- กึ่งกนก – กาญจนภา. (2485). *กับข้าวโอชะรส*. โรงพิมพ์เทอไทย.
- คณะอาจารย์สถาบันการเรือน. (2527). *กับข้าวชาวบ้าน 1000 ชนิด*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). สำนักพิมพ์เสริมวิทย์บรรณาการ.
- ศีกฤทธิ ปราโมช, ม.ร.ว. (2553). *น้ำพริก*. (พิมพ์ครั้งที่ 6). สำนักพิมพ์ดอกหญ้า 2000.
- คู่มือพ่อบ้าน แม่เรือน (กฤตลักษณ์เดิม). (2513). อนุสรณ์ในงานฉาปนกิจศพนางสาวบุตรี กรลักษณ์ ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส. โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- จอมสุกรี ศรีมัวพ. (2482). *ตำรับกับข้าวเสวย*. โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์เสาชิงช้า.
- จีบอนุสรณ์. (2507). อนุสรณ์งานฉาปนกิจศพนางสมรรถนันทพล (จีบ บุนนาค). ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 30 สิงหาคม พ.ศ. 2507. โรงพิมพ์แม่บ้านการเรือน.
- ชุ่มจิ้น ราชานุประพันธ์. (2433). *ตำรากับข้าว*. โรงพิมพ์วัชรินทร์.
- ดิศกุล, หม่อมเจ้าจงจิตรถนอม. (2521). *อาหารของโปรด ของ หม่อมเจ้าจงจิตรถนอม ดิศกุล*. ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมเจ้าจงจิตรถนอม ดิศกุล ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส. วัชรินทร์การพิมพ์.
- ตำรับอาหารของ ม.ร.ว.หญิง เตื่อง สนิทวงศ์. (2511). อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมราชวงศ์หญิงเตื่อง สนิทวงศ์ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 14 มีนาคม 2511. โรงพิมพ์วิจิตรศิลป์.
- ตำรากับข้าวสอนลูกหลาน ผลไม้ ของว่างและขนม ของท่านผู้หญิงกลีบ มหิธร. (2509). อนุสรณ์งานฉาปนกิจศพ นายไสล ศรีภิรมย์. บริษัท เสนาการพิมพ์ จำกัด.

ตำราครอบโลก เล่ม 1 ภาค 1. (2472). โรงพิมพ์กิมหลีหรงวน เสาชิงช้า.

นักเรียนดุริณี โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง. (2526). *ปะทานุกรมการทำของควา
ของหวานอย่างฝรั่ง แลสยาม*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). สำนักพิมพ์ศรีปัญญา.
นายรำคาญ (ประหยัด ศ. นาคะนาท). (2515). *เรื่องอย่างว่าชุดใหม่*. โรงพิมพ์
ไทยสัมพันธ์.

บำราบปรปักษ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยา.
(2545). *โคลงพระราชพิธีทวาทศมาส*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). บริษัท เอ็ดสัน
เพรสโปรดักส์ จำกัด.

บุญมี พิบูลย์สมบัติ. (2551). *นानาสาระ “ฉบับวัดปริบปริ” จังหวัดเพชรบุรี*.
บริษัทเพชรบุรีการพิมพ์ จำกัด.

ประดิษฐ์ ไทยานนท์. (2511). *ตำราเสน่ห์รส-น้ำมือนาง*. สำนักพิมพ์โชคชัย
เทเวศร์.

ประยูร อุลฺลาหะ. (2531). *อาหารรสพิเศษของคนโบราณ*. สำนักพิมพ์แสงแดด.
เปลี่ยน ภาสกรวงศ์, ท่านผู้หญิง. (2554). *ตำราแม่ครัวหัวป่าก์ (เล่ม 1; เล่ม 5,
พิมพ์ครั้งที่ 7)*. สำนักพิมพ์ต้นฉบับ.

ภูษิษฐ์ สว่างสุข. (2567). *เปรียบเทียบตำรับแกงต้มยำกับยำกบ*. [ตาราง].
มหาวิทยาลัยรามคำแหง คณะศึกษาศาสตร์.

_____. (2567). *เปรียบเทียบตำรับต้มยำปลาช่อนตำรับเสาชิงช้ากับตำรับ
สำนวนครูแจ้ง กับตำรากับข้าวสวยของจอมสุกรี ศรีมโหฬาร*. [ตาราง].
มหาวิทยาลัยรามคำแหง คณะศึกษาศาสตร์.

_____. (2567). *แสดงประเภทต้มยำและส่วนประกอบ*. [รูปภาพ].
มหาวิทยาลัยรามคำแหง คณะศึกษาศาสตร์.

สายปัญญาสมาคม ในพระบรมราชินูปถัมภ์. (2523). *ตำรับสายยาวภา
(พิมพ์ครั้งที่ 5)*. สวีชาญการพิมพ์.

เสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน ฉบับสมบูรณ์สามภาคและฉบับต่างสำนวน เล่ม 1.
(2558). บริษัท ตาตา พับลิเคชั่น จำกัด.

หุงข้าวต้มแกง. (2499). อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางปาน นันทาภิวัฒน์
วันที่ 12 มีนาคม พ.ศ. 2499. ไทยการพิมพ์.

อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ คุณหญิงแม้นศรี ศรีธรรมราช. (2519).
ณ ฌาปนกิจสถาน วัดหัวลำโพง วันที่ 2 พฤษภาคม 2519. บริษัท
สารมวลชน.

การพัฒนาแนวทางการออกแบบบรรจุภัณฑ์
ดอกไม้สดรักษ์สิ่งแวดล้อม
สำหรับร้านดอกไม้ย่านชุมชนปากคลองตลาด
Development of Environmental Friendly Fresh Flower
Packaging Design for Floral Shops
in Pak Khlong Talat Community

สุนิสา อินทรสุข / Sunisa Intarasuk¹
ขวัญรัตน์ จินดา / Khwanrat Chinda²

Received: Feb. 21, 2025 Revised: Jun. 17, 2025 Accepted: Aug. 8, 2025

บทคัดย่อ

งานวิจัย การพัฒนาแนวทางการออกแบบบรรจุภัณฑ์ดอกไม้สด
รักษ์สิ่งแวดล้อม สำหรับ ร้านดอกไม้ย่านชุมชนปากคลองตลาด เป็นงานวิจัย
ที่มีแนวคิดเกี่ยวกับการออกแบบบรรจุภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อม และนำมาออกแบบ
บรรจุภัณฑ์ดอกไม้สดที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมสำหรับร้านดอกไม้ย่านชุมชน
ปากคลองตลาด

¹สาขาวิชาออกแบบศิลปหัตถกรรม วิทยาลัยเพาะช่าง มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์

¹Art and Crafts Design, Pohchang Academy of Arts, Rajamangala University of Technology Rattanakosin

²สาขาวิชาเครื่องประดับอัญมณีและโลหะรูปพรรณ วิทยาลัยเพาะช่าง มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์

²Metalwork and Jewelry, Pohchang Academy of Arts, Rajamangala University of Technology Rattanakosin

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาลักษณะบรรจุภัณฑ์ดอกไม้สดที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน วิธีการใช้งาน และปัญหาที่เกิดขึ้นจากบรรจุภัณฑ์ปัจจุบัน การรวบรวมองค์ความรู้ ด้านการบรรจุภัณฑ์ และกลยุทธ์การออกแบบ บรรจุภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อม นำมาวิเคราะห์เพื่อสรุปเป็นแนวทางในการออกแบบ สร้างแบบร่างบรรจุภัณฑ์ ศึกษาปัญหาและทดสอบวิธีการใช้งาน จนได้ต้นแบบบรรจุภัณฑ์สำหรับเป็น แนวทางในการออกแบบ บรรจุภัณฑ์ดอกไม้สดรักษาสีสิ่งแวดล้อมสำหรับร้านดอกไม้ ย่านชุมชนปากคลองตลาด

ผลจากการศึกษาวิจัยพบว่า บรรจุภัณฑ์ประเภทกระดาษยังคงเป็น บรรจุภัณฑ์ที่ตอบสนองการใช้งานในด้านต่าง ๆ ได้ดี และมีราคาถูก แม้จะมี ข้อเสียที่ไม่สามารถนำกลับมาใช้ซ้ำเพื่อเป็นการลดปัญหาการเกิดขยะได้ แต่สามารถเปลี่ยนไปเลือกใช้กระดาษที่เป็นวัสดุรีไซเคิลแทน ส่วนบรรจุภัณฑ์ ประเภทถุงผ้ามีข้อดีคือสามารถนำกลับมาใช้ซ้ำได้ มีความยืดหยุ่นในการใช้งาน สามารถปรับขนาดให้เหมาะสมกับช่อดอกไม้แต่ละชนิด การเลือกใช้วัสดุที่เป็น ฝักรีไซเคิลได้ก็จะช่วยตอบสนองจุดประสงค์การออกแบบที่เป็นมิตรต่อ สิ่งแวดล้อมได้ดียิ่งขึ้น

ดังนั้น ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในครั้งต่อไป เพื่อให้ครอบคลุม การพัฒนาการออกแบบบรรจุภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อม ควรทำการวิจัยเกี่ยวกับวัสดุ รีไซเคิลโดยเฉพาะ และสนับสนุนการใช้งานวัสดุเหล่านั้นอย่างจริงจัง เพื่อให้ งานวิจัยมีความสมบูรณ์ในแง่ของการออกแบบที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม อย่างยั่งยืนในอนาคต

คำสำคัญ : บรรจุภัณฑ์ บรรจุภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อม บรรจุภัณฑ์ดอกไม้สด
ปากคลองตลาด

Abstract

Development of Environmental Friendly Fresh Flower Packaging Design for Floral Shops in Pak Khlong Talat Community is research on packaging design concepts for the environment.

The objective was to study the characteristics of fresh flower packaging in flower shops in the Pak Khlong Talat area in the present and to design environmentally friendly fresh flower packaging for those flower shops in the community.

The researcher studied the characteristics of fresh flower packaging that is currently used including its usage and pain points. Knowledge on packaging and environmentally friendly packaging design strategies was collected analyzed, and transferred to the process involving outlining the design guideline, drafting packages, exploring problems, and testing the usage. Finally, a packaging prototype was developed and used as a guideline for designing environmentally friendly fresh flower packaging for flower shops in the Pak Khlong Talat community.

The research reveals that paper packaging still effectively serves various purposes and is inexpensive, despite its disadvantage that it cannot be reused to reduce waste. However, recycle paper is a suggested choice. Fabric bag packaging has the advantage of being reusable and, flexible to use, and its size is adjustable to suit different types of flower bouquets. If recycled fabric material could be used, it would better serve the purpose of eco-friendly design.

Therefore, for the future research in order to cover the development of packaging design for the environment, research on recycled materials should be conducted specifically and use of those materials should be strongly supported to make the research complete in terms of sustainable green design in the future.

Keywords : Packaging, Eco packaging, Fresh flower Packaging, Pak Khlong Talat

บทนำ

ธุรกิจการค้าในปัจจุบันมีการแข่งขันกันสูง สินค้าหรือผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ จึงต้องพัฒนามากขึ้นทั้งในด้านรูปแบบและคุณภาพ รวมถึงการพัฒนาบรรจุภัณฑ์ที่นับเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่น่าสนใจ เพื่อเป็นการส่งเสริมยกระดับผลิตภัณฑ์ให้มีความเข้มแข็งในด้านการทำธุรกิจและการตลาด บรรจุภัณฑ์เป็นส่วนผสมทางการตลาดที่สำคัญประการหนึ่งนอกเหนือจากตัวสินค้า ราคาการโฆษณา (Schiffman and Kanuk, 2000) บรรจุภัณฑ์สามารถสะท้อนกลยุทธ์ของสินค้าและตราสินค้า (Packaging as marketing tool) ที่ผ่านมางานวิจัยของ Rocchi and Stefani (2005) ที่ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการใช้บรรจุภัณฑ์ทางการตลาดและกระบวนการตัดสินใจซื้อที่กล่าวว่า การออกแบบบรรจุภัณฑ์สามารถดึงดูดและสะท้อนถึงคุณภาพของสินค้าที่ก่อให้เกิดการซื้อได้สนับสนุนให้เห็นถึงการเข้ามามีบทบาทสำคัญมากขึ้นของบรรจุภัณฑ์ ซึ่งเห็นว่าบรรจุภัณฑ์สามารถสะท้อนภาพลักษณ์ของสินค้าและเป็นเครื่องมือทางการตลาดที่สำคัญตัวหนึ่ง การออกแบบบรรจุภัณฑ์จึงเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ในการออกแบบโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการปกป้องตัวผลิตภัณฑ์และช่วยส่งเสริมภาพลักษณ์ของบรรจุภัณฑ์ที่มีความจำเป็นต่อการจัดจำหน่ายและการขนส่ง อีกทั้งส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ของผู้บริโภคนั่นเอง

ในขณะเดียวกัน สถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัส COVID-19 ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้บริโภคไปจากเดิม มีการสั่งซื้อสินค้าออนไลน์มากขึ้น ทั้งในรูปแบบของสินค้าอุปโภคและบริโภค ตามมาด้วยปัญหาขยะจำนวนมากจากบรรจุภัณฑ์ซึ่งส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม แนวโน้มการออกแบบบรรจุภัณฑ์ในปัจจุบันนอกจากจะเน้นประโยชน์และความสำคัญของบรรจุภัณฑ์ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ควรต้องคำนึงถึงการตอบสนองวิถีชีวิตแบบปกติใหม่ (New normal) และต้องมีส่วนช่วยในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมด้วย เช่น การออกแบบบรรจุภัณฑ์ที่สามารถนำกลับมาใช้ใหม่ได้ การใช้วัสดุที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมหรือสามารถย่อยสลายได้ง่าย เป็นต้น โดย จริญญา ศรีจรูญ (2559) ได้ศึกษาการรับรู้การเลือกใช้บรรจุภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อมของผู้บริโภคในเขต

กรุงเทพมหานคร พบว่า ผู้ที่เคยใช้บรรจุภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อมมีความตระหนักต่อการเลือกใช้มากขึ้น และรัฐบาลควรส่งเสริมสนับสนุนผู้ผลิตสินค้าและบรรจุภัณฑ์ด้วยแนวทางต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีงานออกแบบและงานวิจัยที่ศึกษาการออกแบบด้วยแนวคิดที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นอย่างมากมาย ซึ่งยังคงเป็นแนวทางที่ต้องดำเนินการต่อไปเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการรักษาสิ่งแวดล้อม

ปากคลองตลาด คือ แหล่งค้าขายสินค้าเกษตรกรรมที่เน้นการค้าส่งผักผลไม้ และดอกไม้สด ซึ่งปากคลองตลาดมีชื่อเสียงและเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญในฐานะตลาดดอกไม้แหล่งใหญ่ของเมืองไทย เป็นศูนย์รวมแหล่งดอกไม้ทั้งในประเทศและนำเข้าจากต่างประเทศมากมายหลากหลายชนิดที่ผ่านเข้ามาจะได้รับผลกระทบจาก COVID-19 แต่ความต้องการดอกไม้ในช่วงเทศกาลหรือโอกาสสำคัญต่าง ๆ ยังคงมีอยู่ ผู้ค้าทั้งรายใหญ่และรายย่อยต่างพยายามปรับเปลี่ยนรูปแบบในการจัดจำหน่ายโดยผ่านช่องทางออนไลน์ เพื่อเป็นการเพิ่มโอกาสทางการตลาดและเข้าถึงผู้บริโภคให้ได้มากขึ้น และเมื่อสถานการณ์ COVID-19 คลี่คลาย ต้องมีการฟื้นฟูเศรษฐกิจหลายภาคส่วน รวมถึงธุรกิจการค้าดอกไม้ย่านปากคลองตลาดด้วย

จากรูปแบบพฤติกรรมกรรมการซื้อขายที่เปลี่ยนไป ส่งผลให้บรรจุภัณฑ์ดอกไม้จำเป็นต้องเข้ามามีบทบาทมากขึ้น จากเดิมบรรจุภัณฑ์ดอกไม้ส่วนใหญ่เป็นแบบใช้ครั้งเดียวทิ้ง ได้แก่ บรรจุภัณฑ์ประเภทพลาสติก และกระดาษห่อดอกไม้ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาขยะตามมา หากสามารถออกแบบบรรจุภัณฑ์ที่สามารถนำกลับมาใช้ซ้ำได้ หรือเลือกใช้วัสดุที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม รวมถึงบรรจุภัณฑ์ที่สามารถทำหน้าที่เป็นส่วนหนึ่งของผลิตภัณฑ์ได้นั้นจะเป็นแนวทางในการส่งเสริมการใช้บรรจุภัณฑ์ดอกไม้สดที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ช่วยลดปัญหาขยะจากบรรจุภัณฑ์ประเภทใช้ครั้งเดียวทิ้ง ช่วยฟื้นฟูและส่งเสริมการค้าแก่ชุมชนย่านปากคลองตลาดได้อีกทางหนึ่ง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะบรรจุภัณฑ์ดอกไม้สดของร้านดอกไม้ย่านปากคลองตลาดในปัจจุบัน
2. เพื่อออกแบบบรรจุภัณฑ์ดอกไม้สดที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมสำหรับร้านดอกไม้ย่านชุมชนปากคลองตลาด

วิธีดำเนินการวิจัย

การพัฒนาแนวทางการออกแบบบรรจุภัณฑ์ดอกไม้สดรักษาสีสิ่งแวดล้อมสำหรับร้านดอกไม้ย่านชุมชนปากคลองตลาด มีวัตถุประสงค์เพื่อออกแบบและพัฒนาบรรจุภัณฑ์ดอกไม้สดที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม สำหรับร้านดอกไม้ย่านชุมชนปากคลองตลาด มีวิธีดำเนินการวิจัยโดยการศึกษาลักษณะบรรจุภัณฑ์ดอกไม้สดของร้านดอกไม้ย่านปากคลองตลาดในปัจจุบัน เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 จากนั้นนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษามาใช้ในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ดอกไม้สดที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม สำหรับร้านดอกไม้ย่านชุมชนปากคลองตลาด เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 จากนั้นจึงนำรูปแบบที่ได้มาสร้างเป็นต้นแบบและนำเสนอเป็นแนวทางการออกแบบบรรจุภัณฑ์ดอกไม้สดรักษาสีสิ่งแวดล้อม สำหรับร้านดอกไม้ย่านชุมชนปากคลองตลาด โดยมีวิธีการในการเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ผลตามลำดับ ดังนี้

1. การดำเนินการวิจัยเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 สามารถแบ่งการดำเนินการวิจัยเป็น 3 ส่วน ดังนี้

1) การศึกษาลักษณะของบรรจุภัณฑ์ดอกไม้สดของร้านดอกไม้ย่านชุมชนปากคลองตลาดในปัจจุบัน โดยใช้เครื่องมือในการดำเนินการวิจัย ได้แก่ แบบตารางสรุปแบบสำรวจลักษณะบรรจุภัณฑ์ดอกไม้สดของร้านดอกไม้ย่านชุมชนปากคลองตลาดในปัจจุบัน โดยแบ่งหัวข้อที่ใช้ในการศึกษาเป็น 6 ข้อ ประกอบด้วย

- ประเภท/รูปแบบ (รูปภาพบรรจุภัณฑ์ชนิดนั้น ๆ)
- ขนาด (ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง, ขนาดความยาวของบรรจุภัณฑ์)
- รูปร่าง (รูปภาพของบรรจุภัณฑ์ด้านหน้า/ด้านหลัง, ลายเส้นของรูปร่าง)

- รูปทรง (ลายเส้นรูปทรง, ลักษณะของรูปทรง)
- สี (สีของวัสดุ)
- พื้นผิว (ลักษณะของพื้นผิววัสดุ/ผิวสัมผัส)

จากนั้นนำผลการสำรวจที่ได้มาวิเคราะห์ข้อมูลแต่ละด้านออกมาในรูปแบบตาราง พร้อมสรุปและอธิบายผล

2) การศึกษาวัสดุบรรจุภัณฑ์ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม โดยศึกษาคุณสมบัติของวัสดุบรรจุภัณฑ์ที่อยู่ในปัจจุบัน เปรียบเทียบคุณสมบัติต่าง ๆ และเลือกวัสดุบรรจุภัณฑ์ที่จะนำมาศึกษา ได้แก่ กระดาษ พลาสติก วัสดุธรรมชาติ และผ้า พิจารณาเลือกวัสดุที่เหมาะสมตามหลักทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย และสร้างตารางเปรียบเทียบคุณสมบัติโดยแยกตามประเภทของวัสดุบรรจุภัณฑ์

3) การศึกษาแนวทางการออกแบบบรรจุภัณฑ์ดอกไม้สดที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ผู้วิจัยทำการสรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากข้อที่ 1 และข้อที่ 2 ร่วมกับการศึกษาข้อมูลภาคเอกสาร และกรอบแนวคิดในการวิจัย ข้อมูลทั้งหมดที่ได้นำมารวบรวมและสรุปผล เพื่อเป็นแนวทางในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ดอกไม้สดรักษาสีสิ่งแวดล้อม สำหรับร้านดอกไม้ย่านชุมชนปากคลองตลาดต่อไป

2. การดำเนินการวิจัยเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2

ออกแบบบรรจุภัณฑ์ดอกไม้สดที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม โดยนำผลสรุปจากการศึกษาลักษณะของบรรจุภัณฑ์ดอกไม้สดของร้านดอกไม้ย่านชุมชนปากคลองตลาดในปัจจุบันมาใช้เป็นองค์ประกอบในการออกแบบ ด้วยการกำหนดแนวคิดทิศทางของการออกแบบ สร้างแบบร่างบรรจุภัณฑ์จำนวน 3 แบบ และสร้างบรรจุภัณฑ์ต้นแบบ

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยบรรจุภัณฑ์ดอกไม้สดรักษาสีสิ่งแวดล้อมนั้น ได้นำเสนอผลการศึกษาลักษณะดอกไม้สด รูปแบบและช่องทางการจำหน่ายดอกไม้สดของร้านดอกไม้ย่านชุมชนปากคลองตลาดจากผลการวิเคราะห์บรรจุภัณฑ์เดิม รวบรวมสรุปเป็นข้อกำหนดความต้องการ

บรรจุภัณฑ์เพื่อเป็นแนวทางในการออกแบบ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลภาคเอกสาร บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบรรจุภัณฑ์ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อสรุปเป็นแนวคิดในการออกแบบ และนำเสนอผลงานต้นแบบบรรจุภัณฑ์ จำนวน 3 รูปแบบ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การสำรวจและวิเคราะห์ลักษณะดอกไม้สดที่จำหน่ายในย่านชุมชนปากคลองตลาด

บริเวณถนนจักรเพชร (โซน A) ซึ่งเป็นถนนสายหลักของปากคลองตลาด มีร้านดอกไม้เรียงรายสองข้างทาง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นร้านดอกไม้ที่จำหน่ายดอกไม้สดหลากหลายชนิด ทั้งในประเทศและนำเข้าจากต่างประเทศ เป็นบริเวณที่มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศนิยมมาเดินชม ถ่ายภาพ และเลือกซื้อดอกไม้มากที่สุด ร้านดอกไม้บริเวณนี้เป็นร้านจำหน่ายดอกไม้แบบค้าปลีกและค้าส่ง รวมถึงรับจัดซื้อและมีการใช้บรรจุภัณฑ์ที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน

จากการสำรวจร้านดอกไม้บริเวณดังกล่าว พบดอกไม้ที่ได้รับความนิยมจากผู้ซื้อและมีจำหน่ายตลอดทั้งปี ได้แก่ ดอกดาวเรือง ดอกกุหลาบ ดอกเบญจมาศ ดอกคาร์เนชั่น ดอกไลซีแอนธัส ดอกทานตะวัน ดอกกล้วยไม้ ดอกไฮเดรนเยีย ดอกลิลลี่ และดอกโป๊ตัส

จากชนิดดอกไม้ทั้งหมดที่ได้จากการสำรวจ นำมาวิเคราะห์ลักษณะของมัดช่อดอกไม้ พบว่ามีขนาดความยาวของก้านดอกโดยประมาณตั้งแต่ 40-80 เซนติเมตร เมื่อจำหน่ายแบบมัด แต่ละมัดมีขนาดของช่อเฉลี่ย 19.5x22.5 เซนติเมตร จากการวิเคราะห์ขนาดของมัดช่อที่ใกล้เคียงกัน พบว่ามีดอกไม้ 9 ชนิด ที่สามารถใช้บรรจุภัณฑ์แบบเดียวกันหรือใกล้เคียงกันได้ คือ ดอกกุหลาบ ดอกเบญจมาศ ดอกคาร์เนชั่น ดอกไลซีแอนธัส ดอกทานตะวัน ดอกกล้วยไม้ ดอกไฮเดรนเยีย ดอกลิลลี่ และดอกโป๊ตัส ส่วนดอกดาวเรืองเป็นดอกไม้ที่มีการจำหน่ายแบบเด็ดดอก มีหน่วยจำหน่ายเป็นถุง ถุงละ 100 ดอก และจำหน่ายแบบเป็นพวงขนาดเล็กใหญ่ไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับขนาดดอกและรูปแบบพวง

(ที่มา : สุนิสา อินทรสุข และขวัญรัตน์ จินดา, 2566)

ปัจจุบันการจำหน่ายดอกไม้ของร้านค้าย่านชุมชนปากคลองตลาดมีหลายช่องทางเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับลูกค้า กล่าวคือ มีที่ตั้งหน้าร้านชัดเจน ลูกค้าสามารถเดินทางมาเลือกซื้อดอกไม้ได้ด้วยตนเอง มีบริการส่งดอกไม้ออนไลน์ผ่านช่องทางแพลตฟอร์มแอปพลิเคชัน (Application Platform ต่าง ๆ เช่น เฟซบุ๊ก (Facebook) ไลน์ (Line) อินสตาแกรม (Instagram) และเว็บไซต์ของทางร้าน รวมถึงผ่านแอปพลิเคชันร้านค้าออนไลน์อย่างช้อปปี้ (Shopee) และลาซาด้า (Lazada) ซึ่งแอปพลิเคชันต่าง ๆ เหล่านี้ช่วยอำนวยความสะดวกให้กับลูกค้าที่ไม่สะดวกหรือไม่สามารถเดินทางมาปากคลองตลาดด้วยตนเองได้ อีกทั้งยังสามารถเลือกดูชนิด รูปแบบ และราคาของดอกไม้ได้ก่อนตัดสินใจสั่งซื้อ ช่วยประหยัดเวลาในการเดินทาง และความไม่สะดวกเรื่องที่จอดรถ แต่ข้อเสียคือ การขนส่งอาจทำให้เกิดความล่าช้าหรือสร้างความเสียหายแก่ดอกไม้ได้ อย่างไรก็ตามแม้จะมีช่องทางออนไลน์ เพื่ออำนวยความสะดวก

มากมาย แต่ลูกค้าก็ยังนิยมเดินทางมายังปากคลองตลาด เนื่องจากเสน่ห์ของย่านชุมชนปากคลองตลาด คือ การที่ลูกค้าได้มาเดินเลือกซื้อดอกไม้ด้วยตนเอง ได้เดินชมดอกไม้ ได้ถ่ายภาพ ได้สัมผัสบรรยากาศของปากคลองตลาด จึงทำให้ลูกค้าส่วนใหญ่ยังคงเลือกที่จะเดินทางมายังปากคลองตลาด เพื่อเลือกซื้อดอกไม้จากหน้าร้านด้วยตนเองโดยตรง

หน้าร้านในบริเวณปากคลองตลาด หากพิจารณาจากโซน A บริเวณริมถนนจักรเพชร พบว่ามีร้านดอกไม้จำนวนมากทั้งแบบร้านดอกไม้ขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่ภายในอาคารพาณิชย์พื้นที่ 2-3 คูหา เช่น ร้านเจี๊ยนดาวเรือง, Nana Flora, เจี๊ว, World Flower, Dee Dee Flower, Jolle Flower เป็นต้น ร้านดอกไม้ขนาดกลางตั้งอยู่ภายในอาคารพาณิชย์ พื้นที่ 1 คูหา ได้แก่ Flower Land, ร้านอ้อยดอกไม้สด วินัส ฟลอริสท์ กิมเซิง, บิวตี้ฟลาวเวอร์-ปากคลองแก๊ส เป็นต้น และร้านดอกไม้แผงลอยหรือเช่าพื้นที่ริมฟุตบาทหน้าร้านค้าอีกจำนวนมาก

จากการสังเกตพฤติกรรมและความต้องการของผู้ซื้อดอกไม้ในย่านชุมชนปากคลองตลาด พบว่าส่วนมากนิยมซื้อดอกไม้แบบเป็นมัด เพื่อนำไปจัดช่อเองมากกว่าการซื้อแบบจัดเป็นช่อหรือกระเช้าที่จัดสำเร็จเรียบร้อยสวยงาม ร้านดอกไม้แบบรับออกแบบจัดช่อจึงมีจำนวนน้อยกว่าร้านที่จำหน่ายดอกไม้แบบค้าปลีก/ค้าส่ง ซึ่งผู้ซื้อมีความอิสระในการเลือกชนิดดอกไม้ตามความต้องการ ทั้งซื้อแบบดอกเดี่ยว ๆ เช่น ดอกทานตะวัน ดอกกุหลาบ และซื้อแบบเป็นมัดมากกว่า 10 ดอก ขึ้นไป

3. วิเคราะห์ลักษณะบรรจุภัณฑ์ดอกไม้สดในปัจจุบัน

ผู้วิจัยได้พิจารณาเลือกตัวอย่างบรรจุภัณฑ์ดอกไม้สดที่ใช้อยู่ในปัจจุบันแบ่งตามลักษณะของวัสดุบรรจุภัณฑ์ โดยเลือกบรรจุภัณฑ์ที่มีการใช้เป็นจำนวนมากในแต่ละประเภทมาวิเคราะห์ ประกอบด้วย บรรจุภัณฑ์กระดาษ บรรจุภัณฑ์พลาสติก และบรรจุภัณฑ์จากวัสดุธรรมชาติ ดังภาพที่ 2

ผลการวิเคราะห์ลักษณะของบรรจุภัณฑ์ทั้ง 3 ประเภท ด้านขนาดรูปร่าง รูปทรง สี และพื้นผิว พบว่า รูปทรงของบรรจุภัณฑ์ที่เหมาะสม คือ

ทรงกรวย เนื่องจากสามารถรองรับกับลักษณะของช่อดอกไม้ ที่มีลักษณะ ส่วนบนบานออกและเรียวเล็กลงบริเวณส่วนก้านดอก คล้ายทรงกรวยและ บรรจุภัณฑ์ควรจะปรับปรุงรูปร่างรูปทรงให้เหมาะสมกับขนาดของช่อดอกไม้แต่ละ ชนิดได้ ซึ่งบรรจุภัณฑ์ประเภทกระดาษ รูปแบบที่ 1 มีความเหมาะสมกว่า บรรจุภัณฑ์ประเภทอื่น กล่าวคือ สามารถปรับขนาด รูปร่าง รูปทรงให้เหมาะสม กับดอกไม้แต่ละชนิดได้ มีสีน้ำตาล ซึ่งเป็นสีธรรมชาติของชนิดกระดาษ (กระดาษคราฟท์) พื้นผิวเรียบและด้าน สามารถพิมพ์ สกรีนลวดลาย หรือตัวอักษรได้ง่าย

ภาพที่ 2 ตัวอย่างบรรจุภัณฑ์ดอกไม้สดจากวัสดุประเภทต่าง ๆ

บรรจุภัณฑ์จากกระดาษ (ซ้าย)

บรรจุภัณฑ์จากพลาสติกถุงสปีนบอนด์ (กลาง)

และบรรจุภัณฑ์วัสดุธรรมชาติ ใบบัว (ขวา)

(ที่มา : สุนิสา อินทรสุข และขวัญรัตน์ จินดา, 2566)

4. วิเคราะห์วัสดุบรรจุภัณฑ์

จากการศึกษาคุณสมบัติของวัสดุบรรจุภัณฑ์ที่มีความเหมาะสมต่อการนำมาพิจารณาเป็นบรรจุภัณฑ์ดอกไม้สดรักษ์สิ่งแวดล้อมในครั้งนี้ได้พิจารณาตามหลักการออกแบบบรรจุภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อม (ECO Packaging Design) และหลัก 3R ในการลดปริมาณขยะ ได้แก่ รีดิวซ์ (Reduce) ลดการใช้บรรจุภัณฑ์ที่ทำให้เกิดขยะที่ไม่จำเป็นหรือขยะประเภทใช้ครั้งเดียวทิ้ง รวมถึงเลือกใช้บรรจุภัณฑ์แบบรีไซเคิลได้ รียูส (Reuse) การใช้ซ้ำหรือใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

และรีไซเคิล (Recycle) ด้วยการคัดแยกประเภทขยะ เพื่อนำกลับสู่กระบวนการรีไซเคิล ผู้วิจัยจึงเลือกวัสดุมา 3 ประเภท ได้แก่ กระดาษ ผ้า และวัสดุจากธรรมชาติมาทำการเปรียบเทียบคุณสมบัติและวิเคราะห์ผล ดังนี้

ตารางเปรียบเทียบคุณสมบัติแยกตามประเภทของวัสดุบรรจุภัณฑ์ โดยให้ความสำคัญและแทนค่าด้วยสัญลักษณ์ ดังนี้

- มีคุณสมบัติเด่น
- มีคุณสมบัติพอใช้ได้
- ไม่มีคุณสมบัติดังกล่าว

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบคุณสมบัติของวัสดุบรรจุภัณฑ์ประเภทต่าง ๆ

ประเภทของวัสดุ	ชนิดของวัสดุบรรจุภัณฑ์	คุณสมบัติที่นำมาพิจารณา				
		ความแข็งแรง	ความคงรูป	กันน้ำ	ราคาถูก	น้ำหนักเบา
กระดาษ	1. กระดาษเคลือบ PVC	●	○	●	●	●
	2. กระดาษหนังสือพิมพ์	-	○	-	●	●
	3. กระดาษคราฟท์	●	●	○	●	●
	4. กระดาษสา	-	-	-	●	●
	5. กระดาษ Tissue paper	-	-	-	●	●
	6. กระดาษลูกฟูก	●	●	○	●	●
	7. กระดาษปรู๊ฟ	-	○	-	●	●
	8. กระดาษอาร์ตการ์ด	●	●	●	○	●
ผ้า	1. ผ้าแคนวาส	●	●	●	-	○
	2. ผ้าคอตตอน	○	-	-	-	●
	3. ผ้าไนลอน	●	○	●	-	●
วัสดุจากธรรมชาติ	1. ใบตอง	-	-	●	●	○
	2. ใบบัว	-	-	●	●	○

(ที่มา : สุนิสา อินทรสุข และขวัญรัตน์ จินดา, 2566)

จากตารางเปรียบเทียบคุณสมบัติของวัสดุบรรจุภัณฑ์ประเภทต่าง ๆ ตามเกณฑ์การพิจารณาของหลักการออกแบบบรรจุภัณฑ์ แสดงให้เห็นว่าวัสดุประเภทกระดาษนั้น มีคุณสมบัติเด่น คือ ราคาถูกและน้ำหนักเบา ส่วนวัสดุที่มีจุดเด่นในเรื่องของความแข็งแรง ทนต่อการฉีกขาด ทิ่มทะลุ ได้แก่ วัสดุประเภทผ้าและกระดาษบางชนิด วัสดุประเภทกระดาษที่มีจุดเด่นในเรื่องของความแข็งแรง ได้แก่ กระดาษเคลือบ PVC กระดาษคราฟท์ กระดาษลูกฟูก และกระดาษอาร์ตการ์ด วัสดุประเภทผ้าที่มีคุณสมบัติเด่นด้านความแข็งแรง คือ ผ้าแคนวาส และผ้าไนลอน ส่วนวัสดุธรรมชาตินั้นมีคุณสมบัติเด่น คือ กันน้ำและราคาถูก

5. สรุปแนวทางการออกแบบ

1) ความต้องการของบรรจุภัณฑ์ จากการสังเกตพฤติกรรมการใช้งานบรรจุภัณฑ์ดอกไม้สด การรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลการใช้งานบรรจุภัณฑ์ดอกไม้สด สรุปเป็นลักษณะความต้องการได้ดังนี้

- ห่อหุ้ม ปกป้องดอกไม้ได้
- สามารถหิ้วได้ เพื่อความสะดวกต่อการหยิบ จับ ถือ ของผู้ซื้อ
- สามารถใส่ดอกไม้ได้หลายชนิด หลายขนาด
- หลีกเลี้ยงบรรจุภัณฑ์ที่ย่อยสลายยากหรือยากต่อการนำไปรีไซเคิล
- สามารถนำกลับมาใช้ซ้ำได้ เพื่อลดปริมาณขยะ

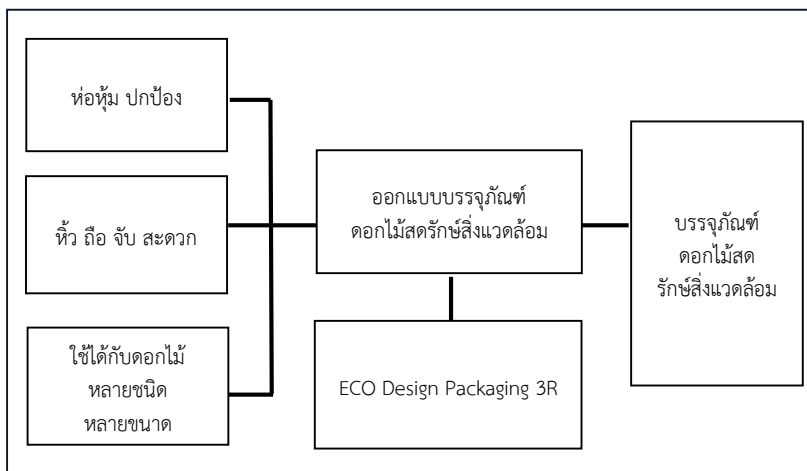
2) ขนาดของช่อดอกไม้ในการจำหน่าย จากข้อมูลชนิดและลักษณะของดอกไม้ที่มีการจำหน่ายในย่านชุมชนปากคลองตลาด มีขนาดความยาวก้านดอกโดยประมาณตั้งแต่ 40-80 เซนติเมตร เมื่อจำหน่ายแบบมัด แต่ละมัดจะมีขนาดของช่อเฉลี่ย 19.5x22.5 เซนติเมตร ฉะนั้นบรรจุภัณฑ์ที่เหมาะสมควรมีลักษณะที่ยึดหยุ่นต่อขนาดของมัดช่อดอกไม้ขนาดต่าง ๆ หรือสามารถใส่มัดช่อดอกไม้ขนาดเล็กถึงขนาดกลางได้ตั้งแต่ 2 มัดขึ้นไป

3) วัสดุบรรจุภัณฑ์ที่เหมาะสม จากการวิเคราะห์วัสดุบรรจุภัณฑ์พบว่า วัสดุที่เหมาะสมมี 2 ชนิด คือ กระดาษคราฟท์ และ ผ้าแคนวาส ซึ่งกระดาษคราฟท์นั้นมีคุณสมบัติเด่นคือราคาถูกและน้ำหนักเบา สามารถนำมาออกแบบโครงสร้างบรรจุภัณฑ์ได้หลากหลาย มีความแข็งแรง ทนต่อการเปียกชื้นได้ระดับหนึ่ง วัสดุ

ที่เลือกมาพิจารณารองลงมาคือวัสดุประเภทผ้ามีคุณสมบัติเด่นด้านความแข็งแรงทนต่อการเปื่อยขึ้นได้โดยไม่ฉีกขาดหรือเปื่อยยุ่ย มีความยืดหยุ่นสามารถปรับขนาดได้สะดวกต่อการใช้งานและสามารถนำกลับมาใช้ซ้ำได้

4) ลักษณะบรรจุภัณฑ์ที่เหมาะสม ทรงกรวย หรือรูปทรงลักษณะที่มีส่วนบนกว้าง หรือบานออกแล้วค่อย ๆ เรียวเล็กแคบลง เป็นลักษณะของรูปทรงบรรจุภัณฑ์ที่เหมาะสม มีช่องเพื่อให้ก้านดอกที่มีความยาวนั้นสามารถลอดออกมาเพื่อให้สามารถใส่ดอกไม้ที่มีขนาดความยาวก้านดอกที่มียาวมาก ๆ ได้ สีสันเป็นสีธรรมชาติของวัสดุนั้น เพื่อแสดงถึงความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมมีพื้นผิวเรียบสามารถพิมพ์ลายหรือสกรีนลวดลายได้

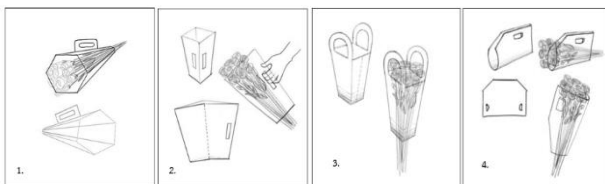
จากข้อมูลข้างต้นสามารถสรุปแนวทางในการออกแบบบรรจุภัณฑ์ได้ดังแผนภาพต่อไปนี้

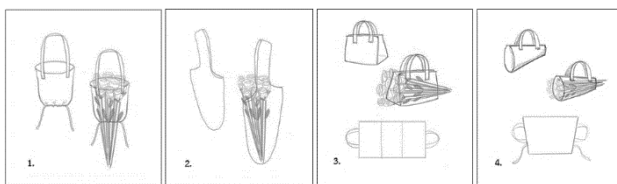
ภาพที่ 3 แผนภาพแนวทางการออกแบบ
(ที่มา : สุนิสา อินทรสุข และขวัญรัตน์ จินดา, 2566)

6. แบบร่างบรรจุภัณฑ์

จากข้อมูลที่ได้นำมาออกแบบบรรจุภัณฑ์โดยแบ่งเป็นบรรจุภัณฑ์จากกระดาษคราฟท์ จำนวน 4 แบบ บรรจุภัณฑ์จากผ้าแคนวาสจำนวน 4 แบบ ดังนี้

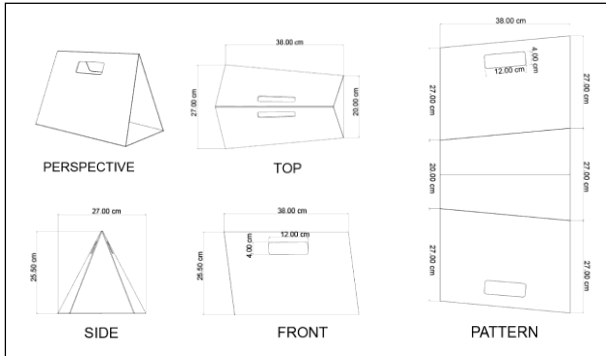

ภาพที่ 4 แบบร่างบรรจุภัณฑ์จากกระดาษคราฟท์ แบบที่ 1, 2, 3 และ 4
(ที่มา : สุนิสา อินทรสุข และขวัญรัตน์ จินดา, 2566)

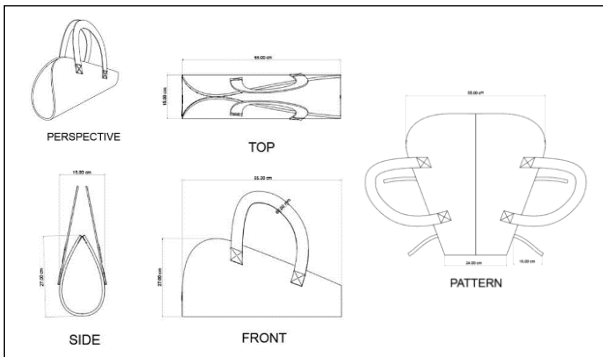

ภาพที่ 5 แบบร่างบรรจุภัณฑ์จากผ้าแคนวาส แบบที่ 1, 2, 3 และ 4
(ที่มา : สุนิสา อินทรสุข และขวัญรัตน์ จินดา, 2566)

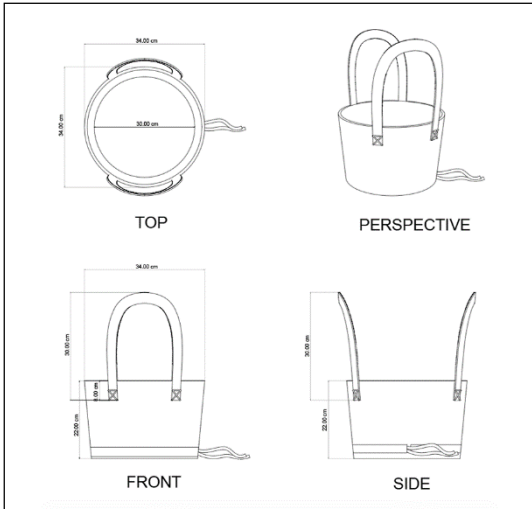
โดยผู้วิจัยพิจารณาเลือกแบบร่างบรรจุภัณฑ์จากกระดาษคราฟท์ รูปแบบที่ 2 แบบร่างบรรจุภัณฑ์จากผ้าแคนวาส รูปแบบที่ 1 และ 4 มาพัฒนาและสร้างต้นแบบบรรจุภัณฑ์ดอกไม้สดรักษ์สิ่งแวดล้อม สำหรับร้านดอกไม้ย่านชุมชนปากคลองตลาด โดยเสนอแนะเป็นแนวทางในการออกแบบและพัฒนาบรรจุภัณฑ์ดอกไม้สดรักษ์สิ่งแวดล้อม สำหรับร้านดอกไม้ย่านชุมชนปากคลองตลาด ที่มีแนวคิดจากหลักการออกแบบบรรจุภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อม (ECO Packaging Design) และหลัก 3R คือ Reduce ลดปริมาณขยะจากบรรจุภัณฑ์, Reuse นำบรรจุภัณฑ์มาใช้ซ้ำ และ Recycle บรรจุภัณฑ์จากวัสดุรีไซเคิลหรือสามารถนำไปรีไซเคิลได้

ภาพที่ 6 เขียนแบบเพื่อการผลิต บรรจุภัณฑ์รูปแบบที่ 1
(ที่มา : สุนิสา อินทรสุข และขวัญรัตน์ จินดา, 2566)

ภาพที่ 7 เขียนแบบเพื่อการผลิต บรรจุภัณฑ์รูปแบบที่ 2
(ที่มา : สุนิสา อินทรสุข และขวัญรัตน์ จินดา, 2566)

ภาพที่ 8 เขียนแบบเพื่อการผลิต บรรจุภัณฑ์รูปแบบที่ 3
(ที่มา : สุนิสา อินทรสุข และขวัญรัตน์ จินดา, 2566)

ภาพที่ 9 ต้นแบบบรรจุภัณฑ์รูปแบบที่ 1
(ที่มา : สุนิสา อินทรสุข และขวัญรัตน์ จินดา, 2566)

ภาพที่ 10 ต้นแบบบรรจุภัณฑ์รูปแบบที่ 2
(ที่มา : สุนิสา อินทรสุข และขวัญรัตน์ จินดา, 2566)

ภาพที่ 11 ต้นแบบบรรจุภัณฑ์รูปแบบที่ 3
(ที่มา : สุนิสา อินทรสุข และขวัญรัตน์ จินดา, 2566)

บทสรุป

จากการศึกษาและวิเคราะห์รูปแบบบรรจุภัณฑ์ดอกไม้สด สอดคล้องกับการสรุปแนวคิดจากการวิเคราะห์ข้อมูลส่วนต่าง ๆ โดยอาศัยข้อมูลหลักการออกแบบบรรจุภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อม (ECO Packaging Design) คือ การออกแบบและผลิตบรรจุภัณฑ์ที่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมให้น้อยที่สุด โดยเน้นการใช้วัสดุที่ย่อยสลายได้ หรือสามารถนำกลับมาใช้ใหม่ได้ การลดปริมาณขยะ

และการลดการใช้ทรัพยากร รวมถึงหลัก 3R สำหรับผู้บริโภคที่มีส่วนช่วยในการลดปริมาณขยะ คือ Reduce ลดการใช้บรรจุภัณฑ์ที่ทำให้เกิดขยะที่ไม่จำเป็นหรือขยะประเภทใช้ครั้งเดียวทิ้ง Reuse การใช้ซ้ำหรือใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และ Recycle ด้วยการคัดแยกประเภทขยะเพื่อนำกลับสู่กระบวนการรีไซเคิลการลดปริมาณการใช้บรรจุภัณฑ์ฟุ่มเฟือยและลดการใช้บรรจุภัณฑ์แบบใช้ครั้งเดียวทิ้ง ด้วยการออกแบบและพัฒนาบรรจุภัณฑ์ใหม่ให้สามารถนำกลับมาใช้ซ้ำได้ หรือสามารถใช้เป็นบรรจุภัณฑ์ขั้นที่ 1 ทดแทนบรรจุภัณฑ์เดิมได้ในอนาคต และมีความเหมาะสมกับบริบทของชุมชน จะมีส่วนช่วยในการลดปริมาณขยะได้เป็นอย่างดี สำหรับการออกแบบบรรจุภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ยังคงมีองค์ความรู้และประเด็นให้ศึกษาอีกหลายด้านโดยเฉพาะด้านวัสดุรีไซเคิล ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าควรทำการวิจัยเกี่ยวกับวัสดุบรรจุภัณฑ์ที่เป็นวัสดุรีไซเคิลโดยเฉพาะ และสนับสนุนการใช้งานวัสดุเหล่านั้นอย่างจริงจัง เพื่อให้งานวิจัยมีความสมบูรณ์ในแง่ของการออกแบบที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนในอนาคต

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยชิ้นนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยงบประมาณรายได้จากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ ประจำปี 2565 ภายใต้การกำกับดูแลโดยสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ สัญญาเลขที่ C48/2565 โครงการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาแนวทางการออกแบบบรรจุภัณฑ์ดอกไม้สดรีไซเคิลสิ่งแวดล้อม สำหรับร้านดอกไม้ย่านชุมชนปากคลองตลาด”

เอกสารอ้างอิง

- จริยา ศรีเจริญ. (2559). การรับรู้การเลือกใช้บรรจุภัณฑ์เพื่อสิ่งแวดล้อมของผู้บริโภคในเขตกรุงเทพมหานคร. วารสารวิชาการเซาธ์อีสท์บางกอก (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์), 2(2), 16–33. สืบค้นเมื่อ 15 กรกฎาคม 2566. สืบค้น จาก https://so05.tci-thaijo.org/index.php/SB_Journal/article/view/192587
- สุนิสา อินทรสุข และขวัญรัตน์ จินดา. (2566). เขียนแบบเพื่อการผลิต บรรจุภัณฑ์รูปแบบที่ 1 [รูปภาพ]. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี.
- _____. (2566). เขียนแบบเพื่อการผลิต บรรจุภัณฑ์รูปแบบที่ 2 [รูปภาพ]. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี.
- _____. (2566). เขียนแบบเพื่อการผลิต บรรจุภัณฑ์รูปแบบที่ 3 [รูปภาพ]. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี.
- _____. (2566). ต้นแบบบรรจุภัณฑ์รูปแบบที่ 1 [รูปภาพ]. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี.
- _____. (2566). ต้นแบบบรรจุภัณฑ์รูปแบบที่ 2 [รูปภาพ]. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี.
- _____. (2566). ต้นแบบบรรจุภัณฑ์รูปแบบที่ 3 [รูปภาพ]. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี.
- _____. (2566). ตัวอย่างบรรจุภัณฑ์ดอกไม้สดจากวัสดุประเภทต่าง ๆ บรรจุภัณฑ์จากกระดาษ (ซ้าย) บรรจุภัณฑ์จากพลาสติกถุงสับบอนด์ (กลาง) และบรรจุภัณฑ์วัสดุธรรมชาติ ใบบัว (ขวา) [รูปภาพ]. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี.
- _____. (2566). แบบร่างบรรจุภัณฑ์จากกระดาษกราฟ แบบที่ 1, 2, 3 และ 4 [รูปภาพ]. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี.
- _____. (2566). แบบร่างบรรจุภัณฑ์จากผ้าแคนวาส แบบที่ 1, 2, 3 และ 4 [รูปภาพ]. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี.

- _____. (2566). *เปรียบเทียบคุณสมบัติของวัสดุบรรจุภัณฑ์ประเภทต่าง ๆ* [ตาราง]. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์.
- _____. (2566). *แผนภาพแนวทางการออกแบบ* [รูปภาพ]. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์.
- Schiffman, L. G., & Kanuk, L. L. (2000). *Consumer behavior*. Prentice-Hall International.
- Rocchi, B., & Stefani, G. (2005). Consumers' Perception of Wine Packaging: A Case Study. *International Journal of Wine Marketing*.

การศึกษาความคล้ายคลึงและความต่างระหว่างแฟชั่น
กับสถาปัตยกรรมในยุคโมเดิร์นผ่านสิ่งห่อหุ้มและโครงสร้าง
The Study of Similarities and Differences Between Fashion
and Architecture in Modern Period Through Skin and Bone

สุพัชชานันท์ ชาญพิฑูร / Sukpatchanan Chanpitoon¹

เชาว์วัฒน์ กิตติธรรกุล / Chaowat Kittitornkul²

Received: Feb. 24, 2025 Revised: May 8, 2025 Accepted: Aug. 4, 2025

บทคัดย่อ

การวิจัยเกี่ยวกับสิ่งห่อหุ้ม หรือภาษาอังกฤษในการวิจัยนี้เรียกว่า “Skin” และโครงสร้างหรือภาษาอังกฤษในการวิจัยนี้เรียกว่า “Bone” ของแฟชั่นและสถาปัตยกรรม โดยประวัติศาสตร์ของแฟชั่นและสถาปัตยกรรมอยู่ควบคู่กันมาอย่างยาวนานตั้งแต่อดีตกาลมาจนถึงปัจจุบัน จนเกิดผลงานของทั้งสองแขนงออกมามากมายไม่รู้จบ ซึ่งใช้ในการตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในหลายปัจจัย การวิจัยนี้ใช้วิธีการเปรียบเทียบผลงานของทั้งแฟชั่นและสถาปัตยกรรมในยุคโมเดิร์น ด้านแฟชั่นสิ่งห่อหุ้มเปรียบเสมือนผ้าชนิดต่าง ๆ ที่นำมาใช้ปกปิดร่างกาย การออกแบบแฟชั่นมีอิทธิพลทางสังคมเป็นอย่างมาก สื่อถึงฐานะทางสังคมของผู้สวมใส่ โครงสร้างของแฟชั่น คือ ด้ายที่ใช้ยึดโยงเนื้อผ้าหลายชิ้นเข้าด้วยกันเป็นชุดหนึ่งชุด นอกจากนี้ยังมีการนำวัสดุของแข็ง

¹สาขาแนวความคิดในการออกแบบ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

¹Conceptual design, Faculty of Architecture, Silpakorn University

²สาขาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

²Architecture Faculty of Architecture, Silpakorn University

เพื่อความสวยงามและแปลกใหม่ ส่วนสิ่งห่อหุ้มด้านสถาปัตยกรรมเปรียบเสมือนผืนของอาคารมีการใช้ผนังเพื่อแบ่งแยกการใช้งานภายในอาคาร และเป็นที่พักอาศัยปกป้องมนุษย์ทั้งกลางวันและกลางคืน ส่วนโครงสร้างนั้นใช้รับน้ำหนักและถ่ายเทน้ำหนักจากหลังคาสู่พื้นดิน เช่น เสา คาน โครงสร้างหลังคา เป็นต้น สิ่งสิ่งห่อหุ้มของทั้งแพชั่นและสถาปัตยกรรมมีกระบวนการหรือวิธีการเสริมความแข็งแรงให้กับเนื้อผ้า เพิ่มความสวยงามให้กับผลงานอย่างการพับ การจับจีบ การเย็บ และเพิ่มความสวยงามให้กับสถาปัตยกรรม เช่น การนำพาซาตเข้ามาใช้บังแดดและเพิ่มการออกแบบเข้าไปเพื่อความสวยงามของอาคารหากมองจากภายนอก ซึ่งการออกแบบจากนักออกแบบทั้งแพชั่นและสถาปัตยกรรมเป็นไปตามแรงบันดาลใจและความเหมาะสมของสภาพแวดล้อมนั้น ๆ โดยการวิจัยนี้จะสืบหาความคล้ายคลึงและความต่างของแพชั่นและสถาปัตยกรรมในขอบเขตสิ่งห่อหุ้มกับโครงสร้างจากกรณีศึกษายุคโมเดิร์น

คำสำคัญ : สิ่งห่อหุ้ม โครงสร้าง แพชั่นและสถาปัตยกรรม ยุคโมเดิร์น

Abstract

In this paper, the study of packaging is called “skin”, and that of structure is called “bone” of fashion and architecture in English. Fashion and architecture have coexisted for a long time, and their contributions are numerous from the past to the present, which are used to meet the needs of various human factors. This study adopted the method of comparing the works of modern fashion and architecture. In fashion, skin compares to different fabrics used to cover a body. Fashion design has great social influence and conveys the social status of the wearer. Fashionable bone is used to combine several pieces of yarns bound together into a set and uses physical materials to decorate so that the clothing becomes beautiful and novel. Building skin is similar to

the wall of a building, which is used to divide the use and residence inside the building and to protect human beings day and night, while the bone part is used to bear the weight and transfer the weight from the roof to the ground such as beams and roof structures. Among them, the skin of fashion and architecture has the process or method of strengthening fabric, which adds aesthetic feeling to works such as folding, pleating, and stitching. Moreover, the skin adds aesthetic feeling to architecture, for example, the use of facades provides sun shading and incorporates design elements serving to give aesthetic feeling to the architecture's exterior appearance. The designs both from fashion and architectural designers are in line with the inspiration and suitability of the environment. Through the research of this paper, the similarities and differences between fashion and architecture in skin and bone are discussed.

Keywords : Skin, bone, Fashion and Architecture, Modern period

บทนำ

แฟชั่นเป็นคำที่มาจากภาษาอังกฤษว่า “Fashion” ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำนี้ว่า “สมัยนิยมหรือวิธีการที่นิยมกันทั่วไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง” เป็นการยอมรับจนเกิดเป็นค่านิยม มีกระบวนการเกิดภาษาใหม่ ซึ่งเป็นช่วงเวลาหนึ่งเท่านั้น โดยมากแล้วคำว่าแฟชั่นมักมีความหมายเกี่ยวกับการแต่งตัวหรือเครื่องแต่งกายที่ปกคลุมร่างกายของมนุษย์และเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ที่มนุษย์ต้องการในการดำรงชีวิต (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2554)

สถาปัตยกรรมราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายของคำนี้ไว้ว่า “ศิลปะและความรู้เกี่ยวกับการออกแบบงานก่อสร้างที่ประกอบด้วยศิลปลักษณะ”

ว่าด้วยการออกแบบสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ทั้งสิ่งก่อสร้างที่คนทั่วไปอยู่อาศัยได้และสิ่งก่อสร้างที่คนไม่สามารถอยู่อาศัยได้ (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2554)

ความเชื่อมโยงระหว่างแฟชั่นและสถาปัตยกรรมมีความเกี่ยวข้องกันมาอย่างยาวนาน แต่ไม่ได้รับการตั้งข้อสังเกตมากเท่าใดนัก ซึ่งการสร้างสรรค์ผลงานของแฟชั่นและสถาปัตยกรรมนั้นออกแบบทั้งสองแขนงมีแนวคิดแปลกใหม่ส่วนมากจะได้รับแรงบันดาลใจจากสิ่งรอบข้างหรือนำเทคนิคเข้ามาใช้ในการดัดแปลงผลงานของตน แต่สิ่งที่มีการคำนึงถึงเดียวกัน คือ ผลงานที่เป็นมิตรกับสภาพแวดล้อม บางครั้งมีการหยิบยืมเทคนิคของกันและกันมารังสรรค์ผลงานตนเอง เช่น สถาปนิกนำความพล้วไหวของเนื้อผ้ามาสร้างอาคารที่มีความโค้งมนแต่ยังคงความแข็งแรงทนทานดังเดิม และแฟชั่นมีการนำวัสดุที่มีความแข็งแรงอย่างลวดซ่อนอยู่ภายในเนื้อผ้าเพื่อเสริมความแข็งแรงของชุด (เหมรัมย์ ฉิมฉวี และจิรัชศักดิ์ เกื้อสมบัติ, 2563)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาความหมายแฟชั่นกับสถาปัตยกรรม
2. ศึกษาความคล้ายคลึงและความต่างของแฟชั่นกับสถาปัตยกรรมยุคโมเดิร์น

ขอบเขตของการวิจัย

มุ่งเน้นศึกษาประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง ทบถวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง และตัวแทนกรณีศึกษาที่เกี่ยวข้องในยุคโมเดิร์น โดยผ่านการวิเคราะห์ในขอบเขตสิ่งทอห่มและโครงสร้าง ซึ่งเกณฑ์การเลือกผลงานใช้รูปลักษณ์ของแบรนด์และนักออกแบบกับสถาปนิกที่มีผลงานเป็นที่รู้จักของผู้คนส่วนใหญ่ เพื่ออธิบายถึงความคล้ายคลึงและความต่างของแฟชั่นกับสถาปัตยกรรม

วิธีดำเนินการวิจัย

1. จุดกำเนิดของแฟชั่น

ความเคลื่อนไหวของแฟชั่นมีมาตั้งแต่สมัยอียิปต์ ก่อนคริสตกาลจากกลุ่มผู้นำหรือชนชั้นสูง ผู้ปกครองประเทศสมัยก่อนคือกษัตริย์ โดยชาวบ้านทั่วไปนิยมลอกเลียนแบบเครื่องแต่งกายตามชาววังแต่ปัจจุบันผู้นำแฟชั่นเปลี่ยนแปลงไป เกิดจากการรับอิทธิพลวัฒนธรรมต่าง ๆ เข้ามา แฟชั่นมีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยจนกระทั่งก้าวเข้าสู่ยุคโมเดิร์น ในศตวรรษที่ 20 ผลกระทบจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้วงการแฟชั่นซบเซาลงเป็นอย่างมาก เนื่องจากผู้ชายต้องอยู่ในชุดทหารเป็นส่วนใหญ่ รวมทั้งทรัพยากรที่ขาดแคลนในช่วงสงครามทำให้คนใช้เสื้อผ้าซ้ำ ๆ หรือซ่อมแซมเสื้อผ้าเองมากกว่าที่จะซื้อใหม่ หากจะพูดถึงการออกแบบแฟชั่น ถือเป็นศิลปะอย่างหนึ่งในวิธีการของเสื้อผ้า ไม่ต่างจากศิลปะแขนงอื่น ๆ มากนัก สิ่งที่น่าสนใจคือทุกคนในสังคมล้วนได้รับอิทธิพลด้วยกันทั้งสิ้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงของเสื้อผ้าหรือแฟชั่นค่อนข้างเป็นไปอย่างรวดเร็ว แต่จะไม่มีเปลี่ยนแปลงในรูปแบบภายนอกมากนัก เมื่อระยะเวลาผ่านไปการเปลี่ยนแปลงภายนอกผู้คนจะเริ่มสังเกตเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงนั้นได้อย่างชัดเจน และมีความใกล้เคียงกับปัจจัยในการออกแบบของสถาปัตยกรรม (เหมรัมย์ ธิมนวี และจิรศักดิ์ เกื้อสมบัติ, 2563)

ภาพที่ 1 แฟชั่นผู้หญิงในศตวรรษที่ 20 (ค.ศ. 1940)

(ที่มา : สนุกดอทคอม, 2562)

การพัฒนาของแฟชั่นในแต่ละยุคสมัยมีความต่างกัน ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลาย ๆ อย่าง เช่น การเมือง เศรษฐกิจ ภูมิอากาศ เป็นต้น ในศตวรรษที่ 20 แฟชั่นโลกเปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัดเจน ผู้หญิงสวมกระโปรงสั้นเป็นครั้งแรก และหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ในสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ผู้หญิงต้องออกจากบ้านเพื่อทำงานหาเลี้ยงชีพ ดังนั้นเสื้อผ้าที่สวมใส่ย่อมเปลี่ยนไปเพื่อเอื้อประโยชน์ในผู้สวมใส่มากขึ้น กางเกงจึงเป็นที่นิยมตั้งแต่ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา แฟชั่นของโลกได้ก้าวเข้าสู่ความเป็นสากล เพราะการติดต่อสื่อสารของโลกตะวันตกและตะวันออกเป็นได้เปิดกว้างมากขึ้น มีการไปมาหาสู่กัน แฟชั่นของโลกตะวันตกจึงเข้ามามีบทบาทกับโลกตะวันออก เช่น คนไทยทรงรักให้สวมหมวกหรือผู้หญิงไทยเลิกสวมโจงกะเบน เพื่อความเป็นสากล (ทรูปลูกปัญญา, 2555)

2. จุดกำเนิดของสถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมสร้างขึ้นโดยมือของมนุษย์ยุคดึกดำบรรพ์และเป็นความคิดสร้างสรรค์ในยุคเริ่มต้น ช่วงก่อสร้างในสมัยโบราณได้สร้างอนุสรณ์สถานที่น่าเกรงขาม ซึ่งท้าทายต่อการทำลายล้างของกาลเวลาด้วยเครื่องมือพื้นฐานและความมุ่งมั่นที่ไม่ลดละ หินแต่ละก้อนที่วางเรียงกันไม่เพียงแต่แสดงถึงความสำเร็จทางสถาปัตยกรรมเท่านั้น แต่ยังแสดงถึงความเชื่อมโยงอันลึกซึ้งระหว่างมนุษยชาติและธรรมชาติอีกด้วย ทำให้มีแรงผลักดันให้เกิดการพัฒนาสืบต่อมาในการออกแบบสถาปัตยกรรม อนุสรณ์สถาน ประติมากรรม ไปจนถึงการพัฒนาศิลปวัฒนธรรม หรือการพัฒนาที่ตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในช่วงเวลานั้น ๆ ในยุคที่สถาปัตยกรรมมีการปรับเปลี่ยนที่ชัดเจนคือยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมมีการออกแบบอาคารสูงมากยิ่งขึ้นถือเป็นยุคบุกเบิกด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรมที่ทันสมัย (Eastern Engineering Group, 2023)

ภาพที่ 2 อาคาร Home Insurance ปี 1885 ออกแบบโดยสถาปนิก
William Le Baron Jenney
(ที่มา : วิกิสถาปัตยกรรม, ม.ป.ป.)

การปฏิวัติอุตสาหกรรมยังปูทางไปสู่สถาปัตยกรรมแบบตึกระฟ้าและอาคารสูงระฟ้าเริ่มมีความเป็นไปได้จากการประดิษฐ์ลิฟต์และความก้าวหน้าในการก่อสร้างโครงเหล็ก สถาปนิกในชิคาโกจึงเป็นผู้ริเริ่มการออกแบบโครงสร้างอาคารสูงที่สร้างสรรค์ อาคาร Home Insurance ซึ่งสร้างเสร็จในปี 1885 และถือเป็นตึกระฟ้าแห่งแรกของโลก ปูทางไปสู่เส้นขอบฟ้าเมืองสมัยใหม่และการเติบโตในแนวตั้งของศูนย์กลางเมือง (Eastern Engineering Group, 2023)

3. ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดสิ่งทอหุ้ม หรือ “Skin” ไม่ได้เป็นเพียงองค์ประกอบภายนอกที่ให้ความสวยงาม แต่ยังเป็นโครงสร้างที่สามารถตอบสนองต่อสภาพแวดล้อม เช่นเดียวกับฟาซาดของอาคารที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ในขณะที่โครงสร้าง หรือ “Bone” คือแกนหลักที่กำหนดรูปทรงของทั้งเสื้อผ้าและอาคาร สิ่งทอหุ้ม (Skin) เป็นมากกว่าพื้นผิวในสถาปัตยกรรมที่ไม่ใช่แค่ฟาซาด แต่เป็นองค์ประกอบที่สามารถโต้ตอบกับสภาพแวดล้อมอย่างอาคารที่ใช้ระบบฟาซาดปรับเปลี่ยนได้ตามแสงแดด ในแฟชันเราเห็นตัวอย่างได้จากชุดของ Chalayan ที่สามารถ

เปลี่ยนรูปร่างได้แบบไดนามิก ซึ่งโครงสร้าง (Bone) ไม่ใช่เพียงโครงสร้างแข็งที่อ ยังแสดงให้เห็นว่าโครงสร้าง (Bone) ในแพชั่นและสถาปัตยกรรมไม่ใช่แค่ แกรรับน้ำหนัก แต่เป็นโครงสร้างที่สามารถกำหนดการเคลื่อนไหว การใช้ Exoskeleton ในแพชั่น หรือการออกแบบอาคารที่มีโครงสร้างแบบ Fluid Form ไม่ต้องพึ่งพาเส้นตรงและมุมฉาก (Brooke Hodge, 2006, p.11-15)

การพับจีบในแพชั่น: พื้นผิวและโครงสร้างที่เปลี่ยนแปลงได้ ในวงการ แพชั่น การพับจีบมีบทบาทสำคัญในการสร้างพื้นผิวและโครงสร้างของเสื้อผ้า โดยไม่ต้องใช้วัสดุเสริม เช่น โครงลวดหรือกระดูกแข็ง เทคนิคนี้ช่วยให้เกิดมิติ ที่ยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนไปตามการเคลื่อนไหวของร่างกาย (Jackson, 2015, p.54-59)

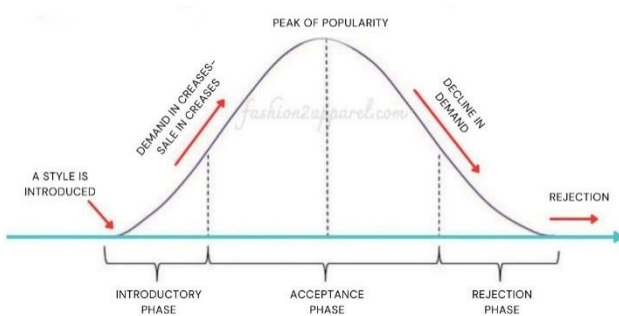
การพับจีบในสถาปัตยกรรม: โครงสร้างที่ตอบสนองต่อสภาพแวดล้อม การพับจีบไม่ได้จำกัดอยู่แค่ในแพชั่น แต่ยังถูกนำไปใช้ในสถาปัตยกรรม เพื่อสร้างโครงสร้างที่ปรับตัวได้ (Adaptive structures) และเปลือกอาคาร (Facade systems) ที่สามารถเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อม (Jackson, 2015, p.54-59)

แพชั่นและสถาปัตยกรรมไม่เพียงแต่เป็นสองสาขาที่แยกจากกัน แต่มีความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งในการสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป อัตลักษณ์ทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงในเทคโนโลยีและสภาพแวดล้อม ทั้งแพชั่นและสถาปัตยกรรมสะท้อนภาพลักษณ์และอัตลักษณ์ของสังคม ในแต่ละยุค การเลือกวัสดุและรูปทรง เป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงการเปลี่ยนแปลงทาง สังคมและการต่อสู้ทางอัตลักษณ์ นอกจากนี้แนวโน้มการร่วมมือระหว่างแพชั่น และสถาปัตยกรรมยังเป็นการสร้างประสบการณ์ที่ไม่จำกัดแค่การออกแบบชุด หรือพื้นที่ แต่ยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนและสถานที่ (Quinn, 2003, p.137-150)

4. ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

4.1 ทฤษฎีวงจรชีวิตผลิตภัณฑ์แฟชั่น (Fashion Life Cycle Theory)

การเปลี่ยนแปลงแฟชั่นเรียกว่า วงจรแฟชั่น ใช้เพื่ออธิบายกระบวนการที่แฟชั่นประเภทหนึ่งผ่านไป คือ ระยะเวลาที่เทรนด์แฟชั่นจะปรากฏขึ้นขึ้นสูงสุด และตกยุค ในช่วงแรกแฟชั่นได้รับการยอมรับจากผู้บริโภค และเมื่อเวลาผ่านไป รสนิยมและความชอบของผู้บริโภคก็จะลดลง และแฟชั่นก็จะค่อย ๆ สูญเสียการยอมรับ แฟชั่นไม่สามารถอยู่รอดได้ทุกปี วงจรแฟชั่นเริ่มต้นขึ้นเมื่อผู้ผลิตนำเสนอตัวอย่างวัสดุใหม่ พวกเขานำเสนอสี สัมผัสของผ้าและการออกแบบใหม่ แฟชั่นจะเคลื่อนผ่านระยะต่าง ๆ ตลอดวงจรการดำรงอยู่ การยอมรับแฟชั่นมักเรียกว่าวงจรแฟชั่นที่แสดงเป็นเส้นโค้งรูประฆังที่มี 5 ระยะ

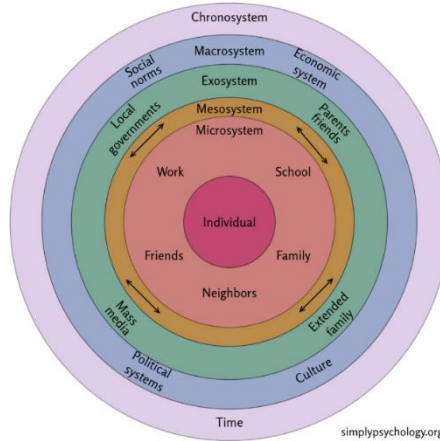

ภาพที่ 3 Stages of fashion cycle

(ที่มา : Rony, 2023)

4.2 ทฤษฎีระบบนิเวศของบรอนเฟนเบรเนอร์ (Ecological Systems Theory)

ทฤษฎีระบบนิเวศน์ของ Bronfenbrenner กำหนดว่าการพัฒนาของแต่ละบุคคลได้รับอิทธิพลจากระบบสิ่งแวดล้อมที่เชื่อมโยงกันเป็นชุด ตั้งแต่สภาพแวดล้อมโดยรอบ เช่น ครอบครัว ไปจนถึงโครงสร้างทางสังคม โดยกว้าง เช่น วัฒนธรรม

ภาพที่ 4 Bronfenbrenner's Ecological Systems Theory

(ที่มา : simplypsychology.org, 2025)

5. วิเคราะห์กรณีศึกษาแพชั่นและสถาปัตยกรรมในแต่ละยุคโมเดิร์น

กรณีศึกษาที่ได้หยิบยกมาเป็นตัวแทนของยุคโมเดิร์นในขอบเขตสิ่งห่อหุ้มและโครงสร้าง โดยเกณฑ์การเลือกผลงานใช้รูปลักษณะของแบรนต์และนักออกแบบกับสถาปนิกที่มีผลงานเป็นที่รู้จักของผู้คนส่วนใหญ่ มีหัวข้อในการวิเคราะห์ ดังนี้ 1. สิ่งห่อหุ้ม (Skin) 2. โครงสร้าง (Bone) 3. กระบวนการที่ทำให้เกิดรูปทรง (ด้านแพชั่น) 4. ความเชื่อมโยงสิ่งห่อหุ้มและโครงสร้าง (ด้านสถาปัตยกรรม) และ 5. ความหมาย

โดยข้อกำหนดในการวิเคราะห์นั้นเน้นทำความเข้าใจแพชั่นและสถาปัตยกรรมผ่านขอบเขตสิ่งห่อหุ้ม (Skin) กับโครงสร้าง (Bone) เพื่อศึกษาถึงผลลัพธ์ความคล้ายคลึงและความต่างตามวัตถุประสงค์ของบทความ

ตารางที่ 1 การวิเคราะห์กรณีศึกษาแฟชั่นยุคโมเดิร์น

แบรนด์	สิ่งทอหุ้ม (Skin)	โครงสร้าง (Bone)	กระบวนการที่ทำให้เกิดรูปทรง	ความหมาย
 The Chanel Suit, 1920 (ที่มา : Boonmuang, 2022)	ผ้าทอิตเนื้อผ้าทั้งตัว	ด้ายที่ทำการยึดผ้าส่วนแขนและตัวเข้าด้วยกันมีความยืดหยุ่นของด้ายที่รับแรงดึงกรณีสวมใส่	1. ไหล่เสื้อเกิดจากการพับของผ้าทอิตบริเวณต้นแขนเป็นทรงหัวไหล่ 2. เพิ่มความแข็งของปลายแขนเสื้อที่ซ้อนทับผ้าสามชั้นและเย็บเป็นชั้นเดียว	การปลดปล่อยอิสระของผู้หญิงที่สามารถสวมใส่ชุดกระโปรงเลยหัวเข่าลงมาแต่ไม่ถึงข้อเท้าได้เพื่อความคล่องแคล่วในการเคลื่อนไหว
 New Look Dior, 1947 (ที่มา : Chaimongkoltrakul, 2024)	1. ผ้าทอิตเนื้อผ้าทั้งตัว (ช่วงบน) 2. ผ้าซิงเกิลเจอร์ซี ทำจากผ้าคอตตอนดูดซับเหงื่อและระบายอากาศได้ดี (ช่วงล่าง)	ด้ายที่ทำหน้าที่ยึดชิ้นส่วนเนื้อผ้าหลักชิ้นเข้าด้วยกัน	1. ไหล่เสื้อเกิดจากการพับของผ้าทอิตบริเวณต้นแขนเป็นทรงหัวไหล่ 2. เข้าเย็บและตรึงผ้าให้เข้ากับสัดส่วนผู้สวมใส่	ความเรียบหรู แสดงถึงฐานะของชนชั้นสูงเสริมความคล่องตัวสามารถใส่ได้ทุกสถานการณ์
 Le Smoking Yves Saint Laurent, 1966 (ที่มา : lemilledia, 2021)	ผ้าลินิน	ด้ายที่ทำหน้าที่ยึดชิ้นส่วนเนื้อผ้าหลักชิ้นเข้าด้วยกันสามารถทนต่อแรงดึงหรือความยืดของผ้าได้เป็นอย่างดี	1. ไหล่เสื้อเกิดจากการพับของผ้าทอิตบริเวณต้นแขนเป็นทรงหัวไหล่ 2. เพิ่มความแข็งของปลายแขนเสื้อที่ซ้อนทับผ้าสามชั้นและเย็บเป็นชั้นเดียว	เป็นการปฏิวัติแฟชั่นสำหรับผู้หญิงโดยนำเสนอความเป็นอันดรอจีเนีย (Androgynous) และความสง่างามเปิดโอกาสให้ผู้หญิงสามารถสวมใส่เสื้อผ้าที่เคยถูกจำกัดไว้สำหรับผู้ชายเท่านั้น

(ที่มา : สุขพัชชานันท์ ชาญพิฑูร, 2568)

ข้อสังเกตตารางที่ 1 การวิเคราะห์กรณีศึกษาแฟชั่นยุคโมเดิร์น แฟชั่น มีกระบวนการที่ทำให้เกิดรูปทรงผ่านการเย็บ การพับ การจับจีบของสิ่งห่อหุ้ม (Skin) เป็นการเพิ่มความแข็งแรงและมิติที่แปลกใหม่ให้กับชุด จากกระบวนการดังกล่าวทำให้แฟชั่นในยุคโมเดิร์นมีความเรียบง่าย แต่ยังคงความสวยงาม หูหระ อีกทั้งผู้สวมใส่ยังเคลื่อนไหวร่างกายได้คล่องแคล่วเหมาะสมกับการใช้ชีวิตประจำวัน

ตารางที่ 2 การวิเคราะห์กรณีศึกษาสถาปัตยกรรมยุคโมเดิร์น

อาคาร	สิ่งห่อหุ้ม (Skin)	โครงสร้าง (Bone)	ความเชื่อมโยง สิ่งห่อหุ้ม และโครงสร้าง	ความหมาย
 Looshaus Architecture by Adolf Loos, 1911 (ที่มา : Thomas Ledl, 2019)	1. ผนังคอนกรีตเสริมเหล็ก 2. กระเบื้องหลังคา	1. เสา 2. คาน 3. โครงสร้างหลังคา	สิ่งห่อหุ้มทำหน้าที่โอบล้อมโครงสร้างไว้ในขณะเดียวกัน โครงสร้างก็ช่วยเป็นที่ยึดของผนังและรับน้ำหนัก	ต่อต้านการประดับตกแต่งผิวหน้าอาคารด้วยลวดลายฟุ่มเฟือย โดยเชิดชูคติความงามแบบใหม่และสถาปัตยกรรมในยุโรปและอเมริกาทั้งยังสะท้อนวิถีชีวิตของสังคมที่เน้นการก้าวไปสู่ยุคใหม่
 Villa Savoye Architecture by Le Corbusier, 1928 (ที่มา : Bunrueang, 2019)	1. ผนังคอนกรีตเสริมเหล็ก 2. กระเบื้องใสแนววนรอบอาคาร	1. เสา 2. คาน	สิ่งห่อหุ้มได้ทำการโอบล้อมโครงสร้างไว้ แต่ผนังของอาคารนั้นมีความเป็นอิสระ สามารถโค้งมนได้อย่างที่สถาปนิกต้องการ	เน้นการใช้งานเป็นหลักในการออกแบบใช้วัสดุแท้โดยไม่ตกแต่งใด ๆ เป็นต้นแบบบ้านหลังแรกที่สร้างแบบล้าสมัย

อาคาร	สิ่งห่อหุ้ม (Skin)	โครงสร้าง (Bone)	ความเชื่อมโยง สิ่งห่อหุ้ม และโครงสร้าง	ความหมาย
 Bauhaus Architecture by Walter Gropius, 1933 (ที่มา : Signsomething, 2019)	- ผนังคอนกรีตเสริมเหล็ก - กระจกใสใช้เป็นผนัง	- เสา - คาน	กระจกถือเป็นวัสดุของสิ่งห่อหุ้มทำหน้าที่เป็นผนังของอาคารยื่นออกมาเป็นอิสระจากโครงสร้าง แต่โครงสร้างก็ยังคงทำหน้าที่รับน้ำหนัก	อาคารมีรูปลักษณะเรียบง่ายและมีรูปแบบตรงไปตรงมา แต่ก็ไม่แข็งกระด้างจนเกินไปนัก เพราะมีการนำแสงธรรมชาติ รวมทั้งนาศาสตร์ศิลปะด้านอื่น ๆ มาประยุกต์ใช้ในการออกแบบ

(ที่มา : สุขพัชชานันท์ ชาญพิฑูร, 2568)

จากตารางที่ 2 การวิเคราะห์กรณีศึกษาสถาปัตยกรรมยุคโมเดิร์น ข้อสังเกตของสถาปัตยกรรมยุคโมเดิร์นมีความเรียบง่าย ตอบสนองอย่างชัดเจนกับการใช้งานมากกว่าการประดับตกแต่งผนังอาคาร หรือสิ่งห่อหุ้ม (Skin) จนเกิดเป็นเอกลักษณ์ในยุคโมเดิร์นและความล้ำสมัยของเทคโนโลยีในการก่อสร้างสถาปนิกออกแบบโดยคำนึงถึงสภาพแวดล้อมในแต่ละภูมิประเทศ

5. ความคล้ายคลึงและความต่างของแฟชั่นกับสถาปัตยกรรม

ความคล้ายคลึงแฟชั่นและสถาปัตยกรรมมีความเกี่ยวข้องกันอย่างเรียบง่าย ทั้งสองแขนงต่างก็ต้องการตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทั้งสิ้น แฟชั่นมอบเสื้อผ้าให้ผู้คนได้สวมใส่ สถาปัตยกรรมมอบอาคารให้ผู้คนได้พักอาศัย หรือทำหน้าที่ในบทบาทอื่น ๆ ทั้งแฟชั่นและสถาปัตยกรรมเมื่อสิ้นสุดหลังสงครามโลกทั้งสองครั้งทำให้นักออกแบบของทั้งสองแขนงเริ่มแนวคิดในการอยากก้าวเข้าสู่การออกแบบที่ล้ำสมัย มีความเรียบง่าย ผู้คนทั่วไปสามารถเข้าถึงได้ และสะท้อนวิถีชีวิตทางสังคม จนเกิดชุดที่เป็นที่นิยมในหมู่คนทั่วไปอย่าง The Chanel Suit ในปี 1920 ชุดมีความเรียบง่ายใส่ได้ใน

หลากหลายสถานการณ์ หรืออาคารด้านสถาปัตยกรรมในยุคโมเดิร์นก็เช่นเดียวกัน

ซึ่งความต่างของทั้งแพชั่นและสถาปัตยกรรม คือ การแยกตัวของสิ่งห่อหุ้ม (Skin) และโครงสร้าง (Bone) ออกจากกัน ด้านสถาปัตยกรรมสามารถทำได้ เช่น อาคาร Bauhaus ทำหน้าที่เป็นอาคารสำหรับการเรียนการสอนของมนุษย์ และยังแสดงถึงความเป็นอิสระในการออกแบบกับเทคโนโลยีที่ล้ำสมัยอย่างผนังแต่ละด้านเป็นกระจกทั้งอาคาร โดยสถาปนิก Walter Gropius ต้องการให้แสงแดดจากธรรมชาติส่องเข้าถึงพื้นที่ด้านในตัวอาคารเหมาะกับการใช้งานที่ใช้ในการเรียนการสอนของนักเรียนและอาจารย์ตามสภาพอากาศภูมิทัศน์นั้น ๆ ส่วนด้านแพชั่นไม่สามารถแยกสิ่งห่อหุ้ม (Skin) ออกจากโครงสร้าง (Bone) อย่างเป็นอิสระได้ แต่โครงสร้าง (Bone) สามารถซ่อนอยู่ในสิ่งห่อหุ้ม (Skin) ได้เพื่อความสวยงามของชุดที่สวมใส่จึงนำตะเข็บที่เย็บสิ่งห่อหุ้ม (Skin) หรือผ้าหลายชั้นเป็นชุดเดียวไว้ด้านในของชุด ทำให้ด้านนอกที่เรามองเห็นกันทั่วไปไม่เห็นตะเข็บการเย็บนั่นเอง

สรุปและอภิปรายผล

ความหมายของแพชั่น คือ สมัยนิยมหรือวิธีการที่นิยมกันทั่วไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง แพชั่นมีการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วมากกว่าสถาปัตยกรรมเป็นอย่างมากขึ้นอยู่กับค่านิยม สังคม วัฒนธรรม

ความหมายสถาปัตยกรรม คือ การออกแบบสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ทั้งสิ่งก่อสร้างที่คนทั่วไปอยู่อาศัยได้และสิ่งก่อสร้างที่คนไม่สามารถอยู่อาศัยได้ สะท้อนการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีในยุคสมัยนั้น ๆ

ในความเห็นของผู้วิจัยการเปรียบเทียบแพชั่นและสถาปัตยกรรมยุคโมเดิร์นผ่านขอบเขตสิ่งห่อหุ้มและโครงสร้าง จากตารางวิเคราะห์ทั้งสองนั้น จะเห็นได้ว่า นักออกแบบทั้งสองแขนงมีแนวคิดที่คล้ายคลึงกันโดยมุ่งเน้นการใช้งานมากกว่าการประดับตกแต่งภายนอกผลงาน เรียกได้ว่าสงครามโลกสองครั้งมีผลกระทบต่อการใช้ชีวิตประจำวันของผู้คนทั่วไปเป็นอย่างมาก ทำให้นักออกแบบและสถาปนิกมีแนวคิดการนำเสนอผลงานในรูปแบบใหม่

เป็นความท้าทายกับการเปลี่ยนแปลง เช่น การออกแบบเสื้อผ้าของ Dior ที่เปิดตัวว่า New Look เมื่อปี 1947 ที่ความเรียบหรู แสดงถึงฐานะของชนชั้นสูง เป็นการนำเทคนิคกระบวนการพับ การจับจีบมาใช้ช่วงหัวไหล่แทนการประดับตกแต่งจากอัญมณี และความเรียบง่ายของอาคาร Looshaus ที่ออกแบบโดยสถาปนิก Adolf Loos สร้างขึ้นเมื่อปี 1911 มีแนวคิดต่อต้านการประดับตกแต่งผนัง หรือสิ่งห่อหุ้ม (Skin) อาคารด้วยลวดลายฟุ่มเฟือย Adolf Loos เชิดชูคติความงามแบบใหม่และสะท้อนวิถีชีวิตของสังคมที่ก้าวไปสู่ยุคใหม่หรือที่เราเรียกกันว่ายุคโมเดิร์นนั่นเอง

ในเวลาต่อมาเมื่อเทคโนโลยีเริ่มมีความก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น ทำให้สถาปนิกหรือนักออกแบบทางสถาปัตยกรรมเริ่มมีการรังสรรค์ผลงานที่ท้าทายต่อแรงโน้มถ่วงและเทคโนโลยียิ่งขึ้น โดยอาคาร Villa Savoye ที่ออกแบบโดย Le Corbusier เมื่อปี 1928 ผนังอาคารหรือสิ่งห่อหุ้ม (Skin) มีการแยกตัวออกจากโครงสร้าง (Bone) ได้อย่างอิสระอย่างผนังโค้งทั้งด้านในและด้านนอกอาคารที่พักอาศัยแห่งนี้ ซึ่งต่างจากแฟชั่นโดยสิ้นเชิง แฟชั่นนั้นเนื้อผ้าหรือสิ่งห่อหุ้ม (Skin) ไม่สามารถแยกออกจากเส้นด้าย หรือโครงสร้าง (Bone) ได้ ซึ่งโครงสร้าง (Bone) ยังคงทำหน้าที่คอยึดสิ่งห่อหุ้ม (Skin) หลายชั้นไว้ด้วยกัน จนเกิดเป็นชุดหนึ่งชุดไว้สวมใส่อย่างชุด Le Smoking ของแบรนด์ Yves Saint Laurent เมื่อปี 1966 เป็นชุดทักซิโดสำหรับผู้หญิงที่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงสามารถสวมใส่เสื้อผ้าที่เคยถูกจำกัดไว้สำหรับผู้ชายเท่านั้น

เอกสารอ้างอิง

- ทรูปlookปัญญา. (2555). *ความหมายของแฟชั่น*. สืบค้น 22 กุมภาพันธ์ 2568. จาก <https://www.truelookpanya.com/blogdiary/12643>
- วิกิสถาปัตยกรรม. (ม.ป.ป.). *อาคาร Home Insurance ปี 1885 ออกแบบโดยสถาปนิก William Le Baron Jenney* [รูปภาพ]. สืบค้น 22 กุมภาพันธ์ 2568. จาก <https://en.wikiarquitectura.com/building/home-insurance-building/>
- สนุกดอทคอม. (2562). *แฟชั่นผู้หญิงในศตวรรษที่ 20 (ค.ศ. 1940)* [รูปภาพ]. สืบค้น 22 กุมภาพันธ์ 2568. จาก <https://www.sanook.com/women/152473/>
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2554). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554*. ผู้แต่ง.
- สุขพัชชานันท์ ชาญพิฑูร. (2568). *การวิเคราะห์กรณีศึกษาแฟชั่นยุคโมเดิร์น* [ตาราง]. มหาวิทยาลัยศิลปากร คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์.
- _____. (2568). *การวิเคราะห์กรณีศึกษาสถาปัตยกรรมยุคโมเดิร์น* [ตาราง]. มหาวิทยาลัยศิลปากร คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์.
- เหมรัมย์ ฉิมฉวี และจิรัชศักดิ์ เกื้อสมบัติ. (2563). การประชุมวิชาการระดับชาติ “สถาปัตยกรรมะบวนทัศน์” พ.ศ. 2563. ใน *อิทธิพลที่ส่งผลต่อกันของแนวคิดในการออกแบบแฟชั่น และสถาปัตยกรรม*. มหาวิทยาลัยศิลปากร คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์.
- Boonmuang, J. (2022). *The Chanel Suit, 1920* [Picture]. Retrieved Feb. 23, 2025. from <http://lofficielthailand.com/2022/08/coco-chanel-revolutionized-fashion/>
- Bunrueang, M. (2019). *Villa Savoye Architecture by Le Corbusier, 1928* [picture]. Retrieved Feb. 22, 2025. from <https://readthecloud.co/la-villa-savoye/>

- Brooke Hodge. (2006). *Skin+Bones parallel practices in fashion and architecture*. The Museum of Contemporary Art.
- Chaimongkoltrakul, J. (2024). *New Look Dior, 1947* [Picture]. Retrieved Feb. 23, 2025. from <http://lofficielthailand.com/2024/11/lof-rewind-dior-new-look-spring-1947/>
- Dsignsomething. (2019). *Bauhaus Architecture by Walter Gropius, 1933* [picture]. Retrieved Feb. 22, 2025. from <https://dsignsomething.com/2019/07/26/walter-gropius-ผู้ริเริ่ม-bauhaus-และจุดประ/>
- Eastern Engineering Group. (2023). *From Pyramids to Skyscrapers: A Historical Exploration of Architectural Evolution*. สืบค้น 22 กุมภาพันธ์ 2568. จาก <https://www.easternengineeringgroup.com/from-pyramids-to-skyscrapers-a-historical-exploration-of-architectural-evolution/>
- Jackson, P. (2015). *Complete Pleats: Pleating Techniques for fashion, architecture and design*. Laurence King Publishing Ltd.
- Lemillindia. (2021). *Le Smoking Yves Saint Laurent, 1966* [picture]. Retrieved Feb. 22, 2025. from <https://lemillindia.com/blogs/journal/wardrobe-hero-saint-laurent-jacket>
- Quinn, B. (2003). *The Fashion of Architecture*. Oxford International Publishers Ltd.
- Rony, (2023). *Stages of fashion cycle* [Picture]. Retrieved Feb. 23, 2025. from <https://fashion2apparel.com/what-is-fashion-cycle-stages-of-fashion-cycle/>
- Simplypsychology.org. (2025). *Bronfenbrenner's Ecological Systems Theory* [picture]. Retrieved Feb. 22, 2025. from <https://www.simplypsychology.org/bronfenbrenner.html>

Thomas Ledl. (2019). *Looshaus Architecture by Adolf Loos, 1911* [picture]. Retrieved Feb. 22, 2025. from <https://room.baanlaesuan.com/143638/design/modern-movement>

รำเกราะโปง : การวิเคราะห์ท่ารำลักษณะและการสื่อความหมาย Rum Kro Pong : Analysis of dance from and Meaning

จุฑามาศ เอี่ยมประพันธ์ / Juthamas Eiampraphan¹

ขวัญใจ คงถาวร / Kwanjai Kongthaworn¹

เอกรัตน์ รุ่งสว่าง / Ekarat Rungsawang²

Received: Feb. 25, 2025 Revised: May 5, 2025 Accepted: Jul. 18, 2025

บทคัดย่อ

รำเกราะโปงเป็นการแสดงพื้นบ้านของจังหวัดสุโขทัยที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว สะท้อนรากฐานจากวิถีชีวิตเกษตรกรรมของชาวบ้านภาคกลาง โดยเฉพาะกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูก เช่น การขุดดิน หว่านเมล็ด และเก็บเกี่ยว เสียงเกราะโปงซึ่งเกิดจากการตีไม้ทำหน้าที่เป็นจังหวะหลักในการรำ และในอดีตยังเป็นเครื่องมือสื่อสารสำคัญของชุมชน ใช้ในการเรียกประชุมหรือแจ้งข่าวสาร จึงถือเป็นสัญลักษณ์ที่เชื่อมโยงศิลปะกับชีวิตประจำวันอย่างลึกซึ้ง การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา และองค์ประกอบของการรำเกราะโปงจังหวัดสุโขทัย อันประกอบด้วยผู้แสดง เครื่องแต่งกาย ดนตรี อุปกรณ์ และท่ารำที่ถ่ายทอดค่านิยมและอัตลักษณ์ของชุมชนเกษตรกรรม นอกจากนี้ยังมุ่งวิเคราะห์ท่ารำทบาทของรำเกราะโปงในฐานะเครื่องมือสื่อสารเชิงวัฒนธรรมและมรดกภูมิปัญญาที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ วิธิดำเนินงานวิจัย ครอบคลุมตั้งแต่เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2565 ถึงเดือนพฤษภาคม

¹สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

¹Thai Performing Arts, Graduate School, Bunditpatanasilpa Institute of Fine Arts.

²คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

²Faculty of Humanities and Social Sciences Bansomdejchaopraya Rajabhat University.

เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2568 โดยอาศัยการศึกษาเอกสาร ตำรา บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ การสังเกตการณ์ในพื้นที่จริง และการฝึกปฏิบัติร่วมกับคณะกรรมการแสดงท้องถิ่น เพื่อรวบรวมข้อมูลเชิงประจักษ์และสร้างความเข้าใจที่รอบด้าน ผลการวิจัย พบว่า การรำเกราะโปงมิได้เป็นเพียงการแสดงเพื่อความบันเทิง แต่ยังมีบทบาทสำคัญในเชิงสังคมและศิลปะ เสียงตีเกราะสื่อถึงความหนักแน่น ความตั้งใจ และการร่วมแรงร่วมใจของผู้คนในชุมชน ขณะที่องค์ประกอบการรำสะท้อนคุณค่าด้านความขยันหมั่นเพียร ความสามัคคี และความผูกพันกับธรรมชาติ อย่างแนบแน่น การรำเกราะโปงจึงเป็นทั้ง มรดกทางวัฒนธรรมและเครื่องมือ สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่คนรุ่นใหม่ อีกทั้งยังสามารถต่อยอดในกิจกรรม การเรียนรู้ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการสร้างอัตลักษณ์ชุมชนได้อย่าง ยั่งยืน

คำสำคัญ : เกราะโปง ตีเกราะเคาะไม้ ชุมชน

Abstract

The Ram Krapong is a distinctive folk performance of Sukhothai Province, reflecting the agricultural lifestyle of central Thai villagers, particularly activities related to rice cultivation such as digging the soil, sowing seeds, and harvesting. The sound of the krapong, produced by striking bamboo or wooden clappers, serves as the main rhythmic element of the dance. In the past, it also functioned as an essential communication tool within the community, used to call gatherings or announce important news. Thus, the krapong symbolizes a profound connection between art and everyday life. The objective of this study is to investigate the historical background and components of the Ram Krapong dance of Sukhothai Province, including performers, costumes, music,

instruments, and dance gestures that express the values and identity of the agricultural community. Moreover, the research aims to analyze the role of Ram Krapong as a medium of cultural communication and as an intangible heritage worthy of preservation. The research was conducted between May 2022 and May 2025. The methodology comprised the study of documents, textbooks, articles, and related research, together with interviews with experts in Thai performing arts, field observations in local communities, and practical training with folk performance groups in Sukhothai. These methods provided comprehensive empirical data and holistic understanding. The findings reveal that Ram Krapong is not merely a form of entertainment but also plays a significant role in both social and artistic contexts. The sound of the krapong conveys strength, determination, and community solidarity, while the dance elements embody the values of diligence, unity, and a deep bond with nature. Consequently, Ram Krapong serves as both a cultural heritage and a means of transmitting local wisdom to younger generations. Furthermore, it can be applied effectively in cultural promotion activities, education, cultural tourism, and community identity building in sustainable ways.

Keywords : Kro Pong, Ti-kro-kor-mai, community

บทนำ

การตีเกราะเคาะไม้เป็นหนึ่งในกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาของมนุษย์ในอดีต ซึ่งเกิดจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาเป็นเครื่องมือในการสื่อสารหรือการส่งสัญญาณ การตีเกราะเคาะไม้ถือเป็นส่วนหนึ่งของงานศิลปะและประเพณีที่มีความเกี่ยวข้องกับการทำงาน

ร่วมกันในชุมชนหรือการแสดงออกทางศาสนาและสังคมในชุมชนต่าง ๆ การใช้เสียงจากไม้หรือวัสดุธรรมชาติในการสร้างสัญญาณเสียง ถือเป็นวิธีการที่สะดวกและมีประสิทธิภาพในการสื่อสารระหว่างกันในยุคที่ยังไม่มีเทคโนโลยีสมัยใหม่ การตีเกราะเคาะไม้จึงสามารถมองได้ว่าเป็นการสื่อสารที่มีพื้นฐานมาจากความคิดสร้างสรรค์และความเข้าใจในธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น

ในศิลาจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหง มีการกล่าวถึงการตีเกราะเคาะไม้ โดยใช้เป็นวิธีการประกาศข่าวสารสำคัญให้แก่ชุมชน ซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของการสื่อสารในสมัยสุโขทัย ข้อความในศิลาจารึกกล่าวถึงว่า “เบื้องหัวนอนเมืองสุโขทัยนี้ มีภูฎีป่าหมาก มีพระชะพังผึ่สังข์ขำม มีป่าพร้าวปาลาง มีน้ำโคก มีพระชะเสียง มีสรีดภงส์ มีปาลาง มีภูฎีหลวง มีเกลื่อนคน จึงพระยาพระเจ้าตนตีเกราะเคาะไม้ปาวร้องเป็นสังข์การทุกทิศทุกทาง” การตีเกราะเคาะไม้ในบริบทนี้จึงเป็นเครื่องมือในการประกาศหรือสื่อสารกับผู้คนในชุมชนซึ่งสื่อถึงความสำคัญของเกราะในฐานะอุปกรณ์ที่ใช้ทั้งในด้านการป้องกันภัยและการสื่อสารในยุคโบราณ (คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2521, น.27-36)

จังหวัดสุโขทัย การตีเกราะเคาะไม้มีบทบาทสำคัญในการสื่อสารภายในชุมชน โดยเฉพาะในอดีตการตีเกราะเคาะไม้ใช้เป็นเครื่องมือในการส่งสัญญาณเพื่อวัตถุประสงค์ต่าง ๆ การสื่อสารระหว่างชุมชน การตีเกราะเคาะไม้ใช้ในการแจ้งเหตุการณ์สำคัญ หรือการประกาศข่าวสารภายในชุมชน เช่น การเรียกประชุม การแจ้งเตือนภัยพิบัติ หรือการประกาศเหตุการณ์สำคัญที่ต้องการให้ประชาชนรับรู้และดำเนินการตามการบอกเวลา การตีเกราะเคาะไม้ยังมีการใช้เพื่อการบอกเวลา โดยเฉพาะในยามค่ำคืน เพื่อให้ชาวบ้านทราบเวลาในการทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การทำงานในไร่นา หรือการเตรียมตัวสำหรับการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา การสื่อสารทางศาสนา ในบางกรณีการตีเกราะเคาะไม้ถูกใช้เป็นสัญญาณในการประกาศเวลาของการสวดมนต์หรือพิธีกรรมทางศาสนา เพื่อให้ชุมชนทราบและสามารถเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาได้อย่างพร้อมเพรียง การส่งสัญญาณทางสังคมและการปกครอง การตีเกราะเคาะไม้

ยังใช้เป็นเครื่องมือในการออกคำสั่งหรือประกาศจากผู้นำชุมชน โดยเฉพาะในกรณีที่ต้องการให้ประชาชนทราบถึงข้อกำหนด นโยบาย หรือกิจกรรมที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ดังนั้น การตีเกราะเคาะไม้ในจังหวัดสุโขทัยจึงเป็นการใช้เครื่องมือที่มีอยู่ในท้องถิ่นเพื่อการสื่อสารและการสร้างความเชื่อมโยงในสังคมชุมชน โดยสะท้อนถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่พึงพาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในการดำเนินชีวิตร่วมกัน (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2553)

เกราะโป่ง เป็นอุปกรณ์ที่ชาวบ้านใช้สำหรับส่งสัญญาณหรือสื่อสารภายในชุมชน โดยทำจากไม้ไผ่ที่ถูกตัดเป็นปล้องไว้ข้อหัวและท้าย ด้านล่างของปล้องจะถูกผ่าและเจาะเป็นแนวยาวตลอดลำไม้ เพื่อให้เกิดเสียงเมื่อถูกตีสำหรับไม้ตีจะทำจากไม้ซีกหรือไม้แฉกที่เหลาขึ้นรูปให้พอเหมาะ และผูกติดกับกระบอกไม้ไผ่ด้วยเชือกบางครั้งอาจมีการเจาะที่ข้อไม้ทั้งสองด้านเพื่อร้อยเชือกสำหรับแขวนหรือห้อยไว้ตามจุดต่าง ๆ วิธีการใช้งานคือ ใช้มือซ้ายจับเชือกเพื่อให้กระบอกเกราะตั้งขึ้น จากนั้นใช้มือขวาจับไม้ตีตีบริเวณกลางปล้องหรือส่วนล่างของปล้องไม้ไผ่ เสียงที่เกิดขึ้นจะใช้ตีเพื่อไล่คนจากไร่นา หรือใช้ตีเพื่อเรียกประชุม นัดหมาย หรือแจ้งข่าวสารให้กับคนในชุมชน อุปกรณ์เกราะโป่งนี้แพร่หลายอย่างกว้างขวางในหลายพื้นที่ และกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตสื่อการเรียนรู้ รวมถึงการถ่ายทอดวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นที่ได้รับการยอมรับในกลุ่มคนในชุมชนนั้นอย่างต่อเนื่องในจังหวัดสุโขทัย ผ่านทางช่องทางต่าง ๆ เช่น การสื่อสารจากปากต่อปาก การถ่ายทอดผ่านกิจกรรมในชุมชน หรือการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นมักเกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติและต่อเนื่อง โดยเป็นการส่งต่อองค์ความรู้หรือประสบการณ์ที่มีคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งมีผลต่อการสร้างความเข้าใจและความสัมพันธ์ที่ดีในระดับท้องถิ่นและชุมชน (กระทรวงวัฒนธรรม, 2555) อย่างไรก็ตาม เกราะโป่ง นอกจากนำมาใช้เป็นเครื่องมือในวิถีชีวิตแล้ว มนุษย์ยังได้มีการนำมาใช้เพื่อความบันเทิง เช่น นำไปประดิษฐ์เป็นเครื่องดนตรี (โปงลาง) หรือนำไปเป็นอุปกรณ์ประกอบการแสดง เนื่องจากเป็นอุปกรณ์ที่มีเสียงดังดูดผู้ชมได้ดี

ในปี พ.ศ. 2521 กรมศิลปากรได้ก่อตั้งวิทยาลัยนาฏศิลป์สุโขทัยขึ้น เพื่อเป็นสถานที่ศึกษาในการจัดการเรียนการสอนด้านนาฏศิลป์และดนตรี ส่วนภูมิภาค และได้มีการคิดประดิษฐ์การแสดงต่าง ๆ มากมายที่สะท้อนให้เห็นถึงการแสดงพื้นบ้านจังหวัดสุโขทัย จึงได้มีการเชิญอาจารย์สำเนา จันทร์จรรยา มาเป็นวิทยากรถ่ายทอดการแสดงพื้นบ้าน เป็นผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการแสดงการเล่นกลองยาว มังคละ เพลงพื้นบ้าน และการแสดงพื้นบ้านของจังหวัดสุโขทัย เช่น มังคละพื้นบ้านสุโขทัย กลองยาว ฉุยฉายเข้าวัดและรำวงแบบบพได้มีการคิดประดิษฐ์ทำร่ำร่วมกับวิทยาลัยนาฏศิลป์สุโขทัย โดยมีอาจารย์ลออ น้อยวงศ์ เป็นผู้ได้รับการถ่ายทอดทำร่ำเป็นคนแรก ซึ่งเป็นการแสดงพื้นบ้านอีกชุดหนึ่งของจังหวัดสุโขทัยที่นำอุปกรณ์ที่ใช้ในการบอกเวลามาเป็นเครื่องดนตรีและประกอบการแสดงให้มีความเป็นเอกลักษณ์ (ลออ น้อยวงศ์, 2567)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2530 อาจารย์สำเนา จันทร์จรรยา ซึ่งเป็นผู้คิดประดิษฐ์ทำร่ำเกราะโปงเป็นคนแรกในปี พ.ศ. 2530 ปีเดียวกันนั้นได้ร่วมมือกับวิทยาลัยนาฏศิลป์สุโขทัยในการปรับปรุงการแสดงรำเกราะโปงให้มีทำรำที่เป็นแบบแผนมากขึ้น โดยนำเกราะโปงมาเป็นอุปกรณ์หลักในการสร้างสรรค์การแสดงจนได้รับการเผยแพร่เป็นครั้งแรกในโอกาสที่ได้แสดงถวายหน้าพระที่นั่งสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ณ อุทยานประวัติศาสตร์เมืองเก่าเมื่อคราวเสด็จพระราชดำเนินยังจังหวัดสุโขทัย (ครอบครัวจันทร์จรรยา, 2553) อย่างไรก็ตาม รำเกราะโปง ได้มีการถ่ายทอดทำรำไปสู่รุ่นต่อรุ่นได้มีการแสดงในงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นพื้นบ้านภายในจังหวัดสุโขทัย เช่น งานย้อนรอยอดีตศรีสัชนาลัย งานประเพณีลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟจังหวัดสุโขทัย งานสัปดาห์ที่จังหวัดกาฬสินธุ์และได้เผยแพร่การแสดงในจังหวัดอื่น ๆ รำเกราะโปงเป็นการแสดงที่ผสมผสานระหว่างการทำรำและดนตรีที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว โดยเครื่องดนตรีเกราะโปงมีบทบาทสำคัญในการสร้างจังหวะและบรรยากาศ

ในการแสดง ถือเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมและการแสดงพื้นบ้านของจังหวัดสุโขทัยที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาและความเชื่อในท้องถิ่น

จากข้อมูลข้างต้น การรำเกราะโป่งถือเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านของชาวสุโขทัยโดยแท้ อันเกิดจากภูมิปัญญาของบรรพชนจากการประดิษฐ์อุปกรณ์ที่ใช้เป็นเครื่องมือในงานเกษตรกรรมพัฒนา สู่ศิลปะการแสดงประจำท้องถิ่น อันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมและศิลปะในการดำรงชีพของชาวสุโขทัย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงต้องการที่จะศึกษาถึงความเป็นมา พัฒนาการ และนาฏยลักษณ์ของการรำเกราะโป่งในจังหวัดสุโขทัย ที่มีคุณค่าสมควรแก่การอนุรักษ์และสืบทอดให้ชนรุ่นหลังได้ตระหนักถึงวัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนประโยชน์ในการศึกษาทางด้านศาสตร์นาฏศิลป์ของท้องถิ่นและประเทศต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาความเป็นมาและองค์ประกอบของการรำเกราะโป่ง จังหวัดสุโขทัย

ขอบเขตการวิจัย

1.1 ด้านเนื้อหา

ศึกษาประวัติความเป็นมาและองค์ประกอบของการรำเกราะโป่ง จังหวัดสุโขทัย

1.2 ด้านพื้นที่

ผู้วิจัยศึกษาการรำเกราะโป่ง จังหวัดสุโขทัย

1.3 ด้านระยะเวลา

ระยะเวลาของการศึกษาวิจัย พฤษภาคม พ.ศ. 2565 - พฤษภาคม พ.ศ. 2568

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความนี้ศึกษาข้อมูลจากหนังสือ ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งใช้วิธีการสัมภาษณ์การสังเกตการณ์การฝึกหัดท่าทางและการศึกษาจากวิดีโอเพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์สรุปและอภิปรายผลการวิจัยดังนี้

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เนื่องจากงานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เครื่องมือวิจัยที่ผู้วิจัย เก็บรวบรวมข้อมูลวิเคราะห์ข้อมูลรวมถึงการตีความข้อมูล จากวัตถุประสงค์ที่มุ่งศึกษาใน 1 ประเด็นหลัก คือ

1. ศึกษาความเป็นมาและองค์ประกอบของการรำเกราะโปง จังหวัดสุโขทัย

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การศึกษาข้อมูลเอกสาร รวบรวมข้อมูลจากงานวิจัย บทความ เอกสาร ตำรา และหนังสือต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องและมีเนื้อหาสัมพันธ์กับ ขอบเขตงานวิจัยเพื่อศึกษา

2. การศึกษาข้อมูลภาคสนาม เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา องค์ประกอบของการแสดงรำเกราะโปง จังหวัดสุโขทัย

2.1 การสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อโนทัย สัมอ่ำ และอาจารย์ลออ น้อยวงศ์ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านทำรำเกราะโปง จังหวัดสุโขทัย

2.2 การลงภาคสนาม โดยสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม และมีส่วนร่วม ตลอดจนการฝึกปฏิบัติทำทางในการแสดงรำเกราะโปง จังหวัดสุโขทัย

การวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) และการเก็บข้อมูลภาคสนาม (Fieldwork) โดยแบ่งเป็น วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับ ประวัติความเป็นมา องค์ประกอบรวมไปถึงรูปแบบ โครงสร้างกระบวนการทำรำเกราะโปง จังหวัดสุโขทัย เพื่อให้ตรงตามวัตถุประสงค์การวิจัยที่กำหนดไว้

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่าจากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการรำเกราะโปง มีบทบาทสำคัญทั้งในด้านศิลปะและสังคม เสี่ยงต่อการสูญหายถึงความหนักแน่นและความตั้งใจของผู้คนที่ร่วมกันหล่อหลอมวัฒนธรรมชุมชน องค์ประกอบของ

การรำไม่เพียงเป็นศิลปะการแสดง แต่ยังถ่ายทอดค่านิยมด้านความขยันหมั่นเพียร ความสามัคคี และความผูกพันของผู้คนกับธรรมชาติอย่างแนบแน่น บทบาทของเกราะโปงในวิถีชีวิตของชุมชนในอดีต แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของเกราะโปง ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้บอกสัญญาณต่าง ๆ บ่งบอกถึงลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนในช่วงเวลานั้น เกราะโปงเป็นอุปกรณ์ที่ทำจากวัสดุธรรมชาติ และมีลักษณะเฉพาะที่สามารถใช้ป้องกันอันตรายจากศัตรูหรือสัตว์ร้ายได้ เกราะโปงได้รับการพัฒนาและใช้โดยผู้คนในพื้นที่ต่าง ๆ ในอดีต เพื่อตอบสนองต่อความต้องการในการรักษาความปลอดภัยส่วนบุคคลและความมั่นคงของชุมชน

เกราะโปงมีบทบาทสำคัญทั้งในด้านการป้องกันภัยและการสะท้อนถึงสถานะทางสังคมในอดีต ชาวบ้านในบางพื้นที่นิยมใช้เกราะโปงเพื่อป้องกันตัวจากการโจมตีของศัตรูในสงครามหรือจากภัยธรรมชาติ เช่น ภัยจากสัตว์ป่า ซึ่งเป็นสิ่งที่ชุมชนให้ความสำคัญในการรักษาความปลอดภัยของตนเองและครอบครัว นอกจากนี้ การใช้เกราะโปงยังสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นและเทคนิคการทำงานฝีมือของช่างทำเกราะโปงในอดีต เกราะโปงยังมีบทบาทสำคัญในแง่ของการแสดงออกทางสัญลักษณ์ โดยสามารถใช้เป็นเครื่องหมายบ่งบอกถึงสถานะทางสังคมของผู้ใช้หรือกลุ่มบุคคล เช่น การใช้เกราะโปงที่มีการตกแต่งลวดลายเฉพาะ หรือการเลือกวัสดุที่มีคุณภาพสูงในการสร้างเกราะโปงอาจแสดงให้เห็นถึงฐานะทางเศรษฐกิจหรือความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรที่ดีขึ้นของเจ้าของเกราะ ซึ่งเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างอำนาจและสถานะภายในชุมชน

ดังนั้น บทบาทของเกราะโปงในวิถีชีวิตของชุมชนในอดีต จึงมีใช้เพียงแค่เป็นเครื่องมือสำหรับป้องกันภัยหรือใช้เล่นกในรำนานเท่านั้น แต่ยังสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมโยงอย่างลึกซึ้งระหว่างวัฒนธรรมการจัดการทรัพยากรและโครงสร้างทางสังคมของชุมชนในแต่ละภูมิภาค โดยเฉพาะในพื้นที่เกษตรกรรมที่ต้องพึ่งพาความร่วมมือและการสื่อสารอย่างใกล้ชิดเมื่อพิจารณาถึงรูปแบบและลักษณะเฉพาะของเกราะโปงในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย

จะพบว่าเกราะโป่งไม่ใช่อุปกรณ์แบบเดียวกันทั้งหมด หากแต่มีความหลากหลายตามทรัพยากรที่มีในแต่ละท้องถิ่น

1. รูปแบบและลักษณะเฉพาะของเกราะโป่ง

รูปแบบและลักษณะเฉพาะของเกราะโป่งในภูมิภาคของประเทศไทย เกราะโป่งเป็นเครื่องตีทำจากไม้หรือโลหะ มีลักษณะคล้ายระฆังหรือแผ่นไม้หนา เจาะรูแขวน ใช้ไม้ตีเพื่อให้เกิดเสียงดังกังวาน เสียงของเกราะโป่งมีความก้องกังวาน ช่วยดึงดูดความสนใจ ใช้ในพิธีกรรมหรือการสื่อสารในชุมชนมีหลากหลายตามภูมิภาคของประเทศไทย นิยมใช้ในงานเกษตรกรรมหรือบอกเหตุภัยพิบัติ ลักษณะเด่นคือความเรียบง่ายแต่มีพลังเสียงสูง สะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่นในการประยุกต์สิ่งของรอบตัวมาทำให้เกิดประโยชน์ทั้งในด้านการสื่อสารและศิลปวัฒนธรรม

ตารางที่ 1 รูปแบบและลักษณะเฉพาะของเกราะโป่งในภูมิภาคของประเทศไทย

ลำดับ	รูปภาพ	คำเรียก และรูปแบบ	ลักษณะ การใช้งาน	ความสัมพันธ์กับ ประเพณีท้องถิ่น	หมายเหตุ
1.		เกราะ ทำด้วยไม้ไผ่ ตัดเป็นปล้อง ไขว้ข้อหัวท้าย ด้านล่างผ่าเจาะเป็นแนวยาวไปตามลำ ใช้ไม้ซีกหรือไม้แก่นเหลาขนาดพอเหมาะมือทำเป็นไม้ตี โดยผูกเชือกให้ติดไว้กับกระบอก บางทีก็เจาะทะลุที่ข้อทั้งสองข้าง สำหรับร้อยเชือกผูกแขวนหรือห้อย	มือซ้ายจับเชือกให้เกราะตั้งขึ้น มือขวาจับไม้ตีบริเวณตรงกลาง ปล้องหรือถัดมาทางล่างของปล้อง	ใช้เพื่อเล่นกหรือใช้เรียกประชุมนัดหมายภายในชุมชน	ภาคเหนือ

ลำดับ	รูปภาพ	คำเรียกและรูปแบบ	ลักษณะการใช้งาน	ความสัมพันธ์กับประเพณีท้องถิ่น	หมายเหตุ
2.		เกราะไม้ ทำด้วยกระบอกไม้ไผ่ ตัดติดข้อหัวท้าย ผ่าบากตรงกลาง ท้องปล้องตามยาว ให้เกิดเสียงดังกังวาน	จับไม้ไผ่ตั้งตรง แล้วใช้มือขวาตีให้เกิดเสียง	ใช้เป็นเครื่องดนตรีประกอบจังหวะ	ภาคกลาง
3.		ขอลอ ทำจากไม้เนื้อแข็งหรือไม้ไผ่ นำมาเจาะรูร้อยเชือกสำหรับแขวน โดยบากส่วนปล้องไม้ไผ่ให้เป็นรูในแนวยาว เพื่อให้เกิดเสียงที่ดังกังวาน	การบรรเลงนั้น จะใช้ไม้ชิ้นเล็ก ๆ เคาะเพื่อให้เกิดจังหวะ หรือ สัญญาณที่ต้องการ	เป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องประกอบจังหวะ ในวงดนตรีพื้นเมืองของอีสานแต่เดิมนั้นใช้เป็นเครื่องตีที่บอกสัญญาณ	ภาคอีสาน
4.		โป่ง มีรูปร่างคล้ายระฆังทรงตรงขนาดใหญ่ทำจากโลหะ หรือ ไม้ หากทำจากไม้จะใช้ไม้เนื้อแข็งเช่นไม้ประดู่ ส่วนใหญ่จะมีความยาวประมาณ 2 เมตร เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 80 เซนติเมตร	ใช้ไม้ด้ามยาวตีให้เกิดเสียงสะท้อน	โป่งเข้าและในตอนเย็นตีโป่งเมื่อพระภิกษุลงอุโบสถเพื่อไหว้พระสวดมนต์ในตอนเย็นเรียกว่าโป่งแลง ดังนั้นหน้าที่รองของสัญญาณโป่งจึงทำให้คนในชุมชนที่อยู่ใกล้วัดนั้นได้ทราบถึงเวลาด้วย และอาจมีการใช้ตีเพื่อรวมคนหรือตีเพื่อเป็นสัญญาณบอกเหตุผิดปกติต่าง ๆ ในชุมชน	ภาคใต้

(ที่มา : จุฬามาศ เอี่ยมประพันธ์, 2567)

2. บทบาทและความสำคัญของเกราะโปงในสังคมและวัฒนธรรมสุโขทัย

การศึกษาบทบาทและความสำคัญของเกราะโปงในสังคมและวัฒนธรรมสุโขทัยนั้นสะท้อนถึง ความเชื่อมโยงระหว่างการใช้ชีวิตประจำวัน กับองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมที่สะสมจากอดีต ซึ่งเกราะโปงไม่เพียงแต่เป็น เครื่องมือสำหรับการป้องกันตัว แต่ยังเป็นสัญลักษณ์สำคัญที่สะท้อนถึงคุณค่า ทางสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลภายในจังหวัดสุโขทัยในสมัยโบราณ เกราะโปงได้รับการพัฒนาและใช้งานอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่ สังคมสุโขทัยมีการพัฒนาเข้าสู่ยุคที่มีความซับซ้อนทางการเมืองและสังคมสูงขึ้น การป้องกันภัยจากศัตรูภายนอกและสัตว์ร้ายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับความปลอดภัย ของชุมชน เกราะโปงจึงถือเป็นอุปกรณ์ที่สำคัญทั้งในแง่การป้องกันและ การเสริมสร้างความมั่นคงภายในชุมชน ในแง่ของการวิเคราะห์เชิงสัญลักษณ์ เกราะโปงมีบทบาทในการสะท้อนสถานะทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้ใช้ เช่น การเลือกวัสดุในการผลิตเกราะโปง หรือการออกแบบลวดลายที่สลับซับซ้อน แต่ยังมีความหมายทางสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับสถานะทางสังคมและการเชื่อมโยง กับศาสนาและพิธีกรรมในยุคนั้น โดยเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญใน การสร้างอัตลักษณ์ และความมั่นคงให้แก่จังหวัดสุโขทัย

3. บทบาทเชิงสัญลักษณ์และการสื่อสารในชุมชน

บทบาทเชิงสัญลักษณ์และการสื่อสารในชุมชน เป็นแนวคิดที่สะท้อน ถึงวิธีที่สังคมใช้สัญลักษณ์ต่าง ๆ เช่น วัตถุ ภาษา การกระทำหรือสิ่งที่ปรากฏ ทางวัฒนธรรม เพื่อสื่อสารและสร้างความหมายร่วมกันในระดับสังคมและ กลุ่มบุคคลภายในชุมชน การสื่อสารเชิงสัญลักษณ์นั้นไม่เพียงแต่เกี่ยวข้องกับการ แลกเปลี่ยนข้อมูล แต่ยังเกี่ยวข้องกับการสร้างและรักษาความสัมพันธ์ ระหว่างบุคคลในชุมชน ตลอดจนการสะท้อนถึงอัตลักษณ์และค่านิยมที่มีอยู่ ในสังคม (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, 2563, น.28)

3.1 สัญลักษณ์ในชุมชน สัญลักษณ์ในชุมชนสามารถมีหลากหลาย รูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการใช้วัตถุหรือสิ่งของที่มีความหมายเฉพาะ เช่น เครื่องแต่งกาย อาหาร การตกแต่งสถานที่ หรือแม้แต่กิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้น

ในชุมชน ทุกสิ่งเหล่านี้นี้ล้วนมีความหมายที่แฝงอยู่ในตัวเอง ซึ่งสมาชิกในชุมชนสามารถอ่านและตีความได้ตามประสบการณ์และบริบททางสังคม ตัวอย่างเช่น บางชุมชนอาจใช้เครื่องหมายทางศาสนาหรือสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับประเพณี เพื่อแสดงถึงความเคารพและการยึดมั่นในค่านิยมของชุมชนนั้น ๆ

3.2 การสื่อสารผ่านสัญลักษณ์ การสื่อสารในชุมชนส่วนใหญ่จะไม่จำกัดอยู่เพียงแค่คำพูดเท่านั้นแต่ยังรวมไปถึงการใช้ภาษากายพฤติกรรมทางสังคมและสิ่งต่าง ๆ ที่สามารถส่งสารไปยังสมาชิกของชุมชนได้ เช่น การใช้สีของเสื้อผ้าเพื่อแสดงสถานะทางสังคม การจัดงานเฉลิมฉลองเพื่อสื่อถึงความสำเร็จหรือความสำคัญของเหตุการณ์บางอย่างในชุมชน หรือแม้แต่การใช้สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับการเมืองหรือศาสนาในการประท้วงหรือแสดงจุดยืนทางสังคมการสื่อสารดังกล่าวช่วยเสริมสร้างความสามัคคีในชุมชนและการประสานความคิดในกลุ่มสมาชิก

3.3 บทบาทของสัญลักษณ์ในการสร้างอัตลักษณ์ในเชิงสังคมศาสตร์ การใช้สัญลักษณ์สามารถสะท้อนถึงอัตลักษณ์ของกลุ่มหรือชุมชนได้ โดยสัญลักษณ์เหล่านี้อาจสะท้อนถึงคุณค่าหรือค่านิยมที่กลุ่มนั้นยึดถือ รวมไปถึงแสดงถึงการรับรู้และการยอมรับในตัวตนของสมาชิกในชุมชน เช่น ในชุมชนชนบทหรือชุมชนท้องถิ่น การสวมใส่เครื่องแต่งกายเฉพาะกลุ่มหรือการใช้ภาษาถิ่นสามารถเป็นเครื่องมือในการแสดงความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน และช่วยยืนยันความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในกลุ่มเดียวกัน

3.4 การสื่อสารทางสัญลักษณ์ในช่วงวิกฤตหรือการเปลี่ยนแปลง ในช่วงเวลาที่ชุมชนเผชิญกับความท้าทายหรือวิกฤต เช่น สถานการณ์สงคราม การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองหรือภัยพิบัติทางธรรมชาติ การใช้สัญลักษณ์ในการสื่อสารสามารถมีบทบาทที่สำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่สมาชิกในชุมชน การใช้สัญลักษณ์เพื่อแสดงความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียว เช่น การยกธงชาติ การร่วมมือกันในการปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนา หรือการใช้คำพูดและสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความหวังและความร่วมมือ สามารถช่วยให้ชุมชนก้าวข้ามความยากลำบากและรักษาความสามัคคีภายในกลุ่ม

3.5 การสื่อสารในสังคมยุคใหม่และการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี ในยุคปัจจุบันที่การสื่อสารผ่านเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามามีบทบาทอย่างมาก สัญลักษณ์ต่าง ๆ ก็ยังคงมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงผู้คนในชุมชน แม้ว่าเครื่องมือสื่อสารจะมีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต การใช้โซเชียลมีเดีย แพลตฟอร์มออนไลน์หรือสื่อดิจิทัลอื่น ๆ ก็ยังคงช่วยให้สัญลักษณ์ทางสังคมที่สำคัญยังคงสามารถสื่อสารไปถึงสมาชิกในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเป็นการใช้สัญลักษณ์ในการเคลื่อนไหวทางสังคม การแสดงออกทางการเมืองหรือการสร้างค่านิยมร่วมในกลุ่มผ่านสื่อออนไลน์ (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, 2563, น.29)

สรุป บทบาทเชิงสัญลักษณ์และการสื่อสารในชุมชนจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในชุมชน เกราะโปงจึงเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อความหมาย ไม่เพียงแต่ช่วยในการสื่อสาร แต่ยังสะท้อนถึงอัตลักษณ์ ค่านิยม และความเชื่อของชุมชน การสื่อสารผ่านสัญลักษณ์จึงเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญในการรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนและช่วยเสริมสร้างความสามัคคีและการประสานความคิดในสังคม

4. เกราะโปงในวิถีชีวิตชาวสุโขทัย

เกราะโปงในวิถีชีวิตชาวสุโขทัย เป็นส่วนสำคัญที่สะท้อนถึงการดำรงชีวิตของชุมชนในสมัยสุโขทัย ซึ่งเน้นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อป้องกันภัยและเสริมสร้างความมั่นคงในชุมชน ผ่านการสร้างเครื่องมือที่ตอบสนองความต้องการพื้นฐานในการป้องกันตัวจากภัยต่าง ๆ เช่น การโจมตีจากศัตรู สัตว์ร้าย หรือภัยธรรมชาติ ความสำคัญของเกราะโปงในด้านการป้องกัน เกราะโปงเป็นเครื่องมือป้องกันตัวที่ชาวสุโขทัยใช้ในการป้องกันตัวเองจากการโจมตีทั้งจากศัตรูและภัยจากสัตว์ร้ายในสมัยโบราณ สภาพแวดล้อมในช่วงนั้นเต็มไปด้วยการรุกรานจากภายนอกและภัยจากธรรมชาติ เช่น สัตว์ป่า การใช้เกราะโปงจึงเป็นส่วนหนึ่งในการรักษาความปลอดภัยของบุคคลและชุมชน ซึ่งเกราะโปงที่ทำจากวัสดุธรรมชาติ เช่น ไม้ไผ่ ไม้เนื้อแข็ง ทำให้มีความทนทานและเหมาะสมกับการใช้งานในยุคนั้น

การใช้เกราะโปงในวิถีชีวิตชาวสุโขทัยสะท้อนถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลอมรวมเครื่องมือพื้นบ้านเข้ากับการดำรงชีวิตอย่างลึกซึ้ง เกราะโปงไม่ใช่เพียงสิ่งของทางกายภาพ แต่เป็นสัญลักษณ์ของการเฝ้าระวังความมั่นคงและความร่วมมือในชุมชน การเคาะให้เกิดเสียง เกราะโปงทำหน้าที่แจ้งเตือนทั้งภายนอกและเหตุการณ์ภายในชุมชน เช่น ไฟไหม้ น้ำท่วม หรือความไม่สงบทำให้ชาวบ้านสามารถตอบสนองได้อย่างทันท่วงที นอกจากนี้ การใช้เกราะโปงในพิธีกรรมยังสะท้อนความเชื่อที่ยึดโยงกับศาสนาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ชุมชนมองว่าเกราะโปงเป็นเครื่องมือแห่งความคุ้มครอง การตีเกราะในช่วงประกอบพิธีจึงเปรียบเสมือนการสื่อสารกับพลังเหนือธรรมชาติ เพื่อขอพรหรือปัดเป่าสิ่งไม่ดีเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตที่ทั้งศักดิ์สิทธิ์และเต็มไปด้วยความหมายทางจิตวิญญาณ

บทบาทของเกราะโปงในกระบวนการผลิตและทักษะฝีมือการผลิตเกราะโปงในชุมชนสุโขทัยเป็นการแสดงออกถึงทักษะฝีมือของช่างทำเกราะในท้องถิ่น การทำเกราะโปงต้องใช้ความเชี่ยวชาญในการเลือกวัสดุ การตัดแต่งและการประดิษฐ์เพื่อให้เกราะมีคุณสมบัติในการป้องกันได้ดี ซึ่งเป็นการสะท้อนถึงการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นอย่างคุ้มค่าและมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ ยังเป็นการรักษาและส่งต่อองค์ความรู้ด้านช่างฝีมือไปสู่รุ่นต่อไป (อโนทัย สัมอำ, 2567)

สรุป เกราะโปงในวิถีชีวิตชาวสุโขทัย มีบทบาทสำคัญทั้งในด้านการป้องกันภัยและการสะท้อนถึงสถานะทางสังคมและความเชื่อของชุมชนในการดำรงชีวิตประจำวัน การใช้เกราะโปงไม่เพียงแต่ช่วยให้ชาวสุโขทัยมีความปลอดภัยแต่ยังเป็นสัญลักษณ์ที่ช่วยในการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนและสะท้อนถึงการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรม ศาสนา และวิถีชีวิตของผู้คนในสมัยนั้น

5. วิธีการตีและเทคนิคในการใช้งาน

วิธีการตีและเทคนิคในการใช้งานของเกราะโปงจังหวัดสุโขทัยเป็นกระบวนการที่สะท้อนถึงความชำนาญทางฝีมือของช่างในท้องถิ่น ซึ่งมีบทบาท

สำคัญในการผลิตเกราะโปงเพื่อใช้ในการป้องกันภัยจากศัตรูหรือสัตว์ร้ายในสมัยโบราณ วิธีการตีเกราะโปงเริ่มต้นจากการเลือกวัสดุที่เหมาะสม เช่น โลหะไม้หรือวัสดุธรรมชาติอื่น ๆ ที่มีความทนทานต่อการกระแทกและสามารถรองรับแรงจากการโจมตีได้อย่างมีประสิทธิภาพ วัสดุเหล่านี้จะถูกนำมาผ่านกระบวนการตีด้วยเครื่องมือที่ช่างทำเกราะมีความเชี่ยวชาญการตีโลหะจะเกี่ยวข้องกับการควบคุมอุณหภูมิให้เหมาะสม เพื่อให้วัสดุอ่อนตัวพอที่จะขึ้นรูปได้ง่าย แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องรักษาความแข็งแรงที่จำเป็นต่อการใช้งาน (อดุลสิงห์เหม, 2567)

สรุป เทคนิคการตีเกราะโปงในวิถีชีวิตชาวสุโขทัย มีบทบาทสำคัญทั้งในด้านการป้องกันภัยและการสะท้อนถึงสถานะทางสังคมและความเชื่อของชุมชน ในการดำรงชีวิตประจำวัน การใช้เกราะโปงไม่เพียงแต่ช่วยให้ชาวสุโขทัยมีความปลอดภัย แต่ยังเป็นสัญลักษณ์ที่ช่วยในการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนและสะท้อนถึงการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรม ศาสนา และวิถีชีวิตของผู้คนในสมัยนั้น จึงมีการสร้างสรรค์การแสดงที่นำอุปกรณ์มาประกอบนั้นคือ รำเกราะโปง

6. รูปแบบการแสดง

การแสดงรำเกราะโปงเป็นการแสดงพื้นบ้านที่มีความสำคัญและเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดสุโขทัย ซึ่งมีการบันทึกประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่ยาวนาน การแสดงนี้มีลักษณะเฉพาะที่ผสมผสานการเคลื่อนไหวและการร้องเพลง เพื่อถ่ายทอดเรื่องราวทางประวัติศาสตร์และความเชื่อของชาวสุโขทัย การรำเกราะโปงมักจะประกอบไปด้วยท่าทางที่คล่องแคล่วและมีความเป็นระเบียบ โดยการใช้อุปกรณ์ที่เรียกว่า “เกราะโปง” ซึ่งเป็นเครื่องมือที่มีเสียงดังเมื่อตี ทำให้เพิ่มความสนุกสนานและความตื่นเต้นให้กับผู้ชม การแสดงนี้ยังมีบทเพลงที่เป็นส่วนสำคัญในการเล่าเรื่อง โดยการร้องเพลงจะเป็นการสื่อสารเรื่องราวจากรุ่นสู่รุ่น และสะท้อนถึงชีวิตความเป็นอยู่ของชาวสุโขทัย การรำเกราะโปงจึงไม่เพียงแต่เป็นการแสดงศิลปะพื้นบ้าน แต่ยังเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมของจังหวัดสุโขทัยให้คงอยู่ไปอีกยาวนาน

7. ผู้แสดง

การแสดงรำเกราะโปง จังหวัดสุโขทัย ในการแสดงแต่ละครั้งนิยมใช้ผู้แสดงชาย หญิง เพียง 6 – 8 คน เพื่อให้ผู้แสดงจะดูไม่น้อยและไม่มากเกินไป

8. การแต่งกาย

ลักษณะการแต่งกายการรำเกราะโปง จังหวัดสุโขทัย ผู้แสดงชาย สวมเสื้อหม้อฮ่อมคอกลมแขนสั้น ติดกระดุมด้านหน้า สวมกางเกงหม้อฮ่อม ผูกผ้าขาวม้าที่เอว โปกผ้าที่ศีรษะ และถืออุปกรณ์ประกอบการแสดงคือเกราะโปง ผู้แสดงหญิงพาดสไบที่ไหล่ซ้าย นุ่งโจงกระเบน ทรงผมตั้งกระบังหน้าปล่อยผมไปด้านหลังติดดอกไม้บริเวณหลังหูด้านซ้าย ใส่เครื่องประดับสีทอง ประกอบด้วยสร้อยคอ ต่างหู กำไล และเข็มขัด แต่งหน้าให้สวยงามแสดงตัวอย่างดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 เครื่องแต่งกายรำเกราะโปง
(ที่มา : จุฑามาศ เอี่ยมประพันธ์, 2567)

9. ดนตรีประกอบการแสดง

จากการศึกษาเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงการรำเกราะโปง จังหวัดสุโขทัย มีเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดงรำเกราะโปง จังหวัดสุโขทัย ดังนี้

9.1 เครื่องดนตรีที่ทำหน้าที่ดำเนินทำนองหลัก ประกอบไปด้วยเครื่องตี ได้แก่ กลองยาว และโหม่ง

9.2 เครื่องดนตรีที่ทำหน้าที่ดำเนินจังหวะประกอบ เพื่อตกแต่งจังหวะให้มีความไพเราะและสนุกสนานเพิ่มขึ้น ประกอบไปด้วยเครื่องตี ได้แก่ กรับ ฉาบใหญ่ ฉาบเล็ก เกราะโปง

9.3 เครื่องดนตรีที่ทำหน้าที่ดำเนินทำนอง ได้แก่ เครื่องเป่า ได้แก่ ปี่ชวา

สรุปและอภิปรายผล

การรำเกราะโปงเป็นรูปแบบการแสดงที่หลอมรวมวัฒนธรรมดั้งเดิมเข้ากับศิลปะการแสดง โดยมีอัตลักษณ์ที่เด่นชัดในการสื่อความหมายผ่านการเคลื่อนไหว ท่าทาง และเสียงของเกราะโปง ซึ่งทำหน้าที่ไม่เพียงแต่ประกอบจังหวะ แต่ยังสะท้อนบทบาทของเครื่องมือนี้ในวิถีชีวิตชาวบ้านชาวสุโขทัยในอดีตการเคลื่อนไหวของรำเกราะโปงมีความหนักแน่นแต่สง่างามแสดงถึงพลัง ความแข็งแรง และความพร้อมเผชิญภัย ซึ่งล้วนมีรากฐานจากบทบาทดั้งเดิมของเกราะโปงในการแจ้งเตือนภัยในชุมชน การใช้เสียงของเกราะโปงในระหว่างการทำ ยังเป็นการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์แสดงถึงความสามัคคี การตื่นรู้ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้ รำเกราะโปงยังถือเป็นการแสดงออกถึงอัตลักษณ์ของจังหวัดสุโขทัยอย่างเด่นชัดการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นสะท้อนให้เห็นถึงความใส่ใจในการรักษามรดกทางวัฒนธรรม และการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ในรูปแบบที่คนรุ่นใหม่สามารถเข้าถึงและเข้าใจได้ง่ายขึ้น เมื่อเชื่อมโยงกับแนวคิดสุรพงษ์ โสณะเสถียร (2563, น.28 – 29) ซึ่งว่าการสื่อสารผ่านอัตลักษณ์ในการรำ จึงไม่ใช่เพียงการแสดงแต่เป็นการเล่าเรื่องของชุมชน ประวัติศาสตร์ และคุณค่าทางสังคมที่ยังปรากฏในวิถีชีวิตของผู้คน ในแง่ของผลการศึกษาการนำเกราะโปงมาสู่การแสดงรำเป็นตัวอย่งของการพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ดีเพื่อเล่นกสู่การแสดงสร้างสรรค์ที่มีความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง การรำเกราะโปงจึงไม่ใช่เพียงการอนุรักษ์ศิลปะ แต่เป็นการฟื้นฟูและสร้างบทบาทใหม่ให้กับวัฒนธรรมพื้นถิ่นในโลกปัจจุบัน โดยส่งเสริมให้คนรุ่นใหม่เห็นคุณค่า และสามารถนำไปต่อยอดในมิติอื่น ๆ อย่างเหมาะสม

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงวัฒนธรรม. (2555). *เกราะเคาะไม้*. ศูนย์ข้อมูลกลางวัฒนธรรม.
- คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี. (2521). *ศรจารึกหลักที่ 1*. น.27-36.
- ครอบครัวจันทร์จรูญ. (2553). อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ. โรงพิมพ์
วิद्याสุโขทัย.
- จุฑามาศ เอี่ยมประพันธ์. (2567). *เครื่องแต่งกายรำเกราะโป่ง* [รูปภาพ].
วิทยาลัยนาฏศิลปสุโขทัย.
- _____. (2567). *รูปแบบและลักษณะเฉพาะของเกราะโป่งในภูมิภาคของ
ประเทศไทย* [ตาราง]. วิทยาลัยนาฏศิลปสุโขทัย.
- ลออ น้อยวงศ์. (บุคลาการภายในวิทยาลัยนาฏศิลปสุโขทัย). สัมภาษณ์,
20 ตุลาคม 2567.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2553). *ดนตรีไทยหมายถึงดนตรีของภาคกลาง ภาคอื่น ๆ
เป็นดนตรีพื้นเมืองคือไม่ไทย*. มติชน.
- สุรพงษ์ โสธนเสถียร. (2563). *ทฤษฎีการสื่อสาร*. ระบียงทอง.
- อดุล สิงเหม. (บุคลาการภายในวิทยาลัยนาฏศิลปสุโขทัย). สัมภาษณ์,
18 ตุลาคม 2567.
- อโนทัย สัมอำ. (บุคลาการภายในวิทยาลัยนาฏศิลปสุโขทัย). สัมภาษณ์,
18 ตุลาคม 2567.

การเปลี่ยนแปลงของตลาดภายใต้อิทธิพลและวัฒนธรรม

The Transformation of Markets Under the Influence of Culture and Society

ภัทรนันท์ ผงสุวรรณกุล / Phataranan Phongsuwankul¹

อดิสร ศรีเสาวนันท์ / Adisorn Srisaowanunt²

Received: Feb. 26, 2025 Revised: May 10, 2025 Accepted: Aug. 8, 2025

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง “การเปลี่ยนแปลงของตลาดภายใต้อิทธิพลและวัฒนธรรม” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษานิยาม ความหมายและทฤษฎี ความรู้ทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบพื้นที่การแลกเปลี่ยนสินค้า และศึกษาการเปลี่ยนแปลงและรูปแบบพื้นที่ตลาดในประวัติศาสตร์ทั้งสากลและประเทศไทย โดยนำข้อมูลที่ได้มาสรุป วิเคราะห์และเปรียบเทียบ เพื่อแสดงให้เห็นถึงแนวทางการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ตลาดแต่ละช่วงเวลาเปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการของผู้คนในสมัยนั้น ผลการศึกษาพบว่า พื้นที่ตลาดนั้นมีทั้งรูปแบบ ทั้งหมด 3 แบบ คือ 1) ตลาดถาวรที่เป็นอาคารเดียวในร่มมีการวางระบบผังชัดเจนมีโครงสร้าง 2) ตลาดชั่วคราวครอบครองพื้นที่ชั่วคราวมักพบได้ตามลานกลางแจ้ง เช่น ตลาดนัด แผงลอย และ 3) ตลาดเคลื่อนที่ มีความยืดหยุ่นสูงเคลื่อนที่ได้ง่าย เช่น หาบเร่ คาราวาน รถพุ่มพวง เป็นต้น โดยรูปแบบพื้นที่ตลาดนั้นมีความสัมพันธ์กับบริบทที่ตั้ง สินค้าและช่วงเวลา จึงส่งผลให้รูปแบบพื้นที่ของตลาดแต่ละบริบทมีเอกลักษณ์

¹สาขาแนวความคิดในการออกแบบ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

¹Faculty of Architecture, Silpakorn University

²สาขาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

²Faculty of Architecture, Silpakorn University

ที่แตกต่างกันออกไปในด้านชนิดสินค้าที่ขายในตลาดนั้นเป็นส่วนใหญ่ สินค้าจำเป็นที่ใช้ในชีวิตประจำวันมากกว่าสินค้าฟุ่มเฟือย โดยตลาดถาวรจะมีสินค้าที่หลากหลายมากกว่า มีบริการ เช่น ร้านตัดผม ร้านเย็บผ้าและความบันเทิงอื่น ๆ ที่เพิ่มเติมเข้ามา เช่น ดนตรี งานเทศกาล ส่วนรูปแบบของพื้นที่ตลาดนั้นเริ่มพัฒนาจากการรวมกลุ่มหรือกระจายตัวในพื้นที่ลานกลางแจ้งแบบไม่มีระบบ และเมื่อมีความเจริญและวิถีชีวิตเปลี่ยนจากเกษตรกรรมมาเป็นเมือง จึงพัฒนามาเป็นแบบเส้นตรง โดยเป็นไปตามแนวยาวของถนนและเริ่มมีการจัดระบบพื้นที่ตลาด โดยมีการแบ่งโซนสินค้าทำให้สะดวกรวดเร็วและการเข้าถึงได้ง่าย และพัฒนาระบบเป็นแบบกริดในรูปแบบตลาดถาวรในร่ม เพื่อให้เข้าถึงสินค้าได้อย่างทั่วถึงในตลาดร่มหรืออาคารหลังเดียวจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จึงทำให้เห็นว่าเมื่อช่วงเวลามีความสัมพันธ์กับรูปแบบพื้นที่ตลาดและชนิดสินค้าบริการ เมื่อเวลาเปลี่ยนแปลงไปจึงทำให้รูปแบบการค้านั้นเปลี่ยนตาม ส่งผลให้ตลาดเป็นพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้คน

คำสำคัญ : ตลาดชั่วคราว ตลาดถาวร การปรับเปลี่ยน

Abstract

The article “The Transformation of Markets Under the Influence of Culture and Society” aimed to study the definitions, meanings, and theoretical frameworks related to goods exchange spaces, as well as to explore general knowledge concerning the forms of marketplace spaces. The study also examined the historical evolution and spatial patterns of markets both globally and in Thailand. The collected data is summarized, analyzed, and compared to demonstrate how marketplace spaces have changed over time in response to the needs and lifestyles of people in each era. The findings reveal that market spaces can be categorized into three

primary types: 1) Permanent Markets typically housed in a single indoor structure, featuring clearly organized layouts and architectural frameworks 2) Temporary Markets occupying non-permanent, open-air spaces such as public squares or parks and include weekend markets or street stalls , and 3) Mobile Markets which are highly flexible and easily movable , including hawkers, caravans, and truck-based vendors (such as mobile grocery trucks). The form and organization of market spaces are closely linked to contextual factors such as geographical location, types of goods sold, and the specific time period. As a result, each market form reflects a unique character shaped by its surrounding context. In terms of products, most markets primarily offer daily necessities rather than luxury items. Permanent markets generally feature a wider variety of goods and often include additional services such as barbershops, tailor shops, and various forms of entertainment like live music and festivals. The spatial evolution of markets began with informal gatherings or scattered stalls in open public areas. As urbanization increased and society shifted from agrarian lifestyles to more urbanized living, market layouts developed into linear patterns aligned with roadways. This stage marked the beginning of more systematic zoning and organization of goods, improving efficiency and accessibility. Eventually, the spatial structure evolved into a grid system, especially in permanent indoor markets, allowing comprehensive access to goods within a single covered building. These developments demonstrate that time, along with the needs and behaviors of society, directly influences the form, structure, and function of markets. As society continues to evolve, so

too do the marketplaces—constantly adapting to meet the shifting demands of the people they serve.

Keywords : Temporary market, Permanent market, Adjustment

บทนำ

การแลกเปลี่ยนนั้นมีมาอย่างยาวนาน ตั้งแต่ยุคสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นการแลกเปลี่ยนสิ่งของ บริการ หรือการแลกเปลี่ยนที่มีตัวกลาง ซึ่งการแลกเปลี่ยนนี้ถือว่าเป็นรูปแบบการค้าอย่างหนึ่ง เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นด้านการดำรงชีวิตหรือความฟุ่มเฟือยด้านอื่นที่เพิ่มเติมขึ้นมา ซึ่งการแลกเปลี่ยนสินค้านั้นมักพบในบริเวณที่เป็นบริเวณแหล่งที่อยู่อาศัยหรือชุมชน ทำให้แต่ละพื้นที่นั้นมีสินค้าที่แตกต่างกันออกไป เมื่อความต้องการด้านใดด้านหนึ่งไม่เพียงพอจึงจำเป็นต้องแลกเปลี่ยนกันข้ามชุมชน ทำให้เกิดรูปแบบตลาดแบบคาราวาน โดยพื้นที่ตลาดไม่ได้ทำหน้าที่เป็นเพียงพื้นที่แลกเปลี่ยนสินค้า แต่ยังทำหน้าที่เป็นพื้นที่พบปะแลกเปลี่ยนข่าวสารและการละเล่นอีกด้วย ตลาดจึงเป็นพื้นที่คนในชุมชนนั้นรู้จักและสามารถเดินทางไปได้สะดวก โดยขนาดของตลาดนั้นขึ้นอยู่กับขนาดของชุมชน ปริมาณสินค้าที่วางขายและบริบทที่ตั้งอีกด้วย ซึ่งตลาดได้มีการพัฒนารูปแบบไปตามสภาพสังคมของมนุษย์อีกด้วย ซึ่งตลาดในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการค้าแตกต่างจากในอดีต ไม่ว่าจะเป็นสินค้า รูปแบบการค้า หรือสถาปัตยกรรมที่พัฒนาจากตลาดชั่วคราว ตลาดน้ำ ตลาดบก ห้องแถว และตลาดถาวรในปัจจุบันตามลำดับ เนื่องมาจากวิถีชีวิต ค่านิยม วัฒนธรรมของผู้คนที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ทำให้พื้นที่ตลาดนั้นต้องมีการปรับตัว เพื่อให้ยังคงเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนสินค้าและบริการได้ตามความต้องการของผู้คนในยุคสมัยนั้น เมื่อมีพื้นที่แลกเปลี่ยนสินค้าและบริการมากขึ้น ทำให้เกิดการแข่งขันสูงและบางที่ไม่สามารถปรับตัวได้ ทำให้ซบเซาหรือต้องปิดกิจการไป เนื่องด้วยวิถีชีวิตของผู้คนมีความเป็นสังคมเมืองมากขึ้น ต้องการความสะดวกสบาย ทางเลือกและระยะเวลาที่ยืดหยุ่น ด้วยเหตุผลดังกล่าว

จึงต้องการศึกษาประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงของตลาด เพื่อค้นหารูปแบบตลาดสมัยใหม่ที่เหมาะสมกับผู้ที่มีความต้องการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษานิยาม ความหมายและทฤษฎี ความรู้ทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบพื้นที่การแลกเปลี่ยนสินค้า
2. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงและรูปแบบพื้นที่ตลาดในประวัติศาสตร์ทั้งสากลและประเทศไทย

ขอบเขตการศึกษา

บทความนี้ได้มุ่งเน้นศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงของตลาดทั้งในระดับสากล ได้แก่ ทวีปเอเชีย ทวีปยุโรป และทวีปอเมริกา รวมถึงประเทศไทย โดยอาศัยการสังเกต เปรียบเทียบ และนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และเปรียบเทียบในมุมมองต่าง ๆ เพื่อค้นหาการเปลี่ยนแปลงไปและรูปแบบของพื้นที่ตลาด

วิธีการดำเนินการ

1. รวบรวมข้อมูล ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหา ได้แก่ ความหมายและทฤษฎี ความรู้ทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรม ประเภทตลาด เช่น ประวัติศาสตร์ตลาดทั้งในระดับสากลและในประเทศไทย
2. ศึกษาและวิเคราะห์รูปแบบพื้นที่ตลาดในประวัติศาสตร์ทั้งในระดับสากลและในประเทศไทย เปรียบเทียบข้อมูลและสรุปผล

วิธีการศึกษา

1. ทบทวนวรรณกรรม
 - 1.1 นิยามศัพท์และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
 - 1.1.1 ตลาดกำหนดความหมายตามคำนิยามด้วยกรอบแนวคิดต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

แนวคิดทางด้านกฎหมาย

ตลาด คือ สถานที่ซึ่งจัดไว้ให้แก่ผู้ค้า โดยใช้เป็นที่ชุมนุมเพื่อจำหน่ายสินค้าประเภทเนื้อสัตว์ ผัก ผลไม้ หรืออาหารอันมีสภาพเป็นของสด ประกอบหรือปรุงแล้ว หรือของเสียง่าย ทั้งนี้ ไม่ว่าจะมีการจำหน่ายสินค้าประเภทอื่นด้วยหรือไม่ก็ตาม และหมายความรวมถึงบริเวณซึ่งจัดไว้สำหรับให้ผู้ค้าใช้เป็นที่ชุมนุม เพื่อจำหน่ายสินค้าประเภทดังกล่าวเป็นประจำหรือเป็นครั้งคราวหรือตามวันที่กำหนด (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2562)

แนวคิดทางด้านเศรษฐศาสตร์

ตลาด หมายถึง องค์ประกอบที่มีผู้ซื้อ ผู้ขาย สินค้าหรือบริการและกลไกที่ก่อให้เกิดการตกลงซื้อขายสินค้าหรือบริการ โดยไม่จำเป็นที่จะต้องมีส่วนที่แน่นอน และไม่จำเป็นที่ผู้ซื้อและผู้ขายจะต้องมาพบกันโดยตรง

แนวคิดจากบุคคลทั่วไป

ตลาด หมายถึง สถานที่ที่เป็นศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ สถานที่ที่ผู้ซื้อและผู้ขายจะไปตกลงซื้อขายสินค้ากัน

ตลาด คือ ที่ใดก็ตามทั้งที่เป็นสถานที่หรือไม่มีสถานที่ที่มีอุปสงค์และอุปทานในสินค้าหรือบริการมาพบกัน จนทำให้เกิดราคาที่เกิดจากกลไกตลาด (Kotler, 2003)

จากการศึกษาข้างต้นจึงสรุปได้ว่า ตลาด คือ พื้นที่พบปะแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการที่เกิดจากความพึงพอใจทั้งผู้ซื้อและผู้ขาย เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของมนุษย์ทำให้เกิดความพึงพอใจและการดำรงชีวิต

1.1.2 แนวคิดและทฤษฎีการปรับตัวมีกรอบแนวคิดต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

การปรับตัว

ในค.ศ. 1859 การปรับตัว คือ สิ่งมีชีวิตจึงต้องมีการปรับตัว (Adaptation) เพื่อให้อยู่รอดได้จนถึงปัจจุบัน สิ่งมีชีวิตที่ไม่สามารถ “ปรับตัว” ก็ไม่สามารถอยู่รอดได้และสูญพันธุ์ไปในที่สุด (ชาร์ลส์ ดาร์วิน, 2546)

การปรับตัว หมายถึง ผลของความพยายามของบุคคล ที่พยายามปรับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ตนเอง ไม่ว่าปัญหานั้นจะเป็นปัญหา ด้านบุคลิกภาพ ด้านความต้องการ หรือด้านอารมณ์ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม จนเป็นสถานการณ์ที่มีบุคคลนั้นสามารถอยู่ในสภาพแวดล้อมนั้น ๆ ได้ (โคลแมน และแฮมแมน, 2517)

การปรับตัว หมายถึง การปรับกายใจให้อยู่ในสังคมได้ใน สภาวะแวดล้อม และสถานการณ์ต่าง ๆ อย่างมีความสุข (กันยา สุวรรณแสง, 2536)

สาเหตุของการปรับตัว

การปรับตัวเกิดจากสาเหตุที่มนุษย์ต้องเผชิญกับ แรงผลักดันที่มีอิทธิพลสำคัญกับการปรับตัว 2 ประการ คือ แรงผลักดันภายนอก ได้แก่ ข้อเรียกร้องอันเกิดจากสภาพแวดล้อม และแรงผลักดันภายใน ได้แก่ แรงกระตุ้นภายในตัวบุคคล ซึ่งเกิดจากสภาพทางสรีระร่างกายและเหตุจูงใจทาง สังคม ซึ่งแรงจูงใจทั้ง 2 อย่างนี้ส่งผลให้บุคคลนั้นมีความสุขหรือความทุกข์ ตลอดจนในการกำหนดพฤติกรรมการปรับตัวของบุคคลได้อีกด้วย (นิภา นิธยาน, 2530)

สาเหตุของการปรับตัวอาจเกิดขึ้นจากสิ่งต่อไปนี้ คือ มนุษย์ไม่สามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานของตนเองได้ โดยความต้องการ พื้นฐานของมนุษย์ตามกฎหมายโลว์หรือเกิดความขัดแย้งจากการที่บุคคล ไม่สามารถจะตัดสินใจเลือกการกระทำทั้งสองอย่างได้ในขณะเดียวกัน แต่ต้อง เลือกกระทำเพียงอย่างเดียว (วารินทร์ สายโอบเอื้อ และสุนีย์ ธีรดากร, 2522)

จากการศึกษาข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า การปรับตัว คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านใดด้านหนึ่งเพื่อให้สอดคล้องกับ สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปและตอบสนองต่อความต้องการของตนเอง

1.2 ประวัติศาสตร์ตลาดสากล

1.2.1 ตลาดยุคก่อนประวัติศาสตร์

ในช่วงแรกเป็นการแลกเปลี่ยนสิ่งของ สินค้าและ ทรัพยากร ระหว่างกลุ่มคนหรือชุมชน เช่น อาหาร เครื่องมือ ซึ่งในสมัยนั้น

ยังไม่มีสถานที่แลกเปลี่ยนที่ชัดเจน ในเวลาต่อมาจึงเริ่มพัฒนาเป็นการแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่ม ทำให้เริ่มเกิดการค้าขายและเริ่มมีสถานที่แลกเปลี่ยน โดยตลาดที่เกิดขึ้นครั้งแรกในเมืองบาบิโลนเป็นตลาดสาธารณะในบริเวณพื้นที่กลางแจ้งหรือการนัดวันรวมตัวกันเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้า เช่น งานพิธีกรรมหรือเทศกาลต่าง ๆ ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของการเป็นตลาดนัด และตลาดสดถูกพัฒนาขึ้นประมาณช่วง 3,000 ปีก่อนคริสตกาล โดยตลาดในช่วงแรกนั้นเป็นการค้าแบบแผงลอยวางตามแนวยาวของถนนในเมืองจากฝั่งหนึ่งไปอีกฝั่งหนึ่ง และมีตรอกซอยต่าง ๆ ตามเส้นทางถนน ต่อมาพบว่าตลาดมักตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ลานโล่งใกล้บริเวณวัดหรือแม่น้ำตามแต่บริบทที่ตั้งของชุมชนนั้น ๆ

1.2.2 ตลาดในตะวันออกกลางและเมโสอเมริกา

ตลาดในตะวันออกกลางและเมโสโปเตเมีย นั้น ถือว่าเป็นต้นแบบแรก ๆ ของระบบเศรษฐกิจการค้าและตลาดในโลกยุคโบราณ โดยช่วงแรกนั้นตลาดยังคงเป็นเพียงการแลกเปลี่ยนกันในหมู่บ้านและเริ่มขยายไปสู่การค้าระหว่างเมือง เป็นตลาดคาราวานหรือตลาดเคลื่อนที่ โดยมีสินค้าหลักเป็นสิ่งที่ใช้ในการชีวิตประจำวันและสินค้าฟุ่มเฟือย เช่น ข้าวบาร์เลย์ ขนสัตว์ เครื่องปั้นโลหะ ผ้าทอ อัญมณี เป็นต้น การเกิดตลาดเคลื่อนที่มาจากการผลิตสินค้าที่แตกต่างกันแต่ละท้องถิ่นทำให้เกิดเดินทางเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าเพื่อให้ตอบโจทย์ความต้องการในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ตลาดจึงมีสินค้าหรือการค้าขายสิ่งของที่ใช้ในชีวิตประจำวัน สินค้าต่างเมือง สินค้าฟุ่มเฟือย นอกจากนี้ตลาดยังทำหน้าที่เป็นแหล่งแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ส่งผลให้ตลาดมักพบได้บริเวณใกล้วิหารหรือเขตศูนย์กลางการปกครอง ซึ่งตลาดยังคงเป็นเพียงแค่ลานกลางแจ้ง ไม่ได้มีโครงสร้างแบบถาวร เป็นตลาดชั่วคราวแบบแผงลอย และมีตลาดเคลื่อนที่โดยการหาบเร่ที่ช่วยเติมเต็มช่องว่างของการขายสินค้า

1.2.3 ตลาดในสมัยโบราณ

ตลาดในยุคโบราณนั้นประกอบไปด้วยยุคอียิปต์ กรีก และโรมัน โดยตลาดในอียิปต์โบราณส่วนใหญ่จะเป็นการขายแบบเน้น แลกเปลี่ยนสินค้า และรูปแบบตลาดยังคงเป็นพื้นที่ลานกลางแจ้ง แต่มีการพัฒนา จากความชั่วคราวเป็นตลาดถาวรเพิ่มขึ้น เริ่มมีการจัดระบบการค้าด้วยการแบ่ง พื้นที่ขายตามชนิดสินค้าต่าง ๆ มีมาตรการรักษาความสะอาด ระบบน้ำและ เพิ่มความปลอดภัย มีการใช้เงินเหรียญเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยน รวมทั้ง เริ่มมีการขนส่งสินค้าไปยังพื้นที่ใกล้เคียงโดยมีพ่อค้าทำหน้าที่เป็นคนกลาง ในช่วงคริสต์ศักราช 100 – 110 กรุงโรมได้มีการพัฒนาพื้นที่ตลาด ซึ่งตลาด ยังคงมีแบบแผงลอยและหาบเร่ มีร้านค้าถาวรที่เพิ่มเติมขึ้นมาเป็นตึกแถว โดยสินค้าที่ขายยังคงเป็นสินค้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน บริการของคนในชุมชน สินค้าต่างเมือง สินค้าฟุ่มเฟือย และสินค้าหาบเร่

1.2.4 ตลาดในยุคโรปกกลาง

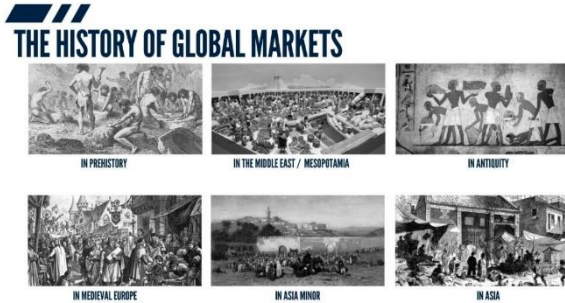
หลังจากการล่มสลายการค้าเสื่อมถอยในช่วงแรก ผู้คนหันไปพึ่งพาเกษตรกรรมในที่ดินของตนเองมากขึ้น ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยน ภายในชุมชนเพิ่มมากขึ้น โดยช่วงเวลาของตลาดนั้นมีการเปิดแค่บางวันหรือ งานเฉพาะกิจ ลักษณะเป็นตลาดชั่วคราวโดยเกิดขึ้นที่บริเวณรอบ ๆ โบสถ์ หรือปราสาท ซึ่งตลาดยังคงเป็นศูนย์กลางของชุมชน และในเวลาต่อมาเริ่มมี การเติบโตของเมืองขึ้น จึงทำให้มีการพัฒนารูปแบบตลาดมาเป็นตลาดถาวร ในยุโรปช่วงต้นชนชั้นสูงมีความต้องการสูงทั้งสินค้าและบริการจำนวนมาก จึงทำให้ตลาดนั้นมีการขยายตัวและเกิดขึ้นจำนวนมาก ซึ่งระยะห่างระหว่าง ตลาดที่ห่างกันไม่มากนักเป็นระยะที่ผู้คนสามารถเดินทางกันได้ ตั้งแต่ช่วง ศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา ตลาดยังคงขายสินค้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน สินค้า ฟุ่มเฟือย และบริการต่าง ๆ รวมทั้งการละเล่นและความบันเทิงการเต้นรำ ดนตรีต่าง ๆ ตลาดได้พัฒนาเป็นตลาดถาวรแต่ยังมีแผงลอยหาบเร่ และรถเข็น ตลาดและร้านค้าตามเมืองใหญ่มีการเปิดขายสินค้าทุกวัน ส่วนตลาดภูมิภาค มีการขายสินค้า 1 – 2 วันต่อสัปดาห์ ตลาดมักขายสินค้าตามบริบทที่ตั้ง เช่น

บริเวณใกล้ทะเล มักมีการขายอาหารหรือสินค้าจากทะเล และสินค้าอื่น ๆ เมื่อเริ่มมีการส่งสินค้าข้ามเมืองโดยทางเรือทำให้ตลาดมีสินค้าที่หลากหลายมากขึ้น จึงทำให้ผู้คนได้เข้าถึงการบริโภคที่แปลกใหม่มากขึ้น

1.2.5 ตลาดในอนาโตเลียและเอเชีย

ตลาดในอนาโตเลียนั้นมีการพัฒนาการทั้งในด้านโครงสร้าง การจัดการ และการเชื่อมโยงกับเส้นทางการค้าโลก โดยบริบทที่ตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่างเอเชียและยุโรปจึงกลายเป็นศูนย์กลางการค้าและแลกเปลี่ยนสินค้า ตลาดมีอยู่ 2 แบบ คือ แบบแรกเป็นตลาดที่เป็นบazaar อยู่บริเวณลานกลางเมือง ซึ่งเป็นตลาดถาวรที่จัดระบบผังและทางเดินแนวยาว มีการแบ่งหมวดหมู่สินค้า โดยวัสดุก่อสร้างหลัก คือ หิน อิฐ ไม้ ส่วนหลังคาโดมโครงสร้างโค้ง เพื่อสร้างเพดานสูงและให้แสงส่องเข้าได้ ซึ่งตลาดที่เก่าแก่และใหญ่ที่สุดในโลก คือ ตลาดแกรนด์บazaar โดยเริ่มสร้างในศตวรรษที่ 15 นอกเหนือจากตลาดบazaar ยังมีตลาดที่ขายสินค้าเฉพาะ เช่น ตลาดทอง ตลาดผ้า ตลาดเครื่องเทศ และแบบที่สอง คือ ตลาดคาราวานหรือตลาดเคลื่อนที่ โดยคาราวานเป็นพื้นที่สำหรับพ่อค้ามาพบกันระหว่างเส้นทางการค้าข้ามเมืองหรือข้ามทวีป คาราวานทำหน้าที่เป็นทั้งตลาดโรงแรม โกดัง ศูนย์รวมวัฒนธรรม คาราวานมีลักษณะเป็นอาคารถาวรขนาดใหญ่ริมน้ำ แพนผังตลาด เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ล้อมด้วยห้องพัก ที่พักคอกสัตว์ ห้องน้ำ มัสยิดเล็ก โกดัง และลานกลางแจ้ง ตลาดไม่ได้ทำหน้าที่เป็นเพียงพื้นที่แลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ แต่ถูกพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำหรับคนต่างเมืองอีกด้วย ส่วนตลาดในเอเซียนั้นเกิดขึ้นในประเทศจีน โดยการสำรวจทางโบราณและพบว่าจุดเริ่มต้นของการค้าในเอเซียนั้นมีเส้นทางสายไหมและเส้นทางเครื่องเทศเป็นส่วนสำคัญให้ตลาดในเอเชียเชื่อมโยงกันข้ามภูมิภาค โดยจีนมีตลาดมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์โจว ตลาดมักตั้งอยู่บริเวณลานแจ้งกลางเมืองหรือบริเวณรอบบ่อน้ำในหมู่บ้าน ตลาดมีการจัดระเบียบการให้บริการและช่วงเวลาการขายสินค้าที่ชัดเจน ทั้งตลาดที่เป็นตึกแถวรวมกับที่อยู่อาศัยและตลาดแผงลอยที่ขายสินค้าในช่วงเช้า ตอนกลางวันเป็นพื้นที่สำหรับชุมชน ส่วนตอนเย็นเป็นการหาบเร่ ตลาดทำหน้าที่มากกว่าพื้นที่ซื้อขาย

คือ การเป็นที่รับรู้ข่าวสารต่าง ๆ และการประหารชีวิต และด้วยการเป็นหนึ่งในเส้นทางการค้าสายไหม จึงทำให้จีนมีสินค้าที่หลากหลายจากต่างแดนอีกด้วย

ภาพที่ 1 ประวัติศาสตร์ตลาดสากล
(ที่มา : ภัทรนันท์ พงสุวรรณกุล, 2568)

1.3 ประวัติศาสตร์ตลาดประเทศไทย

1.3.1 ตลาดสมัยสุโขทัย

“เมืองสุโขทัยนี้มีสี่ปากประตูหลวง และประตูด้านทิศเหนือ ซึ่งอยู่ด้านเดียวกับตลาดปสาน” จากศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงด้านที่ 3 แสดงให้เห็นว่า ตลาดปสานเป็นตลาดประจำนั้นตั้งอยู่บริเวณกำแพงเมืองของสุโขทัย ซึ่งเป็นบริเวณลานกลางแจ้งที่ขายสินค้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน สินค้าป่า และสัตว์ที่ใช้เป็นแรงงาน โดยการซื้อขายแบบเลือกเปลี่ยนสินค้าตามความพอใจ ตกลงต่อรองราคาสินค้ากันเอง และเริ่มนำระบบเงินตราเข้ามาใช้เพื่อการแลกเปลี่ยน คือ เงินพดด้วง ส่วนลักษณะตลาดนั้นเป็นตลาดแบบชั่วคราว ใช้โครงสร้างง่าย ๆ รูปแบบเพิง ศาลาไม้ แผงลอย หรือปูเสื่อขายกับพื้น และมีตลาดเคลื่อนที่โดยการหาบเร่ ตลาดปสานถือเป็นตลาดบกแห่งแรกของไทย เนื่องจากเมืองสุโขทัยไม่ได้อยู่ติดกับแม่น้ำสายใด และในพงศาวดารยังมีตลาดป่า ซึ่งเป็นตลาดที่มีการขายสินค้าเป็นแหล่ง ๆ ตามชนิดสินค้านั้น ๆ แสดงให้เห็นว่าเริ่มมีตลาดที่ขายสินค้าเฉพาะ เช่น ตลาดป่าต้องขายใบตอง ตลาดป่าพร้าวขายมะพร้าว เป็นต้น

1.3.2 ตลาดสมัยอยุธยา

อยุธยาเป็นเกาะที่มีแม่น้ำล้อมรอบทั้ง 3 สาย ได้แก่ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก และแม่น้ำลพบุรี ตลาดในสมัยอยุธยานั้นอยู่ตามแหล่งชุมชนทั้งภายในและภายนอกกำแพง ทั้งบนบกและในแม่น้ำตามการพรรณนาของนิโกลาส แซร์แวส บาทหลวงชาวฝรั่งเศส ดังข้อความ “ตามถนนสายใหญ่มีร้านค้าเต็มไปสองข้างทาง และมีสถานที่ใหญ่เปิดเป็นตลาดด้วยหลายแห่ง ตลาดเหล่านี้ติดทุกวันทั้งเย็นและเช้า อุดมสมบูรณ์ไปด้วยปลา ไข่ ผลไม้ ผัก และสิ่งอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก แต่ไม่เห็นมีเนื้อขายกันเลย ผู้ที่มีชุมนุมกันเป็นอันมากที่นั่นหนาแน่น จนบางครั้งเดินแทรกผ่านเข้าไปไม่ได้” แสดงให้เห็นว่าการค้าของอยุธยานั้นมีความเจริญเป็นอย่างมาก รูปแบบพื้นที่ตลาดในอยุธยานั้นมีทั้งแบบถาวรและชั่วคราว โดยพื้นที่ตลาดแบบถาวรนั้นจะขายของชำทั้งวันตั้งแต่เช้ายันเย็น และแบบชั่วคราวจะขายของสดเฉพาะช่วงเช้าหรือเย็นเท่านั้นตามหลักฐานค่าให้การของขุนหลวงวัดประดู่ (ฉบับหอหลวง) ที่บันทึกไว้ว่า “ในกำแพงพระนครนั้น มีตลาดหกสิบเอ็ดตลาด” เป็นตลาดของชำ 21 ตำบล และเป็นตลาดของสด ขายเช้า – เย็น 40 ตำบล รวม 61 ตำบล ย่านการค้าซึ่งเกิดจากการรวมตัวชุมชนที่มีบ้านหลายหลังที่รวมตัวเป็นทั้งพื้นที่ค้าขายและพักอาศัยเพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกในการผลิตและขายสินค้า จากคำกล่าวของขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมว่า “ตลาดวัดท่าราบนำบ้านเจ้าสัวชี มีตึกแถวยาว 16 ห้องสองชั้น ชั้นล่างตั้งร้านขายของ ชั้นบนคนอยู่” โดยแต่ละย่านจะมีการขายสินค้าที่แตกต่างกันและเฉพาะ เช่น ย่านป่าขนมเป็นแหล่งทำขนมต่าง ๆ ขายมีขนมกรุป ขนมพิมพ์ถั่ว ขนมสำปันนี ย่านเกาะทุ่งขวัญ บ้านปั้นหม้อ บ้านกระเบื้อง บ้านศาลาปูและบ้านเขาหลวงจีน ต้มเหล้าขาย เป็นต้น อยุธยาเป็นเมืองท่าการคมนาคมและสัญจรทางน้ำเป็นหลัก บ้านเรือนที่อยู่อาศัยชุมชนต่าง ๆ มักอยู่ริมแม่น้ำ จึงทำให้เกิดรูปแบบการค้าเป็นแบบตลาดน้ำ โดยเป็นบริเวณพื้นที่มีเรือนแพ เรือพายมาชุมนุมกันเพื่อค้าขายรอบพระนครอยุธยา ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการค้าที่เดินทางมาด้วยเรือสำเภา ทำให้สินค้าในสมัยนี้มีความหลากหลาย

เป็นอย่างมาก โดยอยุธยาทำการค้ากับจีน อินเดีย ลังกา ญี่ปุ่น คาบสมุทรม และหมู่เกาะต่าง ๆ ส่วนด้านฝั่งตะวันตก ได้แก่ อังกฤษ ฮอลันดา โปรตุเกส และฝรั่งเศส ส่วนใหญ่แลกเปลี่ยนสินค้าอาวูรกับของป่า

1.3.3 ตลาดสมัยกรุงธนบุรี

ช่วงแรกของกรุงธนบุรีนั้นเน้นการฟื้นฟู เนื่องจากเกิดการทำสงครามและรวบรวมแผ่นดิน ชุมชนส่วนใหญ่ที่อยู่ริมน้ำเจ้าพระยา และพื้นที่ถัดเข้าไปด้านในจึงเป็นที่นาหรือป่า ประชาชนเป็นสังคมเกษตรกรรม แต่ผลผลิตก็ไม่ได้ติดตามคาด รูปแบบการแลกเปลี่ยนสินค้านั้นเป็นการแลกเปลี่ยนสิ่งของมากกว่าการซื้อขาย โดยตลาดในสมัยกรุงธนบุรีนั้นจะมีทั้งตลาดประจำขายทุกวัน และตลาดนัดเฉพาะวันพระหรือเทศกาล เริ่มเปิดตั้งแต่ช่วงเช้า จนถึงช่วงบ่าย และลักษณะตลาดในสมัยกรุงธนบุรียังคล้ายกับสมัยอยุธยา คือ วัสดุก่อสร้างส่วนใหญ่เป็นไม้ไผ่ ไม้เนื้อแข็ง หลังคามุงด้วยใบจาก ใบตาล และรูปแบบร้านค้ายังเป็นแบบชั่วคราว แผงลอย เพิง หาบเร่ แผงเรือพายขายสินค้า ซึ่งตรงกับบันทึกของชาวฮอลันดาที่เดินทางเข้ามาในสมัยอยุธยา นั้น ช่วงสมัยแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรมประมาณ พ.ศ. 2160 – 2161 แสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิตส่วนใหญ่ยังคงเป็นวิถีชีวิตแบบริมน้ำและส่งผลให้พื้นที่การค้าส่วนใหญ่นั้นเป็นตลาดริมน้ำ เรือแพหรือเรือ โดยมีตลาดริมป้อมกำแพงข้าง ๆ แม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณปากทางเข้าคลองบางกอกใหญ่เป็นตลาดที่ใหญ่ที่สุดในกรุงธนบุรี เพราะตลาดตั้งอยู่ใกล้กับย่านคลองบางหลวงเป็นชุมชนของขุนนางและบ้านเรือนประชาชนทั่วไป

1.3.4 ตลาดสมัยรัตนโกสินทร์

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การค้าขายมีอยู่ในขอบเขตจำกัดส่วนใหญ่เป็นแบบเลี้ยงตัวเองใช้ในครัวเรือน ส่วนที่เหลือจึงจะนำมาแลกเปลี่ยนและซื้อขายกันภายในตลาดท้องถิ่นนั้น ๆ และการสัญจรยังคงเป็นทางน้ำ ส่งผลให้ตลาดเป็นรูปแบบตลาดน้ำส่วนใหญ่ค้าขายโดยใช้เรือและแพ พายเรือไปขายตามแม่น้ำและคลอง ส่วนที่เป็นเรือแพจะจอดริมแม่น้ำโดยใช้เป็นบ้านและร้านค้าที่ขายสินค้า การค้าขายเริ่มขยายตัวในสมัยรัชกาลที่ 3 เริ่มมี

พ่อค้าคนกลางที่เป็นชาวจีนนำสินค้าไปขายพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งในชุมชนและพื้นที่ห่างไกล ต่อมาในรัชกาลที่ 4 มีความเจริญเข้ามาจากชาติตะวันตก เริ่มมีการปรับตัวให้ทันสมัย มีการสร้างถนนและขุดคลองขึ้นใหม่หลายสาย เพื่อขยายเมืองให้กว้างมากยิ่งขึ้น ทำให้เปลี่ยนจากทางสัญจรทางน้ำมาเป็นถนนแทน เมื่อมีความเจริญไปทำให้ชุมชนมีการเติบโตตามขึ้นด้วยทั้งร้านค้าและบ้านเรือน รูปแบบการก่อสร้างอาคารที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกคือเป็นตึกแถวถาวร 1 - 2 ชั้น และมีการก่อสร้างตลาดบกถาวรแห่งแรก คือ “ตลาดนางเลิ้ง” ในรัชกาลที่ 5 และชุมชนส่วนใหญ่ตั้งอยู่บริเวณย่านที่เป็นตลาด จึงทำให้มีผู้คนหลากหลายมารวมกัน ตลาดจึงกลายเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ เมื่อมีการพัฒนาบ้านเมืองต่อเนื่องและขยายเมือง ส่งผลให้มีการขยายตัวของย่านการค้าเพิ่มมากขึ้น ไม่ใช่เพียงย่านสำเพ็งบริเวณย่านชาวจีน แต่มีย่านการค้าของชาติตะวันตกและชาติอื่น ๆ และด้วยการค้าแบบตะวันตก ทำให้เริ่มมีการขายในรูปแบบห้างที่เพิ่มเข้ามา ส่งผลให้รูปแบบของตลาดในรัชกาลที่ 4 และ 5 นั้นเป็นต้นแบบของตลาดในปัจจุบัน ส่วนตลาดในรัชกาลที่ 6 - 7 นั้นเป็นช่วงต่อเนื่องของอิทธิพลการค้าของตะวันตก การขุดคลองเพื่อเป็นทางสัญจรหลักได้หยุดลงและสัญจรทางบกมีมากขึ้น ส่งผลให้ความเจริญมีมากขึ้นในฝั่งพระนคร ส่วนฝั่งธนบุรีนั้นเป็นที่อยู่อาศัยและสวนส่วนใหญ่ ต่อมาเกิดการเชื่อมต่อระหว่างสองฝั่ง ทำให้ความเจริญขยายตัวไปยังพื้นที่อยู่อาศัย โดยมักเลือกบริเวณที่มีถนนและทางเข้าออกสะดวก ส่งผลให้พื้นที่ตลาดมีการขยายตัวตามไปด้วย เมืองและชุมชนมีการพัฒนาตามลำดับ ส่งผลให้พื้นที่ตลาดเองก็มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและลักษณะตลอดมา ตั้งแต่รูปแบบที่ไม่ได้จำเพาะบริบทที่ตั้งจนถึงรูปแบบตลาดสินค้าเฉพาะ และในปัจจุบันมีตลาดรูปแบบใหม่ขึ้นมา คือ ห้างสรรพสินค้า เป็นการรวบรวมสินค้าและบริการ กิจกรรมความบันเทิงมารวมกันไว้ โดยมีการแบ่งแยกประเภทต่าง ๆ ในอาคารหลังเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีห้างร้านเล็ก ๆ ที่กระจายตัวตามแหล่งที่อยู่อาศัยต่าง ๆ ของคนในเมือง และมีความใกล้เคียงกับตลาด คือ ซูเปอร์มาร์เก็ต โดยสินค้าในซูเปอร์มาร์เก็ต นั้นเน้นสินค้าที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและใช้ในชีวิตประจำวัน

เช่น อาหาร ของสด และของชำ เป็นต้น ซูเปอร์มาร์เก็ตพยายามทำให้เป็นจุดสนใจของผู้บริโภคด้วยการเปลี่ยนรูปแบบและความเข้าใจเกี่ยวกับตลาดใหม่ โดยมีทั้งสินค้าและบริการที่หลากหลาย รูปแบบการจัดพื้นที่ที่เป็นระบบกริด การเข้าถึงที่ง่ายและสะดวก และมีภาพลักษณ์ที่โดดเด่น จึงทำให้เป็นทางเลือกใหม่ของผู้บริโภคและได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ซูเปอร์มาร์เก็ตส่วนใหญ่มักพบได้ในบริเวณชุมชนหรือห้างสรรพสินค้า โดยห้างสรรพสินค้าและซูเปอร์มาร์เก็ตมีความแตกต่างกันทั้งชนิดสินค้า ระยะเวลาในการเปิดให้บริการ และราคาสินค้า ในยุคปัจจุบันผู้คนเริ่มเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจากการไปซื้อสินค้าและบริการยังร้านค้าหรือห้างสรรพสินค้ามาเป็นการซื้อของในรูปแบบออนไลน์แทน เนื่องจากวิถีชีวิตของผู้คนเปลี่ยนไป ต้องแข่งขันกับเวลา ต้องการความสะดวกสบาย และการมีทางเลือกที่หลากหลายมากกว่าเดิม รวมทั้งการเกิดโรคระบาดขึ้นในบางช่วง เช่น โควิด -19 ส่งผลให้ธุรกิจการค้าแบบออนไลน์นั้นเติบโตเป็นอย่างมาก ทำให้การค้าแบบเดิมและแบบใหม่ต้องมีการปรับตัวตามสถานการณ์ โดยส่วนใหญ่มีการพัฒนาทั้งรูปแบบออนไลน์และออฟไลน์ ซึ่งตลาดเดิมเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงพัฒนารูปแบบพื้นที่การค้า การจัดพื้นที่สร้างระบบทางสัญจร มีสินค้าและบริการที่หลากหลาย รวมถึงการจัดกิจกรรม และพื้นที่สาธารณะที่เพิ่มเติมขึ้นมา เช่น ตลาดสดกรุงธนบุรี ตลาดฟู้ดวิลล่าราชพฤกษ์ ตลาดมาร์เก็ตแลนด์ ตลาดสดพระราม 5 เป็นต้น เพื่อให้ตอบสนองต่อความต้องการของผู้บริโภคในปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไป โดยแก้ไขข้อหาเดิมของตลาดในด้านประสบการณ์ภาพจำเก่าของผู้คน การเปลี่ยนแปลงนี้จะเป็นการฟื้นคืนชีพให้ธุรกิจนี้เติบโตได้อย่างยั่งยืน และสามารถแข่งขันกับห้างสรรพสินค้าและร้านค้าปลีกขนาดใหญ่ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

THE HISTORY OF MARKETS IN THAILAND

SUKHOTHAI

AYUTTHAYA

THONBURI

EARLY RATTANAKOSIN

MIDDLE RATTANAKOSIN

NOW (2025)

ภาพที่ 2 ประวัติศาสตร์ตลาดไทย

(ที่มา : ภัทรนันท์ ผงสุวรรณกุล, 2568)

2. การเปลี่ยนแปลงและรูปแบบพื้นที่ตลาดในประวัติศาสตร์สากล
และประเทศไทย

2.1 ตลาดสากล

ตลาดสากล คือ ตลาดช่วงยุคก่อนประวัติศาสตร์ ยุคตะวันออกกลางและเมโสอเมริกา ยุคสมัยโบราณ ยุคยุโรปกลาง ยุคนาโตเลียและเอเชีย รูปแบบพื้นที่ตลาดยังคงเป็นพื้นที่กลางแจ้งบริเวณชุมชน วัด หรือแหล่งน้ำ มีการขยับออกไปพื้นที่นอกเมือง ซึ่งเป็นทางสัญจรของการค้าแบบเคลื่อนที่ ในบางยุค รูปแบบตลาดเริ่มจากการเป็นตลาดชั่วคราววางกับพื้นหรือแผงลอย พัฒนาเป็นการค้าแบบเคลื่อนที่โดยการหาบเร่ และพัฒนาเป็นตลาดถาวรเป็นอาคารหรือตึกแถวพร้อมกับการค้าแบบเคลื่อนที่จากหาบเร่เป็นรถเข็นแทน รูปแบบสินค้าและบริการในช่วงแรกขายสินค้าที่จำเป็นในชีวิตประจำวันก่อน และเริ่มมีการขายสินค้าฟุ่มเฟือยบริการในยุคสมัยโบราณ และมีความบันเทิง การละเล่นดนตรีที่เพิ่มขึ้นมาในช่วงยุคยุโรปกลาง ส่วนระบบทางสัญจรในส่วนใหญ่มีทางสัญจรแบบเส้นตรงเป็นแกนหลักในการแจกไปยังพื้นที่ต่าง ๆ และเริ่มพัฒนามาเป็นระบบกริดในช่วงยุคนาโตเลียและเอเชีย ซึ่งมีความใกล้เคียงกับห้างสรรพสินค้ามากที่สุด ต่อมาเริ่มพัฒนามีการเปิดปิดตลาดเป็นเวลาในช่วงยุคยุโรปกลาง และเวลาของตลาดมีความสัมพันธ์กับรูปแบบและชนิดสินค้าที่

ขายส่วนในยุคอนาโตเลียและเอเชีย ช่วงเช้าเป็นตลาดถาวรและตลาดชั่วคราว และมีตลาดเคลื่อนที่ในช่วงเช้าและเย็น

ภาพที่ 3 รูปแบบพื้นที่ตลาดในประวัติศาสตร์สากล
(ที่มา : ภัทรนันท์ ผงสุวรรณกุล, 2568)

2.2 ตลาดในประเทศไทย

ตลาดในสมัยสุโขทัยเป็นตลาดบก ส่วนตลาดในสมัยอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น มีทั้งตลาดบกและตลาดน้ำ และเริ่มกลับมาเป็นตลาดบกในช่วงรัชกาลที่ 4 จนถึงปัจจุบัน เนื่องจากวิถีชีวิตของผู้คนที่เปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมมาเป็นเมืองแทน ส่วนรูปแบบตลาดในสมัยสุโขทัย ส่วนตลาดสมัยอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีทั้งตลาดถาวร ชั่วคราว และเคลื่อนที่ และหลังจากรัชกาลที่ 5 นั้นเริ่มมีการพัฒนาเป็นห้างสรรพสินค้า ซูเปอร์มาร์เก็ต และการค้าออนไลน์ในปัจจุบัน โดยพื้นที่ตลาดนั้นส่วนใหญ่มักอยู่รวมตัวกันเป็นกลุ่มทั้งบนบกและในน้ำ ตลาดในสมัยอยุธยาเริ่มมีพัฒนาการค้าเป็นแบบเส้นตรง และพัฒนามาเป็นแบบกริดในช่วงรัตนโกสินทร์ เกิดการจัดระบบพื้นที่สินค้าจากห้างสรรพสินค้าและซูเปอร์มาร์เก็ต จึงทำให้ตลาดเริ่มปรับตัวตาม สำหรับชนิดสินค้าที่ขายตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบันมีทั้งสินค้าที่ใช้ในชีวิตประจำวันและสินค้าฟุ่มเฟือย เมื่อวิถีชีวิตของคนไทยเปลี่ยนจากเกษตรกรรมเป็นสังคมเมือง ทำให้มีความเจริญแนวโน้มตลาดสมัยใหม่นั้นจะมีทั้งรูปแบบออนไลน์และออฟไลน์

การแข่งขันจึงสูงขึ้น หากตลาดมีการปรับตัวด้านในด้านหนึ่ง เช่น สินค้ามีความหลากหลายมากขึ้น เพิ่มการบริการด้านอื่น มีกิจกรรมใหม่ ๆ เข้ามา เช่น พื้นที่สีเขียว พื้นที่เด็กเล่น เป็นต้น รวมทั้งการจัดระบบพื้นที่กับทางสัญจรและมีทางเลือกที่หลากหลายในการเข้าถึงพื้นที่สินค้า ระบบการเดินแบบไม่มีที่สิ้นสุดในแนวราบและแนวตั้ง สร้างมาตรฐานความสะอาดใหม่เพื่อลดภาพจำตลาดเดิม และสร้างประสบการณ์ใหม่ ๆ ได้นั้นจะส่งผลตลาดนั้นมีประสิทธิภาพมากขึ้น เกิดทางเลือกที่หลากหลาย เพื่อตอบสนองต่อความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไปของผู้คน

ภาพที่ 4 รูปแบบพื้นที่ตลาดในประวัติศาสตร์ไทย
(ที่มา : ภัทรนันท์ ผงสุวรรณกุล, 2568)

บทสรุป

จากการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อรูปแบบพื้นที่ของตลาดนั้นมี 4 ประเด็น คือ 1) บริเวณบริบทที่ตั้ง 2) ชนิดสินค้า 3) ช่วงเวลา และ 4) รูปแบบการวางผัง ส่งผลให้พื้นที่ตลาดแต่ละพื้นที่นั้นมีเอกลักษณ์ที่แตกต่างกันออกไป

ภาพที่ 5 ปัจจัยที่ส่งผลต่อรูปแบบพื้นที่ของตลาด

(ที่มา : ภัทรนันท์ ผงสุวรรณกุล, 2568)

โดยจากการศึกษาประวัติศาสตร์ของตลาดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้พบว่า ตลาดส่วนใหญ่มีบริบทที่ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่กลางแจ้ง ใกล้ชุมชนหรือวัดและริมน้ำ และมีรูปแบบของตลาดนั้นมี 3 รูปแบบ คือ 1) ตลาดถาวรที่มีโครงสร้างชัดเจน เป็นอาคารเดี่ยวหรือเป็นอาคารแบบตึกแถว โดยตลาดถาวรมีการจัดระบบส่วนใหญ่เป็นรูปแบบเส้นตรงและแบบกริด 2) ตลาดชั่วคราวที่มีตั้งแต่การวางขายบนพื้นและแผงลอย โดยส่วนใหญ่เป็นการรวมกลุ่มขาย 3) ตลาดเคลื่อนที่ เช่น หาบเร่และรถเข็น ซึ่งมีความยืดหยุ่นสูงมักพบได้ตามบริเวณทางสัญจรต่าง ๆ เมื่อวิถีชีวิตผู้คนเปลี่ยนไปมีความเจริญเพิ่มขึ้นทำให้เกิดรูปแบบการค้าใหม่ ๆ ที่มีการจัดระบบและเป็นตลาดในร่ม คือ ห้างสรรพสินค้าและซูเปอร์มาร์เก็ต ส่งผลให้ผู้คนมีทางเลือกมากขึ้นและในปัจจุบันสินค้าที่ขายในตลาดนั้นส่วนใหญ่เป็นสินค้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน สินค้าฟุ่มเฟือย สินค้าบริการและความบันเทิงในบางแห่ง ส่วนช่วงเวลาของตลาดนั้นเดิมขายแค่ช่วงเช้าไปถึงช่วงบ่าย และต่อมาเริ่มพัฒนามีช่วงเวลาที่ยาวนานขึ้น โดยมีช่วงเย็นไปถึงช่วงดึก ซึ่งช่วงเวลาของตลาดนั้นมีความสัมพันธ์กับชนิดสินค้าที่ขาย เช่น ตลาดเช้าขายของสดและอาหาร ตลาดนัดเปิดขายในช่วงวันหยุดหรือเทศกาล เป็นต้น ในด้านรูปแบบทางสัญจรตลาดส่วนใหญ่จะเป็นรูปแบบเส้นตรงตามตลาดที่เป็นตึกแถวหรือแผงค้าและมีรูปแบบกริดที่สามารถเดินวนได้รอบเข้าถึงสินค้าได้ง่ายในตลาดที่เป็นอาคารเดี่ยวและ

เอกสารอ้างอิง

- กันยา สุวรรณแสง. (2536). *บุคลิกภาพและการปรับตัว*. อักษรพิทยา.
- โคลแมน, เจ. ซี., & แอมแมน, คอนสแตนซ์ แอล. (2517). *จิตวิทยาร่วมสมัย และพฤติกรรมที่มีประสิทธิภาพ*. สกอตต์ ฟอर्सแมน.
- ชาร์ลส์ ดาร์วิน (2546). *กำเนิดของสปีชีส์*. (วรวรรณ เบญจาทิกุล, ผู้แปล). มติชน.
- นิภา นิธยาน. (2530). *การปรับตัวและบุคลิกภาพ : จิตวิทยาเพื่อการศึกษาและชีวิต*. โอเดียนสโตร์.
- ภัทรนันท์ ผงสุวรรณกุล. (2568). *ประวัติศาสตร์ตลาดไทย*. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- _____. (2568). *ประวัติศาสตร์ตลาดสากล*. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- _____. (2568). *ปัจจัยที่ส่งผลต่อรูปแบบพื้นที่ของตลาด*. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- _____. (2568). *รูปแบบการเปลี่ยนแปลงของตลาดสากลและประเทศไทย*. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- _____. (2568). *รูปแบบพื้นที่ตลาดในประวัติศาสตร์ไทย*. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- _____. (2568). *รูปแบบพื้นที่ตลาดในประวัติศาสตร์สากล*. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- _____. (2568). *สรุปประวัติศาสตร์ตลาดสากลและประเทศไทย*. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วารินทร์ สายโอบเอื้อ และสุนีย์ ชีรดากร. (2522). *จิตวิทยาเพื่อการศึกษา*. ภาควิชาจิตวิทยาและการแนะแนว วิทยาลัยครูพระนคร.
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2562). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). สำนักพิมพ์ราชบัณฑิตยสภา.
- Kotler, P. (2003). *Marketing management*. Prentice Hall.

“คำทำนายภัยพิบัติประเทศไทย”:
บทบาท เนื้อหา และวาทกรรมพุทธศาสนาในสังคมไทยร่วมสมัย
“The Disaster Prophecies of Thailand”:
Functions, Content, and Discourse of Buddhism
in Contemporary Thai Society

ชวพันธุ์ เพชรไกร / Chawapan Pettkrai¹

Received: Feb. 26, 2025 Revised: May 11, 2025 Accepted: Aug. 8, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาลักษณะเนื้อหาของคำทำนายภัยพิบัติในประเทศไทย 2) เพื่อวิเคราะห์วาทกรรมพุทธศาสนาที่แฝงอยู่ในเนื้อหาของคำทำนาย และ 3) เพื่อวิเคราะห์บทบาทของคำทำนายที่มีต่อสังคมไทย เก็บข้อมูลระหว่างปี 2567 โดยรวบรวมคำทำนายภัยพิบัติของพระเกจิและผู้วิเศษในประเทศไทย จำนวน 10 สำนวน จากนั้นนำเหตุการณ์สำคัญมาวิเคราะห์เนื้อหาและบทบาทของคำทำนาย โดยใช้ทฤษฎีวาทกรรมและทฤษฎีบทบาทหน้าที่ ผลการศึกษาพบว่า ภัยที่พบมากที่สุดคือ อุทกภัยสูง นอกจากนี้เนื้อหาของคำทำนายยังชี้ชัดถึงภัยที่เกิดขึ้นในใจของมนุษย์รูปแบบใหม่ เช่น ภัยจากแรงโน้มถ่วงของโลกที่ขาดความสมดุล ด้านการนำเสนอเนื้อหา มีการใช้กลวิธีสร้างความสมจริงโดยการกล่าวถึงฉากและวิถีชีวิตในเมืองที่ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงจากภัยพิบัติมีการยืนยันคำทำนาย โดยยกเหตุการณ์ภัยพิบัติที่เกิดขึ้นและอ้างถึงทัศนะของนักวิชาการ

¹สาขาวิชาการสอนภาษาไทย ภาควิชาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

¹Major of Thai Teaching, Department of Education, Faculty of Education, Kasetsart University

เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือ ยิ่งไปกว่านั้นเนื้อหาของคำทำนายภัยพิบัติมีลักษณะเป็นวาทกรรมที่แทรกอุดมการณ์ความเข้มแข็งของพุทธศาสนา โดยเกริ่นนำถึงสาเหตุของภัยพิบัติว่ามีเหตุเกิดจากคนชั่ว มีธรรมชาติเป็นผู้คัดสรรคนดีให้เป็นผู้อยู่รอดในยุคที่พุทธศาสนาเป็น “ศูนย์กลางของศาสนาโลก” ทั้งนี้คำทำนายภัยพิบัติมีบทบาทต่อสังคม 5 ประการ ได้แก่ 1) บทบาทในการสะท้อนความหวาดวิตกของคนในสังคม 2) บทบาทในการเป็นสื่อผลิตซ้ำวาทกรรมพุทธศาสนา 3) บทบาทในฐานะกลไกในกระบวนการขัดเกลาศีลธรรมทางสังคม 4) บทบาทในการกระตุ้นเตือนการรับมือและป้องกันภัยพิบัติทางธรรมชาติ และ 5) บทบาทในการสร้างเครือข่ายของพระเกจิและผู้วิเศษในสังคมไทยที่สืบทอดคำทำนายในสายต่าง ๆ ทำให้คำทำนายดังกล่าวยังคงดำรงอยู่อย่างแพร่หลายและส่งอิทธิพลต่อจิตใจของคนในสังคมไทย

คำสำคัญ : คำทำนายภัยพิบัติ วาทกรรมพุทธศาสนา บทบาทหน้าที่ของคณาจารย์

Abstract

This research article aimed to 1) investigate the aspects of the disaster prophecies in Thailand, 2) examine the latent Buddhist discourse within the context of the disaster prophecies in Thailand, and 3) analyze the role of disaster prophecies of Thailand in society. Data collection was conducted in 2023. Ten versions of disaster prophecies predicted by sacred monks and magicians in Thailand were collected, their key content and role were analyzed with the discourse theory and function theory. The findings indicated that the most frequently occurring disaster was severe flooding. Furthermore, this prophecy pointed to a new kind of danger in the human mind such as disasters caused by the imbalance of the Earth's gravitational force. The techniques utilized in the presentation were linked to references to key landmarks and urban lifestyle severely affected by

the disasters. The prophecies were substantiated through an examination of the significant calamities that have already transpired, and the inclusion of renowned scholars served to enhance the credibility of the assertion. Furthermore, the discourse of the disaster prophecies served as an intervention into the prevailing ideology surrounding the perceived strength of Buddhism. The cause of the disaster could be attributed to individuals who exhibited a deficiency in moral values. Good individuals were selected by nature to be the survivors when Buddhism was the center of world's religions. The disaster prophecies served five distinct roles: 1) Reflecting the anxiety of people in society, 2) reproducing Buddhist discourses, 3) a mechanism in the process of social moral cultivation, 4) promoting preparedness and prevention of natural disasters, and 5) building a network of sacred monks and magicians in Thai society who inherit prophecies through different methods to continue to exist widely and influence the minds of people in Thai society.

Keywords : Disaster prophecy, Buddhist discourse, role and function of folklore

บทนำ

การทำนายอนาคต เป็นความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อจิตใจของคนในสังคมไทย นอกจากจะสะท้อนความคิดเกี่ยวกับโลกในอุดมคติและแสดงให้เห็นจินตนาการของมนุษย์ที่มีต่อช่วงเวลายังมาไม่ถึงแล้ว ทว่าคำทำนายเหล่านี้ยังแฝงด้วยความหวาดวิตกของมนุษย์ในเรื่องธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว คำทำนายจึงมักมีเนื้อหาเกี่ยวกับภัยพิบัติที่มีพลังทำลายล้างและคร่าชีวิตมนุษย์ชาติอย่างมหาศาล แม้ว่าการเชื่อนี้ยากจะพิสูจน์ได้ด้วยวิทยาศาสตร์

แต่คนในสังคมก็เลือกเชื่อเหตุผลชุดนี้ เพราะเหตุการณ์ในคำทำนายมีโอกาสสูงที่จะเกิดขึ้นจริง อีกทั้งมนุษย์ก็ยังไม่สามารถหาวิธีควบคุมจัดการกับสิ่งเหล่านี้ได้

ในสังคมไทยมีคำทำนายภัยพิบัติหลายสำนวน ส่วนใหญ่เล่าสืบต่อกันจากพระเกจิหรือผู้วิเศษที่มีอาภุส บางสำนวนถูกยืนยันความศักดิ์สิทธิ์ โดยเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแล้ว เช่น การเกิดคลื่นยักษ์สึนามิ การเกิดจลาจลทางการเมือง ฯลฯ ทำให้คำทำนายเหล่านี้ถูกผลิตซ้ำเนื้อหาจากสื่อหลายแหล่ง โดยเฉพาะสื่อออนไลน์ซึ่งแพร่ข้อมูลได้อย่างกว้างขวาง ที่ผ่านมามีพื้นที่ทางวิชาการในสังคมไทยยังไม่มีการศึกษาวิเคราะห์คำทำนายภัยพิบัติของประเทศไทยมากนัก ยิ่งไปกว่านั้นคนในสังคมบางกลุ่มยังสร้างอคติต่อข้อมูลชุดนี้ เนื่องจากมองว่างมงายและขาดหลักฐานสนับสนุนที่ชัดเจน จากปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาลักษณะเนื้อหาของคำทำนายภัยพิบัติในสังคมไทยด้วยเห็นว่าเป็นข้อมูลทางคติชนชุดสำคัญที่จะช่วยไขคำตอบว่าคำทำนายภัยพิบัติสำนวนที่รับรู้ในสังคมไทยมีลักษณะเนื้อหาที่แฝงด้วยวาทกรรมหรืออุดมการณ์ชุดใดซ่อนอยู่ และคำทำนายเหล่านี้มีบทบาทหน้าที่อย่างไรต่อสังคม ซึ่งการศึกษานี้จะช่วยทำให้เข้าใจปรากฏการณ์ที่มีความเป็นสากลและลักษณะเฉพาะวัฒนธรรมที่แฝงอยู่ในคำทำนายดังกล่าวได้อย่างรอบด้านและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะเนื้อหาของคำทำนายภัยพิบัติของประเทศไทย
2. เพื่อวิเคราะห์วาทกรรมทางพุทธศาสนาที่แฝงอยู่ในเนื้อหาของคำทำนายภัยพิบัติประเทศไทย
3. เพื่อวิเคราะห์บทบาทของคำทำนายภัยพิบัติของประเทศไทยที่มีต่อสังคมวิธีดำเนินการวิจัยการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) มีวิธีการ

วิธีดำเนินการวิจัย

1. สืบหาเอกสารและสื่อออนไลน์เกี่ยวกับคำทำนายภัยพิบัติ ตลอดจนศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้อง รวบรวมคำทำนายภัยพิบัติของประเทศไทยในสำนวน

ต่าง ๆ ที่รับรู้อย่างแพร่หลายในสังคม โดยเริ่มเก็บข้อมูลระหว่างเดือนกันยายน ถึงธันวาคม 2567 โดยเลือกศึกษาคำทำนายภัยพิบัติประเทศไทยสำนวนที่เป็นที่รับรู้แพร่หลายในสังคมไทย จำนวน 10 สำนวน จากหนังสือและสื่อออนไลน์ ได้แก่ 1) คำทำนาย สำนวนหลวงปู่โลกเทพอุดร 2) คำทำนาย สำนวนพระราชพรหมยาน (หลวงพ่อดุสิตดำ) 3) คำทำนาย สำนวนหลวงปู่สรวย 4) คำทำนาย สำนวน หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก 5) คำทำนาย สำนวนปู่อินทร์ตาทิพย์ 6) คำทำนาย สำนวน หลวงปู่ประเสริฐ 7) คำทำนาย สำนวนปู่ถาซิมณิรัตน์ (ส้มเต๋จรุง) 8) คำทำนาย ไม่ปรากฏชื่อผู้ทำนายสำนวนที่ 1 9) คำทำนายไม่ปรากฏชื่อผู้ทำนายสำนวนที่ 2 และ 10) คำทำนาย ไม่ปรากฏชื่อผู้ทำนายสำนวนที่ 3

2. วิเคราะห์เนื้อหาและบทบาทของคำทำนายภัยพิบัติในประเทศไทย โดยประยุกต์ใช้ทฤษฎีวาทกรรมและทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของคติชน

3. เรียบเรียงและนำเสนอผลการวิจัยโดยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive analytics)

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษานี้ ผู้วิจัยประยุกต์ใช้ทฤษฎี 2 เรื่อง ในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1. ทฤษฎีวาทกรรม

วาทกรรม (Discourse) หมายถึง ภาษาในฐานะที่เป็นกิจกรรมทางสังคมที่ถูกกำหนดโดยโครงสร้างทางสังคม เพราะภาษาถือเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ปรากฏการณ์ทางภาษาที่เกิดขึ้นจึงจัดว่าเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมด้วย วาทกรรมจึงมีความหมายกว้างกว่าตัวบท (Text) เพราะหมายรวมถึงทั้งกระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นขณะที่ใช้ภาษา การวิเคราะห์ วาทกรรมจึงมิใช่เพียงการวิเคราะห์ตัวบท แต่จำเป็นต้องพิจารณาไปถึงการผลิตและรับตัวบทนั้น ๆ ตลอดจนปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมร่วมด้วย วาทกรรม จึงเป็นสถานการณ์การสื่อสารที่มีองค์ประกอบสามมิติ ได้แก่ ตัวบท วิถีปฏิบัติทางวาทกรรม และวิถีปฏิบัติทางสังคมวัฒนธรรม (แฟร์คลีฟ, 1989 อ้างถึงใน ชนกพร พัวพัฒนกุล, 2556) วาทกรรมมิใช่เพียงตัวบทในภาษาพูดและภาษาเขียน

เท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงอวัจนภาษา เช่น ท่าทาง สีหน้า รูปแบบตัวอักษร ภาพ เสียง ดนตรี และการสื่อสารในรูปแบบอื่น ๆ เป็นการสื่อสารที่ซับซ้อน (พาน ไค้, 2006 อ้างถึงใน ชนกวร พัวพัฒนกุล, 2556) วากรรมยังเป็นระบบและกระบวนการในการสร้างหรือผลิตเอกลักษณ์และความหมายให้กับสรรพสิ่งต่าง ๆ ในสังคมที่ห่อหุ้มเราอยู่ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ ความจริง อำนาจ หรือตัวตนของเรา นอกจากนี้วากรรมยังทำหน้าที่ตรึงสิ่งที่สร้างขึ้นให้ดำรงอยู่และเป็นที่ยอมรับแก่สังคมในวงกว้าง กลายสภาพเป็นสิ่งที่เรียกว่า “วากรรมหลัก” (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2542) จากการประมวลนิยามเกี่ยวกับวากรรมของนักวิชาการ ผู้วิจัยพบว่าวากรรมเป็นกลไกในการประกอบสร้างความหมายและความหมายที่ประกอบสร้างโดยวากรรมนั้นมีลักษณะเป็นความรู้หรือชุดความคิดแฝง ที่สถาปนาความเชื่อชุดหนึ่งขึ้นมาเพื่อใช้ในการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ และบุคคลต่าง ๆ เป็นสารที่ซ่อนแฝงนัยยะบางอย่างอยู่ จนบางครั้งเราอาจมิทันรู้ตัว เพราะเป็นสิ่งปกติ ธรรมดา เป็นธรรมชาติ วากรรมจึงมีความสัมพันธ์กับเรื่องอุดมการณ์ (Ideology) อำนาจ (Power) และการครอบงำ (Manipulation) เพราะเป็นเครื่องมือที่ทำให้ใครบางคนอยู่เหนือกว่าผู้อื่น เป็นกระบวนการสถาปนาความหมายของสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าเป็นความจริง ทำให้สามารถควบคุมและส่งอิทธิพลทางความคิดให้อีกฝ่ายหนึ่งปฏิบัติตามได้

2. ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของคติชน

ศิริพร ณ ถลาง (2552) กล่าวถึงทฤษฎีเรื่องบทบาทหน้าที่ว่าเป็นทฤษฎีที่มองวัฒนธรรมส่วนต่าง ๆ ในสังคมว่ามีหน้าที่ตอบสนองต่อความต้องการของมนุษย์ทั้งทางด้านปัจจัยพื้นฐาน ด้านความมั่นคงของสังคมและของจิตใจ ดังนั้นการศึกษาวัฒนธรรมที่เป็นคติชนจึงควรศึกษาในบริบททางสังคมนั้น ๆ เพื่อให้เห็นความสำคัญของข้อมูลคติชนที่ช่วยให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง Malinowski (1954) นักวิชาการคนสำคัญของสำนักคิดนี้ กล่าวว่า ตัวบทของเรื่องเล่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างมาก แต่หากปราศจากบริบทตัวบทนั้นก็จะเป็นสิ่งที่ไม่มีความหมาย เขาพิสูจน์ให้เห็นว่าเรื่องเล่าในสังคมเกาะโทรเบียนต์มีบทบาทต่างกัน

และใช้เล่าในกาลเทศะที่ต่างกัน เช่น นิทานมหัศจรรย์เกี่ยวกับการเก็บผลผลิตทางการเกษตร ถูกนำมาใช้เพื่อเฉลิมฉลองความสำเร็จในฤดูเก็บเกี่ยวหรือนิทานที่เล่าในตอนจับปลา ถูกเล่าเพื่อหวังให้เวทมนต์คาถาในนิทานช่วยให้จับปลาได้นอกจากนี้ตำนานปรัมปราต่าง ๆ ยังมีบทบาทในการอธิบายที่มาของการประกอบพิธีกรรมหรือใช้ประกอบการแสดงในพิธีกรรมนั้น ๆ ด้วย สุกัญญา สัจฉายา (2549) กล่าวถึงบทความเรื่อง Four Functions of Folklore ของวิลเลียม บาสคอม มีสาระสำคัญที่สรุปได้ว่า คติชนมีบทบาทหน้าที่หลัก 4 ประการ คือ บทบาทในการให้ความเพลิดเพลิน ซึ่งอาจแยกแยะลงไปได้อีกว่าเป็นความเพลิดเพลินจากความสนุกสนานหรือเป็นทางออกให้กับความคับข้องใจของมนุษย์ บทบาทในการยืนยันความสำคัญของพิธีกรรม เติบโตวัฒนธรรม ทำให้วัฒนธรรมสมบูรณ์ บทบาทในการให้การศึกษา เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการกล่อมเกลารหัสหรือขัดเกลาทางสังคม และบทบาทในการรักษาปทัสถานของสังคม ดังนั้นนักคติชนจึงจำเป็นต้องสนใจบริบททางสังคมของคติชน (Social context of folklore) นอกจากนี้สุกัญญา สัจฉายา ยังได้กล่าวเสริมข้อสรุปของบาสคอมที่สรุปว่านอกจากบทบาททั้ง 4 ประการแล้ว ยังสามารถแยกบทบาทย่อยของคติชนลงไปได้อีก หรือรวมเป็นเพียงบทบาทเดียว คือ บทบาทในการรักษาเสถียรภาพของวัฒนธรรม

ผลการวิจัย

1. เนื้อหาของคำทำนายภัยพิบัติของประเทศไทยที่รับรู้อย่างแพร่หลายในสังคม

จากการสำรวจเอกสารและสื่อออนไลน์ พบคำทำนายภัยพิบัติที่จะเกิดขึ้นในประเทศไทย 10 สำนวน ดังนี้

1.1 คำทำนายภัยพิบัติ สำนวนหลวงปู่เทพโลกอุดร

หลวงปู่เทพโลกอุดร เป็นภิกษุในตำนาน เชื่อว่าคำทำนายสำนวนดังกล่าวถูกสืบทอดต่อมาจากหลวงปู่ภารตะฤषี (บัวขาว) จึงอยู่ในความศรัทธาและเชื่อว่าจะเกิดขึ้นจริงในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2549 ถึงปี พ.ศ. 2562 เล่าเหตุการณ์ ดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงเนื้อหาของคำทำนายภัยพิบัติ สำนวนหลวงปู่เทพโลกอุดร

ลำดับที่	เหตุการณ์สำคัญของคำทำนายภัยพิบัติในประเทศไทย
1	คนในสังคมขาดศีลธรรม ไม่รู้จักบาปกรรม
2	ฟ้ารอมคร้าม เสียงดังไปทั่วแผ่นดิน
3	แผ่นดินไหวครั้งรุนแรง ทำให้มีคนตายมาก แต่คนดีจะอยู่รอด
4	เกิดพายุลมกรรมหันทัดพัดมาอย่างรุนแรง
5	น้ำจะไหลบ่าห่อหุ้มทั้งเปลือกโลก
6	ภาคกลางและภาคใต้จะจมอยู่ใต้น้ำ
7	อุกกาบาตนอกโลกจะพุ่งชนโลก
8	ท้องฟ้ามีมืดมิด 7 วัน 7 คืน
9	เกิดฝนห่า และเกิดพิษจากฝน
10	เกิดโรคระบาดพุงท้วมร่างกาย ไม่มียารักษาหาย
11	ผู้มีบุญออกมาช่วยรักษาชีวิต การรักษาไม่ต้องใช้ยา แต่เป็นวิชา
12	เศรษฐกิจตกต่ำ ข้าวยากหมากแพง
13	ฝนตกชะล้างยุคเก่า ก้าวสู่ยุคใหม่

(ที่มา : ทิพยจักร, 2555)

1.2 คำทำนายภัยพิบัติ สำนวนพระราชพรหมยาน (หลวงพ่อดำ)

พระราชพรหมยาน หรือ “หลวงพ่อดำ” แห่งวัดจันทาราม จังหวัดอุทัยธานี ได้พยากรณ์เหตุการณ์บ้านเมืองและภัยพิบัติต่าง ๆ ทำให้คำทำนายสำนวนนี้แพร่หลายมาสู่หนังสือและสื่อออนไลน์ เถาเหตุการณ์ ดังนี้

ตารางที่ 2 แสดงเนื้อหาของคำทำนายภัยพิบัติ สำนวนพระราชพรหมยาน (หลวงพ่อดำ)

ลำดับที่	เหตุการณ์สำคัญของคำทำนายภัยพิบัติในประเทศไทย
1	คนจะสับสนเรื่องความดี-ชั่ว เกิดคนบาปมาก เพราะไม่แน่ใจที่จะทำดี
2	เกิดสงครามกลางเมือง

ลำดับที่	เหตุการณ์สำคัญของคำทำนายภัยพิบัติในประเทศไทย
3	ลมกระแทกใต้ดิน ทำให้เกิดเหตุแผ่นดินไหวครั้งใหญ่
4	เกิดโพรงดินในเมืองไทย
5	เกิดเชื้อโรคระบาดรุนแรง
6	เกิดสงครามศาสนาที่ทำลายด้วยกัมมันตรังสี
7	นารีขี่ม้าขาวมากอบกู้บ้านเมือง
8	ไทยจะเป็นมหาเศรษฐี
9	พุทธศาสนายู่คู่เมืองไทยครบห้าพันปี

(ที่มา : ทิพยจักร, 2555)

1.3 คำทำนายภัยพิบัติ สำนวนหลวงปู่สรวง

หลวงปู่สรวงเป็นพระเกจิที่คนอีสานตอนล่างเลื่อมใสศรัทธา มีเชื้อสายเขมรและออกเดินธุดงค์ในเขตเทือกเขาพนมดงรัก ข้ามไประหว่างไทย และกัมพูชา จำวัด ณ สำนักสงฆ์แห่งหมู่บ้านไพรบึงน้อย (วัดไพรพัฒนา) ก่อนที่จะมรณภาพ ในปี พ.ศ. 2543 ได้กล่าวถึงภัยพิบัติที่เริ่มต้นในปี พ.ศ. 2554 มีเนื้อหาดังตาราง

ตารางที่ 3 แสดงเนื้อหาของคำทำนายภัยพิบัติ สำนวนหลวงปู่สรวง

ลำดับที่	เหตุการณ์สำคัญของคำทำนายภัยพิบัติในประเทศไทย
1	คนในสังคมขาดศีลธรรมจรรยา เป็นคนบาป
2	“พญานาคคัดคน” โดยการกวาดน้ำมาล้างโลก ทำให้เกิดคลื่นน้ำขนาดใหญ่
3	นางนาคเป่าน้ำขึ้นไปบนฟ้า 3 วัน 3 คืน ทำให้เกิดลูกเห็บพิษ เมื่อตกใส่คนทำให้คนตายเป็นจำนวนมาก มีแต่คนดีเท่านั้นที่ไม่ตาย
4	เกิดพายุลมสาหัสจากเทวดา

ลำดับที่	เหตุการณ์สำคัญของคำทำนายภัยพิบัติในประเทศไทย
5	น้ำท่วมกองแก้ว 4 กอง กองที่ 1 ไหลไปกับน้ำอย่างรวดเร็วทันที กองที่ 2 ไหลไปกับน้ำ บางเมล็ดก็จะเกาะเกี่ยวอยู่ได้ กองที่ 3 กระทบเพียงเล็กน้อย และกองที่ 4 ไม่กระทบกระเทือนใด ๆ เลย

(ที่มา : ดำรงธรรม, 2556)

1.4 คำทำนายภัยพิบัติ สำนวนหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

หลวงปู่สังวาลย์ เขมโก เป็นพระกรรมฐานชื่อดังแห่งวัดทุ่งสามัคคีธรรม จังหวัดสุพรรณบุรี ปรากฏในปี พ.ศ. 2546 ได้ถ่ายทอดคำทำนายนี้แก่หลวงพ่อสอง กตปุญโญ เจ้าอาวาสวัดสังฆทาน จังหวัดนนทบุรี ดังนี้

ตารางที่ 4 แสดงเนื้อหาของคำทำนายภัยพิบัติ สำนวนหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก

ลำดับที่	เหตุการณ์สำคัญของคำทำนายภัยพิบัติในประเทศไทย
1	เกิดศึกพระ
2	เกิดคลื่นยักษ์ที่ภาคใต้ และภาคตะวันตก
3	น้ำท่วมกรุงเทพมหานคร ท่วมสูงเท่าตึก 4 ชั้น
4	ฝนจะตกติดต่อกัน 7 วัน 7 คืน
5	ฟ้ามืด ไม่มีแสงอาทิตย์
6	เกิดคลื่นยักษ์ถล่มชลบุรี น้ำทะเลขึ้นไปสูงสุดถึงชายฝั่งจังหวัดนครสวรรค์

(ที่มา : คนอ่านข่าว, 2567)

1.5 คำทำนายภัยพิบัติ สำนวนป้อนิรตาทิพย์

ป้อนิรตาทิพย์ เป็นผู้วิเศษพำนกอยู่ที่สำนักเขาตาแย จังหวัดนครราชสีมา เคยร่วมเดินธุดงค์ที่จังหวัดสุรินทร์ร่วมกับหลวงปู่สรวง ทำนายว่า ภัยพิบัติจะเริ่มต้นในช่วงปี 2560 มีคำทำนาย ดังนี้

ตารางที่ 5 แสดงเนื้อหาของคำทำนายภัยพิบัติ สำนวนปู้รินทร์ตาทิพย์

ลำดับที่	เหตุการณ์สำคัญของคำทำนายภัยพิบัติในประเทศไทย
1	เกิดสงครามกลางเมือง สังคมแตกแยกเป็นฝ่าย
2	พายุถล่มประเทศไทย
3	น้ำท่วมครั้งใหญ่ เกิดจากน้ำทะเลหนุนและน้ำป่าสมทบจากภาคเหนือ ท่วมหนักในพื้นที่กลาง คนจะเหลือ 30 เปอร์เซ็นต์ แต่เมืองพญานาคจะรอด
4	ผู้คนจะหนีไปทางถนนมิตรภาพ จนโกลาหล แต่ทางแถวที่สระบุรี แผ่นดินจะยุบตัวลง เพราะใต้บาดาลเป็นน้ำวน ถนนที่รอดจากภัยพิบัตินี้ คือ ถนนช่วงกบินทร์บุรี นครนายก สระแก้ว และปราจีนบุรี

(ที่มา : ดำรงธรรม, 2556)

1.6 คำทำนายภัยพิบัติ สำนวนหลวงปู่ประเสริฐ

หลวงปู่ประเสริฐ จำวัด ณ สำนักสงฆ์ ไกลวัดชัยปลากั้ง จังหวัดสระบุรี กล่าวถึงภัยจากภัยพิบัติตั้งแต่ปี 2545 แต่ที่ยังไม่เกิดขึ้นทันทีเพราะมีเทวดาและผู้วิเศษช่วยอธิษฐานจิตให้เหตุการณ์ผ่านพ้นไป มีคำทำนาย ดังนี้

ตารางที่ 6 แสดงเนื้อหาของคำทำนายภัยพิบัติ สำนวนหลวงปู่ประเสริฐ

ลำดับที่	เหตุการณ์สำคัญของคำทำนายภัยพิบัติในประเทศไทย
1	ผู้มีฤทธิ์และเทวดาอธิษฐานจิตให้เหตุการณ์ภัยพิบัติผ่านพ้นไปก่อน
2	คนขาดศีลธรรม ก่ออาชญากรรมทั่วเมือง
3	เกิดน้ำท่วมครั้งประวัติศาสตร์
4	เกิดแผ่นดินไหว เหลือผู้รอดชีวิตเพียงร้อยละ 30 ของประชากรไทย
5	ผู้รอดชีวิตบางคนจะเสียสติ เพราะตกใจกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

ลำดับที่	เหตุการณ์สำคัญของคำทำนายภัยพิบัติในประเทศไทย
6	ลพบุรี สระบุรี นครราชสีมา ชัยภูมิ เพชรบูรณ์ จะเป็นพื้นที่เขตศาสนาพุทธ ซึ่งเป็น “ศาสนาหลักของโลก” และเป็นพื้นที่ที่มีญาณบารมีของพระอริยญา ผู้คนจะแข่งขันทำบุญกุศล

(ที่มา : สำนักงานส่งเสริมพระกรรมฐาน, ม.ป.ป.)

1.7 คำทำนายภัยพิบัติ สำนักปฎาษิมณิรัตน์ (สัมเด็จพระเจ้า)

ปฎาษิมณิรัตน์ หรือ “สัมเด็จพระเจ้า” ได้สืบทอดการทำนายภัยพิบัติมาจากที่มีชื่อว่า “อินตก-เทพทำนาย” เป็นหนังสือใบลานสีจากวัดแห่งหนึ่งในจังหวัดอุดรธานี สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว คำทำนายเล่าดังนี้

ตารางที่ 7 แสดงเนื้อหาของคำทำนายภัยพิบัติ สำนักปฎาษิมณิรัตน์ (สัมเด็จพระเจ้า)

ลำดับที่	เหตุการณ์สำคัญของคำทำนายภัยพิบัติในประเทศไทย
1	มนุษย์ใจบาป ขาดศีลธรรมนำใจ
2	เกิดพายุถล่มรุนแรง
3	แผ่นดินไหว
4	เกิดไฟบรลัยกัลป์
5	เกิดฟ้าผ่า
6	อุณภูมิแปรปรวน จะร้อนที่สุดและหนาวที่สุด
7	เกิดเชื้อโรคและสารพิษต่าง ๆ ในอาหาร
8	เกิดอหิวาตกโรคสายพันธุ์ใหม่ระบาด
9	เศรษฐกิจตกต่ำ ข้าราชการหมกแพ่ง ทำให้คนอยู่อย่างอดอยาก

(ที่มา : Upic.me, ม.ป.ป.)

1.8 คำทำนายภัยพิบัติ ไม่ปรากฏชื่อผู้ทำนายสำนวนที่ 1

พบคำทำนายนี้จากหนังสือ “พุทธพยากรณ์และภัยพิบัติโลก” ที่พิมพ์แจกเป็นธรรมทาน ดังนี้

ตารางที่ 8 แสดงเนื้อหาของคำทำนายภัยพิบัติ ไม่ปรากฏชื่อผู้ทำนายสำนวนที่ 1

ลำดับที่	เหตุการณ์สำคัญของคำทำนายภัยพิบัติในประเทศไทย
1	ก่อนการเกิดภัยธรรมชาติครั้งใหญ่ 15 วัน โลกจะเอียง
2	ฝนตกครั้งใหญ่ทั่วโลก (ระยะชำระล้างเป็นเวลา 7 วัน)
3	ใน 3 วันแรกจะเกิดสงครามนิวเคลียร์ที่ทวีปเอเชียในประเทศคู่กรณี
4	เกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่
5	พายุถล่ม ตึกสูงเกินสามชั้นจะทลายราบเป็นหน้ากลอง
6	ภูเขาไฟระเบิด (จังหวัดทางภาคกลาง 2 ลูก ภาคเหนือตอนล่าง 3 ลูก อีกทั้งที่ราชบุรี น่าน แพร่)
7	เกิดโรคระบาด ได้แก่ ไวรัสที่เรีย อหิวาตกโรคสายพันธุ์ใหม่ ผู้ที่ได้รับเชื้อจะเสียชีวิตทันทีภายใน 6 วัน
8	คลื่นเสียงที่รุนแรง ตั้งแต่เกิดมาในชีวิตยังไม่เคยได้ยินเสียงที่ดังขนาดนั้นมาก่อน
9	เชื้อโรคและสารพิษปะปนอยู่ในอาหารและน้ำดื่ม
10	เวลานั้นท้องฟ้าจะมีมืดมิด 7 วัน เท่ากับ 1 ราตรี และจะมีมืดมิดรวม 7 ราตรี หรือ 49 วัน ไฟฟ้าจะดับทั่วโลก)
11	ห้ามออกนอกบ้านโดยเด็ดขาด ใครมาเคาะประตูบ้านก็ห้ามเปิด ไม่ว่าคนนั้นจะเป็นญาติสนิทหรือคนที่เรารู้จักก็ตาม เพราะช่วงเวลานั้นประมุขิตของโลกทั้ง 3 ภพ จะถูกเปิดเป็นครั้งแรก
12	ห้ามตากฝน เพราะในฝนจะมีพิษ ทั้งเชื้อโรคและสารเคมีที่มนุษย์สร้างขึ้น
13	พุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางศาสนาโลก

(ที่มา : YOUNG_NORT, ม.ป.ป.)

1.9 คำทำนายภัยพิบัติ ไม่ปรากฏชื่อผู้ทำนายสำนวนที่ 2

เป็นคำทำนายที่เผยแพร่ในสื่อหนังสือธรรมะบรรณาการออนไลน์ เชื่อว่าเป็นคำทำนายที่ลงรายละเอียดปลีกย่อยเพิ่มเติมมาจากพุทธพยากรณ์ มีรายละเอียดยาวที่สุดและระบุชื่อสถานที่ที่เกิดภัยพิบัติอย่างชัดเจน ดังนี้

ตารางที่ 9 แสดงเนื้อหาของคำทำนายภัยพิบัติ ไม่ปรากฏชื่อผู้ทำนายสำนวนที่ 2

ลำดับที่	เหตุการณ์สำคัญของคำทำนายภัยพิบัติในประเทศไทย
1	เกิดสงครามกลางเมือง
2	ภาคอีสานจะเกิดลาวร้อนใต้โลก จากภูเขาไฟที่บ้านกุดฉิม ขอนแก่นและกาฬสินธุ์
3	เกิดอหิวาตกโรคสายพันธุ์ใหม่
4	ตึกแห่งหนึ่งริมแม่น้ำเจ้าพระยาที่อยู่ใกล้กับสะพานกลางเก่ากลางใหม่ในย่านฝั่งธนบุรีจะพังทลายลงมาจากการไหม้กระหน่ำและความบ้ำคลั่งของลมพายุมีผู้เสียชีวิตในครั้งนี้มีไม่ต่ำกว่า 600 คน
5	เทือกเขาตะนาวศรีพัง เป็นภูเขาไฟ (ภูเขาไฟระเบิด 4 ลูก)
6	ตรัง สมุย จมหายไปในพื้นที่ ยะลากลายเป็นเกาะ เหลือหาดใหญ่ บางส่วนที่ไม่จมน้ำส่วนสมุทรปราการจมลงในทะเลครึ่งเมือง
7	เขื่อนในจังหวัดนราธิวาสแตก
8	ปัตตานี น้ำจะท่วมหนัก แต่วัดช้างให้จะปลอดภัย ส่วนแปดริ้ว น้ำจะท่วมถึงฐานหลวงพ่อโสธร น้ำท่วมภาคตะวันออกและภาคอีสานตอนล่างอย่างหนัก ศรีสะเกษ อุบลราชธานี มุกดาหาร สกลนคร จะเป็นพื้นที่ริมฝั่งทะเล
9	ชลบุรีถูกคลื่น 5 ลูกซัดกระหน่ำ จมนมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งพังทลาย แต่น้ำจะไม่ท่วมถาวร
10	คลื่นพลังมหาศาลจากจักรวาลจะกระแทกลงมายังโลก เกิดจากลมพายุสุริยะ

ลำดับที่	เหตุการณ์สำคัญของคำทำนายภัยพิบัติในประเทศไทย
11	ไทยเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ บอบช้ำจากอันตรายน้อยที่สุดและพุทธศาสนาจะเป็นศูนย์กลางทางศาสนาของโลก

(ที่มา : บุญเกียรติ โชควัฒนา, 2562)

1.10 คำทำนายภัยพิบัติ ไม่ปรากฏชื่อผู้ทำนายสำนวนที่ 3

คำทำนายนี้เผยแพร่ในสื่อออนไลน์ หัวเรื่อง “พุทธทำนายวันล้างโลกธรรม” มีเนื้อหา ดังนี้

ตารางที่ 10 แสดงเนื้อหาของคำทำนายภัยพิบัติ ไม่ปรากฏชื่อผู้ทำนายสำนวนที่ 3

ลำดับที่	เหตุการณ์สำคัญของคำทำนายภัยพิบัติในประเทศไทย
1	เกิดสภาวะไร้แรงโน้มถ่วง
2	ตลิ่งจะพัง แผ่นดินถื่นธรรมชาติจะถล่มเป็นทะเล
3	เมืองมนุษย์จะมีดี 7 วัน 7 คืน โลกถึงสูญหายนะ
4	พระจันทร์เริ่มเปล่งแสงฉายมายังโลก
5	ปี 2561-2563 พระธรรมิกราชจะเสด็จมาเพื่อดับทุกข์เข็ญ
6	พุทธศาสนามีความเจริญถึงขีดสุด ก้าวเข้าสู่ยุค “ชาววิไล”

(ที่มา : พุทธทำนาย, ม.ป.ป.)

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับกลุ่มผู้ใช้คติชนชุดนี้ว่า นอกจากกลุ่มลูกศิษย์ของพระเกจิและผู้วิเศษที่ยึดถือและศรัทธาคำทำนายแล้ว กลุ่มคนในสังคมที่เชื่อคำทำนายภัยพิบัติประเทศไทยนี้ คือ กลุ่มพุทธศาสนิกชนในสังคมเมืองสมัยใหม่ ที่เข้าถึงสื่อที่ผลิตซ้ำคำทำนายดังกล่าวได้อย่างสะดวกง่ายดายจากหนังสือที่พิมพ์แจกเป็นธรรมทาน หนังสือที่ระลึกในงานศพ กระทั่งแสดงความคิดเห็นในสังคมออนไลน์ รายการที่นำเสนอคำทำนายผ่านช่องทางยูทูบ (Youtube) และการส่งต่อไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ต่อ ๆ กัน (Forward Mail) ในรูปแบบจดหมายลูกโซ่ (Chain Letters) ทำให้คำทำนายแพร่หลายกว้างขวาง

ในสังคมและถูกกล่าวถึงอย่างเข้มข้นทุกครั้งที่เกิดวิกฤติทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติที่รุนแรง

2. ลักษณะเนื้อหาของคำทำนายภัยพิบัติประเทศไทย

คำทำนายภัยพิบัติของประเทศไทยมักเล่าโดยพระเกจิหรือผู้วิเศษที่มีอาวสุ บางรายละเอียดของเนื้อหาการหยิบยืมอ้างอิงกัน สำนวนที่มีเนื้อหาขนาดยาวที่สุดมี 2 สำนวน คือ สำนวนหลวงปู่เทพโลกอุดรและที่ไม่ทราบชื่อผู้ทำนาย สำนวนที่ 1 มีเหตุการณ์ตลอดทั้งเรื่อง 13 เหตุการณ์ แสดงให้เห็นถึงกระบวนการทางมุขปาฐะ เนื่องจากสำนวนหลวงปู่เทพโลกอุดรเป็นพระในตำนานไม่มีผู้ใดเคยพบเห็น ดังนั้นการที่ไม่ปรากฏชื่อผู้ทำนายอย่างเจาะจงจึงไม่ผูกมัดกับตัวผู้ทำนาย และพร้อมให้แทรกเสริมรายละเอียดต่าง ๆ เพิ่มขึ้นได้อย่างเสมอเช่นเดียวกับสำนวนที่ไม่ทราบชื่อผู้ทำนาย

ในแง่ของเนื้อหาคำทำนายเหล่านี้เข้าข่ายลักษณะของตำนานเมือง (Urban legends) ที่แพร่ไปด้วยฉากเมือง เช่น น้ำท่วมเท้านตึกสีซัน ย่านธุรกิจถูกทำลายราบเป็นหน้ากลอง ฯลฯ ภัยธรรมชาติทำร้ายคนที่ปรากฏบ่อยมักมาในรูปแบบของน้ำ ไม่ว่าจะเป็นอุทกภัยสูง ฝนพิษ ฯลฯ เพราะทำลายได้รวดเร็วและทำลายล้างในวงกว้าง ซึ่งสอดคล้องกับคำทำนายในหลายวัฒนธรรม อาจเป็นเพราะพื้นที่ 3 ใน 4 ส่วนของโลก คือน้ำ ความกังวลในใจมนุษย์ที่สื่อสารผ่านคำทำนายจึงค่อนข้างมีลักษณะเป็นสากล สำหรับลักษณะเฉพาะวัฒนธรรมที่พบจากเนื้อหา ได้แก่ ความเชื่อดั้งเดิมของคนอีสาน เรื่องนางนาคกว้าน้ำจนก่อตัวเป็นพายุ หรือพ่นน้ำขึ้นฟ้าแล้วตกลงมาเป็นฝนพิษหรือลูกเห็บพิษ คำทำนาย บางสำนวนจึงสะท้อนว่านาคเป็นผู้ก่อให้เกิดภัยพิบัติและมีบทบาทในการคัดสรรผู้อยู่รอด กอปรกับนาคยังเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ที่มีความเกี่ยวข้องในทางพุทธศาสนาด้วย

หากคำทำนายเป็นสารในใจที่แพร่ไปด้วยความหวาดกลัวของมนุษย์จากเนื้อหาของคำทำนาย ภัยธรรมชาติก็มีใช้ภัยพิบัติรูปเดียวกันเท่านั้นที่มนุษย์กลัวแต่ยังรวมไปถึงภัยจากความมืดและสิ่งที่มองไม่เห็น เช่น ภัยจากวิญญาณหรือมิติระหว่างสามโลกเปิดประตูเชื่อมถึงกัน ที่คำทำนายบางสำนวนมีการแจ้งเตือน

ว่าหากเกิดความมืด 7 วัน 7 คืน หากได้ยินเสียงคนมาเคาะประตูบ้านหรือแม้แต่คนรู้จักมาเรียกหน้าที่พักก็ห้ามเปิดประตูให้เด็ดขาด ภัยในกลุ่มนี้จึงเป็นภัยที่อันตรายที่สุดเพราะไม่สามารถมองเห็นด้วยตาเปล่า นอกจากนี้เนื้อหาของคำทำนายยังสะท้อนให้เห็นภัยพิบัติรูปแบบใหม่ที่ไม่ปรากฏในอดีตด้วย เช่น ภัยจากนอกนอกโลก ไม่ว่าจะเป็นอุกกาบาตพุ่งเข้าชนโลกหรือคลื่นจากพายุสุริยะ หรือภัยที่เกิดจากแรงโน้มถ่วงของโลกผิดปกติ คำทำนายที่พบจึงเข้าข่าย “คำทำนายสมัยใหม่” เป็นภัยพิบัติที่คาดเดาว่าจะเกิดขึ้นจากคนในยุคสมัยใหม่ ซึ่งอาจเป็นผลมาจากการรับรู้ข้อสันนิษฐานทางวิทยาศาสตร์ของคนในสังคม นอกจากนี้พบว่า ผู้ทำนายใช้กลวิธีสร้างความสมจริงโดยกล่าวอ้างถึงชื่อจังหวัดสถานที่สำคัญที่มีอยู่จริง ภัยพิบัติสอดคล้องกับความเป็นไปได้ เช่น จังหวัดที่ติดทะเลจะจมอยู่ใต้ทะเล จังหวัดในภาคอีสานจะเกิดภูเขาไฟระเบิด มีการใช้เหตุการณ์ภัยพิบัติที่ผ่านมาแล้วเพื่อยืนยันความแม่นยำของคำทำนายทั้งหมด เช่น เหตุการณ์คลื่นยักษ์สึนามิ เมื่อปลายปี พ.ศ. 2547 หรือการเกิดโรคระบาดสายพันธุ์ใหม่ ฯลฯ นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงชื่อนักวิชาการไทยที่เป็นที่รู้จักในสังคมด้วย เช่น นักวิชาการที่เคยกล่าวถึงเรื่องอุกกาบาตนอกโลก มนุษย์ต่างดาว และจานบิน UFO วิธีการอ้างอิงเหตุการณ์และบุคคลผู้มีชื่อเสียงเช่นนี้ช่วยเพิ่มน้ำหนักให้แก่คำทำนายให้มีความเป็นไปได้ที่จะเกิดขึ้นจริงมากขึ้น

3. วาทกรรมและอุดมการณ์ทางพุทธศาสนา: สารที่ซ่อนอยู่ในเนื้อหาของคำทำนายภัยพิบัติ

เนื้อหาของคำทำนายทุกสำนวนแฝงด้วยวาทกรรมและอุดมการณ์ทางพุทธศาสนา เป็นชุดการสื่อสารที่ครอบงำความคิดของคนในสังคม เห็นได้ชัดจากการที่นำเสนอว่าผู้ที่มีศีลธรรมจะถูกธรรมชาติคัดสรรให้เป็นผู้รอดชีวิตทั้ง ๆ ที่ความจริงแล้วแก่นของพุทธศาสนาและจุดสูงสุดของพุทธปรัชญาคือการหลุดพ้นและนิพพาน คำทำนายภัยพิบัติหลายสำนวนมักเริ่มต้นจากความตกต่ำทางศีลธรรมของคนในสังคม จนทำให้เกิดสงครามกลางเมืองและใช้แนวคิด “บุญ-บาป” มาเกริ่นนำก่อนจะเกิดภัยพิบัติรุนแรง ขอแสดงตัวอย่างเหตุการณ์ของคำทำนายที่สนับสนุนวาทกรรมและอุดมการณ์พุทธศาสนา ดังนี้

ตารางที่ 11 แสดงเหตุการณ์และตัวอย่างคำทำนายที่สนับสนุนวาทกรรม พุทธศาสนา

ลำดับ เหตุการณ์	เหตุการณ์ที่สนับสนุน วาทกรรมพุทธศาสนา	ตัวอย่าง คำทำนายภัยพิบัติในประเทศไทย
ต้นเรื่อง	คนในสังคม ขาดศีลธรรม เป็นสังคมของคนบาป จึงทำให้เกิดภัยพิบัติ	“ราชตระกูลอำมาตย์ราษฎรทุกคนจะ พากันถืออำนาจไม่เป็นธรรม ไม่เคารพ หลักธรรมนิยมเชื่อถือถ้อยคำคนโกง คนกล่าวคำเท็จประจบสอพลอได้รับ ความเชื่อถือ อธรรมพุดจ้อ แต่ธรรม เป็นใบ้ เกิดจลาจลุ่นวายลูกจะพลัดแม่ แม่จะพลัดลูก โศกจะเป็นน้ำผึ้งมดป่า จะเข้าเมือง พระเสือเมืองทรงเมืองจะเข้า ไพร่” (คำทำนาย สำนักปฐาขิมณีนรัตน์)
	ผู้มีศีลช่วยอธิษฐานจิต ให้ภัยพิบัติเลื่อน ระยะเวลาออกไปก่อน	“แท้จริงแล้วทั่วโลกต้องพบความหายนะ จากภัยพิบัติตั้งแต่ปี 2545 แล้ว แต่ไม่เกิดขึ้นเพราะมีพระผู้มีอิทธิฤทธิ์ หลายท่าน รวมไปถึงเทวดาผู้รักษาโลก ช่วยอธิษฐานจิตให้เหตุการณ์ผ่านพ้น ไปก่อน ซึ่งทำได้เพียงเลื่อนออกไป” (คำทำนาย สำนักหลวงปู่ประเสริฐ)
กลางเรื่อง	ศาสนสถาน ปลอดภัยจากภัยพิบัติ	“เกิดพายุกระหน่ำทำให้บางจังหวัด หายไปจากแผนที่ประเทศไทย เว้นแต่ วัดของหลวงพ่อดุสิตศีลธิ์และสถานที่ ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ทำให้ ดินแดนนั้นปลอดภัยบางแห่งกลายเป็น เกาะกลางมหาสมุทร” (คำทำนาย ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง สำนักที่ 1)

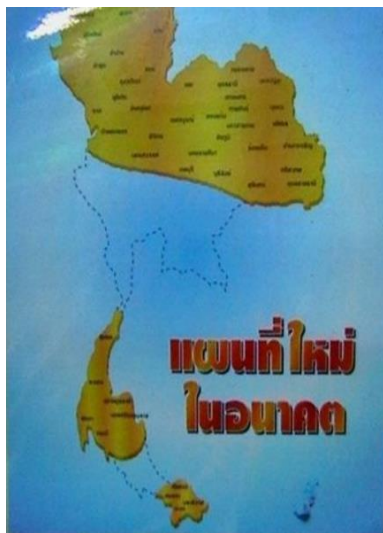
ลำดับ เหตุการณ์	เหตุการณ์ที่สนับสนุน วาทกรรมพุทธศาสนา	ตัวอย่าง คำทำนายภัยพิบัติในประเทศไทย
		“ทั่วโลกต้องพบกับภัยพิบัติทางธรรมชาติและสงครามที่ร้ายแรงเว้นแต่ประเทศไทยที่เป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนาที่พบกับความบอบช้ำน้อยที่สุด” (พุทธทำนาย ภัยพิบัติโลก)
	สิ่งศักดิ์สิทธิ์ คัดสรรให้ คนมีศีลธรรมอยู่รอด	“ปี 2555 นางนาคเป่าน้ำ เกิดน้ำท่วมตายวอดวาย คนที่ไม่ดีตายหมด คนดีจะรอด ให้คอยดู แต่มาเป่า นี่มันปี 2547-2550 ไม่ใช่สินามินะ นางนาคสิเป่า ปี 2555 แถวเราน้ำไม่มีเขาว่านางนาคเอาขึ้นข้างบน สามวันสามคืนก็เป็นลูกเห็บ ลูกที่หนึ่ง ลูกที่สองถูกใครตายระเนระนาด อย่าให้ถึงขนาดนั้นคนดีจะไม่ตาย” (คำทำนายสำนวนหลวงปู่สรวง)
	ผู้มีบุญบารมี มาแก้ไขวิกฤตการณ์ จากภัยพิบัติ	“ผู้มีบุญจะออกมาช่วย รักษาชีวิตผู้คนมากมายจะรอดชีวิตจากโรคภัยการรักษา ไม่ต้องใช้ยา เป็นวิชา ไม่มีใครรู้จัก คนผู้นี้รักษาผู้คน ไม่หวังสิ่งใด เพราะเป็นหน้าที่ก่อนเกิด” (คำทำนายสำนวนหลวงปู่เทพโลกอุดร)
		“ไม่เกินปี 2563 พระธรรมิกราชจะเสด็จมาดับทุกเชื้อ” (คำทำนาย ไม่ปรากฏผู้แต่ง สำนวนที่ 3)

ลำดับ เหตุการณ์	เหตุการณ์ที่สนับสนุน วาทกรรมพุทธศาสนา	ตัวอย่าง คำทำนายภัยพิบัติในประเทศไทย
ท้ายเรื่อง	ประเทศไทย เป็นศูนย์กลางของ พุทธศาสนา ประชาชนแข่งขันกัน ทำบุญกุศล	“ประเทศไทยเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ จะบอบช้ำจากอันตรายน้อยที่สุดและ พุทธศาสนาจะกลายเป็นศูนย์กลางทาง ศาสนาของโลก” (คำทำนาย ไม่ปรากฏ ชื่อผู้แต่งสำนวนที่ 2)
		ลพบุรี สระบุรี นครราชสีมา ชัยภูมิ เพชรบูรณ์ จะเป็นพื้นที่เขตศาสนาพุทธ ซึ่งเป็น “ศาสนาหลักของโลก” และ เป็นพื้นที่ที่มีญาณบารมีของพระอภิญญา ผู้คนจะแข่งขันทำบุญกุศล (คำทำนาย สำนวนหลวงปู่ประเสริฐ)

(ที่มา : ขวพันธ์ เพชรไกร, 2568)

ข้อมูลจากตารางชี้ชัดว่าสารที่ซ่อนอยู่ในคำทำนายภัยพิบัติสะท้อนให้เห็นว่า “คนดี” ที่ปฏิบัติตามกรอบของพุทธศาสนาเป็นกลุ่มคนที่ธรรมชาติยอมรับให้เป็นผู้อยู่รอดและก้าวไปสู่โลกในอุดมคติ ดังนั้นคำทำนายเหล่านี้จึงเป็นการสร้างชุดความเชื่อที่ทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาพุทธศาสนาอีกรูปแบบหนึ่งในสังคมไทย ที่น่าสนใจคือ ในช่วงกลางและช่วงท้ายของคำทำนายบางส่วนได้นำเสนอภาพของศาสนสถานสำคัญในพุทธศาสนาที่อยู่รอดท่ามกลางภัยพิบัติที่รุนแรง เช่น วัดสำคัญ สถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ฯลฯ ซึ่งสถานที่ดังกล่าวกลายเป็นเกาะกลางน้ำ เป็นสภาพที่ตรงกันข้ามกับโบสถ์มัสยิด หรือสถานที่สำคัญของศาสนาอื่น ๆ ที่หายสาบสูญไปพร้อมกับแผ่นดินกลวิธีในคำทำนายนี้ จึงมีส่วนลดทอนบทบาทของศาสนาอื่นในคำทำนายในขณะเดียวกันก็ขับเน้นให้เห็นความศักดิ์สิทธิ์และความเข้มแข็งของพุทธศาสนาให้ทวีขึ้น นอกจากนี้ ในช่วงท้ายของคำทำนายหลายสำนวนมี

เนื่อหากล่าวถึงความเจริญรุ่งเรืองเรื่องของพุทธศาสนาและประเทศไทยจะกลายเป็น “ศูนย์กลางทางพุทธศาสนาของโลก” ทั้ง ๆ ที่คำทำนายบางสำนวนก็ให้รายละเอียดเกี่ยวกับภัยพิบัติในพื้นที่นอกประเทศไทย แต่ก็ได้กล่าวถึงการดำรงอยู่ของศาสนาอื่นเมื่อภัยพิบัติสิ้นสุดลง ในประเด็นนี้จึงอาจตีความได้ว่าวาทกรรมชุดนี้พยายามที่จะสถาปนาพุทธศาสนาให้เป็น “ศาสนาหลัก” ของโลกหลังจากภัยพิบัติได้อีกนัยยะหนึ่ง

ภาพที่ 1 แผนที่ประเทศไทยในอนาคตที่วาดจากคำทำนายว่าภาคกลาง และภาคใต้บางส่วนจะจมอยู่ใต้น้ำ
(ที่มา : ธรรมวินัย, 2552)

4. บทบาทของคำทำนายอนาคตประเทศไทยที่มีต่อคนในสังคมไทยร่วมสมัย จากการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยพบบทบาทของคำทำนายภัยพิบัติที่มีต่อสังคมไทย 5 ประการ ดังนี้

4.1 บทบาทในการแสดงปฏิกิริยาความหวาดวิตกของคนในสังคมไทย จะเห็นว่าคำทำนายภัยพิบัติของประเทศไทยมักถูกกล่าวถึงทุกครั้ง ที่เกิดการเปลี่ยนแปลง หรือมีเหตุการณ์บางอย่างที่ทำให้แน่ใจว่ากำลังจะเกิด

การเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อชีวิตของคนในสังคม คำทำนายดังกล่าวจึงเป็นสื่อ นำเสนอความหวาดกลัวต่อการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติที่รวดเร็ว ต่อเนื่อง และมีแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นจริงได้ตลอดเวลา เป็นความกลัวและความเครียด ที่เกิดจากการที่มนุษย์ไม่สามารถควบคุมจัดการกับภัยที่พร้อมจะคุกคามชีวิตได้ จะเห็นได้ว่าคำทำนายเกี่ยวกับพื้นที่ภาคตะวันออกและพื้นที่ภาคใต้ที่อยู่ ติดทะเลอยู่มักสื่อถึงความกลัวในใจที่มีต่อภัยที่เกิดจากน้ำ เช่น คลื่นยักษ์ น้ำท่วมสูง แผ่นดินจมอยู่ใต้น้ำ ฯลฯ ส่วนพื้นที่ภาคอีสานมักไม่พบคำทำนาย เรื่องภัยจากน้ำเพราะเป็นดินแดนพญานาค อยู่ในพื้นที่ราบสูง แต่จะแสดงความกลัวในใจเรื่องภูเขาไฟระเบิดแทนเพราะเป็นดินแดนที่เคยเกิดภูเขาไฟ ในอดีต

4.2 บทบาทในการเป็นสื่อประชาสัมพันธ์และผลิตข่าววาทกรรมทาง พุทธศาสนา

คำทำนายภัยพิบัติมีความเชื่อมโยงกับพุทธศาสนา ทำให้เกิด การผลิตข่าววาทกรรมที่ว่า “คนดีเท่านั้นที่ธรรมชาติจะคัดสรรให้มีชีวิตอยู่รอด” และหลังเกิดภัยพิบัติประเทศไทยจะก้าวไปสู่การเป็น “ศูนย์กลางพุทธศาสนา ของโลก” ผู้วิจัยเห็นว่าวาทกรรมที่ผลิตอุดมการณ์พุทธศาสนาในยุคสังคม สมัยใหม่มีการปรับกุศโลบายในการทำความดีและยึดมั่นในพุทธศาสนาจากใน อดีตที่มักนำเสนอการสอนบาปบุญ โดยกลวิธีการใช้เรื่องเล่าการเดินทางไปยัง นรก-สวรรค์ หรือการนำเสนอโลกอุดมคติในยุคที่ยังมาไม่ถึง เปลี่ยนแปลงเป็น รูปแบบของคำทำนายที่เล่นกับความกลัวในใจของคนในสังคม ซึ่งสอดคล้องกับ ประสบการณ์เชิงประจักษ์ที่มนุษย์เคยประสบพบเจอมา นอกจากนี้ในตอนท้าย ของหนังสือพุทธพยากรณ์ยังสรุปว่า “แม้ระดับการเลือกเชื่อคำทำนายจะ ผันแปรไปตามระดับวิจารณ์ญาณของแต่ละบุคคล แต่ขอให้เชื่อมั่นในคำสอน ทางพุทธศาสนาอย่างเต็มร้อย” ภาพดังกล่าวนอกจากจะเป็นส่วนสรุปสาระสำคัญของ คำทำนายแล้ว กลวิธีการนำเสนอด้วยแผนภาพนี้ยังเป็นตัวช่วยในการโฆษณาชวนเชื่อและมีผลในเชิงจิตวิทยาแก่ผู้อ่านให้คล้อยตามด้วย

4.3 บทบาทในฐานะกลไกในกระบวนการขัดเกลาศีลธรรมทางสังคม

เมื่อวิเคราะห์สารัตถะที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังคำทำนายภัยพิบัตินี้ พบว่า ได้นำเสนอคำสอนทางพุทธศาสนาสอดแทรกในคำทำนายหลายสำนวน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของกฎแห่งกรรม ผู้ที่ประพฤติดูอยู่ในศีลธรรม สวดมนต์ อย่างสม่ำเสมอ เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีก็จะได้รับ “รางวัล” คือการมีชีวิตอยู่รอด ในสังคมใหม่ ตรงกันข้ามกับผู้ที่เป็นคนบาป ขาดศีลธรรม เต็มไปด้วยกิเลส ตัณหาที่จะประสบกับหายนะโดยการคัดสรรจากธรรมชาติ ดังนั้นคำทำนาย ดังกล่าวจึงกลายเป็นกลไกในกระบวนการขัดเกลาศีลธรรมจรรยาของคนในสังคม ให้อยู่ในกรอบครรลองครองธรรมที่เหมาะสม ไม่ประพฤติดุศีล

4.4 บทบาทในการกระตุ้นเตือนเพื่อวางแผนรับมือและป้องกัน ภัยพิบัติธรรมชาติ

น้ำเสียงของผู้ทำนายที่มีญาณหยั่งรู้อนาคต มักมีลักษณะ เป็นการเตือนเพื่อให้ปฏิบัติตาม เพราะภัยนี้เป็นอันตรายต่อสังคมอย่างกว้างขวาง แม้ว่าคำทำนายภัยพิบัติจะเป็นเรื่องอัศจรรย์ที่คนในสังคมจะเลือกเชื่อหรือไม่ก็ได้ แต่หลายครั้งที่เกิดภัยพิบัติจะมีการนำคำทำนายของพระเกจิอาจารย์และผู้วิเศษ ในสำนวนต่าง ๆ มาใช้สนับสนุนข้อสันนิษฐานทางวิทยาศาสตร์เสมอ ทำให้เห็นว่ คติชนดังกล่าวมีเหตุผลที่เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับข้อมูลเตือนภัยทางธรณีวิทยา และอุตุนิยมวิทยา ซึ่งช่วยทำให้เกิดการวางแผนป้องกันและรับมือกับภัยพิบัติ ทางธรรมชาติที่มีแนวโน้มว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตอย่างรัดกุมได้ นอกจากนี้ คำทำนายยังทำหน้าที่เป็น “คู่มือ” ที่มนุษย์พยายามจะทำความเข้าใจรับมือกับ ภัยพิบัติ เป็นการเตรียมพร้อมเพื่อนำตนเองไปสู่วิถีทางที่ปลอดภัยเมื่อภัยพิบัติ เกิดขึ้นจริง เห็นได้จากคำทำนายบางสำนวนกล่าวอย่างชัดเจนว่าหากเกิดภัยพิบัติ จะต้องเตรียมสิ่งจำเป็นติดบ้าน เช่น ด่างทับทิม สำหรับไว้ใช้ล้างอาหารที่ปนเปื้อน จากเชื้อโรคสายพันธุ์ใหม่

4.5 บทบาทในการสร้างเครือข่ายพระเกจิอาจารย์และผู้วิเศษในสังคมไทย

คำทำนายภัยพิบัติแทบทุกสำนวนมักมีต้นทางมาจากพระเกจิและผู้วิเศษ มีการกล่าวอ้างถึงเนื้อหาระหว่างสำนวนอยู่เสมอ เช่น สำนวนของสายพระเกจิอีสานและพระเกจิภาคกลางที่มีการอ้างถึงความสอดคล้องของคำทำนาย ในประเด็นนี้ นอกจากทำให้เห็นถึงความหลากหลายของสำนวนแล้ว ยังทำให้เห็นเครือข่ายความสัมพันธ์ของผู้ถ่ายทอดคำทำนายด้วย ผู้วิเศษที่เป็นผู้ทำนายเคยบวชเป็นพระ บ้างก็เคยเป็นลูกศิษย์ของพระเกจิชื่อดัง บ้างก็เคยติดตามรับใช้พระเกจิออกธุดงค์ไปในที่ต่าง ๆ มาก่อน ทำให้ได้รับการถ่ายทอดคำทำนาย ซึ่งนับว่าเป็นความรู้เฉพาะกลุ่มที่ต้องรักษาไว้ คำทำนายภัยพิบัติจึงเป็นเสมือน “วิชาศักดิ์สิทธิ์” ที่ส่งมอบให้แก่กลุ่มเครือข่ายที่สัมพันธ์กัน นำมาเผยแพร่ต่อให้คนในสังคมได้รับรู้อีกทอดหนึ่ง

สรุปและอภิปรายผล

เนื้อหาของคำทำนายทั้ง 10 สำนวน สะท้อนว่าภัยพิบัติที่ปรากฏมากที่สุดคืออุทกภัยสูง ซึ่งสอดคล้องกับคำทำนายในหลายวัฒนธรรม เพราะพื้นที่น้ำมีสัดส่วนมากกว่าแผ่นดิน สำหรับลักษณะเฉพาะวัฒนธรรมที่พบจากเนื้อหาของคำทำนาย เช่น ความเชื่อดั้งเดิมของอีสาน เรื่องนางนาคกวาดน้ำจนก่อตัวเป็นพายุ หรือพ่นน้ำขึ้นฟ้าตกลงมาเป็นฝนพิษ/ลูกเห็บพิษ คนอีสานจึงเชื่อว่านาคเป็นผู้ก่อให้เกิดภัยพิบัติและศัตรูผู้อยู่รอด นอกจากนี้เนื้อหาของคำทำนายยังชี้ให้เห็นถึงภัยที่เกิดขึ้นในใจรูปแบบใหม่ เช่น ภัยจากนอกโลกและภัยจากแรงโน้มถ่วงของโลกที่ขาดความสมดุล

ด้านกลวิธีในการนำเสนอ พบว่าผู้ทำนายส่วนใหญ่เป็นพระเกจิอาจารย์หรือผู้วิเศษที่มีอายุมากยิ่งทำให้เชื่อแน่ว่าคำทำนายมีความเป็นไปได้สูงที่จะเกิดขึ้นจริง เพราะผู้ทำนายเป็นอริยบุคคลผู้มีชื่อเสียงและมีญาณหยั่งรู้ถึงอนาคตได้ คำทำนายภัยพิบัติจึงมีลักษณะหลายประการที่เข้าข่ายเป็นตำนานเมือง (Urban legends) มีลักษณะเป็นคำทำนายสมัยใหม่ที่ใช้กลวิธีสร้างความสมจริง โดยกล่าวอ้างถึงชื่อสถานที่สำคัญที่มีอยู่จริง คนในสังคมเมืองทุกคนสามารถ

มีโอกาสนิพนธ์เกี่ยวกับวาทกรรมนี้ได้จริง สีสันของคำทำนายจึงเป็นภาพฉากและวิถีชีวิตในสังคมเมืองที่ได้รับผลกระทบรุนแรงจากภัยพิบัติ หรือเป็นสถานที่สำคัญต่าง ๆ ที่เราไม่นึกฝันว่าจะพังพินาศได้ มีการทำนายที่ผสมผสานกับความเชื่อที่มีอยู่ดั้งเดิมในท้องถิ่น เช่น เรื่องนาคกวาดน้ำในคำทำนายของพระเกจิอีสาน มีการยืนยันความแม่นยำของคำทำนายโดยหยิบยกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแล้ว เช่น คลื่นยักษ์สึนามิ โรคระบาดสายพันธุ์ใหม่ ฯลฯ มาประกอบ ตลอดจนยังได้กล่าวถึงข้อนักวิชาการด้านภัยพิบัติของไทยที่เป็นที่รู้จักในสังคม เพื่อให้คำทำนายมีน้ำหนักที่น่าเชื่อถือยิ่งขึ้น น่าสนใจว่าเนื้อหาของคำทำนายภัยพิบัติมีลักษณะเป็นวาทกรรมที่สอดแทรกอุดมการณ์ทางพุทธศาสนา ซึ่งความคิดชุดนี้กำลังครอบงำคนในสังคมไทยอยู่ การที่ผู้ทำนายส่วนใหญ่เป็นพระเกจิหรือผู้วิเศษที่ทำให้วาทกรรมนี้แทรกซึมเข้าไปสู่เนื้อหาของคำทำนายได้อย่างแยบยล เริ่มต้นจากการเกริ่นนำสาเหตุที่เกิดภัยพิบัติว่าเกิดจากคนที่ขาดศีลธรรม จากนั้นธรรมชาติจะเป็นผู้คัดสรรคนที่มีศีลและสวดมนต์สม่ำเสมอให้เป็นผู้อยู่รอดและก้าวไปสู่ยุคที่พุทธศาสนามีความเจริญถึงขีดสุดและเป็น “ศูนย์กลางศาสนาโลก” โดยที่คำทำนายเหล่านี้มิได้เปิดพื้นที่ให้แก่คนในสังคมที่นับถือศาสนาหรือความเชื่ออื่น ๆ เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องแม้แต่น้อย

นอกจากนี้ยังพบว่าคำทำนายเกี่ยวกับภัยพิบัติประเทศไทยมีบทบาทต่อสังคมไทย 5 ประการ ได้แก่ บทบาทในการเป็นเครื่องมือแสดงปฏิกิริยาความหวาดวิตกและความกลัวในใจของคนในสังคม บทบาทในการเป็นสื่อประชาสัมพันธ์และผลิตซ้ำวาทกรรมพุทธศาสนา บทบาทในฐานะกลไกในกระบวนการขัดเกลาศีลธรรมทางสังคม บทบาทในการเป็นเครื่องมือกระตุ้นเตือนการวางแผนรับมือและป้องกันภัยพิบัติทางธรรมชาติซึ่งใช้เป็นข้อมูลสนับสนุนข้อสันนิษฐานทางวิทยาศาสตร์อีกชุดหนึ่ง ตลอดจนมีบทบาทในการสร้างเครือข่ายพระเกจิอาจารย์และผู้วิเศษในสังคมไทยที่สืบทอดคำทำนายนี้ในสายต่าง ๆ ทำให้คำทำนายภัยพิบัติยังคงดำรงอยู่อย่างแพร่หลายและส่งอิทธิพลต่อจิตใจของคนในสังคมจวบจนปัจจุบัน

ผู้วิจัยพบข้อจำกัดของการศึกษานี้ คือ ข้อมูลส่วนใหญ่ที่ใช้ศึกษาเป็นข้อมูลที่รวบรวมจากหนังสือคำพยากรณ์และการวิเคราะห์ความเห็นจากในสื่อสังคมออนไลน์เป็นสำคัญ ฉะนั้นจึงขาดการสนับสนุนข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้เล่าและผู้รู้รู้คำทำนายในท้องถิ่น หากมีการนำข้อมูลภาคสนามมาประกอบจะช่วยเติมเต็มคำตอบจากงานวิจัยในประเด็นนี้ได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- คนอ่านข่าว. (2567). แสดงเนื้อหาของคำทำนายภัยพิบัติ สำนวนหลวงปู่สังวาลย์ เขมโก [ตาราง]. สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2567. จาก www.youtube.com/watch?v=B_-gse-Ows4.
- ชวพันธ์ เพชรไพร. (2568). แสดงเหตุการณ์และตัวอย่างคำทำนายที่สนับสนุนวาทกรรมพุทธศาสนา [ตาราง]. คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2542). วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์และความเป็นอื่น. ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.
- ดำรงธรรม. (2556). แสดงเนื้อหาของคำทำนายภัยพิบัติ สำนวนปู่อินทร์ตาทิพย์ [ตาราง]. ม.ป.ท.
- _____. (2556). แสดงเนื้อหาของคำทำนายภัยพิบัติ สำนวนหลวงปู่สรวง [ตาราง]. ม.ป.ท.
- ทิพย์จักร. (2555). แสดงเนื้อหาของคำทำนายภัยพิบัติ สำนวนพระราชพรหมยาน (หลวงพ่อกุศลสิงห์คำ) [ตาราง]. กรีน-ปัญญาญาณ.
- _____. (2555). แสดงเนื้อหาของคำทำนายภัยพิบัติ สำนวนหลวงปู่เทพโลกอุดร [ตาราง]. กรีน-ปัญญาญาณ.
- ธรรมวินัย. (2552). แผนที่ประเทศไทยในอนาคตที่วาดจากคำทำนายว่าภาคกลางและภาคใต้บางส่วนจะจมอยู่ใต้น้ำ [รูปภาพ]. สืบค้นเมื่อ 6 พฤศจิกายน 2567. จาก <https://share.google/ZKOcGiqEjMtgx7FVg>
- บุญเกียรติ โชควัฒนา. (2562). แสดงเนื้อหาของคำทำนายภัยพิบัติ ไม่ปรากฏชื่อผู้ทำนายสำนวนที่ 2 [ตาราง]. สืบค้นเมื่อ 6 พฤศจิกายน 2567. จาก www.boonkiet.com/book-bud/.
- พุทธทำนาย. (ม.ป.ป.). แสดงเนื้อหาของคำทำนายภัยพิบัติ ไม่ปรากฏชื่อผู้ทำนายสำนวนที่ 3 [ตาราง]. สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2567. จาก <https://www.metteya.org/sriann/Buddha%20Prophecies.html>

- พาน ไค้. (2006). Discourse and manipulation ใน ชนกพร พัวพัฒนกุล. (2556). *ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ในวาทกรรมการพยากรณ์ดวงชะตา: การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์*. [วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์ดุสิตบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].
- แฟร์คลัฟ. (1989). Language and Power ใน ชนกพร พัวพัฒนกุล. (2556). *ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ในวาทกรรมการพยากรณ์ดวงชะตา: การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์*. [วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์ดุสิตบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].
- ศิริพร ณ ถลาง. (2552). *ทฤษฎีคติชนวิทยา : วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานส่งเสริมพระธรรมฐาน. (ม.ป.ป.). *แสดงเนื้อหาของคำทำนายภัยพิบัติสำนวนหลวงปู่ประเสริฐ* [ตาราง]. สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2567. จาก <https://www.madchima.org/forum/index.php?PHPSESSID=91i7cgrcm2tfceq8u63diseeb6&>
- สุกัญญา สัจฉายา (บรรณาธิการ). (2549). *พิธีกรรม ตำนาน นิทาน เพลง: บทบาทของคติชนกับสังคมไทย*. โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Malinowski, B. (1954). "Myth in Primitive Psychology." In *Magic Science and Religion*. Doubleday Anchor Books.
- Upic.me. (ม.ป.ป.). *แสดงเนื้อหาของคำทำนายภัยพิบัติ สำนวนปู่ฤาษีมนรัตน์ (ส้มเต๋จ๋รุ่ง)* [ตาราง]. สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2567. จาก www.upic.me/show/33681325
- YOUNG_NORTH . (ม.ป.ป.). *แสดงเนื้อหาของคำทำนายภัยพิบัติ ไม่ปรากฏชื่อผู้ทำนายสำนวนที่ 1* [ตาราง]. สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2567. จาก [/www.pm.ac.th/external_newsblog.php?links=160](http://www.pm.ac.th/external_newsblog.php?links=160)

หนุมานเกี้ยวนางสุพรรณมัจฉา: กระบวนท่าเกี้ยว
และวิธีการแสดงเพื่อสื่ออารมณ์รัก
Hanuman Courting Suvannamaccha: Courtship Dance
Movements And Dramatic Performance Techniques
To Convey Emotions of Love

นันทพงศ์ โพธิ์ปิดทอง / Nuntapong Popiditong¹

ชนัย วรรณะลี / Chanai Vannalee¹

อัศวิทธิ์ เรืองรอง / Akhawit Ruengrong²

Received: Feb. 27, 2025 Revised: Apr. 29, 2025 Accepted: Aug. 4, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษากระบวนท่ารำและวิธีการแสดงของหนุมานเกี้ยวนางสุพรรณมัจฉา เพื่อสื่ออารมณ์รัก และ 2. วิเคราะห์การสื่อความหมายด้านอารมณ์รักของหนุมานเกี้ยวนางสุพรรณมัจฉาตามแนวทางอาจารย์วิโรจน์ อยู่สวัสดิ์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการศึกษารวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลจากการค้นคว้าเอกสารทางวิชาการ หนังสือ ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ อีกทั้งใช้วิธีการศึกษาภาคสนามท่ารำหนุมานเกี้ยวนางสุพรรณมัจฉา

¹สาขาวิชานาฏศิลป์ คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

¹Thai Performing Arts Faculty of Music And Drama Bunditpatanasilapa Institute

²สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

²Thai language department Faculty of Humanities and Social Sciences Bansomdejchaopraya Rajabhat University

ผลการศึกษาพบว่า 1. กระบวนท่ารำของหนุมานเกี้ยวนางสุพรรณมัจฉาในการแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ ตอนหนุมานเกี้ยวนางสุพรรณมัจฉา เป็นลักษณะการรำเกี่ยวในท่ารำ มีกระบวนท่ารำตีบทตามบทร้องจำนวน 2 เพลง คือ เพลงโอลมชาตรี และเพลงมุล่ง แบ่งเป็นขั้นตอนการเกี่ยวพาราสี 2 ขั้นตอน คือ การพุดจาหว่านล้อมในเพลงโอลมชาตรี มีกระบวนท่ารำ 5 ลักษณะ ได้แก่ ท่ารำมาตรฐาน ท่ารำเลียนแบบท่าธรรมชาติ ท่ารำสื่อความหมาย ท่ารำเฉพาะ และท่ารำที่ประดิษฐ์ขึ้น และขั้นตอนการเข้าถึงเนื้อถึงตัวในเพลงมุล่ง มีกระบวนท่ารำ 4 ลักษณะ ได้แก่ ท่ารำเลียนแบบธรรมชาติ ท่ารำสื่อความหมาย ท่ารำเฉพาะ และท่ารำที่ประดิษฐ์ขึ้น โดยผู้แสดงจะต้องถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกและพฤติกรรมจากภายในของตัวละครผ่านทางกระบวนท่ารำ และลีลาให้สมบทบาท ผู้แสดงใช้ทักษะ ประสพการณ์ และปฏิภาณในการถ่ายทอดออกมาเป็นกระบวนท่ารำให้แนบเนียน การสื่อความหมายด้านอารมณ์รักของหนุมานเกี้ยวนางสุพรรณมัจฉา ผู้แสดงจะเป็นสื่อกลางในการสื่อสารด้านอารมณ์รักที่เกิดขึ้นจากตัวละคร ต้องใช้ความรู้ความสามารถในการถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกของตัวละครออกมาเป็นกระบวนท่ารำเพื่อส่งต่อให้ผู้ชมรับรู้ และเข้าใจให้เป็นประจักษ์ 2. การวิเคราะห์การสื่อความหมายด้านอารมณ์รักของหนุมานเกี้ยวนางสุพรรณมัจฉา มีรูปแบบการสื่อความหมายด้านอารมณ์รักผ่านภาษาพูด หรือการใช้วาทศิลป์ในการเกี่ยวพาราสีนางสุพรรณมัจฉา และรูปแบบการสื่อความหมายด้านอารมณ์รักผ่านภาษากาย เป็นการสื่อสารโดยใช้ภาษากายแทนคำพูด หรือบางครั้งใช้ภาษากายประกอบคำพูด เพื่อความชัดเจนในการสื่อสารยิ่งขึ้น

คำสำคัญ : รามเกียรติ์ หนุมาน กระบวนท่าเกี่ยว

Abstract

This research aimed to 1) study the dance movements and techniques used to perform *Hanuman Courting Suvannamaccha* in order to convey the emotions of love and 2) analyze the

communication of the emotions of love expressed by Hanuman while courting Suvannamaccha according to the guidelines of Mr. Wirot Yusawat, an expert in Thai classical dance from Bunditpatanasilpa Institute of Fine Arts. A qualitative research method was used including data collection and analysis of academic documents, books, textbooks, and related research from various sources. In addition, there was a field study to learn dance movements performed in *Hanuman Courting Suvannamaccha*.

The results revealed that 1 The dance movements in *Hanuman Courting Suvannamaccha* one of the episodes in the Khon performance of Ramayana, are characterized by flirtatious dance movements performed in a seated posture based on the lyrics of 2 songs: O-Lom Chatri and Mulong. The dance is divided into 2 courting steps. The persuasive speech in the *O-Lom Chatri* has 5 types of dance movements which are standard dance movements, imitation of natural movements, expressive movements, specific movements, and improvised movements. During the Mulong song, there are 4 types of dance movements, including imitation of natural movements, expressive movements, Specific movements, and improvised movements. The performers must convey the emotions and behaviors from the Hanuman through dance movements and performing styles that are appropriate for the role. The performers is required to use his skills, experience, and wit to convey emotions and behaviors smoothly through the choreography. To express love of Hanuman while courting Suvannamaccha, the performers is the medium to convey the emotions of love that arises from the characters. He must use

his knowledge and abilities to convey Hanuman's feelings through dance movements in order to communicate them to the audience to perceive and understand clearly. 2) The analysis of Hanuman's expression of love while courting Suvannamaccha showed that there is expression of love through verbal language including rhetoric used for flirting with Suvannamaccha. There is also expression of love shown through non-verbal language. It is the communication using body language instead of words or sometimes the body language accompanies verbal language to add clarity to the message.

Keywords : Ramayana, Hanuman, Courtship Dance Movements

บทนำ

หนุมาน เป็นตัวละครสำคัญของเรื่องรามเกียรติ์ เป็นทหารเอกของพระราม ดังนั้นบทบาทที่สำคัญในการแสดงจึงมีมุมมองของความเป็นนักรบเป็นหลัก แต่ในการปฏิบัติราชการตามภารกิจทางราชการทหารนั้นก่อให้เกิดบทบาทของความเป็นนักรักของหนุมาน เนื่องจากในการปฏิบัติภารกิจสำคัญ ๆ มักจะได้ภรรยจากการปฏิบัติภารกิจ อาจมองว่าเป็นความตั้งใจของกวีที่จะสื่อถึงนัยยะแฝงของการทำงานก็จะได้รับรางวัลเป็นสิ่งตอบแทน ดังนั้นจึงแต่งเรื่องราวที่กำหนดให้หนุมานได้ภรรยจากการปฏิบัติภารกิจถึง 6 คนและสามารถมองได้ว่าหนุมานเป็นยอดนักรักผู้มีคารมคมคายในการเกี้ยวพาราสีผู้หญิง เนื่องจากหนุมานมีรูปลักษณะเป็นลิงแต่สามารถเกี้ยวพาราสีโน้มน้าวจิตใจผู้หญิงที่มีรูปโฉมงดงามให้ตกลงปลงใจยินยอมร่วมรักเป็นภรรยาของหนุมานได้ ดังนั้นจากการเป็นยอดนักรักดังกล่าวนำไปสู่ความหลงใหลในรูปลักษณะความต้องการในตัวนางสุพรรณมัจฉา และด้วยที่หนุมานเป็นผู้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด พึงระลึกถึงหน้าที่ของตนที่ได้รับมอบหมายอยู่ตลอดเวลา จึงใช้ประโยชน์จากความเสน่หามาใช้ในการปฏิบัติราชการให้ลุล่วงทันตามที่ได้รับ

มอบหมาย ผลจากการได้นางสุพรรณมัจฉาเป็นเมียนั้นได้ประโยชน์ 2 ต่อ คือ 1. นางสุพรรณมัจฉาให้บริวารช่วยขนหินมาจองถนนจนสำเร็จตามพระราชประสงค์ของพระราม และ 2. ได้มัจฉาอันเป็นบุตรซึ่งเกิดกับนางสุพรรณมัจฉา มีส่วนช่วยงานของหนุมานในการขึ้นบอกหนทางไปเมืองบาดาลช่วยพระราม กลับมาได้ ดังนั้นความที่หนุมานเป็นนักรบที่มีบุคลิกกล้าแกร่ง เข้มแข็ง ดุดัน อีกทั้งยังเป็นลิงที่มีบุคลิกหลุกหลิก ว่องไว เมื่อต้องถ่ายทอดอารมณ์ที่จะสื่อจากบทละครที่บรรยายถึงการแสดงความรัก การเกี้ยวพาราสีด้วยวาทศิลป์ การตอบสนองทางร่างกาย มือไวใจเร็ว ถึงเนื้อถึงตัว จับต้องของสงวนสื่ออารมณ์ให้คนดูได้คล้อยตาม บุคลิกดังกล่าวในการเกี้ยวพาราสีผ่านรูปแบบการแสดง นาฏศิลป์ชั้นสูงอย่างการแสดงโขน โดยถ่ายทอดออกมาเป็นกระบวนท่ารำ การเกี้ยวนางของตัวลิง ซึ่งผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาหนุมานเกี้ยนนางสุพรรณมัจฉา เนื่องจากนางสุพรรณมัจฉาเป็นหนึ่งในเมียของหนุมานที่มีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้งถึงกับมีลูก นั่นคือ มัจฉา อีกทั้งยังมีส่วนช่วยให้หนุมานปฏิบัติภารกิจ การจองถนนได้และมัจฉาขึ้นบอกหนทางไปช่วยพระรามได้สำเร็จ รวมถึงนางสุพรรณมัจฉายังมีสายเลือดโดยตรงกับทศกัณฐ์ซึ่งเป็นลูกของทศกัณฐ์กับนางปลา จึงทำให้ผู้วิจัยเกิดความสนใจที่จะศึกษากระบวนท่ารำและวิธีการแสดงเพื่อสื่ออารมณ์รักของตัวหนุมานเกี้ยนนางสุพรรณมัจฉา ว่าจะมีลักษณะเช่นไรให้ดูมีสุนทรียะตามแบบแผนและจารีตในการแสดงนาฏศิลป์ เนื่องจากการแสดงนี้ไม่ได้มีการแสดงอย่างแพร่หลาย และในหลักสูตรก็ยังไม่ได้ปรากฏว่าการบรรจุในการเรียนการสอน อาจส่งผลให้ไม่มีการสืบทอดกระบวนท่ารำชุดนี้และการสื่อความหมายด้านอารมณ์รักของหนุมานเกี้ยนนางสุพรรณมัจฉา

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้นทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษากระบวนท่าเกี้ยวของหนุมานในการแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ ตอนหนุมานเกี้ยนนางสุพรรณมัจฉาตามแนวทางอาจารย์วิโรจน์ อยู่สวัสดิ์ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ เพื่อให้เห็นรูปแบบการเกี้ยว และเป็นการรวบรวมองค์ความรู้สู่แนวทางการอนุรักษ์ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร อันนำไปสู่ข้อมูลทางวิชาการเพื่อประโยชน์

สำหรับการศึกษาค้นคว้างานด้านนาฏศิลป์ และเผยแพร่กระบวนการทำรำของ หนุมานเกี้ยวนางสุพรรณมัจฉา จากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษให้ดำรงอยู่และ เป็นศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญของไทยสืบไป

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีการศึกษาการวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีการศึกษา วิเคราะห์ข้อมูล จากการค้นคว้าจากเอกสารทางวิชาการ หนังสือ ตำรา งานวิจัย ที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ อีกทั้งใช้วิธี การศึกษาภาคสนาม และสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านนาฏศิลป์มีการกำหนด การดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล

1.1 ศึกษาจากเอกสารทางวิชาการ หนังสือ ตำรา ที่เป็นหลักฐาน ในชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) และทุติยภูมิ (Secondary Sources) เกี่ยวกับ วรรณกรรมการแสดง และกระบวนการทำรำจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ

1.2 การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยใช้เครื่องมือที่ใช้ในการสัมภาษณ์แบบ ไม่มีโครงสร้าง ซึ่งประกอบด้วย ผู้ทรงคุณวุฒิด้านวิชาการวรรณกรรมการแสดง และเรื่องรามเกียรติ์ และผู้ทรงคุณวุฒิด้านการรำหนุมานเกี้ยวนางสุพรรณมัจฉา

1.3 การลงภาคสนาม โดยศึกษากระบวนการทำรำ และฝึกปฏิบัติ กระบวนการทำรำหนุมานเกี้ยวนางสุพรรณมัจฉาของอาจารย์วิโรจน์ อยู่สวัสดิ์

2. การวิเคราะห์และการสังเคราะห์ข้อมูล จากเอกสาร ข้อมูลสัมภาษณ์ และการลงภาคสนาม แล้วนำมาวิเคราะห์ตีความ โดยสรุปข้อมูลด้วยการเขียน เชิงพรรณนา และเผยแพร่ในรูปแบบบทความวิจัย

ผลการวิจัย

1. ศึกษากระบวนการทำรำ และวิธีการแสดงของหนุมานเกี้ยว นางสุพรรณมัจฉา เพื่อสื่ออารมณ์รัก ตามแนวทางอาจารย์วิโรจน์ อยู่สวัสดิ์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทยจากสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

กระบวนท่าเกี้ยวของหนุมานเกี้ยวนางสุพรรณมัจฉาเป็นลักษณะการนั่งรำ โดยตัวลิงจะอยู่ทางด้านซ้ายของตัวนาง กระบวนท่ารำเป็นการรำตีบทประกอบบทร้องจำนวน 2 เพลง คือ เพลงไอ้โลมชาตรี และเพลงมุล่ง เป็นเพลงที่ใช้ในการรำเกี้ยวพาราสี สามารถแบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือ การพุดจาหวานล่อม และการเข้าถึงเนื้อถึงตัว มีลักษณะกระบวนท่ารำ 5 ลักษณะ คือ ท่ารำมาตรฐาน ท่ารำเลียนแบบธรรมชาติ ท่ารำสื่อความหมาย ท่ารำเฉพาะ และท่ารำที่ประดิษฐ์ขึ้น รายละเอียดดังนี้

1. การพุดจาหวานล่อม ในทำนองเพลงไอ้โลมชาตรี สามารถแบ่งออกเป็น 5 ลักษณะ ดังนี้

1.1 กระบวนท่ารำมาตรฐานของหนุมานเกี้ยวนางสุพรรณมัจฉา ในเพลงไอ้โลมชาตรี เช่น ท่าโลมบน หรือท่าโลมสองมือ ท่าเซยคาง หรือท่าโลมมือเดียว เป็นต้น

ภาพที่ 1 ท่าโลมบนหรือท่าโลมสองมือ
(ที่มา : นันธพงศ์ โพธิ์ปิดทอง, 2567)

ภาพที่ 2 ท่าเขยคางหรือท่าโลมมือเดียว

(ที่มา : นันทพงศ์ โพธิ์ปิดทอง, 2567)

1.2 ทำรำเลียนแบบทำธรรมชาติของหนุมานเกี่ยวนางสุพรรณมัจฉา
ในเพลงไอ้โลมชาตรี เช่น ท่าแตะ หรือท่าสะกิด ท่าขอ หรือท่ารับ เป็นต้น

ภาพที่ 3 ท่าแตะหรือท่าสะกิด

(ที่มา : นันทพงศ์ โพธิ์ปิดทอง, 2567)

ภาพที่ 4 ท่าขอหรือทำรับ
(ที่มา : นนธพงศ์ โพธิ์ปิดทอง, 2567)

1.3 ทำรำสื่อความหมายของหนุมานเกี้ยวนางสุพรรณมัจฉาในเพลง
โอ้โลมชาตรี เช่น ท่าฉลาด ท่าจะต้องตาย เป็นต้น

ภาพที่ 5 ท่าฉลาด
(ที่มา : นนธพงศ์ โพธิ์ปิดทอง, 2567)

ภาพที่ 6 ท่าจะต้องตาย

(ที่มา : นันทพงศ์ โพธิ์ปิดทอง, 2567)

1.4 ท่ารำเฉพาะของหนุมานเกี้ยวนางสุพรรณมัจฉาในเพลงโอโหมชาติรี
คือ ท่าเกาข้อมือ และท่าเกาคาง

ภาพที่ 7 ท่าเกาข้อมือ

(ที่มา : นันทพงศ์ โพธิ์ปิดทอง, 2567)

ภาพที่ 8 ท่าเกาคาง
(ที่มา : นันทพงศ์ โพธิ์ปิดทอง, 2567)

1.5 ท่ารำที่ประดิษฐ์ขึ้นของหุ่นนางเกียนางสุพรรณมัจฉาในเพลง
โอโละมชาติรี คือ ทำนั่งขัดเท้า มือทั้งสองข้างแตะที่ไหระดับอก ศีรษะเอียงขวา
มองนาง และทำนั่งขัดเท้า มือซ้ายกวาดระดับอก มือขวาเข้าอก ศีรษะเอียงขวา
มองนาง

ภาพที่ 9 ทำนั่งขัดเท้า มือทั้งสองข้างแตะที่ไหระดับอก
ศีรษะเอียงขวามองนาง
(ที่มา : นันทพงศ์ โพธิ์ปิดทอง, 2567)

ภาพที่ 10 ทำนั่งขัดเท้า มือซ้ายกวาดระดับอก
มือขวาเข้าอก ศีรษะเอียงขวามองนาง
(ที่มา : นันทพงศ์ โพธิ์ปิดทอง, 2567)

2. การเข้าถึงเนื้อถึงตัว ในทำนองเพลงมุล่ง สามารถแบ่งออกเป็น 4 ลักษณะ ดังนี้

2.1 ทำรำเลียนแบบท่าธรรมชาติของหนุมานเกี้ยวนางสุพรรณมัจฉา ในเพลงมุล่ง เช่น ท่าตะเคียง ท่าโอบเอว เป็นต้น

ภาพที่ 11 ท่าตะเคียง
(ที่มา : นันทพงศ์ โพธิ์ปิดทอง, 2567)

ภาพที่ 12 ท่าโอบเอว
(ที่มา : นันทพงศ์ โพธิ์ปิดทอง, 2567)

2.2 ท่ารำสื่อความหมายของหนุมานเกี่ยวนางสุพรรณมัจฉา
ในเพลงมุล่ง คือ ท่าว่าพलग

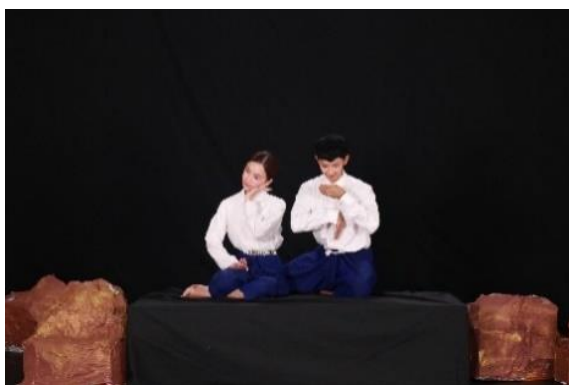
ภาพที่ 13 ท่าว่าพलग
(ที่มา : นันทพงศ์ โพธิ์ปิดทอง, 2567)

2.3 ทำำเภาะของหนุมานเกียวนางสุพรรณมัจฉาในเพลงมุล่ง
คือ ทำำหั่วเราะ และทำำยี้ม

ภาพที่ 14 ทำำหั่วเราะ

(ที่มา : นันธพงศ์ โพธิ์ปิดทอง, 2567)

ภาพที่ 15 ทำำยี้ม

(ที่มา : นันธพงศ์ โพธิ์ปิดทอง, 2567)

2.4 ท่ารำที่ประดิษฐ์ขึ้นของหนุมานเกี้ยวนางสุพรรณมัจฉาในเพลงมุล่ง คือ ทำนั่งขัดเท้า มือทั้งสองข้างแตะที่ไหลระดับอก ศีรษะเอียงขวามองนาง

ภาพที่ 16 ทำนั่งขัดเท้า มือทั้งสองข้างแตะที่ไหลระดับอก

ศีรษะเอียงขวามองนาง

(ที่มา : นันทพงศ์ โพธิ์ปิดทอง, 2567)

วิธีการแสดงเพื่อถ่ายทอดกระบวนท่ารำและอารมณ์ความรู้สึกในการแสดงได้อย่างสมบทบาท ผู้วิจัยพบวิธีการแสดงบทบาทหนุมาน ดังนี้

1. วิธีการสื่ออารมณ์รัก

วิธีการสื่ออารมณ์รักของหนุมานจะพบการสื่ออารมณ์รักด้วยการพูดจาหวานลุ่ม และการสื่ออารมณ์รักด้วยการเข้าถึงเนื้อถึงตัว โดยสามารถสื่อได้ด้วยการใช้ศีรษะ และกิริยาท่าทางประกอบกัน แต่จะต้องทำให้พอสมควร การใช้ศีรษะเพื่อแสดงสื่ออารมณ์ ได้แก่ การเอียงซ้ายมองนาง การเอียงขวามองนาง การเอียงขวา – ซ้ายมองนางแล้วจูบนาง และทำส่ายหน้า การใช้กิริยาท่าทางแสดงสื่ออารมณ์เป็นการใช้อวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกายในการปฏิบัติ ได้แก่ ท่าโลมบน หรือโลมสองมือ ท่าเซยคาง หรือโลมมือเดียว ท่าเอียงตัวหานาง ท่ากระเซะตัว ท่าแตะคาง เอียงตัวหานาง และท่าโอบเอวนาง กลวิธีในการสื่ออารมณ์ ผู้ปฏิบัติต้องศึกษา ท่องจำบท และทำความเข้าใจบทละคร

ดีเสียก่อน เพื่อจะได้ปฏิบัติได้ถูกต้องและเป็นการช่วยเพิ่มการสื่ออารมณ์ของตัวละครออกมาได้เป็นอย่างดี

2. วิธีการนั่งรำ

วิธีการนั่งรำของหนุมาน ผู้แสดงตัวลิงจะนั่งฝั่งด้านซ้ายของนางตลอด ไม่มีการเปลี่ยนตำแหน่งจะมีวิธีการนั่งรำ 2 ลักษณะ คือ 1. การนั่งพับเพียบยกกัน และการนั่งขัดเท้า แต่ละท่าก็จะมีวิธีการนั่งที่แตกต่างกัน เช่น การนั่งพับเพียบยกกันเป็นลักษณะการนั่งโดยทั่วไปของตัวละครที่แสดงบทบาทการเกี่ยวพาราสี ซึ่งลักษณะการนั่งจะนั่งพับเพียบเฉียงตัวออกพอสมควร ยกกันขึ้นพอประมาณทั้งน้ำหนักที่หัวเข่า และเกร็งหน้าขา เพื่อให้สามารถที่จะทรงตัวและขยับเข้าในการปฏิบัติท่ารำ และสะดวกในการเข้าเกี่ยวพาราสี ส่วนการนั่งขัดเท้าเป็นลักษณะกิริยาท่าทางที่ประดิษฐ์ขึ้นเลียนแบบกิริยาท่าทางของมนุษย์ เป็นการเข้าใกล้ชิดตัวนาง หรือต้องการเข้าหานางให้นางนั้นสนใจ ซึ่งลักษณะการนั่งขัดเท้า จะนั่งขาทั้งสองข้างไขว้กัน ขาขวาไขว้บนขาซ้าย ดัดปลายเท้าขึ้นทั้งสองข้าง ทั้งน้ำหนักลงที่กัน นั่งตัวตรงไหล่ขวาเอียงตัวหานาง

3. วิธีการกระแซะ

วิธีการนั่งรำของหนุมาน เป็นลักษณะกิริยาท่าทางที่ประดิษฐ์ขึ้นเลียนแบบกิริยาท่าทางของมนุษย์ ในการเข้าใกล้ชิดตัวนาง หรือต้องการเข้าหานางให้นางสนใจ ซึ่งลักษณะการกระแซะ จะเอียงไหล่ขวาเข้าหานาง แล้วค่อย ๆ สายไหล่เข้าใกล้ชิดนาง

4. การใช้พื้นที่

วิธีการใช้พื้นที่ในการแสดงของหนุมาน เป็นหนึ่งประการที่สำคัญสำหรับการนั่งรำเกี่ยวพาราสี ผู้แสดงจะต้องใช้บนพื้นที่ที่จำกัดในการแสดง และจะมีการเปลี่ยนกิริยาท่าทางการนั่งเป็นระยะ ๆ ในการแสดง ผู้แสดงจะต้องใช้การสังเกต ทักษะ ประสบการณ์ และปฏิภาณไหวพริบในการขยับตัวให้ออกห่างจากนาง และหาพื้นที่ในการสอดขา พลิกขา หรือหมุนตัวสำหรับเปลี่ยนท่านั่ง

เนื่องจากถ้าผู้แสดงไม่การสังเกต ทักษะ ประสบการณ์ และปฏิกิริยาไหวพริบ อาจส่งผลกระทบต่อท่ารำและตัวนางได้

2. วิเคราะห์การสื่อความหมายด้านอารมณ์รักของหนุมานเกี้ยว นางสุพรรณมัจฉา

วิเคราะห์การสื่อความหมายด้านอารมณ์รักของหนุมานตามแนวทาง วิธีการแสดงของอาจารย์วิโรจน์ อยู่สวัสดิ์ มีรูปแบบการสื่อความหมาย ด้านอารมณ์รักของหนุมาน ดังนี้ 1. การสื่อความหมายด้านอารมณ์รักผ่าน ภาษาพูด และ 2. การสื่อความหมายด้านอารมณ์รักผ่านภาษากาย

2.1 วิเคราะห์การสื่อความหมายด้านอารมณ์รักของหนุมาน ผ่านภาษาพูด หรือการใช้วาทศิลป์ในการเกี้ยวพาราสีนางสุพรรณมัจฉา ทำให้ พบว่า ในการเกี้ยวพาราสีนางสุพรรณมัจฉานั้น หนุมานต้องใช้วาทศิลป์ ที่หลากหลาย ได้แก่ การพูดแสดงความรัก การพูดยกย่องชมเชย การพูด แสดงความเสียสละและอาลัยรัก การพูดตัดพ้อ และการพูดหวานล้อมให้ เห็นจริงคล้อยตามจึงสามารถทำให้นางสุพรรณมัจฉาโอนอ่อนผ่อนตามและ ยินยอมเป็นภรรยาของหนุมานในที่สุด

2.2 วิเคราะห์การสื่อความหมายด้านอารมณ์รักผ่านภาษากาย มีการสื่อสาร 2 วิธีการ ได้แก่ 1. การใช้สายตา มีการใช้สายตา 2 ลักษณะ คือ การมองโดยตรง และการมองด้วยหางตา 2. การเข้าถึงตัว มีการเข้าถึงตัว 4 ลักษณะ คือ การลูบคลำ การโอบกอด การอิงแอบแนบชิด และการเชยชม

สรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “หนุมานเกี้ยวนางสุพรรณมัจฉา: กระบวน ท่าเกี้ยว และวิธีการแสดงเพื่อสื่ออารมณ์รัก” สามารถสรุปประเด็นการวิจัย ตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

1. กระบวนท่ารำ และวิธีการแสดงของหนุมานเกี้ยวนางสุพรรณมัจฉา เพื่อสื่ออารมณ์รัก ตามแนวทางอาจารย์วิโรจน์ อยู่สวัสดิ์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย จากสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

1.1 กระบวนท่ารำ เป็นลักษณะการนั่งเกี่ยวเกี่ยวพาราสี โดยตัวลิงจะอยู่ทางด้านซ้ายของตัวนางเพียงด้านเดียว โดยท่ารำจะใช้ท่ารำมาตรฐานทางนาฏศิลป์ไทย และอากัปกริยาท่าทางทั่วไปของมนุษย์ อีกทั้งยังมีอากัปกริยาทางท่าเฉพาะของตัวละคร ซึ่งลักษณะการเกี่ยวพาราสีเป็นลักษณะการรำตีบทตามบทร้องจำนวน 2 เพลง คือ เพลงไอ้โลมชาตรี และเพลงมุล่ง สามารถแบ่งท่ารำออกเป็น 2 ขั้นตอน 1. กระบวนท่ารำขั้นตอนการพุดจาหว่านล้อมในเพลงไอ้โลมชาตรี เป็นการพุดจาไอ้โลมเพื่อให้นางสุพรรณมัจฉาโอนอ่อนผ่อนตามและยินยอมเป็นภรรยาของหนุมาน มีลักษณะกระบวนท่ารำ 5 ลักษณะ ได้แก่

1. ท่ารำมาตรฐาน เช่น ท่าโลมบนหรือโลมสองมือ ท่าเขยคางหรือท่าโลมมือเดียว
2. ท่ารำเลียนแบบธรรมชาติ เช่น ท่าแตะหรือท่าสะกิด ท่าขอหรือท่ารับ
3. ท่ารำสื่อความหมายเฉพาะ เช่น ท่าฉลาด ท่าจะต้องตาย
4. ท่ารำเฉพาะ คือ ท่าเกาข้อมือ และท่าเกาคาง และ
5. ท่ารำที่ประดิษฐ์ขึ้น คือ ท่านั่งขัดเท้า มือทั้งสองข้างแตะที่ไหระดับอก ศีรษะเอียงขวามองนาง และท่านั่งขัดเท้า มือซ้ายกวาดระดับอก มือขวาเข้าอก ศีรษะเอียงขวามองนาง

2. กระบวนท่ารำขั้นตอนการเข้าถึงเนื้อถึงตัวในเพลงมุล่ง เป็นการเข้าถึงตัวหรือการประชิดตัวสัมผัสถูกเนื้อต้องตัว มีลักษณะกระบวนท่ารำ 4 ลักษณะ ได้แก่

1. ท่ารำเลียนแบบธรรมชาติ เช่น ท่าแตะคาง ท่าโอบเอว
2. ท่ารำสื่อความหมายเฉพาะ คือ ท่าว่าพลง
3. ท่ารำเฉพาะ คือ ท่าหัวเราะ และท่ายิ้ม และ
4. ท่ารำที่ประดิษฐ์ขึ้น คือ ท่านั่งขัดเท้า มือทั้งสองข้างแตะที่ไหระดับอก ศีรษะเอียงขวามองนาง ซึ่งกระบวนท่ารำของหนุมานในการเกี่ยวพาราสีผู้แสดงต้องสวมศีรษะปิดหน้า จึงไม่สามารถสื่ออารมณ์แสดงออกบนใบหน้าได้ ต้องใช้การเคลื่อนไหวของร่างกายส่วนต่าง ๆ เป็นสื่อในการปฏิบัติเป็นสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับ พิเศษฐ์อ่อนสำลี (2557, น.211) ได้ศึกษาเรื่อง กลวิธีในการรำเกี่ยวนางของตัวลิงในการแสดงโขน ผลของการวิจัยพบว่า การรำเกี่ยวนางของตัวลิงในลักษณะนั่งเกี่ยวและยืนเกี่ยวผู้แสดงจะต้องสร้างอารมณ์ความรู้สึกจากภายใน แล้วถ่ายทอดออกมาสู่กิริยาของท่ารำ เมื่อถ่ายทอดเป็นการแสดงก็สามารถสื่อให้ผู้ชมได้

เข้าถึงอรรถกรใดเรื่องของความรักในการเกี้ยววนางของตัวลิงอย่างครบถ้วนสมบูรณ์

1.2 วิธีการแสดงของหุมนานเกี้ยววนางสุพรรณมัจฉา เพื่อสื่ออารมณ์รักตามแนวทางอาจารย์วิโรจน์ อยู่สวัสดิ์ ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทยจากสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ เป็นกระบวนท่ารำตีบทตามบทร้องและทำนองเพลง จึงต้องประดิษฐ์ท่ารำแทนความหมายของบทร้อง ดังนี้ 1. วิธีการสื่ออารมณ์รักเป็นการสื่ออารมณ์รักด้วยการพูดหวานลุ่มในบทร้องเพลงโอลิมชาตรีและการเข้าถึงเนื้อถึงตัวในบทร้องเพลงมุล่ง 2. วิธีการนั่งรำ ผู้แสดงตัวลิงจะนั่งฝั่งด้านซ้ายของนางตามริตของนาฏศิลป์ไทย จะนั่งเหลื่อมไปด้านหลังนางเล็กน้อย มีลักษณะการนั่ง 2 ลักษณะ คือ การนั่งพับเพียบยกกัน และการนั่งขัดเท้า 3. วิธีการกระแซะ เป็นลักษณะกิริยาท่าทางที่ประดิษฐ์ขึ้น ในการเข้าใกล้ชิดตัวนาง 4. การใช้พื้นที่ เป็นอีกหนึ่งประการที่สำคัญในการแสดงหุมนานเกี้ยววนางสุพรรณมัจฉา ด้วยการแสดงเป็นลักษณะการนั่งรำเกี้ยวพาราสี ผู้แสดงตัวลิงจะต้องใช้บนพื้นที่ที่จำกัดในการแสดง การเปลี่ยนกิริยาท่าทางการนั่งรำเกี้ยวพาราสี จะต้องมียุทธวิธีหรือเทคนิคในการหาพื้นที่ เพื่อไม่ให้ส่งผลกระทบต่อท่ารำและตัวนางได้ เป็นการสื่อความหมายของตัวละครไปสู่ต่อสายตาผู้ชมให้ได้รับรู้ถึงความคิด ความรู้สึก และการกระทำของตัวละคร ผู้แสดงจะต้องใช้ความสามารถและเทคนิคในการถ่ายทอดอารมณ์ให้สมบทบาท ซึ่งบทบาทของหุมนานเป็นกระบวนท่ารำยึดหลักของตัวลิง ที่มีฐานะเป็นนักรบบุคลิกกล้าแกร่ง เข้มแข็ง อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่มีบุคลิกหลุกหลิก ว่องไว แต่เมื่อต้องแสดงออกทางด้านอารมณ์รักในการเกี้ยวพาราสี ผู้แสดงจะต้องใช้ทักษะ ความสามารถ และปฏิภาณไหวพริบในการแสดงออกให้ได้อย่างลึกซึ้งสมจริง เป็นการใช้กระบวนท่ารำและศีรษะในการแสดง เหตุด้วยหุมนานเป็นตัวละครในโซนที่สวมศีรษะปิดหน้าในการแสดง จึงไม่สามารถที่จะแสดงอารมณ์และความรู้สึกรู้ออกทางใบหน้า สายตา และปากได้ ต้องสื่อสารจากกระบวนท่ารำและลีลา โดยการใช้วัยวะและการเคลื่อนไหวส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ทั้งส่วนศีรษะ แขน มือ ลำตัว และขาเป็นการสื่ออารมณ์และความรู้สึกแทน ซึ่งสอดคล้องกับ

คทาฐ กลิ่นพิพัฒน์ (2560, น.211) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาพฤติกรรมทศกัณฐ์ จาการรณกรรมสู่การแสดง : ทศกัณฐ์เกี่ยวนางเบญกาย ได้กล่าวว่า ผู้แสดงต้องถ่ายทอดพฤติกรรมและบทบาทจาการรณกรรมเป็นกระบวนการที่ผู้แสดงต้องใช้โครงสร้างส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ทั้งส่วนศีรษะ แขน มือ ลำตัว ขา และเท้า โดยเฉพาะผู้แสดงที่ต้องสวมศีรษะ จะไม่สามารถสื่ออารมณ์บนใบหน้าได้ ต้องสื่อจากกระบวนการท่ารำและลีลาเป็นสำคัญ

2. วิเคราะห์การสื่อความหมายด้านอารมณ์รักของหนุมานเกี่ยวนางสุพรรณมัจฉา การสื่อความหมายด้านอารมณ์รักของหนุมานเกี่ยวนางสุพรรณมัจฉา การสื่ออารมณ์เป็นหัวใจสำคัญของบทบาทหนุมานตอนหนุมานเกี่ยวนางสุพรรณมัจฉา เป็นการแสดงถึงความเป็นนักรัก นั่นคือการปากว่ามือถึง โดยท่ารำที่แสดงออกถึงการปากว่ามือถึง เช่น ท่าโลม ท่าเขยคาง ท่าโอบกอด เป็นต้น และลีลาที่แสดงถึงความเป็นนักรักจะอยู่ทุก ๆ ท่ารำ โดยลีลาที่แสดงออก เช่น การเอียง การมอง กระกระแซะ เป็นต้น โดยพฤติกรรมการเกี่ยวพาราสีที่สื่อความหมายด้านอารมณ์รักจะแบ่งออกเป็น 2 วิธี คือ

1. การสื่อความหมายด้านอารมณ์รักผ่านภาษาพูด เป็นพฤติกรรมในการพูดจาหวานลุ่ม ไอ้โลมปฏิโลม ในการเกี่ยวพาราสีนางสุพรรณมัจฉา เช่น การใช้คำพูดแสดงความยกย่องเทิดทูน แสดงความรัก หรือ การใช้คำพูดสรรเสริญเยินยอ เป็นการชมความงาม ชมความฉลาดของนางสุพรรณมัจฉา เป็นต้น
2. การสื่อความหมายด้านอารมณ์รักผ่านภาษากาย เป็นพฤติกรรมการเกี่ยวพาราสีด้วยสัมผัส การถูกเนื้อต้องตัวเป็นพฤติกรรมในการแสดงให้เห็นถึงความสนใจ ความพึงพอใจ การเชยชวน และการเข้าถึงเนื้อถึงตัว เช่น การมองโดยตรง การลูบคลำ การอิงแอบแนบชิด เป็นต้น ซึ่งหนุมานเป็นตัวละครในตอนที่สวมศีรษะปิดหน้า ในการแสดงจึงไม่สามารถที่จะแสดงอารมณ์และความรู้สึกรู้ออกทางใบหน้า สายตา และปากได้ ต้องสื่อสารจากกระบวนการท่ารำและลีลา โดยการใช้อวัยวะและการเคลื่อนไหวส่วนต่าง ๆ ของร่างกายเป็นการสื่ออารมณ์และความรู้สึกแทน ผู้แสดงจะต้องใช้ความสามารถในการถ่ายทอดอารมณ์ทางการแสดงให้สมบทบาท เพื่อเป็นการสื่อความหมายของตัวละครไปสู่ต่อสายตา

ผู้ชม ซึ่งสอดคล้องกับ ไพโรจน์ ทองคำสุก (2549, น.366) การแสดงออกท่าทาง และการแสดงอารมณ์ของตัวโขนลิง ซึ่งมีหัวโขนสวมอยู่ไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะฉะนั้น สิ่งที่สำคัญของศิลปิน คือ ต้องเข้าถึงบทบาทที่แสดงออกการแสดงออกของท่าทาง ก็จะมีอารมณ์ร่วมอยู่ด้วย หัวโขนที่ศิลปินสวมใส่ก็จะมีชีวิตชีวา เปลี่ยนไปตาม อารมณ์ของผู้แสดง

เอกสารอ้างอิง

- คทาวิธ กลิ่นพิพัฒน์. (2560). *การศึกษาพฤติกรรมทัศนศาสตร์จากวรรณกรรมสู่การแสดง : ทัศนศาสตร์เกี่ยวนางเบญกาย*. [วิทยานิพนธ์ศิลปะมหาบัณฑิต, สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์].
- นันทพงศ์ โพธิ์ปัดทอง. (2567). *ท่าโลมบนหรือท่าโลมสองมือ* [รูปภาพ]. สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ คณะศิลปะนาฏดุริยางค์.
- _____. (2567). *ท่าเขยคางหรือท่าโลมมือเดียว* [รูปภาพ]. สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ คณะศิลปะนาฏดุริยางค์.
- _____. (2567). *ท่าแตะหรือท่าสะกิด* [รูปภาพ]. สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ คณะศิลปะนาฏดุริยางค์.
- _____. (2567). *ท่าขอหรือท่ารับ* [รูปภาพ]. สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ คณะศิลปะนาฏดุริยางค์.
- _____. (2567). *ท่าฉลาด* [รูปภาพ]. สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ คณะศิลปะนาฏดุริยางค์.
- _____. (2567). *ท่าจะต้องตาย* [รูปภาพ]. สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ คณะศิลปะนาฏดุริยางค์.
- _____. (2567). *ท่าเกาข้อมือ* [รูปภาพ]. สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ คณะศิลปะนาฏดุริยางค์.
- _____. (2567). *ท่าเกาคาง* [รูปภาพ]. สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ คณะศิลปะนาฏดุริยางค์.
- _____. (2567). *ท่านั่งขัดเท้า มือทั้งสองข้างแตะที่ไหล่ระดับอกศีรษะเอียงขวามองนาง* [รูปภาพ]. สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ คณะศิลปะนาฏดุริยางค์.
- _____. (2567). *ท่านั่งขัดเท้า มือซ้ายกวาดระดับอก มือขวาเข้าอกศีรษะเอียงขวามองนาง* [รูปภาพ]. สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ คณะศิลปะนาฏดุริยางค์.
- _____. (2567). *ท่าแตะคาง* [รูปภาพ]. สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ คณะศิลปะนาฏดุริยางค์.

- _____. (2567). *ท่าโอบเอว* [รูปภาพ]. สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ คณะศิลปะนาฏดุริยางค์.
- _____. (2567). *ท่าว่าพลาง* [รูปภาพ]. สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ คณะศิลปะนาฏดุริยางค์.
- _____. (2567). *ท่ายิ้ม* [รูปภาพ]. สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ คณะศิลปะนาฏดุริยางค์.
- _____. (2567). *ท่านั่งขัดเท้า มือทั้งสองข้างแตะที่ไหล่ระดับอกศีรษะเอียงขวามองนาง* [รูปภาพ]. สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ คณะศิลปะนาฏดุริยางค์.
- พิเชษฐ์ อ่อนสำลี. (2557). *กลวิธีในการรำเกี่ยวนางของตัวลิงในการแสดงโขน*. [วิทยานิพนธ์ศิลปมหาบัณฑิต, สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์].
- ไพโรจน์ ทองคำสุก. (2549). *แนวคิดและวิธีการแสดงโขนลิง*. [วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].

“คุยกะกะห์” กระบวนทัศน์ของกลุ่มสตรีมุสลิม
ผ่านรอยเย็บสู่งานศิลปะสร้างสรรค์
Conversations With Kakah: The Paradigm of
Muslim Women Through Stitches into Creative Art

คีตดา อีสรัน / Keeta Isran¹

ภูวนาท รัตนรังสิกุล / Phuvanart Rattananungsikul¹

Received: Feb. 28, 2025 Revised: May 10, 2025 Accepted: Jul. 18, 2025

บทคัดย่อ

“กะห์” เป็นคำเรียกที่คุ้นเคยและได้ยินมาตั้งแต่เด็กในสังคมมุสลิม โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กผู้หญิงที่นับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งมักถูกเรียกด้วยคำนำหน้าว่า “กะ” (Kakah) คำนี้ไม่เพียงแต่เป็นสัญลักษณ์ของการเรียกชื่อเท่านั้น แต่ยังสะท้อนเส้นทางวิถีชีวิตของสตรีมุสลิมที่อยู่ภายใต้บริบทของศาสนาและความเชื่อทางสังคม บทความนี้มุ่งเน้นศึกษากระบวนทัศน์ของกลุ่มสตรีมุสลิมที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย โดยเฉพาะบทบาทที่ถูกกำหนดตามระบบคิดและความเชื่อที่ส่งผลต่อชีวิตประจำวันของพวกเธอ ทั้งในด้านสังคม วัฒนธรรม และศิลปะ การศึกษานี้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Participatory Action Research) ผ่านกิจกรรม สร้างสรรค์ที่มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การสนทนา และการลงมือทำงานศิลปะ โดยมีผู้เข้าร่วมการวิจัยจำนวน 23 คน ซึ่งเป็นสตรีมุสลิมจากชุมชนต่าง ๆ การวิจัยดำเนินการผ่านขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ 1) การกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง 2) การเลือกใช้เครื่องมือวิจัย

¹สาขาวิชา ศิลปะและการออกแบบเชิงวัฒนธรรม คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

¹Department of Cultural Arts and Design, Faculty of Decorative Arts, Silpakorn University

เช่น การสัมภาษณ์ การสังเกต และการจัดเวิร์กช็อปเชิงสร้างสรรค์ 3) การเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ผลผ่านกิจกรรม “KAKAH” ที่เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมสะท้อนมุมมองของตนเองเกี่ยวกับบทบาทของสตรีในสังคมผ่านกระบวนการเย็บปักถักร้อยและศิลปะพื้นถิ่น ซึ่งเป็นภาษาของการสื่อสารทางวัฒนธรรมที่ทรงพลัง

ผลการศึกษาพบว่า การเปิดพื้นที่ปลอดภัยในการพูดคุยและสร้างสรรค์ผลงานศิลปะช่วยให้กลุ่มสตรีมุสลิมสามารถสะท้อนเรื่องราวชีวิตและมุมมองทางสังคมของตนเองได้อย่างลึกซึ้ง ตลอดจนช่วยสร้างการตระหนักรู้ถึงบทบาทและคุณค่าของพวกเธอในบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้ ศิลปะยังทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการสร้างดุลยภาพระหว่างวัฒนธรรมดั้งเดิมและความคิดร่วมสมัย อันนำไปสู่การพัฒนาแนวทางการดำเนินชีวิตที่ยืดหยุ่นและสอดคล้องกับอัตลักษณ์ของสตรีมุสลิมในปัจจุบัน ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงไม่เพียงแต่เป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ของสตรีมุสลิม แต่ยังเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์พื้นที่แห่งการสื่อสารผ่านศิลปะ ซึ่งสามารถนำไปปรับใช้กับบริบทอื่น ๆ เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการกำหนดบทบาทและความหมายของชีวิตผู้หญิงในสังคมมุสลิมยุคใหม่

คำสำคัญ : มุสลิมะห์ กะห์ กระบวนทัศน์ ศิลปะสร้างสรรค์

Abstract

“Kah” is a familiar word that has been heard since childhood in Muslim societies, especially among Muslim girls who are often called with the title “Kah” (Kakah). This word is not only a form of address, but also a reflection of the way of life of Muslim women within the context of religion and social beliefs. This article focuses on studying the paradigm of Muslim women that have changed over time, especially the roles determined by the thought system and beliefs that affect their daily lives in terms of society, culture,

and art. This study used the participatory action research process through creative activities that involved exchanging ideas, conversations, and doing art work with 23 research participants who were Muslim women from various communities. The research proceeded through important steps including 1) defining the population and samples, 2) choosing research tools such as interviews and observations and organizing creative workshops, and 3) collecting data and analyzing the results through the “KAKAH” activity that allowed participants to reflect on their perspectives on the role of women in society through the process of embroidery and local arts, which are powerful cultural communication languages.

The study found that providing a safe space for discussion and creation of art allowed Muslim women to reflect deeply on their life stories and social perspectives. It also created awareness of their roles and values in changing contexts. In addition, art acted as a medium to create a balance between traditional culture and contemporary ideas, leading to the development of a flexible way of life that is consistent with the identity of contemporary Muslim women. Therefore, this research is not only a study of the change in the paradigm of Muslim women, but also a guideline for creating a space for communication through art, which can be applied to other contexts to promote community participation in defining the roles and meanings of women’s lives in modern Muslim society.

Keywords : Muslimah, Kakah, Paradigm, Creative art

บทนำ

ในสังคมปัจจุบัน การดำเนินชีวิตของผู้คนต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางสังคมที่ส่งผลกระทบต่อบทบาทและหน้าที่ของผู้หญิงอย่างชัดเจน แต่เดิมผู้หญิงในหลายวัฒนธรรม รวมถึงสังคมมุสลิม ถูกกำหนดให้มีบทบาทหลักภายในบ้าน เช่น การดูแลครอบครัว เลี้ยงดูลูก และทำหน้าที่เป็นภรรยาที่ดี อย่างไรก็ตาม ด้วยปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ผู้หญิงจำนวนมากต้องออกไปทำงานนอกบ้าน เพื่อช่วยเหลือครอบครัวและสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ (ชะรีส์อ์ วาลี, 2557) แม้โลกสมัยใหม่จะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว แต่อิสลามยังคงมีหลักปฏิบัติที่ชัดเจนเกี่ยวกับบทบาทของผู้หญิง โดยกำหนดให้พวกเธอมีหน้าที่สำคัญหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นในฐานะบุตร ภรรยา มารดาหรือสมาชิกของสังคม อิสลามให้ความสำคัญกับบทบาทของสตรีมุสลิมในฐานะผู้สร้างสรรค์และดูแลครอบครัวร่วมกับสามี ซึ่งเป็นหลักการที่ได้รับการยอมรับมาตั้งแต่สมัยของท่านศาสดามุฮัมมัด (ศ็อลฯ) (ญุศ สันตสมบัติ, 2556) โดยบทบาทของผู้หญิงในอิสลามนั้นไม่ได้จำกัดอยู่แค่การทำงานภายในบ้าน แต่ยังขยายออกไปสู่การทำงานนอกบ้าน ตราบใดที่สอดคล้องกับหลักศาสนาและไม่กระทบต่อบทบาทสำคัญของพวกเธอ (ฟาริดา สุไลมาน, 2558)

สังคมมุสลิม การทำงานนอกบ้านของสตรีถือเป็นเรื่องที่ได้รับการยอมรับตามหลักการของศาสนาอิสลาม แต่ในขณะเดียวกันก็มีข้อกำหนดและเงื่อนไขที่ต้องพิจารณา เพื่อความเหมาะสมและปลอดภัยทั้งต่อตัวผู้หญิงเองและต่อสังคมโดยรวม หลักการเหล่านี้เป็นการช่วยให้สตรีมุสลิมสามารถดำรงชีวิตได้ในสังคมที่ทันสมัยโดยไม่ละทิ้งหลักศาสนาและยังคงรักษาคุณค่าของความเป็นมุสลิมะฮ์ การทำงานที่สอดคล้องกับธรรมชาติของผู้หญิงเป็นสิ่งที่อิสลามให้ความสำคัญ อาชีพที่เหมาะสมกับผู้หญิงตามหลักอิสลามมักจะเป็นงานที่ไม่ละเมิดศักดิ์ศรีของความเป็นสตรี เช่น อาชีพครู ช่างเย็บผ้า พยาบาล หรือพ่อค้าแม่ค้าธุรกิจขนาดเล็ก ซึ่งสามารถดำเนินไปได้โดยไม่ขัดกับหลักศาสนา (Muhammad and Nasiruddin, 1998) การทำงานในลักษณะนี้ไม่เพียงแต่

ไม่ขัดแย้งกับบทบัญญัติของศาสนา แต่ยังส่งเสริมให้ผู้หญิงมีบทบาทในสังคมอย่างเหมาะสม ในขณะเดียวกัน การไม่ละเลยหน้าที่หลักภายในครอบครัว ก็เป็นอีกหนึ่งข้อกำหนดที่สำคัญ แม้ว่าสตรีมุสลิมจะสามารถออกไปทำงานนอกบ้านได้ แต่ยังคงต้องไม่ละทิ้งบทบาทสำคัญในการดูแลครอบครัว โดยเฉพาะในฐานะภรรยาและมารดา ซึ่งมีหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนลูกหลานให้เติบโตขึ้นตามแนวทางอิสลาม การดูแลครอบครัวในลักษณะนี้ถือเป็นภารกิจที่สำคัญและไม่สามารถมองข้ามได้ เนื่องจากครอบครัวเป็นรากฐานของสังคมมุสลิมการรักษาเกียรติและคุณค่าของตนเองก็เป็นอีกหนึ่งเงื่อนไขที่สำคัญสำหรับสตรีมุสลิมในการทำงานนอกบ้าน ผู้หญิงมุสลิมต้องปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับหลักศาสนาในทุกสถานการณ์ ทั้งในแง่ของพฤติกรรม การแต่งกาย และความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในที่ทำงาน เพื่อให้แน่ใจว่าเธอยังคงรักษาเกียรติและคุณค่าของความเป็นมุสลิมะฮ์ในขณะที่ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย สตรีมุสลิมจึงต้องปรับตัวให้เหมาะสมกับเงื่อนไขทางสังคมโดยไม่ละทิ้งหลักศาสนา

หนังสือ The Ideal Muslimah โดย ดร.มุฮัมหมัด อาลี อัล-ฮาซิมิ (1998) ได้นำเสนอแนวคิดที่น่าสนใจเกี่ยวกับบทบาทของสตรีมุสลิม โดยระบุว่า การเป็นผู้หญิงในอิสลามไม่ใช่เพียงแค่การอยู่บ้าน ดูแลลูก และทำงานบ้านเท่านั้น แต่ยังต้องทำหน้าที่ในการเผยแพร่อิสลาม มีความเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและสร้างสมดุลระหว่างชีวิตครอบครัวกับหน้าที่ในสังคม (Amin, 2023) การศึกษาถึงสภาพและบทบาทของสตรีมุสลิม ตลอดจนสิทธิและหน้าที่ของพวกเธอตามแนวทางอิสลาม เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้เกิดความเข้าใจในบริบทของสังคมมุสลิมมากขึ้น เมื่อผู้หญิงสามารถปรับตัวให้เข้ากับโลกยุคใหม่ โดยยังคงรักษาคุณค่าของตนเองและดำรงชีวิตตามหลักศาสนา สังคมมุสลิมก็จะสามารถพัฒนาไปได้อย่างมั่นคงและสมดุล แม้ว่าสังคมปัจจุบันจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและทำให้บทบาทของผู้หญิงต้องขยายออกไปมากกว่าการเป็นแม่บ้านเพียงอย่างเดียว แต่หลักอิสลามยังคงให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้หญิงในทุกมิติ ทั้งในครอบครัวและสังคม ผู้หญิงมุสลิมสามารถทำงานนอกบ้านได้ ตราบใดที่งานนั้นสอดคล้องกับหลักศาสนา ไม่ละเลยหน้าที่ของครอบครัวและ

ยังคงรักษาคุณค่าในความเป็นสตรีมุสลิม การทำความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิ หน้าที่ และบทบาทของสตรีตามแนวทางอิสลาม จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้เกิดสมดุล ระหว่างชีวิตครอบครัว ศาสนา และสังคม โดยไม่ละทิ้งอัตลักษณ์ของความเป็น มุสลิมะห์ที่แท้จริง

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของสตรีมุสลิม ถูกกำหนดขึ้นภายใต้กรอบ ความเชื่อและหลักการของศาสนาอิสลาม ซึ่งถือเป็นกระบวนทัศน์สำคัญที่ ช่วยกำหนดแนวทางการดำเนินชีวิตของผู้หญิงมุสลิม แนวคิดดังกล่าวสะท้อน ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันระหว่างหลักความเชื่อ ความเข้าใจ และวิถี ปฏิบัติที่เป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน ภายใต้กรอบกฎระเบียบของศาสนา (มุฮัมมัด อะลี กุฎบ, 2561) การวางกรอบบทบาทของสตรีมุสลิมจึงอยู่บนพื้นฐานของ ความสมดุลและการยอมรับในความแตกต่าง อิสลามเน้นย้ำถึงความสำคัญของการปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัย โดยที่ยังคงรักษารากฐานของหลักศาสนาเอาไว้ (Amin, 2023) การเข้าใจธรรมชาติของความแตกต่างและหลากหลายของ มนุษย์เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้เกิดสมดุลในสังคม ทั้งในมิติของศาสนา วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางสังคม (Muhammad & Nasiruddin, 1998)

แนวคิดของการสร้างดุลยภาพในบทบาทของสตรีมุสลิมจึงมีรากฐานอยู่ บนหลักการที่เรียกว่า “Middle Way Islam” หรือแนวทางอิสลามสายกลาง ซึ่งเน้นการรักษาความสมดุลในทุกด้านของชีวิต ไม่ว่าจะเป็นความสมดุลระหว่าง จิตวิญญาณกับวัตถุ ความสัมพันธ์ระหว่างจิตใจกับร่างกาย สิทธิกับหน้าที่ ความเป็นปัจเจกบุคคลกับบทบาทในสังคม รวมถึงความสมดุลระหว่างอุดมคติ กับความเป็นจริง อิสลามไม่ได้กำหนดกรอบของสตรีให้ตายตัว แต่เปิดโอกาส ให้เกิดการปรับตัวตามสถานการณ์และยุคสมัย トラバโตที่ยังอยู่ภายในขอบเขต ของศาสนา (The James H.W. Thompson Foundation, 2013) ดังนั้น การเป็น มุสลิมะห์ที่ดีจึงไม่ใช่เพียงการปฏิบัติตามกรอบกฎเกณฑ์ของศาสนาอย่างเคร่งครัด เท่านั้น แต่ยังต้องอาศัยกระบวนการคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล เพื่อนำไปสู่ แนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยที่ ยังคงรักษาแก่นแท้ของหลักศาสนาไว้ได้อย่างสมดุล (มุฮัมมัด อะลี กุฎบ, 2561)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการปรับตัวของสตรีมุสลิมและผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตในบริบทสังคมปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาและพัฒนาแนวทางกิจกรรมปฏิบัติการเชิงทดลองผ่านกระบวนการเย็บปักถักร้อยศิลปะสร้างสรรค์ของกลุ่มมุสลิมะฮ์ในพื้นที่ชุมชนอำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี

วิธีการดำเนินวิจัย

กรอบแนวคิด

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการปรับตัวของสตรีมุสลิม รวมถึงผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตในบริบทปัจจุบัน โดยใช้กระบวนการสร้างสรรค์เชิงทดลองผ่านกิจกรรมศิลปะ ภายใต้แนวคิด “คุยกะกะห์” ซึ่งเป็นภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวันของกลุ่มมุสลิมะฮ์ เพื่อเป็นสื่อกลางในการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การศึกษานี้เน้นการใช้กิจกรรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) โดยนำบทสนทนา การทดลอง การตอบข้อคำถาม และการแลกเปลี่ยนแนวคิดของสตรีมุสลิมในช่วงอายุต่าง ๆ มาใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์และพัฒนากระบวนการสร้างสรรค์ผลงานศิลปกรรม กระบวนการศึกษานี้จึงมุ่งเน้นการประยุกต์ใช้ศิลปะเป็นเครื่องมือ ในการสะท้อนวิถีชีวิตและกระบวนการทัศน์ของสตรีมุสลิมในสังคมร่วมสมัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาค้างนี้ คือ กลุ่มมุสลิมะฮ์ ในพื้นที่ชุมชนอำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายของการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ

การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างใช้วิธี การสุ่มตัวอย่างแบบกลุ่ม (Cluster Sampling) และการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) โดยแบ่งกลุ่มประชากรตามช่วงอายุของสตรีมุสลิมที่อาศัยอยู่ในชุมชนดังกล่าว จำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาค้างนี้ คือ 23 คน ซึ่งถูกคัดเลือกตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ข้อมูลที่ใช้เป็นพื้นฐานในการศึกษา มาจากแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

การทบทวนวรรณกรรมจากหนังสือ ตำรา งานวิจัย และบทความวิชาการ คัมภีร์อัลกุรอาน และอัลหะดีษ ซึ่งเป็นหลักคำสอนและแนวปฏิบัติของศาสนาอิสลาม ทศนะของนักวิชาการเกี่ยวกับบทบาทของสตรีมุสลิมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และเอกสารและแหล่งข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดศิลปะและการสร้างสรรค์ผลงาน

2. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาภาคสนามผ่านวิธีการเก็บข้อมูลโดยตรง ได้แก่

การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้นำในชุมชนที่มีความรู้เกี่ยวกับบทบาทของสตรีมุสลิม สตรีมุสลิมในพื้นที่ชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี จำนวน 23 คน คำถามสัมภาษณ์ได้รับการออกแบบให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยมุ่งเน้นไปที่ 1) การวิเคราะห์ปัจจัยการปรับตัวของสตรีมุสลิมในปัจจุบัน และ 2) กระบวนการสร้างสรรค์งานศิลปะผ่านกิจกรรมเชิงทดลอง

กิจกรรมปฏิบัติการเชิงทดลอง การทดลองเชิงสร้างสรรค์ผ่านกระบวนการเย็บปัก เพื่อสะท้อนวิถีชีวิตและความคิดของสตรีมุสลิม การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของศิลปะในสังคมมุสลิมและการบันทึกผลการทดลองและประเมินแนวทางการประยุกต์ใช้ศิลปะเป็นสื่อกลางในการสื่อสารทางวัฒนธรรม

การเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์

การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการในพื้นที่ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี โดยใช้วิธีการต่อไปนี้

1. การสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สะท้อนความคิด มุมมอง และประสบการณ์ของสตรีมุสลิม
 2. การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) โดยผู้วิจัยเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มเป้าหมาย เพื่อศึกษารูปแบบการดำเนินชีวิต และแนวคิดเกี่ยวกับศิลปะ
 3. การบันทึกภาคสนาม (Field Notes) เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และกระบวนการสร้างสรรค์งานศิลปะ
 4. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อเชื่อมโยงข้อมูลจากการสัมภาษณ์และกิจกรรมเชิงทดลองเข้ากับแนวคิดที่เกี่ยวข้อง
- การวิเคราะห์ข้อมูลเหล่านี้จะช่วยให้เข้าใจถึงกระบวนการปรับตัวของสตรีมุสลิม รวมถึงบทบาทของศิลปะในฐานะเครื่องมือในการสะท้อนวิถีชีวิต วัฒนธรรม และอัตลักษณ์ของสตรีมุสลิมในสังคมร่วมสมัย

ผลการวิจัย

วิเคราะห์การสัมภาษณ์ข้อคำถามตามกรอบวัตถุประสงค์ ปัจจัย การปรับตัวของสตรีมุสลิม ผลกระทบในวิถีการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน ดังตารางที่ 1 ตัวอย่างการวิเคราะห์ จากการศึกษภาคสนาม Pilot Testing

ตารางที่ 1 แสดงรายละเอียดกลุ่มตัวอย่างและเครื่องมือวิจัยในการศึกษา สตรีมุสลิมในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี

ข้อคำถาม	กลุ่มเป้าหมาย	เครื่องมือ	การปฏิบัติการ/ทดลอง
1. ปัจจัยด้านใด ที่ส่งผลกระทบต่อ การดำเนินชีวิตของ “สตรีมุสลิม”	กลุ่มมุสลิมฮินในพื้นที่ ชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี จำนวน 10 คน การสุ่มตัวอย่าง	การวิจัยนี้ใช้แบบสัมภาษณ์ กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) โดยเลือกกลุ่มตัวอย่าง ตามเกณฑ์ที่กำหนด เพื่อให้สามารถรวบรวมข้อมูลเชิงลึก เกี่ยวกับประเด็นที่ศึกษาได้อย่างครอบคลุม	จากการเลือกกลุ่มตัวอย่าง ในช่วงอายุ 18-35 ปี

ข้อคำถาม	กลุ่มเป้าหมาย	เครื่องมือ	การปฏิบัติการ/ทดลอง
		เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ได้แก่ 1. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) 2. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) 3. การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) 4. การบันทึกและวิเคราะห์ข้อมูล (Data Recording & Analysis)	
2. ความใฝ่ฝันของสตรีมุสลิม	กลุ่มมุสลิมะฮ์ในพื้นที่ชุมชนอำเภอเมืองจังหวัดปัตตานี จำนวน 10 คน การสุ่มตัวอย่าง	การวิจัยนี้ใช้ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างตามเกณฑ์ที่กำหนดเพื่อให้สามารถรวบรวมข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับประเด็นที่ศึกษาได้อย่างครอบคลุม เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ได้แก่ 1. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) 2. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) 3. การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) 4. การบันทึกและวิเคราะห์ข้อมูล (Data Recording & Analysis)	จากการเลือกกลุ่มตัวอย่างในช่วงอายุ 18-35 ปี
	กำหนดการสัมภาษณ์สตรีมุสลิมในพื้นที่ชุมชนคลองช้างอำเภอเมืองจังหวัดปัตตานี จำนวน 3 คน จากกลุ่มตัวอย่าง	แบบสัมภาษณ์สำหรับการสนทนากลุ่ม	จากการเลือกกลุ่มตัวอย่างในช่วงอายุ 40-55 ปี 1. สัมภาษณ์ กิยะยา 2. สัมภาษณ์ กิษนา 3. สัมภาษณ์ กิษมะ

การวิเคราะห์ข้อมูล

ตารางที่ 2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของสตรีมุสลิมในอำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี

จากการสัมภาษณ์เชิงลึก	
ข้อความ : ปัจจัยด้านใดที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของ “สตรีมุสลิม”	
1. กลุ่มมุสลิมะฮ์ในพื้นที่ชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี จำนวน 20 คน จากการสุ่มตัวอย่างในช่วงอายุ 18-35 ปี	
ด้านสังคม	ความเสมอภาค เพราะในปัจจุบันผู้ชายกับผู้หญิงมีความเสมอภาค ทำให้ผู้ชายกับผู้หญิงมีการจับเนื้อต้องตัวกัน โดยไม่คิดอะไรทำเป็นเรื่องปกติในปัจจุบัน เลยทำให้มีผลกระทบหลาย ๆ อย่างตามมา ขาดโอกาสและสิทธิในการแสดงออก ขาดโอกาสในการแสดงออก เพราะด้วยสถานการณ์หลาย ๆ อย่าง ถึงแม้ว่าในปัจจุบันสิทธิ หลาย ๆ อย่าง เริ่มเข้าถึงทุก ๆ คน แต่ด้วยมาตรการในเขตพื้นที่สามจังหวัดเป็นพื้นที่การปกครองพิเศษ การถูกตัดโอกาสของคนบางกลุ่ม เพียงเพราะเขาอาจจะไม่ได้มีข้อคิดเห็นหรือมุมมองที่เหมือนกับคนทั่วไป สิทธิและความเท่าเทียม ศาสนา มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ทั้งการแต่งกายที่ถูกต้องตามหลัก การปฏิบัติศาสนกิจและบทบาทในครอบครัว และข้อกฎหมาย อิทธิพลทำให้สิทธิของสตรีและความเท่าเทียมทางเพศ สังคม และครอบครัว ประเพณีนิยมทางศาสนา วัฒนธรรมและประเพณี การเปลี่ยนแปลงและการถูกดัดแปลงจากสังคมนิยมหรือกระแสต่าง ๆ เช่น วิธีการพันผ้าคลุมการแต่งตัวการใช้ชีวิต สิ่งต่าง ๆ แตกต่างจากสิ่งที่มีอยู่แล้วหรือประเพณีแบบดั้งเดิมที่ควรรักษาไว้ วิถีชีวิตชนบประเพณีดั้งเดิม ส่งผลต่อสตรีในยุคปัจจุบันก่อให้เกิดการปรับตัวที่ผสมผสานระหว่างบทบาทความเชื่อที่เข้ากับศาสนาอิสลาม สตรีมุสลิมยังให้ความสำคัญกับบทบาทศาสนา เช่น การแต่งตัวที่เหมาะสม ครอบครัว การศึกษา ความท้าทายที่มีมุมมองต่างกันออกไป
ด้านเศรษฐกิจ	โอกาสและข้อจำกัดในการประกอบอาชีพ ปัญหาการทำงานและอาชีพของมุสลิมในสังคมไทยบางครั้งในสถานที่ก็ไม่รับมุสลิมเข้าในการทำงาน และมีข้อจำกัดในการทำงาน ทำให้ผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของสตรีมุสลิม และรายได้ในการประกอบอาชีพมีขีดจำกัด การหารายได้หลักของครอบครัว ปัจจัยด้านการเงินและการใช้ชีวิต ประกอบอาชีพมีรายได้และสามารถเป็นผู้หญิงที่เข้มแข็งดูแลครอบครัวที่ดีได้

ด้านสภาพแวดล้อมและเทคโนโลยี	สื่อออนไลน์ที่สะท้อนผ่านสตรีมุสลิม สื่อโซเชียลที่เข้ามามีบทบาทเป็นอย่างมากในปัจจุบัน ซึ่งปัจจัยทั้งหมดที่กล่าวมา ทำให้สตรีหลาย ๆ คนไม่สามารถเข้าถึงความรู้และทรัพยากรที่จำเป็นในการดำรงชีวิตและปฏิบัติตัวให้เป็นมุสลิมที่ดีได้ตามที่ควรจะต้องเป็น โดยเฉพาะในด้านการศึกษากับศาสนา ซึ่งต้องอาศัยผู้ที่มีความรู้ทางด้านศาสนาเข้ามามีบทบาทแทรกแซงเป็นอย่างมาก เพื่อให้สตรีมุสลิมหลายคนได้ตระหนักถึงการเข้าถึงการดำเนินชีวิตของตัวเองในสังคมและสามารถคงอยู่ในเส้นทางที่ศาสนาต้องการได้ การแต่งกายและการดำเนินชีวิต สภาพแวดล้อมในส่วนของการตั้งกฎเกณฑ์ เช่น ในที่ทำงานเรื่องการแต่งกายไม่ให้มีการใส่ผ้าคลุม ในเวลาทำงาน ทำให้มุสลิมะห์ต้องเลือกศาสนามากกว่าการเข้าร่วมทำงานกับองค์กรนั้น ทำให้มุสลิมที่มีศักยภาพอาจจะไม่ได้ทำงานที่ตนถนัดได้อย่างเต็มที่ เพราะเลือกที่จะไม่ทำ อาหารฮาลาล ปัจจัยหลักในการดำเนินชีวิต ปัจจัยด้านอาหารการใช้ชีวิตในปัจจุบัน อาหารเป็นสิ่งจำเป็นอยู่ตลอดและในบางพื้นที่ที่ไม่มีอาหารมุสลิม ทำให้ดำรงชีวิตยากมากขึ้น เพราะมุสลิมต้องรับประทานอาหารที่ฮาลาลเท่านั้น อาหารจึงเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิต
ข้อคำถาม : ความใฝ่ฝันของสตรีมุสลิม	
ด้านสังคม	เป็นมุสลิมะห์ที่ดี การใช้ชีวิต โดยไม่ต้องหวาดระแวง เมื่อต้องออกไปใช้ชีวิตคนเดียว ความเข้าใจ ความรักและการช่วยเหลือ การมีหน้าที่การงานที่มั่นคง สามารถดูแลตัวเองได้ หากมีสามีที่เคารพเรา มีการงานที่ดี ไม่ติดยาเสพติด ไม่ติดการพนัน อยู่ในอีมาน สามารถพาเราไปในหนทางที่ถูกต้องที่สำคัญต้องเห็นคุณค่าในตัวเรา การแสดงตัวตนของมุสลิมะห์ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ และมีการปฏิบัติอย่างไม่เลือกเพศ สตรีก็สามารถทำอะไรหลาย ๆ อย่างได้มากกว่าที่คุณคิด การใช้ชีวิตในสังคมแบบไม่รู้สึกแปลกแยก สตรีมุสลิมก็คือบุคคลที่ควรได้รับการปฏิบัติที่เหมือนกันในสังคม โดยไม่มีการแบ่งแยก การเป็นผู้หญิงและสตรีที่ควรให้เกียรติเป็นอย่างยิ่ง การแสดงตัวตนของมุสลิมะห์ ในสังคมพื้นที่สามจังหวัด ที่ต้องการพื้นที่ส่วนตัวและต้องการความยุติธรรม เหมือนกับพื้นที่ในจังหวัดอื่น ๆ
ด้านเศรษฐกิจ	คุณภาพชีวิตที่ดี รายได้ และอาชีพที่สามารถเลี้ยงครอบครัว มีอาชีพ ครอบครัวที่มั่นคง

ด้านสภาพแวดล้อม และเทคโนโลยี	การใช้ชีวิตในวิถีอิสลาม มีความสุขทั้งทางกายและทางใจอย่างแท้จริง ในการใช้ชีวิต ในวิถีอิสลาม เช่น เรื่องการแต่งกาย การคลุมฮิญาบไม่ใช่เรื่องหน้าแปลก เป็นเพียงส่วนหนึ่งของการแต่งกายแบบมุสลิมะห์
---------------------------------	---

(ที่มา : คีตดา อิสรีน, 2567)

2. การสัมภาษณ์ สตรีมุสลิม ในพื้นที่ชุมชนคลองช้าง อำเภอมือง จังหวัดปัตตานี จำนวน 3 คน จากการเลือกกลุ่มตัวอย่าง ในช่วงอายุ 40-55 ปี ดังตารางที่ 3 แสดงการเปรียบเทียบ กลุ่มสตรีมุสลิม ในพื้นที่ชุมชนคลองช้าง อำเภอมือง จังหวัดปัตตานี จากกลุ่มตัวอย่างของการศึกษาภาคสนาม PILOT TESTING ในการลงพื้นที่ตามวัตถุประสงค์

ตารางที่ 3 แสดงการเปรียบเทียบ กลุ่มสตรีมุสลิม ในพื้นที่ชุมชนคลองช้าง อำเภอมือง จังหวัดปัตตานี จากกลุ่มตัวอย่างของการศึกษาภาคสนาม PILOT TESTING ในการลงพื้นที่ตามวัตถุประสงค์

1. วิเคราะห์ปัจจัยการปรับตัวของสตรีมุสลิม ผลกระทบในวิถีการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน ปัจจัยการปรับตัว : อาชีพเป็นอาสาสมัคร ในพื้นที่เขตเมือง ในชุมชนคลองช้าง อาเนาะรู จังหวัดปัตตานี สตรีมุสลิมในชุมชนคลองช้าง อาเนาะรู จังหวัดปัตตานี มีบทบาทเป็นหลักของครอบครัว ทั้งในการทำงานและการเลี้ยงลูก โดยยึดหลักศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพเป็นอาสาสมัครในชุมชน ทำให้ต้องปรับตัวต่อบริบทของเมือง ทั้งในด้านการสร้างรายได้ การสื่อสารและการเลี้ยงดูบุตร โดยเน้นการสอนให้ดำเนินชีวิตอย่าง “ซอและห์” ตามหลักศาสนาอิสลาม เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับสังคมได้อย่างเหมาะสม	บทบาทความเป็นแม่ คนที่ 1 สัมภาษณ์ กะยา อายุ 44 ปี
--	--

ปัจจัยการปรับตัว : อาชีพเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวและต้องดูแลลูก 6 คน ปัจจุบันเป็นเสาหลักของครอบครัวทั้งพ่อและแม่ หญิงมุสลิมที่เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวและต้องดูแลลูกถึง 6 คน มีบทบาทเป็นทั้งพ่อและแม่ของครอบครัว โดยทำงานในบ้านเด็กกำพร้า พร้อมกับเลี้ยงดูบุตรภายใต้หลักการทางศาสนาอิสลาม ปัจจัยด้านศาสนามีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตตั้งแต่วัยเด็ก เช่น การเริ่มคลุมฮิญาบตั้งแต่อายุ 9 ปี ด้านเศรษฐกิจ รายได้ที่ไม่เพียงพอเป็นความท้าทายหลักในการดูแลครอบครัว แต่ความศรัทธาในอัลลอฮ์ยังคงเป็นแนวทางสำคัญในการดำรงบทบาทความเป็นแม่อย่างเข้มแข็งและมั่นคง	บทบาทของความเป็น แม่เลี้ยงเดี่ยว คนที่ 2 สัมภาษณ์ กะนะ อายุ 51 ปี
ปัจจัยการปรับตัว : การประกอบอาชีพเป็นช่างตัดเย็บเสื้อผ้า อาชีพหลักที่หารายได้และเลี้ยงดูตัวเองและครอบครัว สตรีมุสลิมที่ประกอบอาชีพเป็นช่างตัดเย็บเสื้อผ้า มีบทบาทสำคัญในการเลี้ยงดูตนเองและครอบครัวอย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยเรียน โดยเลือกทำงานด้านวิชาชีพหลังจากจบการศึกษาจากโรงเรียนศาสนา (ปอเนาะห์) ซึ่งเป็นแนวทางที่ครอบครัวส่งเสริมมาตั้งแต่เด็ก ภายหลังจากแต่งงาน หน้าที่และความรับผิดชอบยิ่งเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะการดูแลสามีและครอบครัว ในขณะที่ยังคงยึดมั่นในหลักศาสนา โดยถือว่าหน้าที่ของสตรีมุสลิมคือ การทำความดีเพื่ออัลลอฮ์ และเตรียมพร้อมสำหรับโลกอาคิเราะห์	บทบาทของความเป็น แม่ และป้า คนที่ 3 สัมภาษณ์ กะมะ อายุ 53 ปี

(ที่มา : คีตดา อิสร์น, 2567)

การวิจัยในครั้งนี้ใช้กระบวนกรวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของกลุ่มสตรีมุสลิมในพื้นที่ชุมชนคลองช้าง อำเภอมือ จังหวัดปัตตานี ผ่านการสร้างสรรค์ผลงานศิลปกรรมจากงานหัตถกรรมผ้า โดยเริ่มจากการที่ผู้วิจัยวางแผนและกำหนดรูปแบบกิจกรรม ร่วมกับการสื่อสารและประสานงานกับตัวแทนชุมชนจากแต่ละตำบล เพื่อกำหนดวัน เวลา และสถานที่ในการจัดกิจกรรม กิจกรรม

สร้างสรรค์ประกอบด้วยการสาธิตการปฏิบัติงานศิลปกรรมจากหัตถกรรมผ้า โดยให้ผู้เข้าร่วมเข้าใจกระบวนการตั้งแต่การใช้เครื่องมือ อุปกรณ์ เทคนิค และกรรมวิธีในการสร้างผลงานเบื้องต้น ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวจัดขึ้นครั้งแรกเป็นเวลาประมาณ 90–180 นาที และแบ่งเทคนิคการสร้างสร้าค์ออกเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ 1) การวาดเส้นด้วยวัสดุ และ 2) การใช้วัสดุผสม เช่น ผ้าปัก และรอยเย็บ โดยเน้นกระบวนการทดลองแบบมีส่วนร่วมภายใต้กิจกรรม “คุยกะก๊ะห์” ซึ่งทำหน้าที่เป็น PILOT TESTING เพื่อนำไปสู่การสร้างสร้าค์ ผลงานศิลปะอย่างแท้จริง ทั้งนี้ ผู้เข้าร่วมสามารถเลือกเข้าร่วมบางช่วงหรือ ออกจากกิจกรรมได้ตามความสะดวก เมื่อผู้เข้าร่วมได้ทดลองสร้าค์ งานเบื้องต้นแล้ว จึงเข้าสู่ขั้นตอนการสร้างสร้าค์ผลงานร่วมกันในรูปแบบของ ศิลปะชุมชน โดยคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ประกอบด้วย กลุ่มอาสาสมัคร กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มนักศึกษา และกลุ่มประชากร ที่มีความสนใจในงานหัตถกรรม จากนั้น ผู้วิจัยได้นำเสนอผลงานที่เกิดขึ้น ต่อผู้เชี่ยวชาญด้านงานหัตถกรรมและผ้า พร้อมเปิดพื้นที่แลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อสะท้อนมุมมองด้านศิลปะ วัฒนธรรม และบริบทชุมชน ภายหลังจาก การปฏิบัติการ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจากข้อเสนอแนะของ ผู้เชี่ยวชาญและผู้เข้าร่วม เพื่อสังเคราะห์และจัดทำเป็นบทความทางวิชาการ และในขั้นตอนสุดท้าย ผู้วิจัยได้จัดนิทรรศการศิลปะชุมชน เพื่อนำเสนอผลงาน ต้นแบบที่ได้จากกระบวนการวิจัย พร้อมเปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปเข้าชม นิทรรศการและแสดงความคิดเห็น ซึ่งนับเป็นการสร้างพื้นที่การมีส่วนร่วม อย่างแท้จริงของคนในชุมชน และช่วยวางแนวทางในการพัฒนาผลงานสร้าค์ ในอนาคตอย่างต่อเนื่อง

ภาพที่ 1 กระบวนการสำรวจพื้นที่ที่สังเกตเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติการสร้างสรรค์
(ที่มา : คีตดา อีสรัน, 2567)

1. การศึกษาลวดลายจากการสำรวจพื้นที่ชุมชน โดยวิเคราะห์วัสดุและลวดลายที่ปรากฏบนผืนผ้า โดยเฉพาะลวดลายจากผ้าฮิญาบของประชาชนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ เพื่อทำความเข้าใจรูปแบบการสร้างสรรค์ลวดลายผ่านโครงสร้างลายเส้นในลักษณะต่าง ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 ตัวอย่างลักษณะ รูปทรงและลวดลายพรรณพฤกษา
จากเทคนิคบนผืนผ้าในรูปแบบต่าง ๆ
(ที่มา : คีตดา อีสรัน, 2567)

2. การร่างแบบลายเส้นดินสอ ใน 2 ลักษณะ คือ ลักษณะลายเส้นอิสระ และ ลักษณะลายเส้นจากการสังเกตลดทอนดั้งเดิม โดยกำหนดทิศทางและจังหวะลายเส้นตามจินตนาการของผู้สร้างสรรค์ ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 ตัวอย่างลักษณะ ลดทอนพรรณพฤกษา
จากเทคนิคการสร้างแบบลายปักผ้า
(ที่มา : คีตดา อีสร์น, 2567)

3. การเย็บ รอยเส้น ตามแบบร่างของจิ้งหะและรูปทรงของลวดลาย
ที่ได้กำหนดไว้ ด้วยการกำหนด เส้นขาวดำ และลายเส้นจ้แบบร่างขั้นต้น
ในลักษณะของรูปทรงจากลวดลายพรรณไม้ โดยการกำหนดรูปร่าง-รูปทรง
ที่ปรากฏลงบนผืนผ้า สีขาว ขนาด 60 x 60 เซนติเมตร

ภาพที่ 4 ผลงานสร้างสรรค์ “สร้างรอยเย็บ” ตัวอย่างการทดลองปักผ้า
จากกลุ่มมุสลิมมะห์ ที่มาจากการทดลองกิจกรรมการปฏิบัติงานสร้างสรรค์
(ที่มา : คีตดา อีสรัน, 2567)

4. การศึกษาขั้นตอน ในกระบวนการสร้างสรรค์ผลงาน “รอยเย็บ” การพูดคุยและถาม-ตอบ จากการสัมภาษณ์ และการทดลองกิจกรรมสู่งานศิลปะสร้างสรรค์ ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 ผลงานสร้างสรรค์ ในกระบวนการ “สร้างรอยเย็บ”
จากการทดลองกิจกรรมจากผู้เข้าร่วม
(ที่มา : คีตตา อีสรรัน, 2567)

5. การออกแบบพื้นที่กิจกรรมสร้างสรรค์ โดยการนำเสนอผลงาน “คุยกะก๊ะห์” กระบวนทัศน์ของกลุ่มสตรีมุสลิม ผ่านรอยเย็บสู่งานศิลปะสร้างสรรค์ ผ่านกิจกรรมปฏิบัติการเชิงทดลอง ของกลุ่มมุสลิมะฮ์ในพื้นที่ชุมชนอำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี เป็นการวิเคราะห์องค์ประกอบรูปแบบของการจัดกิจกรรมที่มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการติดตั้งผลงานในลักษณะการจัดวางกับพื้นที่ เพื่อออกแบบกิจกรรมสร้างสรรค์ในการทดลองในครั้งนี้

“คุยกะก๊ะ” KAKAH PILOT TESTING

“คุยกะก๊ะ”

KAKAH SETTING

ภาพที่ 6 ภาพการจัดวางพื้นที่กิจกรรมและพื้นที่นิทรรศการ

อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี

(ที่มา : คีตดา อีสรน์, 2567)

สรุปและอภิปรายผล

จากผลการศึกษาครั้งนี้ ได้มีการจัดรูปแบบการวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการปรับตัวของสตรีมุสลิม รวมถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อวิถีการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน โดยสามารถจำแนกออกเป็นสองกลุ่มหลัก ได้แก่

กลุ่มที่ 1: สตรีมุสลิมะห์ช่วงวัย 18-35 ปี

กลุ่มนี้ให้คำตอบในลักษณะของการมุ่งเน้นสังคม หมายถึง รูปแบบการดำเนินชีวิตที่สะท้อนให้เห็นถึงกิจกรรม ความสนใจ และความคิดเห็นที่เกี่ยวข้องกับประเด็นทางสังคม การเมือง ชุมชน รวมถึงกิจกรรมที่มีลักษณะของการมีส่วนร่วมทางสังคมเป็นหลัก บุคคลในกลุ่มนี้มักให้ความสำคัญกับการเข้าสังคมและการแสดงออกถึงความคิดเห็นต่อประเด็นที่พวกเขามองว่าสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นประเด็นเชิงโครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรม หรือความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน พวกเขามีแนวโน้มที่จะเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวทางสังคม การพัฒนาชุมชน การแสดงความคิดเห็นผ่านสื่อออนไลน์ และการเข้าร่วมโครงการต่าง ๆ ที่สามารถสร้างผลกระทบในวงกว้าง

กลุ่มที่ 2: สตรีมุสลิมะห์ช่วงวัย 40-55 ปี

กลุ่มนี้ให้คำตอบในลักษณะของการมุ่งเน้นบ้านและครอบครัว หมายถึง รูปแบบการดำเนินชีวิตที่ให้ความสำคัญกับกิจกรรมและความคิดเห็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องส่วนตัว ครอบครัว และชีวิตภายในบ้านมากกว่ากลุ่มแรก พวกเขาให้ความสำคัญกับบทบาทในฐานะแม่ ภรรยา และผู้ดูแลครอบครัว โดยมุ่งเน้นไปที่การรักษาความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว การอบรมเลี้ยงดูบุตร การดูแลบ้าน และการปฏิบัติตามหลักศาสนาและวัฒนธรรมที่ได้รับการถ่ายทอดมา พวกเขาอาจมีบทบาทสำคัญในการส่งต่อองค์ความรู้ดั้งเดิมและค่านิยมทางศาสนาให้กับคนรุ่นใหม่ ทั้งในแง่ของวิถีชีวิต การแต่งกาย และบทบาททางสังคมภายในกรอบของข้อกำหนดทางศาสนาและวัฒนธรรม

การสังเคราะห์ข้อมูลจากการสำรวจเบื้องต้น (Pilot Survey) และทบทวน
แนวทางการวิจัย

จากการสำรวจเบื้องต้นและการทบทวนแนวทางของงานวิจัย ทำให้เกิด
ตัวแปรที่สำคัญจากการสังเกตพฤติกรรมของกลุ่มประชากรในชุมชน ซึ่งสามารถ
วิเคราะห์ได้ผ่านมิติด้านสังคมโดยอาศัยระบบความสัมพันธ์ของกลุ่มคน พื้นที่
และกิจกรรมการมีส่วนร่วมในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มประชากรที่ศึกษา โดยพบว่า
ประชากรในช่วงวัย 18-35 ปี มีความสนใจในการเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับ
ชุมชนและสังคมมากกว่ากลุ่มวัย 40-55 ปี ซึ่งมักจะให้ความสำคัญกับเรื่อง
ภายในครอบครัวและชีวิตส่วนตัวเป็นหลัก เมื่อพิจารณาในเชิงลึก จะพบว่า
แนวทางการศึกษานี้มีความคล้ายคลึงกับการศึกษาที่มุ่งวิเคราะห์รูปแบบ
การดำเนินชีวิตของกลุ่มเป้าหมายที่เป็นสตรีมุสลิมะห์ ซึ่งต้องการทำความเข้าใจ
แนวทางการดำรงชีวิตของพวกเขากายใต้บริบทของศาสนา วัฒนธรรมและ
กฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างของการศึกษาอาจอยู่ที่ 1.
บริบทเชิงพื้นที่แต่ละพื้นที่มีบริบททางวัฒนธรรมและโครงสร้างสังคมที่แตกต่างกัน
ซึ่งอาจส่งผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของสตรีมุสลิมะห์ในแต่ละชุมชน 2. ช่วงเวลา
และบริบททางสังคม สังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทำให้แนวคิด
เกี่ยวกับบทบาทของสตรีมุสลิมอาจเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย 3. กลุ่มตัวอย่างที่
ทำการศึกษา กลุ่มประชากรที่ศึกษาอาจมีความแตกต่างกันในด้านอายุ ระดับ
การศึกษา และการเข้าถึงโครงสร้างทางสังคม ซึ่งอาจส่งผลต่อผลลัพธ์ของ
งานวิจัย 4. กฎระเบียบและข้อกำหนดทางศาสนา กรอบของกฎระเบียบทาง
ศาสนาและวัฒนธรรมมีอิทธิพลโดยตรงต่อแนวทางการปรับตัวของสตรีมุสลิม
ในสังคมสมัยใหม่ 5. ความเชื่อมโยงของวิถีปฏิบัติและความสัมพันธ์ทางสังคม
การสร้างสมดุลระหว่างบทบาทส่วนตัวและบทบาททางสังคมเป็นสิ่งสำคัญสำหรับ
การดำเนินชีวิตของสตรีมุสลิม 6. ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของความแตกต่าง
และแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างดุลยภาพในการศึกษาการปรับตัวของสตรีมุสลิม
สมัยใหม่ ต้องคำนึงถึงแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างดุลยภาพในชีวิต ซึ่งเป็นปัจจัย
สำคัญที่ช่วยให้พวกเขาสามารถดำรงตนได้ภายในกรอบของศาสนาและวัฒนธรรม

ที่เปลี่ยนแปลงไป จากผลการวิเคราะห์และสรุปข้อค้นพบดังกล่าว สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนางานวิจัยเกี่ยวกับสตรีมุสลิม โดยเน้นแนวทางการสร้างดุลยภาพแบบมีส่วนร่วมผ่านการทำงานร่วมกับชุมชน รวมถึงการศึกษากระบวนการทัศน์ของสตรีมุสลิมในแต่ละช่วงวัย เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นเกี่ยวกับแนวทางการดำเนินชีวิต การปรับตัว และบทบาทของพวกเขาสังคมสมัยใหม่

ภาพที่ 7 ผลการสรุปข้อค้นพบ ทำการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบแนวทาง
ที่นำไปสู่การปรับตัวของสตรีมุสลิมในปัจจุบัน
(ที่มา : คีตดา อีสรัน, 2567)

เอกสารอ้างอิง

- คีตดา อีสรัน. (2567). กระบวนการสำรวจพื้นที่ที่สังเกตเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ
การสร้างสรรค์ [รูปภาพ]. คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- _____. (2567). ตัวอย่างลักษณะ รูปทรงและลวดลายพรรณพฤกษา
จากเทคนิคบนผืนผ้าในรูปแบบต่าง ๆ [รูปภาพ]. คณะมัณฑนศิลป์
มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- _____. (2567). ตัวอย่างลักษณะ ลวดลายพรรณพฤกษา จากเทคนิค
การสร้างแบบลายปักผ้า [รูปภาพ]. คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัย
ศิลปากร.
- _____. (2567). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของสตรีมุสลิมในอำเภอเมือง
จังหวัดปัตตานี [ตาราง]. คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- _____. (2567). ผลการสรุปข้อค้นพบ ทำการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบแนวทาง
ที่นำไปสู่การปรับตัวของสตรีมุสลิมในปัจจุบัน [รูปภาพ]. คณะมัณฑนศิลป์
มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- _____. (2567). ผลงานสร้างสรรค์ “สร้างรอยเย็บ” ตัวอย่างการทดลองปักผ้า
จากกลุ่มมุสลิมมะห์ที่มาจากการทดลองกิจกรรมการปฏิบัติงานสร้างสรรค์
[รูปภาพ]. คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- _____. (2567). ผลงานสร้างสรรค์ ในกระบวนการ “สร้างรอยเย็บ”
จากการทดลองกิจกรรมจากผู้เข้าร่วม [รูปภาพ]. คณะมัณฑนศิลป์
มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- _____. (2567). ภาพการจัดวางพื้นที่กิจกรรมและพื้นที่นันทนาการ อำเภอเมือง
จังหวัดปัตตานี [รูปภาพ]. คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- _____. (2567). แสดงการเปรียบเทียบ กลุ่มสตรีมุสลิม ในพื้นที่ชุมชน
คลองช้างอำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี จากกลุ่มตัวอย่างของการศึกษา
ภาคสนาม PILOT TESTING ในการลงพื้นที่ตามวัตถุประสงค์ [ตาราง].
คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- _____. (2567). *แสดงรายละเอียดกลุ่มตัวอย่างและเครื่องมือวิจัยในการศึกษาสตรีมุสลิมในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี* [ตาราง]. คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชะรีลือรี วาลี (2557). *กระบวนการชुरอ วิธีการบริหารการปกครองตามหลักศาสนาอิสลาม*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ญศ สันตสมบัติ (2556). *มนุษย์กับวัฒนธรรม*. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ฟาริดา สุไลมาน (2558). *ผู้หญิงสองวัฒนธรรม บนเส้นทางชีวิตการเมือง*. สำนักพิมพ์ 14 พับลิเคชั่น.
- มุฮัมมัด อะลี กุฎบ (2561). *เธอผู้อยู่เคียงข้างท่านเราะสูล*. นัฏวัตการพิมพ์.
- Amin, H. (2023). *HIJAB: Everyday stories of Muslim woman from Singapore and beyond*. Helang Books.
- Muhammad, A. H., & Nasiruddin, A. (1998). *The Ideal Muslimah: The true Islamic personality of the Muslim woman as defined in the Qur'an and Sunnah*. King Fahd Complex for Printing.
- The James H.W. Thompson Foundation (2013). *Mnemonikos: Art of memory in contemporary textiles*. Printed in Thailand by Parbpim Limited Partnership.

กรอบแนวคิดทางภูมิศาสตร์ว่าด้วยการวิเคราะห์: พื้นที่ อารมณ์ และความรู้สึก

A Geographical Conceptual Framework: Space, Emotion, and Feeling

นราธร สายเส้ง / Naratorn Saiseng¹

Received: Jun. 19, 2025 Revised: Aug. 15, 2025 Accepted: Oct. 22, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้เกิดขึ้นมาจากการตั้งข้อสังเกตที่ว่า สถานการณ์ปรากฏการณ์ ตลอดจนปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมล้วนมีอารมณ์เข้าไปเกี่ยวข้อง อารมณ์จึงเป็นปัจจัยสำคัญไม่น้อยไปกว่าเหตุผล ดังนั้นถ้าสามารถทำความเข้าใจอารมณ์ในมิติทางสังคมที่ต่างไปจากการอธิบายเชิงวิทยาศาสตร์แบบเดิม จะสามารถทำได้หรือไม่และจะขยายพรมแดนความรู้เพิ่มขึ้นมากน้อยเพียงใด ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนซึ่งมีความสนใจหลงใหลทางด้านภูมิศาสตร์จึงต้องการนำเสนอแนวคิดทางภูมิศาสตร์มนุษย์ของ Doreen Massey, Nigel Thrift และ Yi-Fu Tuan ที่สามารถนำมาเป็นกรอบอธิบายปรากฏการณ์ทางอารมณ์ในมิติทางสังคมได้ โดยความน่าสนใจของกรอบคิดนี้คือ ไม่ได้มองว่าอารมณ์เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยว แต่อารมณ์เกี่ยวพันกับพื้นที่ที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อน ทั้งนี้ผู้เขียนได้พยายามนำกรอบแนวคิดดังกล่าวมาสังเคราะห์แล้วสร้างเป็นรูปแบบการวิเคราะห์อารมณ์และความรู้สึกบนฐานคิดทางภูมิศาสตร์ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือเชิงคุณภาพในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับ

¹คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

¹Faculty of Education, Bansomdejchaopraya Rajabhat University

พื้นที่ในมิติอารมณ์และความรู้สึก โดยแบ่งเป็น 6 ขั้นตอน ได้แก่ 1) จุดเริ่มเปลี่ยน คือ ขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ที่เริ่มกระตุ้นอารมณ์ 2) กำเนิดอารมณ์ คือ ขั้นที่อารมณ์เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบ 3) อารมณ์ร่วม คือ ขั้นที่เกิดปฏิกิริยาทางอารมณ์แพร่กระจายและส่งผลกระทบต่อพื้นที่ 4) ความรู้สึกก่อรูป คือ ขั้นที่อารมณ์แปรเปลี่ยนเป็นความรู้สึกผ่านพื้นที่ 5) ตีความผลิตสร้างความหมาย คือ ขั้นที่สร้างความหมายระหว่างตัวเรากับพื้นที่ และ 6) วงกลับเปลี่ยนแปลง คือ ขั้นที่อารมณ์และความรู้สึก สร้างการรับรู้และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง บทความวิชาการชิ้นนี้ผู้เขียนไม่ได้ต้องการผลลัพธ์ปลายทางที่สมบูรณ์ แต่อย่างน้อยก็สามารถเปิดพื้นที่เชิงการเรียนรู้ใหม่ ๆ มีแว่นของการวิเคราะห์เพื่อเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมที่หลากหลายและลึกซึ้งขึ้น

คำสำคัญ : ภูมิศาสตร์มนุษย์ พื้นที่ อารมณ์ ความรู้สึก

Abstract

This academic article emerged from the observation that situations, phenomena, and problems occurring in society all involve emotions. Emotions are therefore as significant as reason. This study asks whether understanding emotions in their social dimensions—differently from traditional scientific approaches—could expand the boundaries of knowledge. For this reason, the author, who has a strong interest in geography, presents concepts in human geography proposed by Doreen Massey, Nigel Thrift, and Yi-Fu Tuan as a framework for explaining emotions in social dimensions. This conceptual framework does not view emotions as arising in isolation; rather, it understands emotions as intricately connected with space through complex relational processes. The author synthesizes these conceptual frameworks and constructs an analytical model of

emotions and feelings grounded in geographical thinking. This model is intended as a qualitative tool for analyzing human–space interactions in emotional and affective dimensions. This is divided into six stages: 1) Point of Transformation - the stage where spatial changes begin to stimulate emotions; 2) Emotional Genesis - the stage where emotions arise in response to spatial changes; 3) Shared Emotions - the stage where emotional reactions spread and shape the atmosphere of spaces; 4) Feeling Formation - the stage where emotions are interpreted and consolidated into feelings through spatial experience; 5) Interpretive Meaning-Making - the stage of producing meanings in the relationship between individuals and space; and 6) Cyclical Transformation - the stage where emotions and feelings shape perceptions and contribute to subsequent spatial changes. This article does not aim to provide definitive conclusions; rather, it aims to open new avenues for learning and to offer analytical lenses for understanding diverse and deeper social phenomena.

Keywords : Human Geography, Space, Emotion, Feeling

บทนำ

กระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ตลอดจนปรากฏการณ์ทางสังคมล้วนมีความเกี่ยวข้องกับอารมณ์และความรู้สึก การทำความเข้าใจพฤติกรรมของมนุษย์โดยใช้กรอบคิดเชิงภูมิศาสตร์สามารถเป็นแกนยึดคิดสู่การอธิบาย วิเคราะห์ เชื่อมโยงประเด็น เพื่อทำความเข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างอารมณ์ ความรู้สึก และเหตุผลในมิติที่หลากหลายมากยิ่งขึ้นได้ จะเห็นว่าเหตุผลมักเป็นหลักสำคัญในการอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าหลายครั้งอารมณ์ก็เป็นเหตุผลหนึ่งหรืออาจมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจหลัก

ไม่ต่างกัน เท่าที่ผ่านมาเวลาเรากล่าวถึงอารมณ์มักเป็นมุมมองทางวิทยาศาสตร์ จิตวิทยา หรือการผลักดันให้เป็นภาระส่วนบุคคลที่ต้องจำกัดเก็บซ่อนหรือแสดงออก ตามความคิดเห็นของผู้เขียนรู้สึกว่าการที่เราพูดถึงอารมณ์มักเป็นจุดหรือ ช่วงเวลาหนึ่งของสถานการณ์ที่ปรากฏและหายไป หรือการแสดงออกที่ขาด สติสัมปชัญญะ (คำว่าอารมณ์ในการรับรู้ของคนไทยจะค่อนข้างไปทางลบ เสียมากกว่า) หากทุกการกระทำของมนุษย์หรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในสังคม มีอารมณ์แฝงอยู่ การทำความเข้าใจกับอารมณ์เพื่อรับรู้ถึงการดำรงอยู่ การใช้ อารมณ์เพื่อขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลง หรือมีปัจจัยใดที่มีอิทธิพลต่ออารมณ์บ้าง

ในบทความนี้ผู้เขียนมีความพยายามนำเอาแนวคิดทางภูมิศาสตร์มนุษย์ ของ Doreen Massey ที่กล่าวถึง พื้นที่อันเป็นผลผลิตของความสัมพันธ์เชิง อำนาจและพลวัตของกระแสทุนและวัฒนธรรม มาเชื่อมกับแนวคิดของ Nigel Thrift ที่เสนอมิติทางภูมิศาสตร์ของอารมณ์ และเชื่อมไปกับ Yi-Fu Tuan ที่ให้ ความสำคัญกับพื้นที่และสถานที่โดยมีประสบการณ์เข้าไปเกี่ยวข้อง โดยผู้เขียน ได้นำแนวคิดจากนักภูมิศาสตร์ 3 ท่าน มาเป็นฐานคิดและทดลองสร้างรูปแบบ การวิเคราะห์อารมณ์และความรู้สึก ดังนั้นจึงมีความคาดหวังว่ากรอบแบบ การวิเคราะห์ 6 ขั้นตอนที่ได้เสนอไปนี้ จะเป็นเครื่องมือเชิงคุณภาพทางภูมิศาสตร์ ที่ช่วยให้เข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมได้อย่างลึกซึ้งขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงอยากชวน ผู้อ่านเดินทางไปพร้อมกันด้วยการเปิดมุมมอง คลื่นความคิดแล้วลองเดินตาม แผนที่ที่ผู้เขียนได้วางไว้เพื่อนำไปสู่การพิจารณา วิเคราะห์ ถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่าง มนุษย์กับพื้นที่ในมิติทางภูมิศาสตร์ ซึ่งพื้นที่ในมุมมองภูมิศาสตร์ที่สื่อในบทความนี้ ไม่ได้เป็นเพียงฉากหรือพื้นที่เชิงกายภาพของการเปลี่ยนแปลงเท่านั้น แต่เป็นส่วนหนึ่งของการก่อรูป สร้างอารมณ์ เกิดความรู้สึก อย่างเป็นทางการเป็นผล

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อนำเสนอแนวคิดทางภูมิศาสตร์มนุษย์ของ Doreen Massey, Nigel Thrift และ Yi-Fu Tuan ที่สามารถนำมาเป็นกรอบการอธิบายปรากฏการณ์ ทางอารมณ์ในมิติทางสังคม

2. เพื่อสร้างรูปแบบการวิเคราะห์อารมณ์และความรู้สึกบนฐานคิดทางภูมิศาสตร์สำหรับการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพื้นที่ในมิติอารมณ์และความรู้สึก

ภูมิศาสตร์กับความเกี่ยวข้องของพื้นที่ อารมณ์ และความรู้สึก

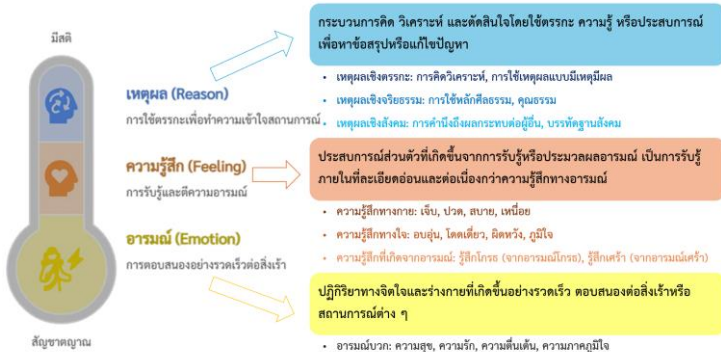
หากพิจารณาสิ่งที่กระทำไปผ่านเงื่อนไขของเวลา การใช้ชีวิตของมนุษย์ต่างผูกโยงกับอารมณ์ ความรู้สึก และเหตุผลไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง เราใช้อารมณ์หรือเหตุผลในการตัดสินใจ แน่แน่นอนว่ามนุษย์เราถูกสอนให้ครุ่นคิดและมีเหตุมีผล และอย่าใช้อารมณ์ให้อยู่เหนือเหตุผล ความน่าสนใจในประเด็นนี้อยู่ที่ว่าเรามองปลายทางของปรากฏการณ์นี้อย่างไร

อารมณ์ (Emotion) คือ การตอบสนองอย่างรวดเร็วแบบทันทีทันใดต่อสิ่งเร้า อารมณ์เป็นส่วนหนึ่งของกลไกการเอาตัวรอด และเป็นสัญญาณเริ่มต้นที่ส่งข้อมูลไปยังสมอง มักเกิดขึ้นก่อนเหตุผลและมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของมนุษย์ ขณะที่ความรู้สึก (Feeling) เป็นการรับรู้และตีความอารมณ์ที่เกิดขึ้น เป็นประสบการณ์ส่วนตัวที่ลึกซึ้งกว่าอารมณ์และมักเกี่ยวข้องกับการประมวลผลทางความคิด ความรู้สึกเป็นนามธรรมมากกว่า และได้รับอิทธิพลจากประสบการณ์ส่วนตัว วัฒนธรรม และความทรงจำในอดีต ส่วนเหตุผล (Reason) คือ กระบวนการคิดวิเคราะห์ การใช้ตรรกะ และการประมวลข้อมูลเพื่อทำความเข้าใจสถานการณ์ วางแผน และตัดสินใจ เหตุผลนั้นจะช่วยให้เราสามารถควบคุม จัดการ และให้ความหมายกับอารมณ์และความรู้สึกได้ การใช้เหตุผลไม่ได้หมายความว่าเราปราศจากอารมณ์ แต่เป็นการนำอารมณ์มาเป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจอย่างมีสติ (ภาพที่ 1) หลายครั้งเหตุผลก็ถูกมองว่าเป็นกลไกที่แยกขาดออกจากอารมณ์ แต่ในความเป็นจริงแล้วอารมณ์และเหตุผลจะทำงานควบคู่กัน ทั้งนี้เคยมีคำกล่าวว่า แม้แต่การตัดสินใจที่ดูเหมือนมีเหตุผลที่สุดกลับมีอารมณ์หรือความรู้สึกบางอย่างแฝงอยู่ แต่ในบางกรณีเหตุผลอาจอยู่ในสถานะของข้ออ้างเพื่อตอบสนองต่อสภาวะอารมณ์ก็เป็นได้

การหันกลับมาให้ความสนใจเกี่ยวกับอารมณ์ (Emotional turn) คือ จุดเปลี่ยนทางความคิดในสาขาวิชาภูมิศาสตร์ที่เกิดขึ้นในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 ถึงต้นศตวรรษที่ 21 ที่ในอดีตมุ่งศึกษาเชิงปฏิฐานนิยม ความรู้ที่ได้ต้องพิสูจน์ได้ในเชิงวิทยาศาสตร์และให้ความสำคัญในเชิงปริมาณเป็นหลัก และเป็นการศึกษาแบบแยกส่วน ซึ่งการศึกษาเช่นนี้ถูกมองว่ามีได้นำความเป็นมนุษย์และกรอบเชิงสังคมและวัฒนธรรมที่ซับซ้อนเข้าไปมีส่วนร่วม โดย Anderson and Smith (2001) และ Davidson, Bondi and Smith (2006) ได้กล่าวในงานภูมิศาสตร์เชิงอารมณ์ (Emotional Geographies) ในทิศทางเดียวกันว่า “การเพิกเฉยต่ออารมณ์และความรู้สึก จะทำให้ความเข้าใจต่อโลกไม่ครบถ้วน” เหตุนี้จึงทำให้นักภูมิศาสตร์กลับมาทบทวนและให้ความสำคัญกับอารมณ์และความเป็นมนุษย์อีกครั้ง

กรอบการศึกษาภูมิศาสตร์อาศัยการพิจารณาในมิติของพื้นที่และเวลา (Space and Time) เป็นหลักยึด พื้นที่ในที่นี้ไม่ได้มองพื้นที่ในเชิงกายภาพที่แน่ชัดหรือมองเฉพาะสิ่งที่ปรากฏตามสายตาที่มนุษย์เห็นเท่านั้น หากแต่มองลึกไปถึงพื้นที่เชิงนามธรรม พื้นที่เชิงการนึกคิดที่ปฏิสัมพันธ์กันและปรากฏไปยังพื้นที่ทางกายภาพที่มีองค์ประกอบภายในพื้นที่กระทำการอยู่ผ่านเงื่อนไขของเวลา โดยเวลาจะเป็นเหมือนตัวควบคุมการอธิบายปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็นว่าเกิดขึ้นช่วงไหน เวลาใด มีการแปรเปลี่ยน เปลี่ยนแปลง เปลี่ยนผ่านไปอย่างไร การเปลี่ยนผ่านไม่ได้เป็นเพียงการเคลื่อนที่จากสถานะหนึ่งไปสู่อีกสถานะหนึ่ง แต่เป็นกระบวนการที่เต็มไปด้วยความไม่แน่นอน ความขัดแย้ง และการปรับตัว ซึ่งล้วนแล้วแต่ก่อให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นความหวัง ความกลัว ความสูญเสีย ความสุข หรือความท้าทาย (Ahmed, 2014) อารมณ์เหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยว แต่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ ในทางกลับกันพื้นที่ก็อยู่ในสถานะของผู้รังสรรค์ ให้ความหมายและสร้างการรับรู้ผ่านอารมณ์ ความรู้สึก ขององค์ประกอบที่อยู่ภายในด้วย เพราะฉะนั้นในส่วนถัดไป ผู้เขียนจึงต้องการนำเสนอแนวคิดทางภูมิศาสตร์ที่เป็นแนวทาง

ในการวิเคราะห์อารมณ์ ความรู้สึก และเหตุผล เพื่อให้เห็นมุมมองที่รอบด้านมากยิ่งขึ้น

ภาพที่ 1 กรอบการรับรู้อารมณ์ ความรู้สึก และเหตุผล

(ที่มา : นราธร สายเส็ง, 2568)

แนวคิดทางภูมิศาสตร์ของ Doreen Massey, Nigel Thrift และ Yi-Fu Tuan

ในโลกวิชาการได้มีการศึกษาประเด็นเกี่ยวกับอารมณ์ไว้อย่างกว้างขวางตลอดจนในวงวิชาการไทย ได้ทำการศึกษาประเด็นอารมณ์และความรู้สึกไว้อย่างน่าสนใจหลากหลายงานที่ปูทางสร้างพื้นที่วิเคราะห์ ทดลอง ถกเถียงสู่การขยายพรมแดนความรู้ใหม่ อย่างไรก็ตามในส่วนนี้จึงขอนำเสนอแนวคิดของนักภูมิศาสตร์มนุษย์ที่มีอิทธิพล 3 ท่าน ได้แก่ Doreen Massey, Nigel Thrift และ Yi-Fu Tuan เพื่อให้เข้าใจภูมิหลัง หลักการแนวคิดของเขาสำหรับนำไปเป็นฐานหรือกรอบการอธิบายถึงอารมณ์ ความรู้สึก ที่แสดงออก (อาจไม่ได้ใช้เพื่อทำความเข้าใจในบริบทนี้โดยเฉพาะแต่สามารถใช้เป็นแว่นหรือแผนที่สำหรับวิเคราะห์ในประเด็นหรือปรากฏการณ์อื่น ๆ ได้)

Doreen Massey (เกิดเมื่อวันที่ 3 มกราคม ค.ศ. 1944 และเสียชีวิตเมื่อวันที่ 11 มีนาคม ค.ศ. 2016) เป็นนักภูมิศาสตร์ผู้ทรงอิทธิพลชาวอังกฤษได้นำเสนอแนวคิดเรื่องพื้นที่ (Space) ที่ท้าทายมุมมองดั้งเดิมที่มองว่าพื้นที่

เป็นเพียงที่ว่างเปล่าหรือเป็นฉากหลังสำหรับกิจกรรมทางสังคมเท่านั้น Massey (2005) เธอได้เสนอว่า พื้นที่ควรถูกทำความเข้าใจเสียใหม่ในฐานะผลผลิตเชิงความสัมพันธ์ (Relational Product) ซึ่งหมายความว่าพื้นที่ไม่ได้มีอยู่ด้วยตัวของมันเอง แต่ถูกประดิษฐ์สร้างขึ้นและเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องผ่านปฏิสัมพันธ์ ความสัมพันธ์ และเครือข่ายที่หลากหลายระหว่างผู้คน วัตถุ และกระบวนการต่าง ๆ Massey (1994) ยังเสนอแนวคิด Power Geometry ที่อธิบายว่าความสัมพันธ์เชิงอำนาจมีบทบาทสำคัญในการกำหนดโครงสร้างของพื้นที่และการเข้าถึงทรัพยากรที่แตกต่างกัน ผู้คนและกลุ่มต่าง ๆ มีความสามารถในการเคลื่อนที่และเชื่อมโยงกับโลกภายนอกไม่เท่ากัน จึงส่งผลต่อการรับรู้และประสบการณ์ของพื้นที่และสถานที่ต่างกัน อีกทั้งเธอยังมองว่าสถานที่ที่มีหลายอัตลักษณ์ (Multiple Identities) และไม่ได้ถูกทำลายด้วยกระบวนการของโลกาภิวัตน์ แต่ถูกสร้างผ่านความเชื่อมโยงบนฐานความสัมพันธ์ของโลกใบเดียวกัน ความสัมพันธ์ระหว่างเวลาและพื้นที่สองสิ่งนี้ไม่สามารถแยกขาดออกจากกันได้ พื้นที่จึงเป็นผลผลิตของความสัมพันธ์หลากหลายระดับ ดังนั้นพื้นที่ในความหมายของ Doreen Massey ไม่ใช่พื้นที่ที่ตายแล้วหรือแข็ง แต่เป็นพื้นที่ที่กำลังก่อรูปอย่างเป็นพลวัต (Space as always becoming) พื้นที่เป็นกระบวนการที่กำลังดำเนินไป ไม่ใช่ผลลัพธ์สุดท้าย การเปลี่ยนผ่านจึงเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการก่อรูปพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งหมายความว่าพื้นที่และอัตลักษณ์ทางพื้นที่ก็มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาเช่นกัน

Nigel Thrift (เกิดเมื่อวันที่ 12 ตุลาคม ค.ศ. 1949 - ปัจจุบัน) นักภูมิศาสตร์ชาวอังกฤษที่ได้บุกเบิกการศึกษาภูมิศาสตร์ที่เกี่ยวกับอารมณ์ ความสนใจของเขามาร่วมกับกระแสความคิดแบบหลังสมัยใหม่ที่ตั้งคำถามต่อกระแสความคิดและผลขององค์ความรู้เดิม Thrift (2000) ได้ให้ข้อเสนอในงานของเขาว่า การศึกษาที่มุ่งเน้นแต่การนำเสนอผ่านสัญลักษณ์ ภาษาและข้อความ สิ่งเหล่านี้อาจจะเลยประสบการณ์ทางกายภาพและสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในชีวิตประจำวัน แท้จริงแล้วเราควรหันมาสนใจวิธีการที่ผู้คนและวัตถุต่าง ๆ มีปฏิสัมพันธ์ในโลกจริงมากกว่าจะศึกษาเพียงแค่ความหมายหรือความเป็น

ตัวแทนในการศึกษานั้นควรเน้นไปที่การทำความเข้าใจสิ่งที่เกิดขึ้น (What happens) และวิธีการที่สิ่งต่าง ๆ ได้รับการก่อตัว (How things are enacted) มากกว่าการมุ่งหาความหมายหรือการตีความจากสัญลักษณ์เพียงอย่างเดียว ด้วยเหตุนี้งานของเขาจึงพัฒนามาจากองค์ความรู้ข้ามศาสตร์ ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากทฤษฎีอาฟเฟกต์ (Affect theory) เรียกเป็นภาษาไทยว่าทฤษฎีผัสสาอารมณ์ ซึ่งอาทิตย์ เจียมรัตตัญญู ได้ใช้เป็นคนแรก (ชัยรัตน์ พลมุข, 2562, น.325) เป็นสิ่งที่ขยายไปไกลกว่าคำว่าอารมณ์ (Emotion) ทั้งนี้ผู้เขียนขอใช้คำแปลตามอาทิตย์ เจียมรัตตัญญูเพื่อให้ได้ความหมายตรงกับ Thrift ที่ได้นำเสนอไว้ โดยคำว่า “affect” หรือ “ผัสสาอารมณ์” หมายถึง ประสบการณ์ของผัสสะที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลันทันทีโดยที่ยังไม่ได้ผ่านกระบวนการตีความ (อาทิตย์ เจียมรัตตัญญู, 2562) ในงานเขียนของ Thrift (2004) พยายามมุ่งเป้าไปที่ผัสสาอารมณ์ เพราะเกิดขึ้นและส่งผลกระทบต่อผู้คนในพื้นที่โดยที่ยังไม่ถูกแปลงเป็นความหมาย เขายังเสนอต่อว่าการจัดวางพื้นที่สามารถกระตุ้นหรือควบคุมผัสสาอารมณ์ของผู้คนได้อีกด้วย

หากพิจารณาแนวคิดของ Thrift สามารถสรุปได้เป็น 3 ส่วน ได้แก่

- 1) ภูมิศาสตร์ของผัสสาอารมณ์ (Geographies of Affect) เขาให้ความสำคัญกับวิธีที่อารมณ์แผ่กระจายและทำงานในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นความตึงเครียดในพื้นที่สาธารณะ ความรู้สึกร่วมของความหวังในการเคลื่อนไหวทางสังคม หรือความรู้สึกไม่สบายใจในสภาพแวดล้อมที่ไม่คุ้นเคย ผัสสาอารมณ์เหล่านี้มีพลังในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและพื้นที่ได้
- 2) ร่างกายและผัสสะ (Body and Senses) เขาอธิบายว่าบทบาทของร่างกายและประสาทสัมผัสในการรับรู้และตอบสนองต่อพื้นที่ มีส่วนสำคัญต่ออารมณ์และความรู้สึก
- และ 3) การปฏิบัติและประสิทธิภาพ (Practices and Performances) เขาได้ให้คำอธิบายว่าผัสสาอารมณ์นั้นถูกผลิตซ้ำและแสดงออกผ่านการปฏิบัติในชีวิตประจำวันอย่างมีนัยยะ การปฏิบัติการในพื้นที่โดยมีอารมณ์ขับเคลื่อนอย่างมีประสิทธิภาพนั้นสามารถก่อร่างสร้างพื้นที่หรือทำลายพื้นที่ในรูปแบบที่เคยเป็นมาก่อนได้เช่นกัน (Thrift, 2000) ดังนั้นสำหรับ Thrift แล้วกระบวนการ

ที่อุดมไปด้วยอารมณ์ความรู้สึก ที่ไม่ได้เป็นเพียงผลพวงของการเปลี่ยนแปลง แต่เป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนหรือก่อรูปการเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ ในพื้นที่

Yi-Fu Tuan (เกิดเมื่อวันที่ 5 ธันวาคม ค.ศ. 1930 และเสียชีวิต เมื่อวันที่ 10 สิงหาคม ค.ศ. 2022) เขาได้รับการยกย่องว่าเป็นนักภูมิศาสตร์ มนุษยนิยม ชาวจีน-อเมริกัน เพราะสิ่งที่เขาคิดและเสนอแตกต่างจากการศึกษา ในแนวกระแสหลัก ซึ่งเป็นการหันเหของภูมิศาสตร์ที่ไม่ได้มองโลกแบบ ปฏิกฐานนิยม แต่ดึงตัวคนหรือมนุษย์เข้ามาเป็นองค์ประกอบหลักเพื่อพิจารณา ซึ่งหมายความว่า เป็นการมองให้ลึกไปกว่าสิ่งที่ตาเห็น แนวคิดหลักของ Tuan สามารถนำเสนอออกเป็น 3 ส่วนหลัก ดังนี้ 1) พื้นที่และสถานที่ (Space and Place) Tuan (1977) เสนอไว้ว่า พื้นที่ คือสิ่งที่ไร้รูปร่างและไม่มี ความหมาย จนกว่าจะถูกทำให้เป็น สถานที่หรือถิ่นที่ ด้วยการเติมประสบการณ์ของมนุษย์ เข้าไปในพื้นที่ สถานที่หรือถิ่นที่จึงเป็นเหมือนศูนย์รวมของความหมาย คุณค่า และความผูกพันทางอารมณ์ ดังนั้นพื้นที่กับสถานที่ในความหมายของเขา จึงต่างกันอย่างมาก หากตามทัศนะของผู้เขียนอาจเปรียบพื้นที่เหมือนกับคำว่า บ้านในเชิงกายภาพในฐานะเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย แต่ถิ่นที่เปรียบได้กับคำว่า บ้านเช่นกันแต่มีอารมณ์ ความรู้สึก และความผูกพันเข้าไปเกี่ยวข้องจึงมีความหมายที่ลึกซึ้งกว่าบ้านเชิงกายภาพ 2) ความผูกพันเชิงพื้นที่ Tuan (1990) เขาได้บัญญัติคำว่า Topophilia เพื่ออธิบายถึงอารมณ์ที่มนุษย์มีต่อสถานที่ ความรัก ความผูกพัน และความรู้สึกดี ๆ ที่มีต่อสถานที่หนึ่ง ๆ ความรู้สึกเหล่านี้ มีส่วนในการทำความเข้าใจต่อการตอบสนองของการเปลี่ยนผ่านต่าง ๆ เมื่อสถานที่อันเป็นที่รักมีการเปลี่ยนแปลง ผู้คนอาจต้องเผชิญกับความรู้สึก สูญเสียหรือไม่สบายใจ และ 3) ภูมิทัศน์ของความรู้สึก (Landscapes of Feeling) Tuan (1977) อธิบายว่า ภูมิทัศน์ไม่ได้เป็นเพียงสิ่งที่มองเห็นได้เท่านั้น แต่เป็น สิ่งที่รับรู้ผ่านผัสสะ ประสบการณ์ทั้งหมดของมนุษย์ รวมถึงฟังเฟื่องไปด้วย อารมณ์ ความรู้สึก ความทรงจำ และความหมายของแต่ละบุคคล ดังนั้นสำหรับ Tuan กระบวนการที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อความรู้สึกผูกพันและความหมาย ที่มนุษย์มีต่อสถานที่ อย่างเช่น การสูญเสียสถานที่หรือถิ่นที่แล้วมีการสร้าง

พื้นที่ใหม่ขึ้นมาแทน หรือการปรับเปลี่ยนความหมายของสถานที่เดิม ล้วนแล้วแต่เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับอารมณ์ ณ ขณะนั้น ความรู้สึกที่แปรเปลี่ยน

เราจะเห็นว่าแนวคิดของ Massey, Thrift และ Tuan แม้จะมีความแตกต่างกันในจุดเน้น แต่สามารถนำมาเชื่อมโยงและเสริมเติมซึ่งกันและกันเพื่อสร้างความเข้าใจอย่างรอบด้านได้ Massey ช่วยให้เราเข้าใจว่าพื้นที่เป็นพลวัตและถูกประกอบสร้างผ่านความสัมพันธ์จากกระแสที่หลากหลาย Thrift นำเสนอมิติของอารมณ์ที่เป็นแรงขับเคลื่อนซึ่งมองไม่เห็นแต่ทรงพลังในการก่อรูปและเปลี่ยนแปลงพื้นที่ และ Tuan ช่วยให้เราเข้าใจถึงมิติส่วนบุคคลที่ซึมซับรับรู้ประสบการณ์ ความผูกพัน และผลิตสร้างความหมายใหม่ให้กับพื้นที่จนแปรเปลี่ยนเป็นถิ่นที่

วิเคราะห์อารมณ์และความรู้สึกผ่านแนวคิดทางภูมิศาสตร์

ผู้เขียนพยายามนำเอาแนวคิดทางภูมิศาสตร์ของทั้ง 3 คนมาทดลองสร้างเป็นวงจรการวิเคราะห์พื้นที่ อารมณ์ และความรู้สึกที่จะฉายภาพว่าปรากฏการณ์แต่ละส่วนมีการเชื่อมโยงและส่งผลกระทบซึ่งกันและกันอย่างไร โดยพื้นที่ตามทัศนะของ Massey ผู้เขียนเรียกปรากฏการณ์ส่วนนี้ว่า “จุดก่อกำเนิดอารมณ์” เพราะเขามองว่าพื้นที่เป็นผลผลิตเชิงความสัมพันธ์ (Relational Product) และเป็นพลวัตเสมอ อีกทั้งยังเป็นที่บรรจบกันของกระแสผู้คน และความสัมพันธ์ที่หลากหลาย การเปลี่ยนแปลงของ “พลวัตเชิงพื้นที่” นี้เองที่เป็นสิ่งเร้าโดยตรงที่ก่อให้เกิดอารมณ์ ฉะนั้นจะเห็นว่าเมื่อโครงสร้างความสัมพันธ์ในพื้นที่เปลี่ยนไป เช่น การที่กระแสทุนเข้ามาในชุมชนเก่า การที่ผู้คนถูกเคลื่อนย้ายออกจากที่อยู่อาศัย หรือการที่ภูมิทัศน์ถูกรบกวไปด้วยเสียงและกลิ่นไม่พึงประสงค์ สิ่งเหล่านี้จะกระตุ้นปฏิกิริยาทางสรีรวิทยา (อารมณ์) ทันทีทันใด เช่น หัวใจเต้นเร็วจากความตกใจ เหงื่อออกจากการถูกคุกคาม หรือการหวาดกลัวจากความไม่คุ้นเคย

อารมณ์ตามทัศนะของ Thrift ผู้เขียนเรียกปรากฏการณ์ส่วนนี้ว่า “พลังงานขับเคลื่อนอารมณ์” เพราะเขาให้ความสำคัญกับผัสสาอารมณ์ (Affect) ซึ่งเป็นพลังงานที่มองไม่เห็นแต่ทรงพลังที่เกิดขึ้นก่อนการรับรู้เชิงสำนึก เกิดขึ้น

โดยอัตโนมัติ รวดเร็ว และไม่จำเป็นต้องผ่านการไตร่ตรอง ซึ่งต่างจากอารมณ์ (Emotion) ที่เกิดขึ้นหลังการประมวลผลทางความคิดและตีความ ฉะนั้นเมื่ออารมณ์ถูกประมวลและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพขึ้น เช่น การเต้นของหัวใจที่เร็วขึ้น ผัสสาธรมณ์จะทำงานในระดับที่กว้างขึ้น อีกทั้งมันสามารถแผ่กระจายไปในพื้นที่และสร้างบรรยากาศหรือโทนของพื้นที่นั้น ๆ ได้ด้วย เช่น ความตึงเครียดในพื้นที่ประท้วง ความรู้สึกครึกครื้นในตลาดนัด ความรู้สึกตื่นเต้นที่เกิดขึ้นทันทีเมื่อเข้าสู่สนามกีฬา หรือการรู้สึกเย็นใจจากการนั่งตากลมทะเลโดยไม่ต้องคิด อย่างไรก็ตามสิ่งเหล่านี้ยังเป็นวัตถุดิบตั้งต้นที่สมองจะนำไปประมวลผลและตีความให้กลายเป็นความรู้สึกที่ระบุได้ในอีกทอดหนึ่ง

สถานที่ตามทัศนะของ Tuan ผู้เขียนเรียกปรากฏการณ์ในส่วนนี้ว่า “พื้นที่แห่งความรู้สึกและการผลิตสร้างความหมาย” จะเห็นว่าเขาพยายามอธิบายว่าพื้นที่ได้กลายเป็นถิ่นที่ก่อก่อเมื่อเราผลิตสร้างความหมายหรือใส่ประสบการณ์ ความทรงจำ ทำให้เกิดความผูกพันทางอารมณ์ ความรู้สึก จึงก่อร่างสร้างตัวและทำให้สถานที่มีความหมายเป็นถิ่นที่ ฉะนั้นจากอารมณ์ที่ถูกขับเคลื่อนโดยอารมณ์ร่วม ผู้คนจะใช้การตีความทางความคิดและประสบการณ์ส่วนตัวเพื่อแปลสิ่งเหล่านั้นให้เป็นความรู้สึกที่ชัดเจน เช่น ความรู้สึกโศกเศร้าจากการสูญเสียบ้านเก่าอันเป็นที่รัก ความรู้สึกผิดหวังที่สถานที่เคยรักถูกทำลาย หรือความรู้สึกอบอุ่นใจเมื่อได้กลับมายังบ้านเกิดเมืองนอน ความรู้สึกเหล่านี้ได้แฝงฝังหรือฝังแน่นอยู่ในสถานที่ ถิ่นที่นั้น ๆ และส่งผลต่อการรับรู้และปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่

เพื่อให้แนวคิดเหล่านี้ฉายภาพให้เป็นรูปธรรมมากขึ้น จะขอเสนอการวิเคราะห์ใน 3 ประเด็นที่เชื่อมโยงกับแนวคิดของ Massey, Thrift และ Tuan พร้อมยกตัวอย่างปรากฏการณ์เกี่ยวกับพื้นที่ริมน้ำในเมืองเพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของพื้นที่ อารมณ์ และความรู้สึก ที่ทำงานร่วมกันได้ชัดเจนขึ้น ดังนี้

ประเด็นที่ 1) ลักษณะเฉพาะของการเปลี่ยนผ่านเชิงพื้นที่ กรณีตัวอย่างการเปลี่ยนผ่านของพื้นที่ริมน้ำเก่าไปสู่พื้นที่ริมน้ำในมิติใหม่ ตามแนวคิดของ

Massey ได้เสนอว่า การเปลี่ยนผ่านคือการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและรูปแบบของการเชื่อมโยงสัมพันธ์ในพื้นที่ การปรับเปลี่ยนตำแหน่งและกระแสของทุนผู้คน วัฒนธรรม ซึ่งก่อให้เกิดความหลากหลายของวิถีชีวิตใหม่ ๆ วิเคราะห์ได้ว่าพื้นที่ที่รึมน้ำที่เป็นแหล่งที่อยู่ของผู้คนดั้งเดิมที่อาศัยผูกโยงกับโครงสร้างทางการเกษตร กำลังเปลี่ยนไปสู่เครือข่ายความสัมพันธ์ใหม่ในพื้นที่ มีการเข้ามาลงทุนในพื้นที่ที่รึมน้ำเพื่อสร้างเป็นย่านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ส่งผลให้วิถีชีวิตที่รึมน้ำเปลี่ยนไป เกิดการทับซ้อนของวิถีชีวิตแบบเก่ากับใหม่ ส่วนแนวคิดของ Thrift ได้เสนอว่า การเปลี่ยนผ่านได้สร้างชุดของผัสสาสมณที่ไม่เป็นเส้นตรงแต่มีความซับซ้อน เช่น ความรู้สึกตื่นตากับสิ่งใหม่ ความกังวลกับอนาคต ความตึงเครียดจากการเผชิญหน้ากับความไม่แน่นอน ซึ่งทำงานผ่านร่างกายและประสาทสัมผัส วิเคราะห์ได้ว่า การเกิดผัสสาสมณที่หลากหลายของคนในพื้นที่นั้นเป็นผลมาจากการปะทะกันระหว่างคนในพื้นที่ที่รึมน้ำเดิมที่กำลังกังวลกับการเปลี่ยนแปลงหรือไม่สบายใจต่อคนกลุ่มใหม่ที่เข้ามาสร้างความเปลี่ยนแปลงในทางกลับกันคนกลุ่มใหม่ก็กลับรู้สึกตื่นตากับการพัฒนาที่รึมน้ำที่พวกเขาให้กลับมามีชีวิตอีกครั้งหนึ่ง และตามแนวคิดของ Tuan ได้เสนอว่า การเปลี่ยนผ่านนั้นกระทบต่อความผูกพันและความหมายของสถานที่ ผู้คนอาจต้องเผชิญกับการสูญเสียสถานที่อันเป็นที่รัก หรือการสร้างสถานที่ใหม่จากพื้นที่ที่แปลกแยกสามารถวิเคราะห์ได้ว่า พื้นที่ที่รึมน้ำที่ผูกโยงชีวิตกับสายน้ำแบบเก่าถูกถอดความหมายเดิมและใส่ความหมายใหม่เข้าไปผ่านการเปลี่ยนผ่านเชิงพื้นที่ เช่น ร้านกาแฟชุมชนรึมน้ำที่คนในพื้นที่เดิมใช้สันทนยามเช้าค่อย ๆ เลือนหายและเกิดการเข้ามาของคนกลุ่มใหม่ในพื้นที่เดิมสร้างเป็นแกลเลอรี คาเฟ่ พื้นที่รึมน้ำในเมืองกำลังถูกท้าทายต่อการสร้างประสบการณ์ที่ต่างกันของคนในพื้นที่เดิมกับคนกลุ่มใหม่

ประเด็นที่ 2) พลวัตของอำนาจและการต่อรองในพื้นที่เปลี่ยนผ่านกรณีตัวอย่างการพัฒนาพื้นที่รึมน้ำและการเปลี่ยนผ่าน ตามแนวคิดของ Massey ได้เสนอว่า การเปลี่ยนผ่านมักเกี่ยวข้องกับการจัดระเบียบอำนาจเชิงพื้นที่ใหม่ กลุ่มที่มีอำนาจในการกำหนดทิศทางของกระแสและการเชื่อมโยง

เช่น รัฐบาล นักลงทุนขนาดใหญ่ จะมีบทบาทนำในการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ ในขณะที่กลุ่มชายขอบอาจถูกลดทอนอำนาจการต่อรอง สามารถวิเคราะห์ได้ว่า รัฐหรือกลุ่มทุนใหญ่ก็มีอำนาจในการกำหนดการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาพื้นที่ หากพื้นที่ริมน้ำในเมืองได้รับความสนใจและถูกกำหนดเป็นพื้นที่นำร่อง ในการพัฒนาทางเศรษฐกิจแบบบนลงล่าง ส่งผลให้เกิดปัญหาบนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งสามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความสัมพันธ์ในพื้นที่ได้ ส่วนแนวคิดของ Thrift เสนอไว้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางอำนาจ ก่อให้เกิดผัสสาณ์ของความขัดแย้ง เช่น ความโกรธแค้นจากการถูกเวนคืนที่ดิน ความหวังจากการเคลื่อนไหวทางสังคม ความรู้สึกร่วมของการเป็นพวกเดียวกันในการประท้วง หรือความกลัวจากการถูกคุกคาม อารมณ์เหล่านี้ มีพลังในการขับเคลื่อนการต่อรองหรือการยอมจำนน ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้จากนโยบายการพัฒนาพื้นที่ริมน้ำส่งผลให้กลุ่มคนดั้งเดิมบางกลุ่มถูกเวนคืนที่ดิน ประสบกับความสิ้นหวังและความโกรธแค้นจากการสูญเสียที่ดินดั้งเดิมของครอบครัวที่ตกทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งหากดำเนินการโดยไม่เป็นธรรม กลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบอาจรวมตัวกันต่อสู้และแสดงออกถึงอารมณ์แห่งการต่อต้าน ในขณะที่บางรายอาจประสบกับความรู้สึกหมดหนทางและยอมจำนน และตามแนวคิดของ Tuan ได้เสนอว่า การเปลี่ยนแปลงของอำนาจกระทบต่อสิทธิในสถานที่ และความรู้สึกเป็นเจ้าของของผู้คน การถูกกีดกันหรือถูกย้ายถิ่นฐานออกจากสถานที่เดิม ก่อให้เกิดความรู้สึกไร้ที่อยู่ หรือความไม่เป็นส่วนหนึ่งของสถานที่นั้น สามารถวิเคราะห์ได้ว่า ที่ดินทำกินและบ้านเรือนริมน้ำที่เคยเป็นสถานที่แห่งความทรงจำและวิถีชีวิต ถูกเปลี่ยนให้เป็นพื้นที่สำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว ส่งผลให้ผู้คนต้องเผชิญกับการสูญเสียสถานที่และความรู้สึกไร้รากที่เคยผูกพันกับบ้านเกิด ทำให้เกิดวิกฤติเกี่ยวกับอัตลักษณ์ที่เคยเชื่อมโยงกับสถานที่ในพื้นที่ริมน้ำอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งอาจเป็นผลกระทบแบบลูกโซ่ตามมาในรูปแบบของความไม่เป็นเอกภาพในพื้นที่

ประเด็นที่ 3) การสร้างสรรค์และการทำลายสถานที่ในกระบวนการเปลี่ยนผ่าน กรณีตัวอย่างการฟื้นฟูพื้นที่เสื่อมโทรมริมน้ำในเมือง ตามแนวคิด

ของ Massey เสนอว่า พื้นที่เป็นสนามของการต่อสู้เพื่อกำหนดนิยามและจัดระเบียบความสัมพันธ์ใหม่ ๆ การเปลี่ยนผ่านอาจเป็นการทำลายโครงสร้างความสัมพันธ์เดิมเพื่อสร้างโครงสร้างใหม่ ซึ่งอาจทำให้บางพื้นที่สูญเสียเอกลักษณ์หรือความหมายเดิมไป วิเคราะห์ได้ว่า โครงการฟื้นฟูมักเกี่ยวข้องกับการนำทุนใหม่เข้ามา การสร้างโครงสร้างพื้นฐานใหม่ การดึงดูดคนกลุ่มใหม่ ทำให้เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนขึ้น อาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของพื้นที่จากแหล่งเสื่อมโทรมไปสู่ย่านการท่องเที่ยวริมน้ำที่น่าดึงดูด แต่ก็อาจเกิดการเบียดขับคนจนหรือคนดั้งเดิมออกไปได้เช่นกัน ส่วนแนวคิดของ Thrift เสนอว่า ผังสสารมีบทบาทในการสร้างสรรค์หรือทำลาย หากเป็นความหวัง ความสามัคคี อาจนำไปสู่การสร้างสรรค์พื้นที่ใหม่ ๆ ที่มีชีวิตชีวา ในขณะที่ความกลัว ความสิ้นหวัง อาจนำไปสู่การทิ้งร้างหรือการเสื่อมโทรมของพื้นที่ ได้วิเคราะห์ได้ว่า การปรากฏของผังสสารใหม่ที่หลากหลายในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นความหวังของนักพัฒนาและผู้อยู่อาศัยใหม่ที่เห็นศักยภาพของพื้นที่ริมน้ำ ความรู้สึกหดหู่และสิ้นหวังของผู้อยู่อาศัยริมน้ำเดิมที่ย้ายถิ่นออก หรืออาจเป็นความรู้สึกมีชีวิตชีวาจากการมีพื้นที่ สถานที่ใหม่ ๆ ที่ได้รับการพัฒนาอย่างทันสมัย ทั้งนี้หากพิจารณาประเด็นดังกล่าวได้สะท้อนภาพของความขัดแย้งระหว่างกลุ่มที่ได้ประโยชน์กับกลุ่มที่เสียประโยชน์ไปพร้อมกัน และตามแนวคิดของ Tuan เสนอว่า การเปลี่ยนผ่านเป็นกระบวนการที่ทดสอบความผูกพันกับสถานที่ เมื่อสถานที่เดิมเปลี่ยนไป ผู้คนต้องตัดสินใจว่าจะรักษา ความหมายเดิมหรือสร้างความหมายใหม่ ให้กับสถานที่นั้น หรือเลือกที่จะตัดขาดความสัมพันธ์กับสถานที่ที่เปลี่ยนไป สามารถวิเคราะห์ได้ว่า หากพื้นที่ริมน้ำในเมืองที่เคยรุ่งเรืองในอดีต ปัจจุบันกลับปรากฏว่าเป็นย่านเสื่อมโทรม การพัฒนาหรือรื้อฟื้นความเป็นเมืองส่งผลให้ผู้คนในพื้นที่ต้องเผชิญกับความทรงจำที่ขัดแย้ง ระหว่างอดีตที่ผูกพันกับปัจจุบันที่แปลกแยก ซึ่งได้สร้างประสบการณ์ของการปรากฏและหายไปของความทรงจำในผู้คนแต่ละกลุ่มอย่างน่าสนใจ

ฉะนั้นจากกรณีตัวอย่างที่วิเคราะห์ไว้ใน 3 ประเด็นโดยใช้แนวคิดของ Massey ที่เน้นไปที่ความสัมพันธ์เชิงพื้นที่อย่างมีพลวัต แนวคิดของ Thrift

ที่กล่าวถึงภูมิศาสตร์ของอารมณ์ และแนวคิดของ Tuan ที่ให้ความสำคัญกับความผูกพันเชิงพื้นที่กับประสบการณ์ สามารถสะท้อนปรากฏการณ์และฉายความสัมพันธ์ให้เห็นมิติจุลภาคที่ต่อขยายไปส่วนมหภาคได้ ด้วยเหตุนี้จึงนำไปสู่การเสนอรูปแบบการวิเคราะห์อารมณ์และความรู้สึกบนฐานภูมิศาสตร์ในส่วนถัดไป

ข้อเสนอรูปแบบการวิเคราะห์อารมณ์และความรู้สึกบนฐานแนวคิดทางภูมิศาสตร์

จากการสังเคราะห์แนวคิดของนักภูมิศาสตร์ทั้ง 3 ท่านทำให้เห็นจุดร่วมและความเชื่อมโยงที่สามารถนำมาผนวกรวมในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ได้กว้างขวางขึ้น ผู้เขียนจึงพยายามนำเอาผลการวิเคราะห์อารมณ์กับความรู้สึกในมิติภูมิศาสตร์ข้างต้นมาสร้างเป็นรูปแบบวงจรเพื่อให้เห็นภาพและเป็นกรอบในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมต่าง ๆ โดยเสนอเป็น 6 ขั้นตอน ดังนี้ 1) จุดเริ่มเปลี่ยน 2) กำเนิดอารมณ์ 3) มีอารมณ์ร่วม 4) ความรู้สึกก่อรูป 5) ตีความผลผลิตสร้างความหมาย และ 6) วงกลับเปลี่ยนแปลง

1. จุดเริ่มเปลี่ยน กระบวนการเริ่มต้นจากการที่พื้นที่ไม่ได้อยู่นิ่งเฉยแต่เป็นพลวัตและมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา (Massey, 2005) เช่น การเข้ามาของโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ การเคลื่อนย้ายประชากร หรือการปรับเปลี่ยนผังเมือง การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เป็นสิ่งที่เร้าที่กระทบต่อการดำรงอยู่ของผู้คนและสิ่งแวดล้อมโดยตรง

2. กำเนิดอารมณ์ เมื่อเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ ร่างกายของมนุษย์จะเกิดอารมณ์ ในรูปแบบของปฏิกิริยาทางสรีรวิทยาอย่างรวดเร็วและอัตโนมัติ (Damasio, 1994) เช่น ความรู้สึกตกใจเมื่อเห็นการรื้อถอนอาคาร ความตื่นเต้นเมื่อเห็นการก่อสร้างใหม่ หรือความรู้สึกไม่สบายใจจากเสียงดังและมลภาวะ นี่คือขั้นของการตอบสนองทางชีวภาพเบื้องต้น

3. มีอารมณ์ร่วม ปฏิกิริยาทางอารมณ์เหล่านั้นไม่ได้หยุดยั้งแต่จะถูกขับเคลื่อนและแผ่กระจายในรูปของ ผัสสาอารมณ์ (Affect) (Thrift, 2004) เช่น ความรู้สึกอึดอัดหรือตึงเครียด ในย่านที่กำลังถูกเวนคืนที่ดินหรือความรู้สึก

มีชีวิตชีวาในย่านสร้างสรรค์ที่กำลังเฟื่องฟู อารมณ์ร่วมเหล่านี้ไม่ใช่แค่ความรู้สึกส่วนตัว แต่เป็นบรรยากาศที่แผ่กระจายในพื้นที่และมีอิทธิพลต่อการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

4. ความรู้สึกก่อรูป จากปฏิกิริยาทางอารมณ์และอารมณ์ร่วมที่แผ่กระจาย ผู้คนจะเริ่มกระบวนการตีความทางความคิดโดยใช้ประสบการณ์ส่วนตัว ความทรงจำ ค่านิยม และบริบททางสังคมและวัฒนธรรม (Schachter and Singer, 1962) เพื่อให้เกิดเป็นความรู้สึก ที่ระบุได้ เช่น ความรู้สึกโศกเศร้า ความรู้สึกสิ้นหวัง ความรู้สึกภาคภูมิใจหรือความรู้สึกมีส่วนร่วม นี่คือการที่อารมณ์ที่ถูกแปลงเป็นประสบการณ์เชิงอัตวิสัยและมีความหมายขึ้นมา

5. ดีความผลิตสร้างความหมาย ความรู้สึกที่เกิดขึ้นนี้จะส่งผลโดยตรงต่อความผูกพันกับสถานที่ (Topophilia) และความรู้สึกต่อสถานที่หรือถิ่นที่ (Sense of Place) (Tuan, 1977) ผู้คนอาจรู้สึกว่าคุณค่าสถานที่เดิมถูกทำลาย จนกลายเป็นพื้นที่ที่แปลกแยก หรือในทางกลับกัน ความรู้สึกใหม่ ๆ ก็อาจนำไปสู่การสร้างสถานที่ใหม่จากพื้นที่ที่ไม่เคยมีความหมายมาก่อน สถานที่ในความหมายของ Tuan จึงไม่หยุดนิ่ง แต่ถูกสร้างและตีความใหม่ผ่านประสบการณ์ทางอารมณ์ ความเป็นประจำวัน และวิถีชีวิต

6. วงกลับเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงของสถานที่ที่เกิดขึ้นจากการรับรู้และความรู้สึกของผู้คน เช่น การรวมตัวกันต่อต้าน การอพยพย้ายถิ่นออก การรวมกลุ่มเพื่อสร้างสรรค์ ก็จะย้อนกลับไปส่งผลกระทบต่อพลวัตเชิงพื้นที่ และโครงสร้างความสัมพันธ์ในพื้นที่นั้น ๆ อีกครั้ง กลายเป็นวงจรของการก่อร่างและรื้อถอนในเวลาเดียวกัน

ภาพที่ 2 รูปแบบการวิเคราะห์อารมณ์และความรู้สึกผ่านแนวคิดทางภูมิศาสตร์
(ที่มา : นรารธร สายเส็ง, 2568)

ดังนั้นจากวงจรที่ผู้เขียนได้ลองเสนอนี้จึงอยู่บนความเป็นไปได้ของการนำเอาแนวคิดทางภูมิศาสตร์มนุษย์มาเป็นฐานในการออกแบบการวิเคราะห์พื้นที่ อารมณ์ และความรู้สึก ดังนั้นเพื่อสร้างความเข้าใจมากขึ้น จึงขอนำรูปแบบการวิเคราะห์อารมณ์และความรู้สึกผ่านแนวคิดทางภูมิศาสตร์ (ภาพที่ 2) มาเป็นแกนในการอธิบายตัวอย่างปรากฏการณ์หนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพื้นที่ริมน้ำในเมือง (อาจตรงกับความเป็นจริงหรือเสริมสถานการณ์เพื่อให้เกิดความเข้าใจซึ่งเป็นเพียงแนวทางหนึ่งเท่านั้น) ดังนี้

ขั้นที่ 1 จุดเริ่มเปลี่ยน พื้นที่ริมน้ำเดิมที่มีเครือข่ายความสัมพันธ์ซับซ้อน เช่น ชุมชนริมคลอง ตลาดเก่า ที่อยู่อาศัยแบบดั้งเดิม ถูกเปลี่ยนผ่านสู่พื้นที่ใหม่ที่เชื่อมโยงกับกระแสทุนขนาดใหญ่ นักท่องเที่ยว และธุรกิจสมัยใหม่ เกิดการจัดระเบียบอำนาจใหม่ รัฐและทุนมีอำนาจเหนือชุมชนเดิม การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความสัมพันธ์และพลวัตของพื้นที่นี้ คือจุดเริ่มต้นที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแง่อารมณ์และความรู้สึก

ขั้นที่ 2 กำเนิดอารมณ์ เพราะพื้นที่ที่ประกาศโครงการหรือเริ่มการรื้อถอนผู้คนในชุมชนดั้งเดิมจึงเริ่มมีอารมณ์ที่หลากหลายและเกิดขึ้นอย่างฉับพลัน เช่น

อารมณ์ตกใจ (จากข่าวสารการรื้อถอนที่แพร่เข้ามา) อารมณ์ใจหาย (เมื่อเห็นบ้านถูกรื้อถอนเพราะอยู่ที่นี่มาอย่างยาวนาน) หรืออารมณ์หวั่นไหว (กับอนาคตที่ไม่แน่นอน) ซึ่งเป็นปฏิกิริยาทางกายที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วของแต่ละบุคคลนี้ได้รับผลพวงมาจากพื้นที่ในแง่ของตัวการที่กระทำและเป็นฉากของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

ขั้นที่ 3 อารมณ์ร่วม แสดงให้เห็นว่าอารมณ์ของแต่ละบุคคลที่ได้รับผลกระทบแพร่กระจายออกสู่พื้นที่สร้างบรรยากาศร่วมในบริบทเดียวกัน จึงเกิดเป็นอารมณ์ของความไม่พอใจ และความสิ้นหวัง อาจแพร่กระจายไปทั่วทั้งชุมชน เกิดเป็นบรรยากาศของความตึงเครียดและความโศกเศร้า ขณะที่ในกลุ่มนักลงทุนหรือผู้อยู่อาศัยใหม่อาจมีอารมณ์ของ ความตื่นเต้น และ ความหวังที่จะเห็นพื้นที่นี้พัฒนาขึ้นเสียที อารมณ์เหล่านี้สร้างสนามพลังงานที่มองไม่เห็นในพื้นที่ และเกิดการปะทะสังสรรค์อยู่ตลอดเวลา

ขั้นที่ 4 ความรู้สึกก่อรูป อารมณ์และอารมณ์ร่วมข้างต้นจะถูกประมวลผลเป็นความรู้สึก ความรู้สึกต่างจากอารมณ์ตรงที่เกิดขึ้นในขณะที่รู้ตัวอันเป็นผลมาจากความทรงจำและประสบการณ์ที่ผ่านมา ดังนั้นในสถานการณ์นี้ ชาวบ้านดั้งเดิมบริเวณริมน้ำที่ได้รับผลกระทบจึงรู้สึกเจ็บปวด จากการถูกพลัดถิ่นเพราะบ้านถูกไล่ที่หรือรื้อถอน เกิดความรู้สึกเศร้ากับการสูญเสียวิถีชีวิต หรืออาจก่อรูปเป็นความรู้สึกโกรธกับความไม่เป็นธรรมและไร้ที่พึ่งที่กระแสน้ำใหญ่เข้ามา อันเป็นความคับข้องหมองใจ ชุมนมอยู่ภายใน แต่ถ้าเป็นคนเมืองทั่วไปที่ไม่ได้รับผลกระทบ อาจรู้สึกตื่นเต้นกับสวนสาธารณะแห่งใหม่ รู้สึกภาคภูมิใจในการพัฒนาของเมือง เห็นพื้นที่ของความเป็นประจำวันที่ใช้ชีวิตได้รับการเปลี่ยนแปลง หรือบางคนอาจรู้สึกผิดบาปที่การพัฒนานี้แลกมาด้วยการพลัดถิ่นของคนในชุมชนริมน้ำ ความรู้สึกจึงก่อรูปต่างกันออกไปในแต่ละความสัมพันธ์

ขั้นที่ 5 ดีความผลิตสร้างความหมาย ความรู้สึกเจ็บปวดของชาวบ้านทำให้พื้นที่ริมน้ำเก่าที่เคยเป็นสถานที่แห่งชีวิตที่ฝังลึกผูกโยงกับความผูกพัน กลายเป็นสถานที่แห่งความทรงจำที่เจ็บปวด หรืออยู่ในสถานะของพื้นที่ที่ถูกทำลาย ในทางกลับกันสำหรับผู้ที่อยู่อาศัยใหม่ พื้นที่ริมน้ำที่ได้รับการพัฒนา

อาจกลายเป็นสถานที่แห่งการพักผ่อนหย่อนใจ หรือสถานที่แห่งความทันสมัย ดังนั้นในแต่ละมุมมองความหมายที่ผลิตสร้างขึ้นมากถูกอ่านและตีความจากฝั่งไหน ความหมายจะมีคุณค่าก็ต่อเมื่อสร้างอารมณ์และความรู้สึกต่อสิ่งนั้นในเชิงบวก แต่หากสร้างผลกระทบในเชิงลบก็ไม่ได้หมายความว่าความหมายหรือ ไม่มีความหมาย แต่เป็นความหมายอีกชุดหนึ่ง ซึ่งหากพิจารณาในมิตินี้ในพื้นที่ ริมน้ำอาจเป็นแค่พื้นที่ทางกายภาพ หรืออาจเป็นพื้นที่ที่แปรเปลี่ยนเป็นสถานที่ หรือถิ่นที่ขึ้นอยู่กับความรู้สึกและประสบการณ์ของผู้รับรู้

ชั้นที่ 6 วนกลับมาเปลี่ยนแปลง จากคำอธิบายในชั้นที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่าเราจะให้ความหมายกับสิ่งไหนและอะไรที่มีน้ำหนักมากกว่ากัน อย่างเช่น ความรู้สึกของชาวบ้านที่ถูกพลัดถิ่น โดนไล่ที่ ถูกรื้อถอนอาจนำไปสู่การรวมกลุ่ม ประท้วง การเรียกร้องสิทธิ หรือการสร้างชุมชนใหม่ในพื้นที่อื่น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ ล้วนส่งผลต่อพลวัตเชิงพื้นที่ และความสัมพันธ์ทางอำนาจในเมือง รูปแบบวงจรนี้ จึงดำเนินไป อาจไม่ได้กลับไปเริ่มที่ชั้นแรกใหม่เสมอ แต่อาจสลับกลับไปมาหรือ ดำเนินอยู่ในสถานะใดสถานะหนึ่งยาวนานเท่าที่ตัวกระทำการนั้นมีอำนาจเหนือกว่า หรือมีความหมายในความเป็นเหตุเป็นผลที่ผูกโยงกับคน ประชาชน ส่วนใหญ่มากกว่า

การวิเคราะห์อารมณ์กับความรู้สึกโดยอาศัยฐานแนวคิดของ Massey, Thrift, และ Tuan ไม่ได้เป็นเพียงการอธิบายแบบผิวเผิน แต่เป็นการเปิดประตูสู่การทำความเข้าใจภูมิศาสตร์ที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น เพราะพื้นที่มิใช่เพียงวัตถุที่อยู่ภายนอก แต่เป็นส่วนหนึ่งของประสบการณ์ชีวิตอันเต็มไปด้วยอารมณ์และความรู้สึก

สรุปและอภิปรายผล

จากความตั้งใจตั้งแต่ต้นของผู้เขียนที่ต้องการทำความเข้าใจอารมณ์ ด้วยกรอบคิดเชิงภูมิศาสตร์ จึงได้สร้างรูปแบบการวิเคราะห์เชิงภูมิศาสตร์ที่ พิจารณาพื้นที่ อารมณ์ และความรู้สึก ผ่านการสังเคราะห์แนวคิดของ Doreen Massey, Nigel Thrift และ Yi-Fu Tuan มาเป็นฐานการพัฒนาเชิงทดลอง ทั้งนี้ได้แสดงให้เห็นแล้วว่าภูมิศาสตร์นั้นได้ขยายพรมแดนความรู้

อันเกิดจากการทดลองทางความคิดเชิงวิชาการ ซึ่งสามารถใช้เป็นแกนยึดสำหรับช่วยให้เข้าใจได้ว่าอารมณ์ ความรู้สึก ก่อรูป และแผ่ชานออกมาบนพื้นที่อย่างไร ดังนั้นหากเราเข้าใจมิติเชิงพื้นที่ทั้งสิ่งที่อยู่ในพื้นที่ บนกรอบของพื้นที่ของการปฏิสัมพันธ์กัน ก็จะทำให้เราสามารถจัดการอารมณ์ สร้างความรู้สึกอันแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมในเชิงพื้นที่ได้ ฉะนั้นปรากฏการณ์ทางสังคมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจึงสามารถนำกรอบคิดนี้ไปใช้เพื่อวิเคราะห์ สำหรับจัดการแก้ไขปัญหา ได้หลากหลายยิ่งขึ้น เพราะเมื่อใดที่เรารับรู้อารมณ์ สัมผัสได้ถึงความรู้สึก นั่นก็หมายความว่าเรากำลังได้ยินเสียงของคน เสียงของผู้ที่เราศึกษา เสียงของผู้ประสบปัญหาผลกระทบ ซึ่งทำให้เราซอกเข้าไปสู่การปรับรูปแบบเพื่อแก้ไขปัญหานั้นสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นได้

อย่างไรก็ดีเพื่อเป็นการต่อยอดทางความคิด งานชิ้นนี้อาจต้องพิจารณาในมิติที่เชื่อมโยงอย่างรอบด้านและสักดิ์มิติเชิงนามธรรมให้เป็นรูปธรรมที่จับต้องได้มากยิ่งขึ้น หรืออาจใช้กรอบนี้ไปวิเคราะห์ในพื้นที่ที่มีความขัดแย้งทางอารมณ์สูง อย่างพื้นที่ชายขอบ พื้นที่เปราะบาง พื้นที่ตามแนวตะเข็บชายแดน พื้นที่ของการปะทะทางวัฒนธรรม พื้นที่ของการแสดงออกทางความคิดและการเมือง ตลอดจนพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากภัยพิบัติที่จะสามารถช่วยทดสอบให้เกิดความเข้าใจในกลไกของอารมณ์และความรู้สึกปรากฏออกมาได้

เอกสารอ้างอิง

- ชัยรัตน์ พลमुख. (2562). ทฤษฎีผัสสาอารมณ์ (Affect Theory) กับการศึกษา
วรรณกรรม. ใน สุรเดช โชติ อุตมพันธ์ (บ.ก.), *นววิถี: วิถีวิทยาร่วมสมัย
ในการศึกษาวรรณกรรม*. สยามปริทัศน์.
- อาทิตย์ เจียมรัตตัญญู. (2562). ผัสสศึกษาและผัสสวิจารณ์: พัฒนาการ แนวคิด
ทฤษฎี และวิถีวิทยา. ใน สุรเดช โชติอุตมพันธ์ (บ.ก.), *นววิถี: วิถีวิทยา
ร่วมสมัยในการศึกษาวรรณกรรม*, สยามปริทัศน์.
- Anderson, K., & Smith, S. J. (2001). Editorial: Emotional Geographies.
Transactions of the Institute of British Geographers, 26(1), 7–10.
- Ahmed, S. (2014). *The cultural politics of emotion* (2nd ed.). Edinburgh
University Press.
- Damasio, A. (1994). *Descartes' error: emotion, reason, and the human
brain*. G.P. Putnam.
- Davidson, J., Bondi, L., & Smith, M. (2006). *Emotional geographies*.
Routledge.
- Massey, D. (1994). *Space, Place, and Gender* (NED-New edition).
University of Minnesota Press.
- _____. (2005). *For space*. Sage.
- Schachter, S., & Singer, J. E. (1962). Cognitive, social, and physiological
determinants of emotional state. *Psychological Review*. 69,
379-399.

- Thrift, N. (2000). 'Introduction: dead or alive?', in I. Cook, D. Crouch, S. Naylor and J. Ryan (eds), *Cultural Turns/Geographical Turns: Perspectives on Cultural Geography*. Prentice-Hall.
- _____. (2004). Intensities of Feeling: Towards a Spatial Politics of Affect. *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography*. 86(1), 57–78.
- Tuan, Y. F. (1990). *Topophilia: a study of environmental perception, attitudes, and values*. Columbia university press.
- _____. (1977). *Space and place: The perspective of experience*. University of Minnesota Press

ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์
เพื่อการพัฒนาถนนอิสราภาพ ย่านฝั่งธนบุรี
Developing Itsaraphap Road
as a Historical Landscape in Thonburi

พงษ์พันธ์ นารีน้อย / Phongphan Nareenol¹
จริยาภรณ์ เจริญชีพ / Jariyaporn Charoensheep¹
จิรภัทร ดำสำอาง / Jirapat Dumsumoang¹
กัญญาณัฐ เสี่ยงใหญ่ / Kanyanat Seangyai²
ประพันธ์ สหพัฒนา / Prapan Sahapatthana³

Received: Jun. 19, 2025 Revised: Aug. 18, 2025 Accepted: Nov. 10, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้สำรวจประวัติศาสตร์ของถนนอิสราภาพ ย่านฝั่งธนบุรี ในฐานะเป็นถนนประวัติศาสตร์ จากที่แต่เดิมถนนที่เป็นดินและได้รับการพัฒนา มาเป็นถนนลาดยางในปัจจุบัน โดยมีจุดเริ่มต้นสำคัญ คือ โครงการตัดและ ขยายถนน 11 สายในจังหวัดธนบุรีและจังหวัดพระนครของกระทรวงมหาดไทย

¹สาขาวิชาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ บ้านสมเด็จเจ้าพระยา

¹Department of Social Sciences for Development, Faculty of Humanities and Social Sciences, Bansomdejchaopraya Rajabhat University.

²สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

²Department of Public Administration, Faculty of Humanities and Social Sciences, Bansomdejchaopraya Rajabhat University.

³สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี

³Department of Social Studies, Faculty of Education, Thonburi Rajabhat University.

และกระทรวงโยธาธิการเมื่อ พ.ศ. 2472 ควบคู่กับการก่อสร้างสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ หรือสะพานพระพุทธยอดฟ้า เนื่องในโอกาสฉลองครบรอบ 150 ปีของการสถาปนาราชวงศ์จักรีและพระนคร

ตั้งแต่ พ.ศ. 2472 เป็นต้นมา ถนนอิสราฟายเป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยความหลากหลายของกลุ่มผู้คนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน เช่น ชาวไทย ชาวจีนฮกเกี้ยน ชาวมุสลิม ชาวคริสต์ ชาวมอญ และชาวซิกข์ ต่างพลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันเข้าตั้งรกรากเป็นชุมชนดำเนินวิถีชีวิตจนเกิดความผสมผสานความหลากหลายของเชื้อชาติและศาสนา ในปัจจุบันพื้นที่นี้ได้รับการพัฒนาระบบรถไฟฟ้าขนส่งมวลชน อาทิ เครือข่ายรถไฟฟ้า MRT และ BTS ซึ่งกลายเป็นศูนย์กลางการขนส่งและศูนย์กลางมรดกทางวัฒนธรรมในย่านนี้ จากการสำรวจภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์เพื่อการพัฒนาถนนอิสราฟาย่านฝั่งธนบุรี คณะผู้เขียนพบว่าถนนอิสราฟามีฐานะเป็นภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต 5 ประการ ได้แก่ (1) แหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ชุมชน (2) ความปลอดภัยเพื่อภาพลักษณ์ (3) แหล่งภูมิปัญญาด้านอาหาร (4) ระบบรถไฟฟ้ายกระดับเพื่อการท่องเที่ยว และ (5) กลยุทธ์ฟื้นฟูถนนอิสราฟา องค์ประกอบเหล่านี้ร่วมกันทำหน้าที่ชี้้นำการอนุรักษ์ถนนอิสราฟาอย่างยั่งยืนในฐานะภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตที่เชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบัน

คำสำคัญ : ภูมิทัศน์ทางประวัติศาสตร์ ถนนอิสราฟาย่านธนบุรี

Abstract

This article examines the history and development of Itsaraphap Road in Thonburi as a historical landscape. Originally a dirt track, the road has undergone significant development and is now a paved thoroughfare. A key starting point in this transformation was the project to construct and expand eleven roads in Thonburi and Phra Nakhon provinces, initiated by the Ministry of Interior and the Ministry of Public Works in 1929.

This project coincided with the construction of the Phra Phuttha Yodfa Bridge (also known as the Memorial Bridge), built to commemorate the 150th anniversary of the establishment of the Chakri Dynasty and the founding of Bangkok.

Since 1929, Itsaraphap Road has been a space characterized by the diversity of communities that have settled in the area. These include Thai, Hokkien Chinese, Muslim, Christian, Mon, and Sikh communities, who have successively established themselves and lived together, creating a rich blend of ethnic and religious diversity. In recent decades, the area has experienced transport-oriented development with the introduction of mass rapid transit systems (e.g., BTS and MRT), which have strengthened its role as a transport hub and cultural-heritage area. In developing the concept of Itsaraphap Road as a historical landscape, In developing the concept of identified five defining aspects: (1) a site of community-based historical tourism, (2) the role of safety and public order in shaping local identity and civic image, (3) a source of traditional food knowledge, (4) an elevated rail system that supports tourism, and (5) a strategic model for urban revitalization. Together, these elements contribute to guiding the sustainable conservation of Itsaraphap Road as a living historical landscape that bridges the past and the present.

Keywords : Historical landscape, Itsaraphap Road, Thonburi

บทนำ

การพัฒนาเพื่อความทันสมัยแบบตะวันตกของไทย โดยเฉพาะการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภคต่าง ๆ รวมถึงถนนเริ่มขึ้นใน

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2347-2411) พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค, พ.ศ. 2351-2425) สมุหพระกลาโหมในขณะนั้น (ในเวลาต่อมาได้รับการสถาปนาเป็นสมเด็จพระยาบรมมมหาศรีสุริยวงศ์) เป็นแม่กองก่อสร้างถนนเจริญกรุง ขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2404-2407 เป็นถนนถมดินอัดและปูพื้นผิวถนนด้วยอิฐ นับเป็นนวัตกรรมที่ทันสมัยที่สุดบนถนนสายแรกย่านฝั่งพระนครที่สร้างขึ้นตามแบบตะวันตกคู่ขนานกับการสัญจรในแม่น้ำลำคลองและเป็นสิ่งกระตุ้นการเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจและการขยายตัวของเมือง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2396-2453) สยามเกิดความเปลี่ยนแปลงจากการปฏิรูปในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะการปฏิรูปการคมนาคมทางบก ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างถนนที่สำคัญหลายแห่ง เช่น ถนนหน้าพระลาน และถนนราชดำเนิน ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2424 - 2468) ทรงสืบสานพระราชดำริของพระราชบิดาโดยการสร้างโครงสร้างพื้นฐานในรูปแบบการสร้างสะพานชุดเจริญในย่านฝั่งธนบุรีและฝั่งพระนครเนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา (ทิพาภรณ์, เจ้าพระยา, 2507, น.6)

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2436-2484) ทรงโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงมหาดไทยและกระทรวงโยธาธิการจัดทำโครงการตัดและขยายถนน 11 สายในจังหวัดธนบุรีและจังหวัดพระนคร เพื่อรองรับและเชื่อมโยงการก่อสร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้าใน พ.ศ. 2472 (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, ม.ป.ป.) ซึ่งนำไปสู่การสร้างถนนสายที่ 3 คือ ถนนอิสราภ จันทบุรี ที่มีลักษณะคล้ายกับถนนเจริญกรุง เป็นถนนดินที่ได้รับการพัฒนาเป็นถนนแบบตะวันตกในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม การสร้างถนนอิสราภดำเนินการต่อเนื่องมาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อานันทมหิดล (พ.ศ. 2478-2489) จนแล้วเสร็จและการเปิดให้สัญจรครั้งแรกเมื่อวันที่ 6 มกราคม พ.ศ. 2482 ก่อให้เกิดการเข้ามาของประชาชนเพิ่มขึ้นเพื่อตั้งรกราก และกลายเป็นแหล่งชุมชนที่มีวัฒนธรรม การค้าขาย ที่ตั้งบ้านเรือน

และศาสนสถานของชาวไทย ชาวจีนฮกเกี้ยน ชาวมุสลิม ชาวคริสต์ ชาวมอญ และชาวซิกข์

ประวัติศาสตร์ของพื้นที่ได้สะท้อนการรับรู้ถึงความเชื่อมโยงกับพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงจนได้หล่อหลอมความเป็นเอกลักษณ์ในแต่ละชุมชนที่มีคุณค่าและจัดเป็นแหล่งประวัติศาสตร์ย่านถนนอิสราภาพที่จะต้องมีภาพลักษณ์ก่อให้เกิดความยั่งยืน บทความวิชาการเรื่อง ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ เพื่อการพัฒนาถนนอิสราภาพย่านฝั่งธนบุรี ได้กล่าวถึงตั้งแต่ พ.ศ. 2472 ซึ่งเป็นปีที่มีการตั้งโครงการฯ จนถึง พ.ศ. 2569 เป็นปีที่ครบรอบ 97 ปี ของการก่อตั้ง คณะผู้เขียนจึงได้นำเสนอภาพรวมของถนนประวัติศาสตร์ พัฒนาการ ตลอดจนองค์ความรู้เกี่ยวกับถนนอิสราภาพในฐานะภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต โดยศึกษาจากเอกสารหลักฐานชั้นต้น (Primary Sources) ได้แก่ เอกสารพระราชกฤษฎีกา เอกสารข้อมูลในรูปแบบไมโครฟิล์ม สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารหลักฐานชั้นรอง (Socondary Sources) ได้แก่ หนังสือวิทยานิพนธ์ บทความ งานวิจัยที่เขียน เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ แล้วนำเสนอโดยการพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) โดยเฉพาะเรื่องเล่า (Narration) เป็นการบันทึกที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ เรื่องจริง เรื่องแต่ง ที่อยู่ในรูปแบบการเขียน คำพูด ภาพนิ่ง และภาพเคลื่อนไหว ในรูปแบบบูรพธรรม และนามธรรม (Abbott, p.13)

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์
2. เพื่อศึกษาการพัฒนาถนนอิสราภาพ ย่านฝั่งธนบุรี
3. เพื่อศึกษาผลของภูมิทัศน์เพื่อการพัฒนาถนนอิสราภาพในฐานะแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์

นิยามศัพท์

1. ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ (Historical Landscape) หมายถึง การแสดง ร่องรอยของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากกิจกรรมของมนุษย์ในพื้นที่อดีตและ ปัจจุบัน

2. ถนนอิสรภาพ (Itsaraphap Road) หมายถึง ถนนสายที่สาม ในโครงการตัดและขยายถนน 11 สาย ในจังหวัดธนบุรีและจังหวัดพระนคร เพื่อรองรับการก่อสร้างสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ พ.ศ. 2472

3. ย่านฝั่งธนบุรี (Thonburi Side) หมายถึง บริเวณพื้นที่ในกรุงเทพมหานครที่อยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ถือเป็นหนึ่งในย่านสำคัญของ กรุงเทพมหานคร

แนวคิดที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเรื่องเล่า (Narration) ก่อนที่มนุษย์คิดค้นตัวอักษรหรือ ตัวหนังสือขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการติดต่อสื่อสารและการบันทึกข้อมูล ทางประวัติศาสตร์ มนุษย์ใช้การเล่าเรื่องเป็นช่องทางในการสื่อสารเพื่อถ่ายทอด ความรู้ ความคิด อารมณ์ ความรู้สึก รวมถึงประสบการณ์ที่พบเจอจากคนผู้หนึ่ง ไปสู่อีกผู้หนึ่งจนเมื่อมนุษย์มีการพัฒนาภาษาเขียนขึ้นเป็นของตนเอง เรื่องเล่า จากภาพต่าง ๆ เหล่านี้ก็ได้ถูกบันทึกลงในสื่อต่าง ๆ จากความหมาย เรื่องเล่าจาก ภาพมาจากคำกริยาภาษาละติน narrare “บอก” ซึ่งได้มาจากคำคุณศัพท์ gnarus รู้ หรือมีทักษะ คำคุณศัพท์ “เรื่องเล่าจากภาพ” ซึ่งมาก่อนคำนามในอดีต หมายถึง มีลักษณะเฉพาะหรือเกี่ยวข้องกับเรื่องราวหรือการเล่าเรื่อง เห็นได้ว่า เรื่องเล่าจากภาพหรือนิทาน คือ บันทึกเหตุการณ์หรือประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกัน เช่น บันทึกความทรงจำ ชีวิตประวัติ รายงานข่าว สารคดี บันทึกการเดินทางหรือ เรื่องเป็นเรื่องราวจากภาพสามารถนำเสนอได้ผ่านลำดับของคำที่เขียนหรือพูด ผ่านภาพนิ่งหรือภาพเคลื่อนไหว หรือผ่านการผสมผสานของสิ่งเหล่านี้

การเล่าเรื่องมี 2 แนวคิด โดยนรินทร์ สังข์รักษา (2552) ได้อธิบาย ว่าการเล่าเรื่องหรือเรื่องเล่าจากภาพเร้าพลัง (Storytelling) จากประสบการณ์ ชีวิตในการเรียนรู้ ส่วนนภาภรณ์ หะวานนท์ (2555) ได้อธิบายว่า การศึกษา

แบบเรื่องเล่าจากภาพแนว (Narrative Approach) การเล่าเรื่องในแนวคิดนี้เป็นแนวคิดหลังยุคความทันสมัยที่นิยมวิจัยแบบการเล่าเรื่อง (Narrative Research) ส่วนความสำคัญของการเล่าเรื่องเป็นการการเล่าเรื่องทำหน้าที่ถ่ายทอดจินตนาการและความสนุกเพลิดเพลิน ซึ่งมีส่วนช่วยในการผ่อนคลายความตึงเครียดให้แก่ผู้คนในสังคม โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ข้อมูลข่าวสารแฝงคติสอนใจที่สามารถใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตเพื่อสร้างความเข้าใจที่ตรงร่วมกัน สำหรับองค์ประกอบการเล่าเรื่องประกอบด้วย โครงเรื่อง (Plot) แก่นเรื่อง (Theme) ความขัดแย้ง (Conflict) ตัวละคร (Character) ฉาก (Setting) บทสนทนา (Dialogue) มุมมอง (Point of view) และสัญลักษณ์พิเศษ (Special symbol) องค์ประกอบการเล่าเรื่อง เห็นได้ว่า การเล่าเรื่องทำหน้าที่ถ่ายทอดจินตนาการ ค้นหา เปิดเผย รวมถึง นำเสนอเหตุการณ์ เรื่องเล่าจากภาพต่าง ๆ มักแฝงคติสอนใจที่สามารถใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตได้ตลอดจนเป็นกระบวนการทัศนในการเล่าเรื่องที่มีส่วนการประกอบสร้างในการเล่าเรื่องแบบสมมุติ (Fiction) และแบบสารัตถคดี (Non-fiction) โดยมีหลักการและแนวทางการเขียนเรื่องเล่าเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ มีการฝึกฝนจนเกิดประสบการณ์ของแต่ละบุคคล

2. แนวคิดประวัติศาสตร์ (History) มีความหมาย 2 ความหมาย คือ ความหมายแรก ประวัติศาสตร์ คือ “สิ่งที่เกิดขึ้นในอดีต” ทั้งเหตุการณ์ ปรากฏการณ์ รวมถึงความรู้ที่นักคิดของผู้คนในอดีต และความหมายที่สองคือ “ข้อเท็จจริงจากอดีต” หรือ “ความรู้เกี่ยวกับอดีต” ซึ่งเราสามารถเข้าถึงข้อมูลความรู้ได้จากหลักฐานร่องรอยในอดีตทางวัตถุ การบันทึก ข้อเขียนต่าง ๆ วิศรุต พึ่งสุนทร (2556) ซึ่งความหมายทั้งสองนี้ มีเกี่ยวข้องกันกับสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตและสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตเป็นหลักสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์ โดยอาศัยวิธีการเข้าถึงความรู้ผ่านการศึกษาหลักฐานร่องรอยที่หลงเหลือมาจนถึงปัจจุบัน เลโอโพลด์ ฟอน รังเค (Leopold von Ranke) นักประวัติศาสตร์ชาวเยอรมัน โดยรังเคพยายามศึกษาประวัติศาสตร์ผ่านเอกสารต่าง ๆ จำนวนมาก เช่น บันทึกชีวิตประจำวัน จดหมายส่วนตัวและทางการ เอกสารทางราชการต่าง ๆ

เป็นต้น และนำหลักฐานต่าง ๆ มาวิพากษ์เพื่อหาความเป็นไปของอดีต เพื่อเชื่อมโยงกับปัจจุบัน (พงษ์พันธ์ นารีน้อย, 2559, น.2)

อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลาดังกล่าวเรื่องราวต่าง ๆ ที่ถูกศึกษาจะเป็นเรื่องราวของการทำสงคราม การทูต ประวัติศาสตร์มหาบุรุษ เป็นต้น มากกว่าจะเป็นเรื่องราวทางสังคมซึ่งจะเกิดขึ้นในภายหลัง ในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ความรู้เรื่องประวัติศาสตร์มีการขยายตัวมากขึ้นเนื่องจากการเกี่ยวข้องกับชาวตะวันตก ทำให้เกิดมีการค้นคว้าหาหลักฐานทางโบราณคดี พร้อมทั้งมีการศึกษาหลักฐานทางเอกสาร ภาษา จารึก ทำให้มีการเขียนประวัติศาสตร์กันขึ้น เมื่อหลักฐานประวัติศาสตร์สังคมเป็นสิ่งที่ค้นในสังคมยุคหนึ่งสมัยหนึ่งสร้างขึ้น เพื่ออธิบายความเป็นมาและชีวิตการอยู่ร่วมกันทางสังคม จัดได้ว่าเป็นประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต (Living history) เนื่องจากการปรับปรุงเพิ่มเติมเนื้อหาข้อมูลไปตามสังคมในแต่ละเวลาและสถานที่ ทำให้เรื่องราวมีความสืบเนื่องและหลากหลายอยู่ตลอดเวลา

3. แนวคิดเกี่ยวกับสาธารณูปโภคพื้นฐาน (Infrastructure) การพัฒนาผังเมืองให้เป็นเมืองที่เดินทางโดยใช้รถยนต์เป็นพื้นฐานจึงต้องมีการสร้างถนนถือว่าเป็นสาธารณูปโภคพื้นฐาน (Infrastructure) ถนนหรือทางเดินนั้นเกิดจากการเดินไปล่าสัตว์หรือการย้ายของคนในอดีตกว่า 3,000 ปี ก่อนคริสต์ศักราช มนุษย์ได้ประดิษฐ์คิดค้นล้อเลื่อนมาใช้งาน Wright, Paul. H. (1996, p.5) ถนน (Road) จึงเป็นทางสัญจรทางบกระหว่างสถานที่สองแห่งที่ได้รับการปูพื้นผิวหรือได้รับการปรับปรุงเพื่อให้การเดินทางทางเท้าหรือยานพาหนะต่าง ๆ ได้แก่ ม้า เกวียน จักรยาน และยานยนต์ประเภทต่าง ๆ ถนน ประกอบด้วยหนึ่งหรือสองช่องทาง ได้แก่ ทิศเดียวกันกับทิศสวนทางกันโดยแต่ละฝั่งมีช่องจราจรตั้งแต่หนึ่งช่องขึ้นไป และบางครั้งอาจมีทางเท้า ถนนที่สร้างขึ้นมีรูปแบบต่าง ๆ เพื่อส่วนรวมเรียกว่าถนนสาธารณะหรือทางหลวง ถือได้ว่าเป็นงานก่อสร้างทางที่มีการขยายการบูรณะหรือการบำรุงรักษาทางหรือถนน ซึ่งจัดไว้เพื่อประโยชน์ในการจราจรสาธารณะทางบกในระดับพื้นดิน จากแนวคิดข้างต้นเห็นได้ว่า แนวคิดประวัติศาสตร์ถนนจึงมีความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจ สังคม

วัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงสภาพทั่วไปในพื้นที่ย่านฝั่งพระนครกับฝั่งธนบุรี

4. แนวคิดการสร้างสรรค์สถานที่ (Placemaking) มีหลักการสำคัญด้วยนวัตกรรมการออกแบบพื้นที่สาธารณะที่มีชีวิตชีวาและยั่งยืน ด้วยวิธีการใช้ศาสตร์และศิลป์ของการออกแบบพื้นที่สาธารณะอย่างเป็นระบบ เพื่อสร้างความเชื่อมโยงระหว่างความสร้างสรรค์และวิถีชีวิตของผู้คน โดยแนวคิดนี้ยังเป็นเป้าหมายเพื่อสร้างพื้นที่ให้สามารถดึงดูดผู้คนให้มาใช้งาน และกระตุ้นให้เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคม โดยพื้นที่ที่ดีจะต้องสามารถตอบโจทย์ความต้องการของผู้คนทุกมิติ ซึ่งชุมชนได้ใช้พื้นที่สาธารณะอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อสร้างชุมชนที่มีชีวิตชีวาและน่าอยู่ มีสิ่งอำนวยความสะดวก และสามารถการฟื้นฟูด้วยความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ผ่านกิจกรรมรูปแบบต่าง ๆ โดยการออกแบบพื้นที่ให้มีกิจกรรมที่หลากหลาย ดึงดูดให้ผู้คนมาใช้ประโยชน์ร่วมกัน เช่น การจัดกิจกรรมศิลปะ การแสดง ตลาดนัด การเปลี่ยนพื้นที่ที่ไม่ได้ใช้งานให้กลายเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ หรือพื้นที่ทำกิจกรรมของชุมชน ตลอดจนการนำงานศิลปะการออกแบบ หรือประเพณีท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้เพื่อยกระดับคุณค่าและความน่าสนใจของพื้นที่ย่านฝั่งธนบุรี นอกจากนี้ การออกแบบยังคำนึงถึงความต่อเนื่องของพื้นที่ การเข้าถึง และความปลอดภัย เพื่อให้ทุกคนสามารถใช้งานพื้นที่ร่วมกันได้เป็นอย่างดี ซึ่งประโยชน์แนวคิดการสร้างสรรค์สถานที่เป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนย่านฝั่งธนบุรี เนื่องจากการสร้างพื้นที่สาธารณะที่ดี จะช่วยเพิ่มปฏิสัมพันธ์ทางสังคม กระตุ้นเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และเกิดความภาคภูมิใจร่วมกัน ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

สภาพทั่วไปของเมืองธนบุรีในสมัยรัตนโกสินทร์

เมื่อสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ใน พ.ศ. 2325 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (พ.ศ. 2280-2352) โปรดเกล้าฯ ย้ายศูนย์กลางของพระนครจากฝั่งตะวันตกไปยังฝั่งตะวันออก สถานที่สำคัญ และวังสมัยธนบุรีได้กลายเป็นย่านที่ประทับของพระเจ้าลูกเธอและพระเจ้าหลานเธอ

ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดจุฬาโลกมหาราช โดยมีการปรับปรุงพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญของเมืองให้เป็นวังของเจ้านาย เช่น พระราชวังเดิมกลายเป็นที่ประทับของพระเจ้าหลานเธอเพื่อรักษาพระนครฝั่งตะวันตกเฉียงใต้ พระราชานิเวศน์เดิมของรัชกาลที่ 1 บริเวณปากคลองมอญ พระราชทานให้เป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร (ต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 (พ.ศ. 2311-2367) และมีการสร้างวังใหม่พระราชทานให้แก่เจ้านาย ได้แก่ วังสวนมังคุด เป็นพระนิเวศน์เดิมของสมเด็จพระพี่นางพระองค์ใหญ่ (เจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุดาวดี) อยู่ระหว่างวัดระฆังและพระราชวังบวรสถานพิมุข (วังหลัง) และวังบ้านปูน อยู่ระหว่างวัดระฆังกับวังสวนมังคุดพระราชทานแก่พระองค์เจ้าขุนเณร (ทวิเดช ทองอ่อน, 2538, น.85)

แม้ว่าจะมีการย้ายศูนย์กลางของพระนครไปแล้ว แต่การขยายตัวของชุมชนเมืองฝั่งตะวันตกก็ยังคงเกิดขึ้นตามการเข้ามาประทับหรือเข้าอยู่อาศัยบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตกและบริเวณเส้นทางคลองสมเด็จพระเจ้าพระยาคลองบางกอกใหญ่ และคลองมอญ เช่น กลุ่มขุนนางสกุลขุนนาคจะอยู่บริเวณตอนใต้ของพระราชวังเดิม ตั้งแต่ปากคลองบางกอกใหญ่ไปจนถึงวัดกัลยาณมิตร มีการสร้างวัดประจำตัวและมีชุมชนเมืองอยู่ท่ามกลางจวนเหล่านี้ด้วย ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นช่วงที่ดินเริ่มมีความสำคัญมากขึ้น เนื่องจากการตัดถนนและคูคลองใหม่เพิ่มขึ้นทั้งฝั่งพระนครและธนบุรี นับเป็นการขยายเส้นทางการค้าขายทั้งทางบกและทางน้ำ มีการตั้งถิ่นฐาน การจับจองที่ดินทำนาเพื่อเกษตรกรรม มีการจับจองที่ดินเป็นของส่วนบุคคลเพื่ออยู่อาศัยและทำการค้าขายอย่างต่อเนื่อง และการพัฒนาเส้นทางคมนาคมเพื่อความสะดวกในด้านการเดินทางขนส่งจนนำไปสู่ออกกรรมสิทธิ์โฉนดที่ดินประกอบกับเป็นการเก็บภาษีที่ดินและผลผลิตรายได้ของรัฐ จึงเห็นได้ว่ายุคการปฏิรูปประเทศในรัชกาลที่ 5 จนถึงรัชกาลที่ 7 ฝั่งธนบุรีมีความเจริญควบคู่กับฝั่งพระนครเรื่อยมาไม่ว่าจะเป็นสะพานพระราม 6 เป็นสะพานซึ่งถูกออกแบบให้มีทางรถยนต์ ขนาคู่ไปกับทางรถไฟ สถานที่ราชการ โรงเรียนแพทย์ และโรงพยาบาล

โดยเฉพาะการสร้างสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์เชื่อมพื้นที่ฝั่งธนบุรีกับฝั่งพระนคร เพื่ออำนวยความสะดวกในการคมนาคม ขนถ่ายสินค้าประเภทผลไม้ในสวน จนกระทั่งธนบุรีกลายเป็นจังหวัดหนึ่งติดพระนครในรัชกาลที่ 6 และกลายเป็นเขตหนึ่งในกรุงเทพมหานครในปัจจุบัน

ความสัมพันธ์ระหว่างสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์และถนนอิสรภาพ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ถือได้ว่าเป็นยุคการสืบทอดการพัฒนาบ้านเมืองโดยเฉพาะในเรื่องของการขยายเส้นทางคมนาคมทางบก จุดเริ่มต้นของถนนอิสรภาพย่านฝั่งธนบุรี เกิดจากพระราชดำริให้สร้างสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ในวาระครบรอบ 150 ปี (พ.ศ. 2475) แห่งการสถาปนาพระนครและพระบรมราชจักรีวงศ์ จึงมีหนังสือราชกิจจานุเบกษาเพื่อให้ประชาชนทั่วไปทราบการประกาศเกี่ยวกับการสร้างปฐมบรมราชานุสรณ์ พร้อมทั้งมีพระบรมราชโองการแต่งตั้งคณะกรรมการสร้างสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ พ.ศ. 2470 ประกอบด้วย สมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระจันทบุรีนฤนาถ และเจ้าพระยามหิธร (ละออง ไกรฤกษ์) ขณะเดียวกันรัชกาลที่ 7 ทรงเห็นชอบและมีพระบรมราชวินิจฉัยควรสร้างปฐมราชานุสรณ์ใกล้กับสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาจึงนำไปสู่การก่อสร้างสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ หรือที่นิยมเรียกกันว่า สะพานพระพุทธยอดฟ้า การออกแบบปฐมราชานุสรณ์และการสร้างสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ ทีมงานหลักประกอบด้วย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงอำนวยการแผนกศิลปากรออกแบบที่ประดิษฐานปฐมราชานุสรณ์ ศาสตราจารย์คอร์ราโด เฟอร์โรจิ (Prof. Corrado Feroci) หรืออาจารย์คิลปี พิระศรี นักประติมากรชาวอิตาลีเป็นผู้ปั้นและหล่อด้วยทองสำริด ควบคุมการหล่อพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในครั้งนี้ ลักษณะของปฐมราชานุสรณ์นี้มีความสูงตั้งแต่ฐานตลอดยอด 4.60

เมตร (ต่อมาได้เสริมแท่นสูงขึ้นไปอีกประมาณ 1 เมตร) ฐานกว้าง 2.30 เมตร มีฐานหินอ่อนเป็นที่รองรับพระบรมรูปหล่ออีกชั้นหนึ่ง พระบรมรูปฯ พระพักตร์ มาทางถนนตรีเพชร ส่วนแผนผังการก่อสร้างสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์เริ่มจาก ฝั่งพระนครที่ปลายถนนตรีเพ็ชรไปยังฝั่งธนบุรีที่วัดประยูรวงศาวาส ลักษณะของ สะพานปฐมบรมราชานุสรณ์คล้ายลูกศรสื่อถึงตราพระราชลัญจกรประจำ พระองค์ในรัชกาลที่ 7 (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2525)

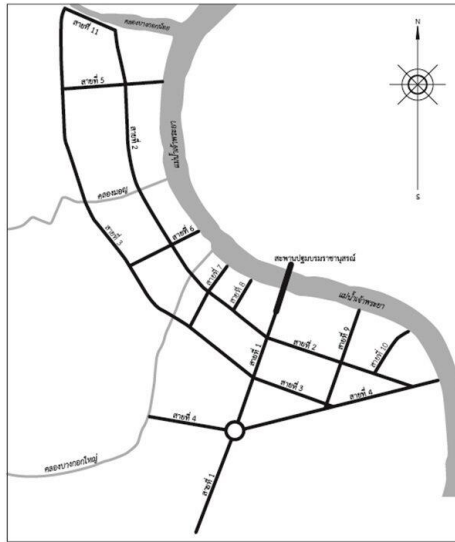
ภาพที่ 1 สะพานปฐมบรมราชานุสรณ์
(ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ม.ป.ป.)

ทีมการก่อสร้างสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ ประกอบด้วย พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน ทรงอำนวยการสร้างสะพาน ด้วยวิธีการประกวดราคาจากบริษัทของประเทศอังกฤษ บริษัทเมสส์ ดอร์แมนลอง จำกัด (Messrs Dorman Long & Co.Ltd, Middlesbrough, England) เป็นผู้ดำเนินการก่อสร้างสะพานแห่งนี้ ด้วยงบประมาณจากพระราชทรัพย์ ส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว งบประมาณแผ่นดิน และเงินบริจาคของประชาชน รวมทั้งสิ้น 4,000,000 บาท โดยทรงเสด็จ พระราชดำเนินทรงวางศิลาฤกษ์สร้างปฐมบรมราชานุสรณ์ เมื่อวันที่ 9 มกราคม

พ.ศ. 2472 เมื่อการก่อสร้างสะพานแล้วเสร็จ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี รัชกาลที่ 7 เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2475 การเชื่อมโยงฝั่งพระนครและธนบุรีส่งผลให้ประชาชนสามารถสัญจรระหว่างฝั่งพระนครและฝั่งธนบุรี จนนำไปสู่การเชื่อมโยงถนนอิสรภาพ สะพานเจริญพาสน์ และสะพานคลองมอญอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ โบราณสถานในเขตกรุงเทพมหานครที่ขึ้นทะเบียนโดยกรมศิลปากร (กองโบราณคดี, ออนไลน์)

พัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่และเส้นทางถนนอิสรภาพ

นโยบายการสร้างสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ยังเกี่ยวข้องกับการตัดถนนที่เชื่อมโยงการคมนาคมในพื้นที่ต่าง ๆ ของจังหวัดธนบุรี โดยการตัดถนนจังหวัดธนบุรีให้ขนานกับแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งเป็นเส้นทางสัญจรหลักของไทยตามโครงการตัดและขยายถนน 11 สายในจังหวัดธนบุรีและจังหวัดพระนครของกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงโยธาธิการ โดยกระทรวงมหาดไทยได้มีพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการจัดซื้อที่ดินและอสังหาริมทรัพย์อย่างอื่น เพื่อสร้างสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ และการสร้างคมนาคมเชื่อมจังหวัดพระนครและธนบุรี ในวันที่ 22 กันยายน 2472 ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 46 หน้า 135 ได้ระบุการตัดถนนในฝั่งธนบุรี 11 สาย และ 1 ใน 11 สายของฝั่งจังหวัดธนบุรี คือ ถนนอิสรภาพ นับเป็นสายที่ 3 ที่มีความยาวระยะ 4,747 เมตร หรือ 4.18 กิโลเมตร (กองนโยบายและแผนงาน, 2551)

ภาพที่ 2 แผนที่ถนนตามพระราชดำริ 11 สาย
(ที่มา : ปริญา ตรีน้อยใส และจตุพร จันทรเทศ, 2565)

การตัดถนนในจังหวัดธนบุรีต้องตัดผ่านพื้นที่ที่เคยเป็นพื้นที่ทำเกษตรกรรมคร้วเรือนและการทำสวนผลไม้เป็นส่วนใหญ่และมีถนนที่เกิดโดยธรรมชาติ ในภาพที่ 2 เป็นแผนที่ของการตัดถนน 11 สายในย่านฝั่งธนบุรีตามพระราชกฤษฎีกาดังกล่าว ประกอบด้วย ถนนประชาธิปไตย ถนนอรุณอมรินทร์ ถนนอิสราฟ ถนนลาดหญ้า ถนนพรานนก ถนนวังเดิม ถนนโพธิ์สามต้น ถนนกุฎีจีน ถนนท่าดินแดง ถนนเชียงใหม่ และถนนรถไฟ ตามลำดับ นอกจากนี้แล้วได้มีการสร้างขยายและการปรับเปลี่ยนเส้นทางพร้อมการตั้งชื่อตามแต่ละสถานการณ์ทางประวัติศาสตร์อยู่หลายครั้ง และชุมชนมีการโยกย้ายที่อยู่อาศัยเป็นระยะ ๆ เนื่องจาก ด้วยวิสัยทัศน์ในรัชกาลที่ 7 ตลอดจนคณะกรรมการโครงการฯ ภายใต้ที่ประชุมอธิรัฐมนตรีขณะนั้นที่มี ส่วนชี้นำให้เกิดความเจริญมาสู่ฝั่งธนบุรี

จุดเริ่มต้นของถนนอิสราฟ คือ (ทิดไต้) จากโครงการฯ ในระยะแรกอยู่ที่ถนนประชาธิปไตย (บริเวณสามแยกบ้านแขก) ไปสิ้นสุดที่สะพานเจริญพาศน์

ต่อมา มีการเชื่อมถนนอิสรภาพเป็นระยะ ๆ ไปจนถึงสถานีรถไฟธนบุรีใกล้กับวัดสุทธาวาส (ทิศเหนือ) ในส่วนทิศใต้ของถนนอิสรภาพนั้นทางราชการได้มีการปรับปรุงและขยายถนนให้มีการเชื่อมต่อกันหลายสายมากขึ้น เริ่มที่ถนนประชาธิปไตยบริเวณสามแยกบ้านแขกได้มีการตัดและขยายถนนอิสรภาพลงไปตามทิศใต้ตามถนนที่เกิดโดยธรรมชาติและที่อยู่อาศัยให้เป็นถนนลาดยางเพื่อเชื่อมกับถนนท่าดินแดงและถนนลาดหญ้าจนเป็นสามเหลี่ยมลาดหญ้าปัจจุบันเมื่อถนนดังกล่าวเชื่อมกันแล้ว ถนนอิสรภาพจึงมีจุดเริ่มต้นใหม่ที่สามเหลี่ยมลาดหญ้าไปตามเส้นทางถนนอิสรภาพ ซอย 1

นับได้ว่า ถนนอิสรภาพเชื่อมกับพื้นที่สามเหลี่ยมลาดหญ้ากลายเป็นเส้นทางตรงไปในทางเดียวกันจากทิศใต้ขึ้นทิศเหนือผ่านสามแยกบ้านแขกเมื่อพัฒนาถนนใหม่แล้วกลายเป็นสี่แยกบ้านแขกมาถึงสะพานเจริญพาศน์ อย่างไรก็ตามถนนอิสรภาพมีการเชื่อมเป็นระยะ ๆ ไปทางทิศเหนือจากสะพานเจริญพาศน์ไปจนถึงสถานีรถไฟธนบุรีใกล้กับวัดสุทธาวาส ซึ่งขนานกับวัดอมรินทรารามวรวิหาร และคลองบางกอกน้อย โดยมีถนนสายต่าง ๆ ตัดเข้ามาเชื่อมโยงกับถนนอิสรภาพ เช่น ถนนโพธิ์สามต้น (ตัดที่ปากซอยอิสรภาพ 27) ถนนวังเดิม (ตัดที่สี่แยกถนนพราณก) มีแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองคูเมืองขนานกับถนนอิสรภาพแล้วลัดเลาะไปตามคลองต่าง ๆ เช่น คลองสมเด็จพระเจ้าพระยา คลองบางกอกใหญ่ คลองมอญ และคลองบางกอกน้อยเดิมเป็นพื้นที่การตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวไทย ชาวจีนฮกเกี้ยน และชาวมุสลิมเป็นส่วนใหญ่ (พิมพ์ประไพ พิศาลบุตร, 2544, น.114) โดยเฉพาะบริเวณย่านคลองบางกอกใหญ่มีการประกอบอาชีพเกษตรกรรม การทำสวนผลไม้ เช่น ลิ้นจี่และมังคุด เป็นต้น (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2545)

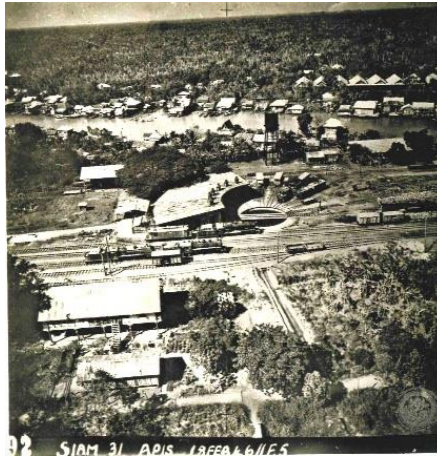

**ภาพที่ 3 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดสะพานเจริญพาศน์**
(ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ม.ป.ป.)

ภายหลังการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 และการสละราชสมบัติของ
รัชกาลที่ 7 ใน พ.ศ. 2477 สถาผู้แทนราษฎร และรัฐบาลในขณะนั้นมีมติ
เห็นชอบให้อัญเชิญรัชกาลที่ 8 ขึ้นครองราชย์สืบราชสันตติวงศ์ เมื่อวันที่ 7
มีนาคม พ.ศ. 2477 แต่ในขณะนั้นพระองค์มีพระชนมายุ 9 พรรษา จึงมีการตั้ง
คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ได้แก่ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอนุวัตรจาตุรนต์
พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภาและเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)
รัฐบาลยังดำเนินโครงการตัดและขยายถนน 11 สายในจังหวัดธนบุรี พร้อมกับ
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเป็นผู้รับผิดชอบ
ถนนต่าง ๆ จากที่มีความเชื่อมโยงกันมาเป็นถนนอิสรภาพ เพื่อเทิดพระเกียรติ
สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในฐานะผู้ทรงกอบกู้อิสรภาพของชาติไทยและ
ทรงสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานี และการเปิดถนนอิสรภาพให้สัญจรเมื่อวันที่
6 มกราคม พ.ศ. 2482 เมื่อมีการสร้างสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์และการตัด
ขยายถนนอิสรภาพตามโครงการฯ เสร็จเรียบร้อยแล้วใน พ.ศ. 2482 ทำให้ถนน
อิสรภาพเปลี่ยนแปลงสภาพถนนที่เกิดโดยธรรมชาติขนานกับพื้นที่ทำเกษตรกรรม
คร่ำเรื้อนและการทำสวนผลไม้ตามคลองต่าง ๆ ได้มีผู้คนต่างผลิตเปลี่ยนหมุนเวียน

กันเข้าตั้งรกรากปลูกบ้านริมถนนอิสรภาพเพิ่มขึ้น เช่น บ้านไม้ทรงไทยของ พลเรือตรีเจริญ นายเรือ (หลวงประจัญประจามิตร) (พ.ศ. 2460) (เจริญ นายเรือ, 2526) ห้องแถวเรือนไม้เชิงสะพานเจริญพาศน์ ดึกเวชชนนท์ (พ.ศ. 2492) และตึกอัมพร ตั้งตรงจิตร (พ.ศ. 2500) เป็นต้น

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2482-2488) ถนนอิสรภาพเป็นจุดที่อยู่ใกล้ยุทธศาสตร์ของการทำสงครามและทำให้ถนนอิสรภาพเป็นเพียงถนนลาดยางรกร้างสวนไปมาได้แค่สองเลนและชำรุดเป็นระยะ ๆ ซึ่งเป็นผลกระทบจากสงคราม ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลงใน พ.ศ. 2488 การปรับปรุงถนนอิสรภาพมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น เนื่องจากหน่วยงานราชการมีการปรับปรุงถนนอิสรภาพ โดยมีการขยายถนนขนาดเป็น 4 ช่องทางจราจร ไม่มีเกาะกลาง เขตถนนกว้าง 21-23.50 เมตร ระยะทางยาวประมาณ 4.18 กิโลเมตร ข้ามผ่านคลองสมเด็จพระเจ้าพระยา คลองบางกอกใหญ่ คลองมอญและคลองบางกอกน้อย ตลอดจนการจัดระเบียบเส้นทางถนน ซื่อซอย เป็นระบบมากขึ้นเพื่อสะดวกต่อการสัญจรทางบก จุดสุดท้ายของถนนอิสรภาพ คือ อาคารสถานีรถไฟธนบุรีนับเป็นพื้นที่ทางประวัติศาสตร์สุดท้ายของถนนอิสรภาพ ได้มีการสร้างไว้ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นอาคารคอนกรีตชั้นเดียวหลังคาทรงจั่ว มีหลังคาคลุมชานชาลาสร้างด้วยไม้ทั้งหลังตั้งอยู่ด้านทิศใต้ริมทางรถไฟ ต่อมาสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2482-2488) กองทัพญี่ปุ่นได้ตั้งกองบัญชาการขึ้นที่สถานีรถไฟนี้ อย่างไรก็ตามได้มีการก่อสร้างสถานีรถไฟขึ้นมาใหม่โดยรื้ออาคารสถานีเดิมออกไปพร้อมกับปรับปรุงและขยายสถานีเดิม โดยสร้างเป็นอาคารอิฐสีแดง มีหอนาฬิกา และตั้งชื่อสถานีนี้ใหม่ว่า สถานีธนบุรี เปิดใช้งานอาคารหลังใหม่เมื่อ พ.ศ.2493

ภาพที่ 4 สถานีธนบุรี

(ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ม.ป.ป.)

สังเคราะห์องค์ความรู้ภูมิทัศน์ทางประวัติศาสตร์ของถนนอิสรภาพ

การอนุรักษ์ถนนอิสรภาพและชุมชนวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในฐานะ
ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตที่ เชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบัน สามารถสังเคราะห์
องค์ความรู้ออกมาได้ 5 ข้อ ดังนี้

ภาพที่ 5 องค์ความรู้ที่ได้สังเคราะห์จากการศึกษา

(ที่มา : พงษ์พันธ์ นารีน้อย, 2568)

1. แหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ชุมชน เป็นการท่องเที่ยวทางเลือก ที่บริหารจัดการโดยชุมชน เพื่อให้ประโยชน์จากการท่องเที่ยวอยู่กับคนในชุมชน เช่น ชุมชนแขวงหิรัญรูจีเป็นพื้นที่ส่งเสริมการเรียนรู้เชิงประวัติศาสตร์และเชิงศาสนาที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และยังคงอยู่ในปัจจุบัน อีกทั้งยังเป็นแหล่งที่มีผู้คนมาจากหลากหลายเชื้อชาติจนเกิดการตั้งรกรากและสืบสานวัฒนธรรมและภูมิปัญญา จึงมักให้ความสำคัญกับหลักฐานต่าง ๆ เหล่านั้นในฐานะเป็นภาพแทนประวัติศาสตร์ของชุมชน การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนจึงไม่อาจละเลยมุมมองเกี่ยวกับ “คน” ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่สะท้อนให้เห็นพลวัตและกระบวนการเปลี่ยนแปลงจากภายในชุมชนโดยยังมีรูปแบบงานประเพณีสิ่งที่มีความเชื่อถือและยึดเป็นแนวปฏิบัติสืบทอดกันมา เช่น งานสงกรานต์มอญ ชุมชนวัดประดิษฐาราม พิธีบวงสรวงหลวงพ่อบุสธน้อย วัดอัมรินทร์ราชมารววิหาร นอกจากนี้แล้วยังมีแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณสถานและสถาปัตยกรรมเพื่อชื่นชมและเพลิดเพลินในสถานที่ท่องเที่ยวได้ความรู้ความเข้าใจเชิงประวัติศาสตร์ เช่น มัสยิดนูรุลมุบีน กุโบร์ พระพุทธไสยาสน์ วัดประดิษฐาราม บ้านพระยาประสงค์สรรพการ สุสานปลายนา ภูภิเษกพาสน์ วัดราชสิทธิารามราชวรวิหาร วัดใหม่พิเรนทร์ บ้านพลเรือตรีเจริญ นายเรือ (หลวงประจัญประจามิตร) วัดชินวรสารามวรวิหาร พิพิธภัณฑ์กองทัพอากาศ ตลาดพรานก พิพิธภัณฑ์โรงพยาบาล ศิริราชและสถานีรถไฟธนบุรี ซึ่งจะเห็นได้ว่าพื้นที่ของย่านถนนอิสราภาพมีต้นทุนทางประวัติศาสตร์ที่หลากหลายและมีศักยภาพในการพัฒนาทางเศรษฐกิจต่อไปได้ นอกจากนี้แล้ว ถนนอิสราภาพยังเป็นจุดเชื่อมโยงกับถนนอื่น ๆ ใกล้เคียงที่มีแหล่งท่องเที่ยว ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น เช่น ถนนอรุณอมรินทร์ ประกอบด้วยพระราชวังกรุงธนบุรี หรือ พระราชวังเดิม เป็นพระราชวังหลวงในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โบสถ์ซางตาครูส (Santa Cruz Church) เป็นโบสถ์คริสต์นิกายโรมันคาทอลิก, มัสยิดต้นสนเป็นมัสยิดที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา พระปรางค์ของวัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร, รูปเหมือนเจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์แสดงพระธรรมเทศนาหล่อสำริด (Bronze) ริมแม่น้ำเจ้าพระยาหน้าวัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร, ถนนเจริญสินทวงศ์ ประกอบด้วย

งานประจำปีมีสการปิดทองแห่ผ้าไตรถวายหลวพ้อเกสรของวัดท่าพระ, ถนนลาดหญ้า ประกอบด้วย งานเทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เพื่อเทิดพระเกียรติและแสดงความจงรักภักดีผู้กอบกู้เอกราช และสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่ประเทศไทย เป็นต้น

2. ความปลอดภัยเพื่อภาพลักษณ์ องค์การด้านการท่องเที่ยวระดับโลก ระบุถึงความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวที่ต้องพิจารณาจากความเสี่ยงภัยที่เกิดขึ้น ได้จากการกระทำของมนุษย์ ในอดีตฝั่งธนบุรีก็เปรียบเสมือนเขตต่างจังหวัด หรือชนบท แม้ว่าจะเป็นเขตที่มีพื้นที่ติดกับกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นศูนย์กลางของการปกครองประเทศ อย่างไรก็ตามเมื่อมีการเชื่อมต่อระหว่างกรุงเทพมหานคร และฝั่งธนบุรีด้วยการสร้างสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ พ.ศ. 2475 และการสร้าง ถนน 11 สาย ซึ่งถนนอิสรภาพเป็นหนึ่งในนั้น ความเจริญและความเปลี่ยนแปลง จึงเริ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทั้งในแง่มุมของการพัฒนาและปัญหา ในย่านถนน อิสรภาพเองก็พบปัญหาที่ต้องแก้ไขด้วยเช่นกัน อาทิ การลักขโมย การล้วงกระเป๋าดังนั้น การปรับปรุงภาพลักษณ์และการปฏิบัติงานของข้าราชการตำรวจไทย ในพื้นที่ก็เป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน อาทิ การรับฟังความคิดเห็นและให้ความช่วยเหลือชุมชน ยึดประชาชนเป็นหลักและใกล้ชิดกับประชาชน การเป็นที่พึ่งและเป็นมิตรกับประชาชน การประสานงานร่วมกับชุมชน การจัดการผู้กระทำความผิดกฎหมายและไม่เคารพสิทธิของผู้อื่น นำไปสู่การให้บริการและมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีส่งผลต่อภาพลักษณ์ซึ่งมีความสำคัญเป็นอย่างมาก นำไปสู่การสร้างที่น่าเชื่อถือ แสดงให้เห็นถึงการประสบความสำเร็จในการดำเนินงานหรือหากภาพลักษณ์ออกมาในทางไม่ดี องค์การต้องเร่งสร้างภาพลักษณ์ขึ้นมาให้ดีขึ้น เปรียบเสมือนพื้นฐานความคิดที่บุคคลมีต่อองค์การ เช่น สถานีตำรวจนครบาลคลองสาน สถานีตำรวจนครบาลบุปผาราม สถานีตำรวจนครบาลบางยี่เรือ สถานีตำรวจนครบาลบางกอกใหญ่ และสถานีตำรวจนครบาลบางกอกน้อย เป็นต้น

3. แหล่งภูมิปัญญาด้านอาหาร ย่านถนนอิสรภาพจัดเป็นถนนอาหารนานาชาติที่มีความผสมผสานความหลากหลายของเชื้อชาติและศาสนาของผู้อยู่ในย่านถนนอิสรภาพได้ก่อให้เกิดวัฒนธรรมอาหาร สามารถเป็นได้ทั้ง

แหล่งท่องเที่ยว แหล่งผลิตอาหาร การสร้างเทศกาลอาหาร ร้านอาหารและการเรียนรู้ประสบการณ์ทางด้านอาหารและ เครื่องดื่มผสมผสานการเชื่อมโยงวัฒนธรรมกับประวัติศาสตร์เชิงเศรษฐกิจจากความหลากหลายทางชาติพันธุ์และศาสนาแฝงอยู่ในแต่ละชุมชน เช่น ศาสนาอิสลามที่ชุมชนมัสยิดบ้านสมเด็จคือ อาหารฮาลาล ที่ไม่มีสิ่งต้องห้ามเจอปน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเนื้อสัตว์นั้นจะต้องเป็นเนื้อฮาลาล และไม่เจอปนสิ่งฮะรอม (Haram) หรือสิ่งต้องห้ามบริโภค เช่น เหล้า หรือไขมันหมู อาหารมุสลิม ได้แก่ ข้าวหมกไก่ ซุปเนื้อวัว ส่วนขนมหวาน ได้แก่ โรตีสาย่าย โรตีมะตาบะ หรือกลุ่มศาสนาพุทธของชาวมอญที่ชุมชนวัดประดิษฐาราม (วัดมอญ) คือ อาหารมอญ ได้แก่ ข้าวแช่มอญหรือข้าวสงกรานต์ที่คนมอญเรียกว่า เป็งด้างก์ มักจะมีให้กินกันเฉพาะช่วงเทศกาลสงกรานต์หรืองานประจำปี ในสองพื้นที่นี้อยู่ในเขตธนบุรี และชุมชนตรอกข้าวเฒ่า เขตบางกอกน้อย คือ การดำข้าวเฒ่า ซึ่งต้องอาศัยน้ำคลองเป็นหลักในการแช่ข้าวล้างข้าว ซึ่งในปัจจุบันกำลังสูญหายเนื่องจากมลพิษทางสิ่งแวดล้อม เหลือเพียงขนมไทยบ้านข้าวเฒ่าที่ยังคงยึดอาชีพนี้ต่อเพื่ออนุรักษ์อาหารประจำชุมชนภายใต้พิพิธภัณฑท์ท้องถิ่นชุมชนตรอกข้าวเฒ่าที่นำข้าวของเครื่องใช้ หลักฐานทางอาชีพ วิถีชีวิตในอดีตมาจัดแสดงถ่ายทอดเป็นเรื่องราว นอกจากนี้แล้วถนนอิสราฟยังเป็นจุดเชื่อมโยงกับถนนอื่น ๆ ใกล้เคียงที่มีตลาดคนเดินและแหล่งอาหาร เช่น ตลาดพลูและตลาดท่าดินแดงแหล่งอาหารไทยจีน ถนนลาดหญ้าแหล่งอาหารอีสานและอาหารอินเดีย ตลาดวังหลัง ตลาดอินต๊ะดาวคะนอง และตลาดเฟิร์สวันแหล่งของกิน ของซื้อป เสื้อผ้า กระเป๋า รองเท้า ตลาดช่างชุ่ยแหล่งแสดงงานศิลปะ วินเทจ ของสะสม ร้านอาหาร และมุกถ่ายรูป เป็นต้น

4. ระบบรถไฟฟ้ายกระดับเพื่อการท่องเที่ยว กิจกรรมรถไฟมีความสำคัญต่อย่านอิสราฟมากในปัจจุบัน ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 กิจกรรมรถไฟได้ขยายตัวมาถึงสถานีรถไฟธนบุรีตั้งอยู่บนถนนรถไฟ แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ในอดีตพื้นที่นี้เป็นที่ตั้งบ้านเรือนของชาวมุสลิมต่อมาจึงมีความสำคัญในฐานะเป็นสถานี

ต้นทางของรถไฟสายใต้และสายตะวันตก เปิดเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ. 2446 ต่อมา พ.ศ. 2472 มีการสร้างสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์พร้อมกับตัดถนน 11 สายในฝั่งธนบุรี ทำให้การสัญจรทางบกของฝั่งธนบุรีจึงเป็นที่นิยมมากขึ้น ทางน้ำก็ค่อย ๆ ลดบทบาทลง ปัจจุบันถนนดังกล่าวมีความต่อเนื่องกับระบบรถไฟฟ้าขนส่งมวลชนหรือ หรือรถไฟฟ้าบีทีเอส (Bangkok Mass Transit System : BTS) เป็นรถไฟฟ้าสายแรกของประเทศไทย ดำเนินการบริหารงานโดยบริษัทระบบขนส่งมวลชนกรุงเทพ จำกัด (มหาชน) เปิดให้บริการครั้งแรกเมื่อวันที่ 5 ธันวาคม 2542 มี 2 เส้นทาง รวมทั้งสิ้น 23 สถานี ได้รับชื่อพระราชทานว่า รถไฟฟ้าเฉลิมพระเกียรติ 6 รอบพระชนมพรรษา คือ สายสุขุมวิท ระยะทาง 17 กิโลเมตร จากสถานีหมอชิตถึงสถานีอ่อนนุช สายสีลม และฝั่งธนบุรี ระยะทาง 9 กิโลเมตร จากสถานีสนามกีฬาแห่งชาติถึงสถานีวงเวียนใหญ่ ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นที่บริเวณถนนสมเด็จพระเจ้าตากสินกับถนนประชาธิปไตย เชื่อมต่อมายังถนนอสรภาพ นอกจากนี้ใน พ.ศ. 2562 การรถไฟฟ้าขนส่งมวลชนแห่งประเทศไทย (รฟม.) ได้ดำเนินการสร้างสถานีรถไฟฟ้าใต้ดินในเส้นทางรถไฟฟ้ามหานคร สายเฉลิมรัชมงคล โดยเป็นสถานีแรกและสถานีเดียวของสายเฉลิมรัชมงคล ที่มีโครงสร้างใต้ดินที่ตั้งอยู่ที่ฝั่งธนบุรี คือ สถานีอสรภาพ สถานีตั้งอยู่ในแนวตัดขวางใต้ถนนอสรภาพ ซอย 23 และ 34 เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร นอกจากนี้แล้ว การรถไฟฟ้าขนส่งมวลชนแห่งประเทศไทยยังมีโครงการพัฒนาจุดเชื่อมโยงการเดินทางด้วยรถไฟฟ้าบริเวณโรงพยาบาลศิริราช 2 สถานี คือ สถานีศิริราช รถไฟฟ้าสายสีส้มของ การรถไฟฟ้าขนส่งมวลชนแห่งประเทศไทย (รฟม.) และสถานีธนบุรี-ศิริราช รถไฟฟ้าสายสีแดงอ่อนของการรถไฟแห่งประเทศไทย (รฟท) ระบบรถไฟฟ้าที่สร้างขึ้นมาเป็นการยกระดับถนนอสรภาพเพื่อการท่องเที่ยวประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เป็นศูนย์กลางในการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพด้วยออกแบบการอนุรักษ์สิ่งเดิมให้คงอยู่ ทั้งด้านประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม วัฒนธรรม วิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อม โดยไม่ทำลายรากฐาน เอกลักษณ์ และความเป็นตัวตนของพื้นที่ภายในและนอก และยังเป็น การเชื่อมต่อทุกพื้นที่ในเมืองเข้าด้วยกัน เชื่อมต่อพื้นที่ต่าง ๆ ด้วยการสร้างเส้นทาง

คมนาคมที่หลากหลาย เช่น โครงข่ายทางเดินเท้า เส้นทางจักรยาน รถโดยสารประจำทาง และเรือโดยสาร

5. กลยุทธ์ฟื้นฟูถนนอิสรภาพ ถนนอิสรภาพหรือย่านถนนอิสรภาพต้องมีการกำหนดบทบาทแต่ละพื้นที่ให้มีความชัดเจน จากทั้งภาคประชาชนและภาครัฐ โดยการศึกษาจากลักษณะทางกายภาพและการรับฟังความคิดเห็นจากประชาชนในชุมชนแขวงต่าง ๆ ในเขตคลองสาน เขตธนบุรี เขตบางกอกใหญ่ เขตบางกอกน้อย บทบาทที่เด่นชัดของพื้นที่ควรกำหนดไว้ในแผนยุทธศาสตร์ของเขตแบ่งเป็น 2 ระดับ ได้แก่ ระดับย่านและระดับชุมชน สำหรับบทบาทระดับย่านนั้นต้องระบุพื้นที่ที่อยู่อาศัยผสมผสาน พาณิชยกรรม พื้นที่ใจกลางเมือง พื้นที่สงวนรักษาการเกษตรหรือแหล่งทางธรรมชาติหรือย่านอนุรักษ์สถาปัตยกรรม ส่วนบทบาทระดับชุมชนต้องระบุส่วนประกอบชุมชนที่สำคัญ เช่น ตลาดสดและตลาดสินค้าการเกษตร ศูนย์การค้าหรือร้านค้า ศาสนสถาน สถาบันการศึกษา สถานบริการสาธารณสุข สำหรับถนนอิสรภาพเป็นพื้นที่ตั้งอยู่อาศัยหลากหลายเชื้อชาติ มีค้าขายในตึกแถว มีพื้นที่พักผ่อนในสวนสาธารณะตามสถานที่ราชการ ร้าน 7-Eleven และสถาบันการศึกษาทั้งในระดับระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา และระดับอุดมศึกษา

ภาพที่ 6 ถนนอิสรภาพ ซอย 15 ในปัจจุบัน
ที่ตั้งมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา
(ที่มา : จิรภัทร คำสำออง, 2567)

จากนั้นให้วิเคราะห์หาตำแหน่งของศูนย์กลาง ขอบเขต และระบบการเข้าถึงซึ่งประมาณการจากระบบการสัญจรสี่เหลี่ยม ในการกำหนดบทบาทถนนให้สอดคล้องกับบทบาทของย่านและชุมชนโดยใช้ 2 ปัจจัย ได้แก่ การเป็นเครื่องกระตุ้นให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจ และการสงวนรักษาสภาพความแท้จริงหรืออัตลักษณ์พื้นที่ ทั้งนี้ให้เลือกใช้บทบาทหน้าที่ของถนนดังที่ได้กล่าวแล้วในการกำหนด รายละเอียด ประกอบกับการออกแบบปรับปรุงฟื้นฟูตามกลยุทธ์การระดมสมองในการพัฒนาสถานที่ (Placemaking) เพื่อการปรับปรุงฟื้นฟูถนนซึ่งเป็นความร่วมมือของนักผังเมือง นักออกแบบชุมชนเมืองหรือสถาปนิกที่ต้องทำงานร่วมกับประชาชน ตามกระบวนการตามกลยุทธ์ดังกล่าว เทียบเคียงได้กับวงจรการปฏิบัติงานที่ใช้ในภาคการบริหารคุณภาพ ได้แก่ Plan, Do, Check และ Action ผลที่ได้จะเป็นภาพจำลองและความเหมาะสมกับพื้นที่ เช่น ย่านและชุมชนจะต้องกำหนดพื้นที่สำหรับการพัฒนาถนนสายหลัก (Main Street) ซึ่งต้องระบุรูปแบบของถนนและส่วนประกอบออกมาให้มีความเด่นชัด ย่านและชุมชนจะต้องกำหนดพื้นที่สาธารณะ (Public Spaces) ไม่น้อยกว่า 1 แห่ง เช่น สนามกีฬาากลางของมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา สวนสาธารณะนันทอุทยาน (พระราชวัง) ในบริเวณใจกลางเมืองพร้อมกับการกำหนดรูปแบบถนนที่มีบทบาทเหมาะสมกับพื้นที่นั้น ๆ เช่น ถนนที่เป็น Transit Mall หรือ Festival Street ที่เข้าถึงได้ด้วยการสัญจรสี่เหลี่ยม เช่น กิจกรรมร้านสวัสดิการกองทัพเรือ ตลาดนัดในมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา งานวัดประจำปีของวัดใหม่พิเรนทร์ และวัดอมรินทรารามวรวิหาร นอกจากนี้แล้ว ย่านและชุมชนจะต้องกำหนดพื้นที่ที่มีความยืดหยุ่นในการใช้ประโยชน์เพื่อกิจกรรม นันทนาการและกิจกรรมสาธารณะประเภทต่าง ๆ ประกอบกับการกำหนดรายละเอียดการปรับปรุงฟื้นฟูถนนและส่วนประกอบตามผลการระดมสมองในการพัฒนาสถานที่ ได้แก่ การปรับปรุงฟื้นฟูกายภาพถนน การปรับปรุงภูมิทัศน์ถนน การปรับปรุงพื้นที่พหุกิจกรรมการใช้ประโยชน์ด้านหน้าอาคาร การจัดการกิจกรรมด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และนันทนาการ

บทสรุป

จากการสำรวจภูมิทัศน์ทางประวัติศาสตร์ถนนอิสรภาพ มีเรื่องเล่าที่ดำเนินอยู่บนเส้นทางที่เชื่อมโยงกับสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ ซึ่งเป็นแลนด์มาร์ค (Landmark) ที่เชื่อมระหว่างย่านฝั่งธนบุรีและฝั่งพระนครของกรุงเทพมหานคร ถนนอิสรภาพมีความสำคัญในฐานะเป็นถนนประวัติศาสตร์ที่ครบรอบ 97 ปี (พ.ศ. 2569) ที่มีความเป็นมาจากการตัดและขยายถนน 11 สายในจังหวัดธนบุรีและจังหวัดพระนครของกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงโยธาธิการเมื่อ พ.ศ. 2472 จากพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่และเส้นทางถนนอิสรภาพเดิมบางส่วนเป็นพื้นที่ทำเกษตรกรรมครัวเรือนและการทำสวนผลไม้ บางส่วนเป็นที่ตั้งบ้านเรือนขุนนาง วัด และบ้านกลุ่มชาวไทยเชื้อสายจีนฮกเกี้ยน ชาวมุสลิม ชาวคริสต์ ชาวมอญ และชาวซิกข์เป็นส่วนใหญ่ ถนนอิสรภาพจึงมีแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ที่เป็นผลมาจากผู้คนต่างผลิตเปลี่ยนแปลงหมุนเวียนกันเข้าตั้งรกรากดำเนินวิถีชีวิตจนเกิดความผสมผสานความหลากหลายของเชื้อชาติและศาสนาจนเป็นชุมชนที่มีแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ชุมชน ความปลอดภัยเพื่อภาพลักษณ์ที่ยั่งยืน แหล่งภูมิปัญญาด้านอาหารนานาชาติ ระบบรถไฟฟ้าที่สร้างขึ้นมาเป็นการยกระดับถนนอิสรภาพเพื่อการท่องเที่ยว และการหาจุดร่วมของภาคประชาชนและภาครัฐเพื่อสร้างกลยุทธ์ฟื้นฟูถนนอิสรภาพอย่างยั่งยืนในฐานะภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตและการปรับปรุงภูมิทัศน์ถนนอิสรภาพ

เอกสารอ้างอิง

- กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2525). *จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์*. กรมศิลปากร.
- กองนโยบายและแผนงาน. (2551). *รายงานการศึกษาเรื่องโครงข่ายถนนและทางพิเศษในเขตกรุงเทพมหานคร*. สำนักผังเมือง.
- จิรภัทร คำสำอาง. (2567). ถนนอิสราฟ 15 ในปัจจุบัน ที่ตั้งมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา [รูปภาพ]. มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สาขาวิชาสังคมศาสตร์ เพื่อการพัฒนา.
- เจริญ นายเรือ. (2526). *อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเรือตรี เจริญนายเรือ*. ม.ป.พ.
- ทวีเดช ทองอ่อน. (2538). การศึกษาคุณค่าสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนกรุงธนบุรีเพื่อการอนุรักษ์. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. (2507). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 4. การพิมพ์เกื้อกูล.
- นภาพรณ ะหวานนท์. (2552). วิธีการศึกษาเรื่องเล่า : จุดเปลี่ยนของการวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์. *ว.สังคมผู้นำโขง*. 5(2).
- นรินทร์ สังข์รักษ์. (2561). เรื่องเล่า: วิถีวิทยาแนวใหม่ในการแสวงหาความรู้เพื่อการวิจัยทางสังคม. *ว.ศิลปการศึกษาศาสตร์วิจัย*. 10(2), 1-18.
- ปริญญา ตรีน้อยใส และจตุพร จันท์เทศ. (2565). *แผนที่ถนนตามพระราชดำริ 11 สาย ถนนแห่งกรุงธนบุรี : นามถนนตามพระราชดำริ 11 สายในฝั่งธนบุรี* [รูปภาพ]. สืบค้น 15 สิงหาคม 2568. จาก https://www.silpa-mag.com/history/article_85394
- พงษ์พันธ์ นารีน้อย. (2559). ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจเพื่อการพัฒนาชุมชน. สหธรรมิก.

- _____. (2568). *องค์ความรู้ที่ได้สังเคราะห์จากการศึกษา* [รูปภาพ]. มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สาขาวิชาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา.
- พิมพ์ประไพ พิศาลบุตร. (2544). สำเภาสยาม ตำนานเจ๊กบางกอก. นามมีบุ๊คส์.
- วิศรุต พึ่งสุนทร. (2556). ประวัติศาสตร์นิพนธ์ตะวันตกก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2545). *กรุงธนบุรีศรีมหาสมุทร. ใน เวียงวังฝั่งธนฯ ชุมชนชาวสยาม*. มติชน.
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (ม.ป.ป.). พระราชกฤษฎีกา ว่าด้วยการจัดซื้อที่ดิน และอสังหาริมทรัพย์ อย่างอื่น เพื่อสร้างปฐมบรมราชานุสรณ์ พ.ศ. 2472. สืบค้น 16 กุมภาพันธ์ 2568. จาก <https://dl.parliament.go.th/>
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *สะพานปฐมบรมราชานุสรณ์* [ภาพถ่าย]. กลุ่ม/ชุดเอกสาร: กจ (1) มท 1/2 หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.
- _____. (ม.ป.ป.). *พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดสะพานเจริญพาศน์* [ภาพถ่าย]. กลุ่ม/ชุดเอกสาร: ภ003 กจช. (อ) 11-14. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.
- _____. (ม.ป.ป.). *สถานีธนบุรี* [ภาพถ่าย]. กลุ่ม/ชุดเอกสาร: ภ.HW 2/91. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.
- Abbott, H. (2008). *The Cambridge Introduction to Narrative*. University Press.
- Wright, P. H. (1996). *Highway Engineering*. (6th ed). John Wiley and Sons, Inc.